

2016

XXX Міжнародна науково-практична інтернет-конференція

29 – 30 вересня 2016 р.

Секції:

Біологічні науки

Географія та геологія

Державне управління

Екологія

Економіка

Історія

Математика

Мистецтво

Педагогіка

Політологія

Право

Психологія

Соціологія

Сучасні інформаційні технології

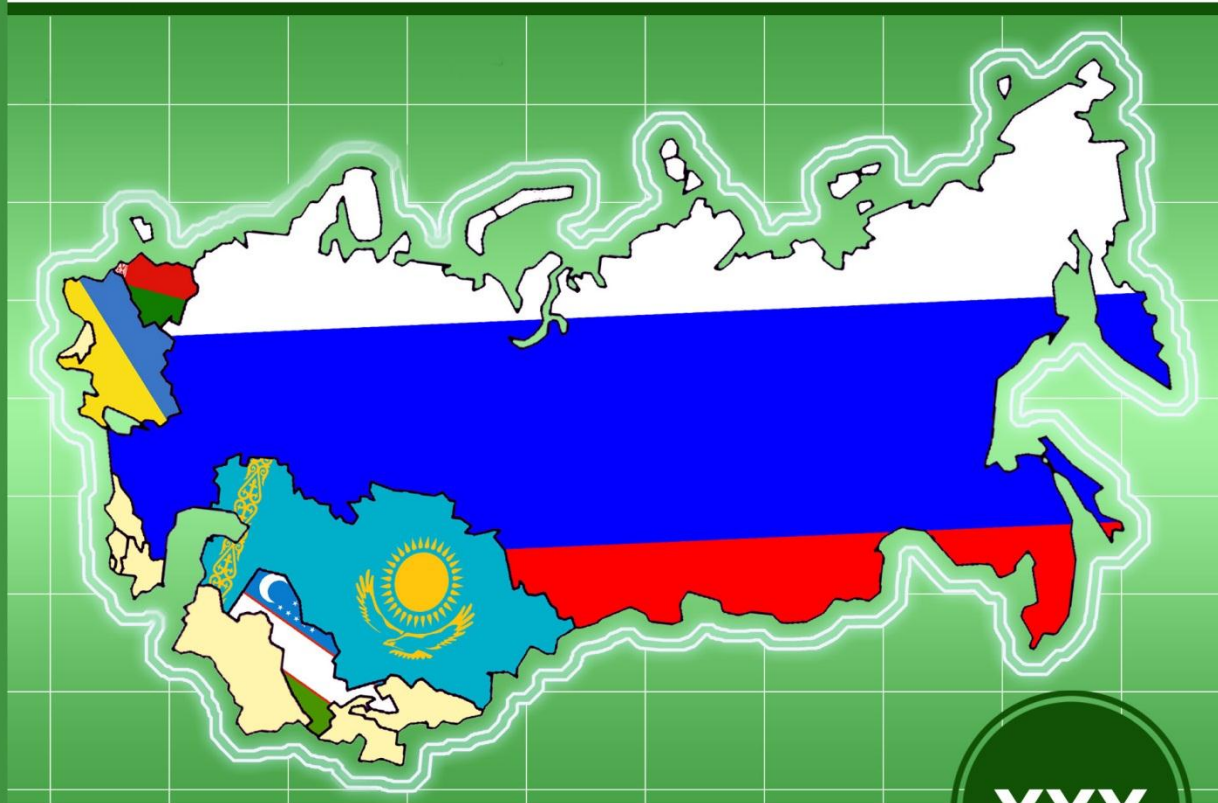
Соціальні комунікації. Медіа.

Технічні науки

Фізична культура та спорт

Філологічні науки

Філософія

Переяслав-Хмельницький
2016

XXX

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«Переяслав-Хмельницький державний педагогічний
університет імені Григорія Сковороди»

молодіжна громадська організація
«НЕЗАЛЕЖНА АСОЦІАЦІЯ МОЛОДІ»

студентське наукове товариство історичного факультету
«КОМІТЕТ ДОСЛІДЖЕННЯ ІСТОРІЇ ТА СУЧАСНОСТІ»

МАТЕРІАЛИ

XXX Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції
**«Проблеми та перспективи розвитку науки на початку третього тисячоліття у
країнах Європи та Азії»**

29 – 30 вересня 2016 р.

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ УКРАИНЫ
ГОСУДАРСТВЕННОЕ ВЫСШЕЕ УЧЕБНОЕ ЗАВЕДЕНИЕ
«Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический университет
имени Григория Сковороды»

молодежная общественная организация
«НЕЗАВИСИМАЯ АССОЦИАЦИЯ МОЛОДЕЖИ»

студенческое научное общество исторического факультета
«КОМИТЕТ ИССЛЕДОВАНИЯ ИСТОРИИ И СОВРЕМЕННОСТИ»

МАТЕРИАЛЫ

XXX Международной научно-практической интернет-конференции
**«Проблемы и перспективы развития науки в начале третьего тысячелетия в
странах Европы и Азии»**

29 – 30 сентября 2016 г.

СБОРНИК НАУЧНЫХ РАБОТ

Матеріали XXX Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції **«Проблеми та перспективи розвитку науки на початку третього тисячоліття у країнах Європи та Азії»** // Збірник наукових праць. – Переяслав-Хмельницький, 2016 р. – 180 с.

Материалы XXX Международной научно-практической интернет-конференции **«Проблемы и перспективы развития науки в начале третьего тысячелетия в странах Европы и Азии»** // Сборник научных трудов. – Переяслав-Хмельницкий, 2016 г. – 180 с.

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР:

В.П. Коцур,

доктор історичних наук, професор, дійсний член НАПН України,
ректор ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди».

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР:

В.П. Коцур,

доктор исторических наук, профессор, действительный член НАПН Украины, ректор ГВУЗ
«Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический университет имени Григория Сковороды».

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

С.М. Рик – к.ф.н., доцент;

Т.М. Боголіб – д.е.н., професор;

Г.Л. Токмань – д.п.н., професор;

Н.В. Ігнатенко – к.п.н., професор;

В.В. Куйбіда – к.біол.н., доцент;

В.А. Вінс – к.псих.н.;

Ю.В. Бобровнік – к.і.н.;

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ:

С.М. Рик – к.ф.н., доцент;

Т.М. Боголиб – д.э.н., профессор;

Г.Л. Токмань – д.п.н., профессор;

Н.В. Игнатенко – к.п.н., профессор;

В.В. Куйбида – к.биол.н., доцент;

В.А. Винс – к.псих.н.;

Ю.В. Бобровник – к.и.н.;

Члени оргкомітету інтернет-конференції:

Ю.В. Бобровнік,

А.П. Король,

Ю.С. Табачок.

Члены оргкомитета интернет-конференции:

Ю.В. Бобровник,

А.П. Король,

Ю.С. Табачок.

Упорядники збірника:

Ю.В. Бобровнік,

А.М. Вовкодав.

Составители сборника:

Ю.В. Бобровник,

А.М. Вовкодав.

СЕКЦІЯ: БІОЛОГІЧНІ НАУКИ

**Людмила Баленко, Ірина Олефіренко
(Олександрія, Україна)**

ВПЛИВ ТЕРАТОГЕНІВ НА ВИНИКНЕННЯ АНОМАЛІЙ РОЗВИТКУ ЛЮДИНИ

Медична генетика в Україні набула значного розвитку та збагатилася певними досягненнями. Розроблено та впроваджено наукові принципи медико-генетичного консультування, методи масових скринінг-програм деяких спадкових хвороб у дітей; розвивається пренатальна діагностика хромосомної та зчепленої зі статтю патології.

Значну частину досліджень з медичної генетики присвячено вивченню впливу тератогенів на виникнення аномалій розвитку.

Високий рівень індустріалізації, необдумане і нераціональне використання природних ресурсів, невиконання правил з охорони навколишнього середовища, низький рівень екологічної освіти та культури населення, екологічні катастрофи, використання нітратів, пестицидів, гербіцидів призводять до погіршення екологічної ситуації в Україні [1, 3].

Уже зараз вчені налічують близько 5 000 хвороб техногенного походження. Природжені вади розвитку у 20% випадків зумовлені порушеннями генетичного апарату клітини (мутаціями), ще 40 - 50% - порушеннями реалізації генетичної інформації під час ембріонального розвитку зародка під впливом шкідливих чинників середовища, а решта 30 - 40% - поєднання впливу генетичних і негативних чинників зовнішнього середовища [3, 4].

Чинники зовнішнього середовища, що спричиняють аномалії розвитку зародків людей, називають *тератогенами*. Під впливом тератогенних чинників порушуються регуляція та послідовність включення генів. У цьому разі можуть з'являтися вади, які нагадують спадкові захворювання, спричинені генною патологією.

Усі тератогени поділяють на класи [1, 4]:

➤ *перший клас – фізичні тератогени*: радіація, висока та низька температури зовнішнього середовища, атмосферний тиск, висока температура тіла матері, гравітаційні переважанення, вібрації, гіпоксія тощо.

➤ *другий клас – хімічні тератогени*: лікарські препарати, забруднювачі навколишнього середовища, сполуки ртуті, пестициди, гербіциди, деякі фарби, продукти побутової хімії, харчові домішки тощо;

➤ *третій клас – біологічні тератогени*: віруси, мікроорганізми та їх токсини;

➤ *четвертий клас – метаболічні порушення та шкідливі звички у вагітній*.

Система мати-плід під час вагітності піддається безперервному впливу різноманітних факторів навколишнього середовища, в результаті чого в ряді випадків виникають різні форми патології.

Серед фізичних чинників, здатних спричинювати аномалії розвитку, на перше місце необхідно поставити рентгенівські промені, а також гамма-, альфа- і бета-випромінювання.

Найактивнішими тератогенами є іонізуюче випромінювання (іонізуюча радіація) та ультрафіолетові промені (УФ-промені).

Іонізуюче випромінювання - це гамма-промені, рентгенівські промені, нейтрони, протони, які мають високу проникність у тканини і характеризуються високою біологічною активністю, зумовлюючи збудженість та іонізацію тканин, а також проявляють сильну тератогенну дію на тканини. Особливо чутливими до неї є лімфоїдні і кровотворні тканини, імунна система людини та хромосоми їхніх ядер.

Найчутливішим до іонізуючої радіації є ядерний апарат клітини. Таким чином, під час випромінювання в першу чергу уражуються ті клітини, які інтенсивно розмножуються.

Оскільки клітини зародка розмножуються дуже швидко і їхня маса збільшується в процесі розвитку в декілька разів, тому вони значно сильніше відчують на собі дію іонізуючої радіації. Найбільш характерним наслідком впливу іонізуючої радіації вважається тератогенний ефект, тобто вроджені каліцтва. Серед них основне значення мають *аномалії розвитку центральної нервової системи*, що надалі, майже завжди, призводить до *розумової відсталості* [2, 5].

На самих ранніх стадіях розвитку зародок дуже чутливий до іонізуючої радіації, тому в цей період необхідно уникати навіть невеликих доз. У цей час протипоказані рентгенівські обстеження та застосування з діагностичною метою радіоактивних ізотопів. Опромінювання вагітних під час діагностичного обстеження може спричинювати *мікроцефалію, затримання росту й розвитку плода*. Терапевтичне застосування радіоактивних препаратів під час вагітності протипоказано. Такі препарати тератогенно діють на *плід і руйнують щитоподібну залозу* [2, 4].

На пізніших етапах розвитку зародок менше зазнає впливу іонізуючої радіації. Іонізуюча радіація передусім *уражує нервові клітини мозку плода, зачатки статевих залоз і залоз внутрішньої секреції*. Отже, внаслідок опромінювання в пізні терміни вагітності діти можуть народитися з *функціональними порушеннями нервової системи, статевих залоз і залоз внутрішньої секреції* [4].

Яскравим прикладом впливу іонізуючої радіації на організм є аварія на ЧАЕС. Імовірність захворювання на *рак крові* внаслідок опромінювання ембріона, плода ще в утробі матері у 4 рази вища,

ніж при такому самому рівні опромінювання молодої людини у віці 11-24 роки. Імовірність для малюка народитися з аномаліями починається в разі отримання матір'ю лише 2 м^3 в за час вагітності на ділянку живота.

Особливу тривогу викликає порушення репродуктивної функції (тимчасова або постійна стерильність жінок і особливо чоловіків фертильного віку), гормональний дисбаланс у дівчат, зниження народжуваності, збільшення смертності, в т. ч. дитячої, особливо через природжені вади розвитку [4, 5].

Вивчення особливостей психічного та інтелектуального розвитку першого покоління нащадків, опромінених у дитячому віці матерів, свідчить, що ці діти у всі періоди свого розвитку мають більш низьку рухливість нервових процесів, більш нестійку увагу та знижені процеси фіксованої пам'яті. Їх розумова працездатність схильна до швидкого виснаження, порівняно з дітьми з «умовно чистих» районів.

Інші фізичні чинники, що можуть спричинювати аномалії, - це гравітаційні перевантаження, вібрації, гіпоксія (кисневе голодування), висока температура тіла матері. Навіть перебування в сауні в період органогенезу може спричинити *аненцефалію плода*. На ранніх стадіях розвитку зародки чутливіші до гіпоксії – вагітність закінчується викиднем. У пізніші періоди вагітності гіпоксія спричинює *аномалії розвитку головного мозку*, що може виявлятися *розумовою відсталістю* [2, 4].

Бурхливий розвиток цивілізації, особливо в останні десятиріччя, призвів до погіршення екологічної ситуації на нашій планеті. Підтвердженням цьому є той факт, що у промислово розвинених регіонах нашої країни, в яких відмічається забруднення довкілля хімічними речовинами тератогенної дії, спостерігається погіршення демографічної ситуації та підвищення показників дитячої захворюваності.

Перелік хімічних тератогенів дуже довгий, він включає в себе близько 800 різних речовин. До хімічних тератогенів можна віднести деякі лікарські препарати. Особливо слід бути уважними із застосуванням фармакологічних препаратів у ранні періоди вагітності, коли вони можуть спричинити ембріологічний та тератогенний вплив.

Тератогенну дію медикаментозних препаратів важко визначити. Талідомід (снодійний засіб і засіб від нудоти) — відомий тератоген, що спричинює *амелію і меромелію* (повна або часткова відсутність кінцівок). Антиепілептичні препарати (фенітоїн, вальпроєва кислота) викликають широкий спектр аномалій, відомих як *гідантоїновий синдром плода*. Тератогенами є антипсихотичні, заспокійливі препарати (великі і малі транквілізатори). При застосуванні матір'ю мепробамату, хлордіазепоксиду і діазепаму (валіуму) *зростає частота щілин губи і піднебіння*. Антидепресант іміпрамін може спричинювати *деформації кінцівок* [2, 4, 5].

Тератогенну дію має непрямий антикоагулянт варфарин, на відміну від прямого антикоагулянту гепарину. Антигіпертензивні препарати — інгібітори ангіотензин-конвертуючого ензиму (АСЕ) — спричинюють *затримку росту, ниркові порушення, маловоддя і внутрішньоутробну смерть плода*. Такі препарати, як пропілтіоурацил і йодид калію провокують *зоб і розумову відсталість у плода*, стрептоміцин — *глухоту*, сульфонаміди — *жовтяницю*, тетрациклін — *аномалії кісток і зубів плода*, амфетамін — *аномалії ротової щілини і серцево-судинної системи*, квінін — *глухоту*. Аспірин у великих дозах також є тератогеном [2, 4].

Вітамін А (пороговий рівень тератогенності 25 000 МО) спричинює *А-вітамінну ембріопатію*, яка характеризується такими патологіями, як *гіпоплазія нижньої щелепи, щілина піднебіння, серцеві вади, аномалії вух* [2, 4].

Андрогенні агенти (синтетичні прогестини) раніше використовувалися для профілактики мимовільних викиднів. Прогестини етістерон і норетистерон мають значну андрогенну активність й інколи призводять до маскулінізації геніталій плодів жіночої статі — *збільшення клітора, злиття губно-мошонкових складок* різного ступеня вираженості.

Ендокринні дизруптори (дезінтегратори) — екзогенні чинники, які втручаються в нормальну регуляторну дію гормонів, що контролюють процеси розвитку. Найчастіше ці агенти втручаються у дію естрогенів завдяки дії рецепторів і спричинюють *аномалії розвитку ЦНС та репродуктивного тракту*. Раніше при використанні діетилстильбестролу (для попередження мимовільних викиднів) у народжених дівчаток зростала частота *вад розвитку матки, маткових труб, верхньої частини піхви і раку піхви, у хлопчиків — природжених вад яєчок і аномалій сперматозоїдів* [2, 4].

Для мінімізації розвитку аномалії плода і природжених вад внаслідок різних негативних екологічних чинників необхідно продовжувати поглиблене наукове вивчення цих біологічних ефектів, з метою своєчасної корекції існуючих профілактичних і реабілітаційних заходів.

До біологічних тератогенів належать збудники деяких хвороб. Серед них найнебезпечніший є: віруси (Зіка, краснухи, грипу (тип А), герпесу, імунодефіциту людини, вітряної віспи, цитомегаловірусу), хвороба Боткіна, збудники токсоплазмозу, малярії.

Тому жінкам, які перенесли ці захворювання в період вагітності, особливо в I триместрі, майже завжди радять переривати вагітність. Слід пам'ятати, що тератогени посилюють ефект мутантних генів.

Ризик природжених аномалій розвитку у потомства матерів із цукровим діабетом в 3-4 рази вищий, ніж у здорових і охоплює 80% новонароджених у матерів із тривалим недостатньо компенсованим діабетом. Вади розвитку включають таку тяжку аномалію, як *каудальний дисгенез (сиреномелія)*. Доведено, що інсулін не має тератогенної дії, а навпаки, лікування інсуліном з метою компенсації вуглеводного обміну ще до запліднення сприяє зменшенню ризику патології потомства. Але гіпоглікемія матері є тератогенним фактором. Навіть нетривале зниження рівня глюкози в крові під час органогенезу

дає тератогенний ефект [4, 5].

Доведеним фактором є те, що дефіцит йоду спричинює *ендемичний кретинізм*. Доказів про те, що дефіцит харчових компонентів і вітамінів є тератогеном, немає, хоча недостатнє харчування матері є фактором ризику передчасних пологів і низької маси тіла плода при народженні.

Досить сильним тератогеном є алкоголь. Відомо, що алкоголь та нікотин є причиною народження *розумово неповноцінних дітей* та причиною *аномалій розвитку й природжених вад*. Алкоголь пошкоджує клітини плода через плаценту матері, порушує обмін речовин і діяльність нервової, ендокринної та інших систем організму матері та зародка [4, 5].

Діти жінок, які вживали алкоголь, з'являються на світ з комплексом специфічних вад (алкогольний синдром): *низька маса тіла новонародженого, вади черепа й обличчя, вади розвитку кінцівок і внутрішніх органів, мікроцефалія, мікрофтальм, низький лоб, сплющення потилиці, маленький сидлоподібний ніс, вуха розташовані низько, великий рот, вовча паща, неправильна закладка зубів, надмірний волосяний покрив, особливо на лобі, вади розвитку статевих органів* тощо [4, 5].

Останнім часом значно зростає небезпека впливу на організм вагітної жінки та плода тютюнового диму, який, крім нікотину, містить приблизно 200 токсичних речовин. У жінок, які палять, народжуються ослаблені, з малою масою тіла діти. Досить часто у новонароджених спостерігаються *аномалії і затримка розвитку*.

Отже, різноплановий тератогенний вплив на виникнення аномалій розвитку плода та здоров'я дитячої популяції нашої країни є актуальною медико-соціальною проблемою, вирішення якої залежить від тісної співпраці науковців і практиків різних спеціальностей. Важливим питанням сьогодення є створення регіональних програм, метою яких буде покращення здоров'я дітей з екологічно небезпечних областей України, що значно підвищить рівень цілеспрямованого оздоровлення найбільш вразливого контингенту населення. Для мінімізації порушень стану здоров'я дітей внаслідок різних негативних екологічних чинників необхідно продовжувати не лише моніторинг їхнього здоров'я, але й поглиблене наукове вивчення цих біологічних ефектів, з метою своєчасної корекції існуючих профілактичних і реабілітаційних заходів.

Література:

1. Барціховський В.В. Медична біологія: підручник / В.В. Барціховський, П.Я. Шерстюк. – 3-є вид. випр. – К.: ВСВ «Медицина», 2014. – 312 с.
2. Валькович Э.И., Олейник Е.А. Беременность и тератогенное действие лекарственных препаратов и ряда химических соединений / Спб.: 2012.
3. Мойсак О.Д. Основы медичних знань і охорони здоров'я / О.Д. Мойсак. – 5 вид. – К.: «Арістей». – 2008. – 615 с.
4. Путинцева Г.Й. Медична генетика: підручник. – 2-е вид., перероб. та доп. – К.: Медицина, 2008. – 392 с.
5. Сміян І.С., Банадига Н.В. Медична генетика дитячого віку. – Тернопіль: Укрмедкнига, 2003. – 387 с.

**Айгуль Жакупова, Кадыр Бияшев,
Биржан Бияшев, Светлана Ермагамбетова
(Алматы, Казахстан)**

ОПРЕДЕЛЕНИЕ ПРОФИЛАКТИЧЕСКИХ СВОЙСТВ БАКТЕРИЦИНПРОДУЦИРУЮЩЕГО ШТАММА E. COLI 64 НА ТЕЛЯТАХ ПРИ ЭКСПЕРИМЕНТАЛЬНОМ ЗАРАЖЕНИИ ВИРУЛЕНТНЫМИ КУЛЬТУРАМИ E. COLI 25, S. TYPHIMURIUM 371, KLEBSIELLA PNEUMONIAE 30

В условиях рыночного хозяйствования на территории Казахстана наблюдается снижение сохранности молодняка овец, вызываемые различными болезнями, особенно желудочно-кишечными инфекциями бактериальной этиологии [1].

Проблема определения состава микроорганизмов, населяющих желудочно-кишечный тракт организма молодняка животных, весьма актуальна. При этом необходимо отметить, что роль микрофлоры в возникновении кишечных заболеваний значительно усиливается в настоящее время в условиях нарушения ветеринарно-санитарного содержания животных, когда на организм постоянно воздействует целый ряд стресс-факторов. Это способствует широкому охвату поголовья сельскохозяйственных животных кишечными заболеваниями различной этиологии, среди которых одно из ведущих мест занимают инфекционные заболевания, проявляющиеся в виде гастроэнтерита, гастроэнтероколита и др [2].

Трудности профилактики и лечения кишечных заболеваний связаны с их полиэтиологичностью и необходимостью воздействия на организм с учетом разносторонних проявлений болезни. Результаты терапевтических приемов в ряде случаев осложняются также и повышением резистентности микроорганизмов к применяемым антибактериальным средствам [3].

До последнего времени для профилактики болезней желудочно-кишечного тракта и лечения животных широко применяли антибактериальные средства. Использование антибиотиков и химиотерапевтических препаратов в животноводстве и птицеводстве привело к переносу антибиотикорезистентности от штаммов микроорганизмов животного и птичьего происхождения к микробным штаммам человеческой популяции [4].

В настоящее время предложено множество различных видов пробиотиков, состоящих из монокультур и ассоциаций различных групп бактерий. Вместе с тем низкая эффективность этих препаратов может быть обусловлена тем, что при их разработке не учитываются экологические критерии селекции штаммов [5].

Материалы и методы исследования

Определение профилактических свойств бактерицинпродуцирующего штамма *E.coli* при экспериментальном заражении вирулентными культурами эшерихий. Изучение профилактических свойств бактерицинпродуцирующего штамма *E.coli* 64 при экспериментальном заражении вирулентными культурами эшерихии изучали на лабораторных животных - белые мыши (14-16 г) и морские свинки (250-300 г), путем выпойки перорально и вольной выпойкой в поилке.

Белые мыши выпаивали перорально в дозах – 105,- 106,- 107, - 108 КОЕ. и вольной выпойкой в поилке с концентрацией в 1 мл физиологического раствора - 105,- 106,- 107, - 108 КОЕ.

В опыте для заражения подопытных лабораторных животных использовали вирулентную культуру *E.coli* 25, *S.typhimurium* 371, *Klebsiella pneumoniae* 30

Для определения смертельной дозы вирулентная культура была протитрована на лабораторных животных. Смертельная доза для мышей составила -105 КОЕ. Заражение подопытных животных проводили на третьи сутки путем орального введения вирулентной культуры *E.coli* 25, мышей в дозе – 10^9 КОЕ.

Штамм *E.coli* 64 культивировали на МПА. Отбирали посева с выраженным ростом культур и по оптическому стандарту мутности доводили концентрацию до значения 10^9 КОЕ.

Результаты исследования Изучение профилактических свойств бактерицинпродуцирующего штамма *E.coli* 64 проводили на новорожденных телятах путем выпойки перорально препаратов из бактерицинпродуцирующего штамма не позднее 30 минут после рождения, до первого кормления.

Телят выпаивали однократно, перорально в дозе 10^{10} К.О.Е. Вторая группа - телят выпаивали однократно, перорально в дозе $2 \cdot 10^{10}$ КОЕ. Третью группу телят использовали в качестве контрольной, которая получала физиологический раствор.

Таблица 1 - Профилактические свойства штамма *E.coli* 64 на ягнятах

Наименование штамма	Вид животного	Кол-во ж-ных	Доза (КОЕ) и метод введения (перорально)	Результаты заражения вирулентной культурой <i>E.coli</i> 25			
				Дозы (КОЕ) метод введения (перорально)	Пало	Переболело	Выжило в %
1 группа	Ягнята	20	10^{10}	2×10^{10}	-	-	100
2 группа	Ягнята	20	2×10^{10}	2×10^{10}	-	-	100
Контроль	Ягнята	20	физ.р-р(5 см ³)	2×10^{10}	20	-	-

Примечание: сроки наблюдения 10 суток после заражения

В опыте для заражения подопытных животных использовали вирулентную культуру *S.typhimurium* 371. Для определения смертельной дозы вирулентная культура была протитрована на телятах 5 дневного возраста. Смертельная доза для телят – 10^{10} КОЕ. Заражение подопытных животных проводили на третьи сутки путем орального введения вирулентной культуры *S.typhimurium* 371, телят в дозе – 10^{10} КОЕ.

В опыте использовали культуру штамма *E.coli* 64.

Телят выпаивали однократно, перорально в дозе 10^{10} КОЕ. Вторая группа - телят выпаивали однократно, перорально в дозе 2×10^{10} КОЕ. Третью группу телят использовали в качестве контрольной, которая получала физиологический раствор.

Таблица 2 - Профилактические свойства штамма *E.coli* 64 на ягнятах

Наименование штамма	Вид животного	Кол-во ж-ных	Доза (КОЕ) и метод введения (перорально)	Результаты заражения вирулентной культурой <i>S.typhimurium</i> 371			
				Дозы (КОЕ) Метод Введения (перорально)	Пало	Переболело	Выжило в %
<i>E.coli</i> 64	Ягнята	20	10^{10}	10^{10}	-	-	100
	Ягнята	20	2×10^{10}	10^{10}	-	-	100
Контроль	Ягнята	20	физ.р-р (5 см ³)	10^{10}	20	-	-

Примечание: сроки наблюдения 10 суток после заражения

Как видно из таблицы 25, что при введении культуры из штамма *E.coli* 64 в разных дозах опытным животным, затем зараженные вирулентной культурой *S.typhimurium* 371 процент выживаемости составило 100%, при 100% гибели контрольных животных.

В опыте для заражения подопытных животных использовали вирулентную культуру *Klebsiella pneumoniae* 30. Для определения смертельной дозы - вирулентная культура была протитрована на телятах 5 дневного возраста. Смертельная доза для телят составила– $1,5 \times 10^{10}$ КОЕ. Заражение

подопытных животных проводили на третьи сутки путем орального введения вирулентной культуры *K. pneumoniae* 30, телят в дозе $-1,5 \times 10^{10}$ КОЕ.

Телят выпаивали однократно, перорально в дозе 10^{10} КОЕ. Вторая группа - телят выпаивали однократно, перорально в дозе $2 \cdot 10^{10}$ КОЕ. Третью группу телят использовали в качестве контрольной, которая получала физиологический раствор.

Таблица 3 - Профилактические свойства штамма *E.coli* 64 на ягнятах

Наименование штамма	Вид животного	Кол-во ж-ных	Доза (КОЕ) и метод введения (перорально)	Результаты заражения вирулентной культурой <i>K. pneumoniae</i> 30			
				Дозы (КОЕ) метод введения (перорально)	Пало	Пере-Болело	Выжило в %
<i>E.coli</i> 64	Ягнята	20	10^{10}	$1,5 \times 10^{10}$	-	-	100
Контроль	Ягнята	20	2×10^{10}	$1,5 \times 10^{10}$	-	-	100
	Ягнята	20	физ.р-р(5 см ³)	$1,5 \times 10^{10}$	20	-	-

Примечание: сроки наблюдения 10 суток после заражения

Результаты исследования по определению профилактических свойств бактерицинпродуцирующего штамма *E.coli* 64 на новорожденных телятах при экспериментальном заражении вирулентными культурами *E.coli* 25, *S.typhimurium* 371, *K. pneumoniae* 30 свидетельствуют, что исследуемые штаммы эшерихий обладают высокими защитными свойствами.

Литература:

1. Сансызбай А.Р., Кожебеков З.К., Султанов А.А. Эпизоотическая ситуация в Республике Казахстан за последние десять лет. Состояние и перспективы аграрной науки Казахстана и Западной Сибири. Материалы Международной научно-практической конференции, посвященной 40-летию Северного НИИ животноводства и ветеринарии. Петропавловск, 2003, С. 47-50.
2. Турсункулова Б.Ш. Серопротекция сальмонеллеза и колибактериоза овец. Автореф., Алматы, 1998 г.
3. Абдыкеримов К., Иманалиев М., Самойленко Е. Роль каластрального иммунитета при колибактериозе ягнят. Реф. жур. Ветеринария. Москва, 1989.
4. Ратникова И.А./Отбор штаммов молочнокислых и пропионовокислых бактерий для включения в состав пробиотика, активного в отношении сальмонеллеза и колибактериоза сельскохозяйственных животных./Вестник сельскохозяйственной науки Казахстана, №8, 2005.
5. Куриленко А.Н., Крупальник В.Л. Инфекционные болезни молодняка сельскохозяйственных животных. Москва: Колос, 2000.

Научный руководитель:

доктор ветеринарных наук, профессор Бияшев Биржан Кадырович.

Асель Жолдасбекова, Кадыр Бияшев, Биржан Бияшев, Гульсин Нургожаева, Динара Сарыбаева (Алматы, Казахстан)

АУЫРҒАН, ӨЛГЕН ЖӘНЕ ДЕНІ САУ ЖАҢА ТУҒАН БҰЗАУЛАРДАН БӨЛІНГЕН SALMONELLA ӨСІНДІЛЕРІНІҢ ЗАРДАПТЫЛЫҚ ҚАСИЕТІН ЗЕРТТЕУ

Жас төлдердің арасында жиі тараған инфекциялық аурулардың біріт -сальмонеллез. Ауылшаруашылық жануарларының сальмонеллезі, барлық тараған зооантропоноздардың 30% құрайды. Бұл инфекция мал шаруашылығының дамуын тежеп, заманауи әлеуметтік-экономикалық жағдайда талқылауды талап етеді. Сальмонеллезбен күресу барысында бактерия-тасымалдаушылық сұрағы біршама мәселе болып тұр. Ауыл шаруашылық жануарларының сальмонеллезі кең таралған зооантропоноздардың бірі [1].

Заманауи жүйе бойынша жануарлардан, адамдардан және жануарлар азығынан, қоршаған ортадан бөлініп алынған сальмонеллалардың 2500 сероварлары бар екені анық. Олардың көбісі токсикоинфекция ретінде сипатталған [2]. Ауылшаруашылық жануарларының сальмонеллезі аздаған сероварианттарымен ауруды қоздырады. Мысалы, *S.dublin* - бұзаулардың, *S.choleraesuis* - шошқалардың, *S.abortusovis* – қойлардың, *S.gallinarum*- құстардың, *S.typhimurium* – әр түрлі жануарлар түрінің сальмонеллезін тудырады [3].

Қазіргі уақытта жануарлардың сальмонеллезінің мәселесі өзекті. Бұл сальмонеллездің көптеген сероварларының табиғатта айналымда және қоздырғыш уыттылығының полидетерминатты факторы мен адам және жанауар организміне әр түрлі жолдармен енгізілуіне байланысты. Жеткіліксіз жылулық

өңдеуден өтпеген сальмонеллез тасымалдаушы жануарлар өнімінен алынған азықтар (ет, сүт, жұмыртқа) адамдарда токсикоинфекция тудыруы мүмкін [4].

Зерттеу материалдары мен әдістері Зерттеу жұмыстары ҚазҰАУ бактериозға қарсы биотехнология зертханасында және Биологиялық қауіпсіздік кафедрасында жүргізілді. Зерттеуге ауырған, өлген және клиникалық сау жаңа туған бұзаулардан сынама Алматы облысы, Еңбекшіқазақ ауданындағы «Хабит» шаруа қожалығынан әкелінді.

Бөлініп алынған өсіндінің зардаптылығы зертханалық жануарларға биосынама қою жолымен анықталынды. Бөлінген өсіндінің уыттылығын ақ тышқандарда (14-16 г) зерттедік. Уыттылығын анықтау үшін өсіндіні ЕПА 37-38 °С температурада 18-20 сағат бойына өсірдік, өскен өсіндіні физиологиялық ерітіндімен шайындысын алып, тәжірибелік жануарлардың құрсақ қуысына әр ($10^3, 10^5, 10^7, 10^9$ ШТБ) түрлі мөлшерде енгіздік. Микроб клеткасының концентрациясын ГИСК Тарасевич атындағы оптикалық лайлану стандарты бойынша анықтадық. Тәжірибелік жануарларды бақылау 10-15 тәулік бойы жүргізілді.

Зерттеу нәтижелері Сальмонеллалардың зардаптылық қасиетін анықтау үшін *S.abortus ovis*, *S.dublin*, *S.typhimurium*, *S.enteritidis* тәуліктік өсінділері пайдаланылды. Ол үшін сальмонеллалардың үш серотүрінен 24 штам: *S.dublin*-10, оның 5-і өлген, 5- і клиникалық дені сау бұзаулардан, *S.typhimurium* -10, яғни 5 және 5, *S.enteritidis* -4, сәйкесінше 2 және 2 қолданылды.

S.dublin және *S.Enteritidis*, *S.typhimurium* штамының тышқандарды зақымдау мөлшері 10^3 ШТБ, 10^5 ШТБ, 10^6 ШТБ, 10^7 ШТБ және 10^9 ШТБ болды. Өсінділер құрсақ қуысы арқылы енгізілді (1,2 3- кестелер).

Нәтижесінде өлген бұзаулардан бөлінген *S.dublin*, *S.typhimurium*, *S.enteritidis* штамдарымен зарарланған барлық тышқандарда 10 тәуліктің ішінде өлім тудырды. Бактериологиялық зерттеу кезінде ішкі ағзаларынан себінді жасалынды. Клиникалық сау төлдерден бөлініп алынған *S. dublin*, *S. typhimurium*, *S. enteritidis* штамдарымен зарарланған тышқандар 10 тәулік ішінде тірі болды.

Кесте 1 *S.dublin* өсінділерінің зардаптылық қасиетін құрсақ қуысына енгізу арқылы ақ тышқандарға зерттеу

Жануар түрі	Өсінді саны	Зақымдауға арналған жануар саны	Енгізу мөлшері (ШТБ)	Зақымдау нәтижесі		
				өлгені	тірі қалғаны	тірі қалу%
Өлген бұзаулар	5	50	10^3	32	18	36
		50	10^5	27	23	46
		50	10^7	50	-	-
		50	10^9	50	-	-
Клиника-лық сау бұзаулар	5	50	10^3	-	50	100
		50	10^5	-	50	100
		50	10^7	-	50	100
		50	10^9	-	50	100

Кесте 2 – *S.typhimurium* өсіндісінің зардаптылық қасиетін құрсақ қуысына енгізу арқылы ақ тышқандарға зерттеу

Жануар түрі	Өсінді саны	Зақымдалған тышқандар саны	Енгізу мөлшері (ШТБ)	Зақымдау нәтижесі		
				өлгені	тірі қалғаны	тірі қалу %
Өлген бұзаулар	5	50	10^3	27	23	46
		50	10^5	23	27	54
		50	10^7	50	-	-
		50	10^9	50	-	-
Клиника-лық сау бұзаулар	5	50	10^3	-	50	100
		50	10^5	-	50	100
		50	10^7	-	50	100
		50	10^9	-	50	100

Кесте 3 – *S.enteritidis* өсіндісінің зардаптылық қасиетін құрсақ қуысына енгізу арқылы ақ тышқандарға зерттеу

Жануар түрі	Өсінді саны	Зақымдалған тышқандар саны	Енгізу мөлшері (ШТБ)	Зақымдау нәтижесі		
				өлгені	тірі қалғаны	тірі қалу %
Өлген бұзаулар	2	50	10^3	25	25	50
		50	10^5	29	21	42
		50	10^7	50	-	-
		50	10^9	50	-	-
Клиника-лық сау бұзаулар	2	50	10^3	-	50	100
		50	10^5	-	50	100
		50	10^7	-	50	100
		50	10^9	-	50	100

Қорытынды.

Тәжірибенің нәтижесінде өлген бұзаулардан бөлінген *S.dublin* 10^3 ШТБ - 64%, 10^5 ШТБ - 54%, *S.typhimurium* 10^3 ШТБ - 54%, 10^5 ШТБ- 46%, *S.enteritidis* 10^3 ШТБ - 50%, 10^5 ШТБ - 50% мөлшерінде зарарланған барлық тышқандарда 10 тәуліктің ішінде өлім тудырды. Бактериологиялық зерттеу кезінде ішкі ағзаларынан себінді жасалынды. Клиникалық сау төлдерден бөлініп алынған *S. dublin*, *S. typhimurium*, *S. enteritidis* штамдырымен зарарланған тышқандар 10 тәулік ішінде тірі болды.

Назгуль Чотбай, Ақмөлдір Чотбай
(Талдықорған, Қазақстан)

АДЫРАСПАН – PEGANUM HARMALA L.

Адыраспан – *Peganum harmala* L. Түйетабан тұқымбасы – *Zygophyllaceae* (*Peganaceae*).

Биіктігі 40-50 (70) см жететін, өзіне тән телімді иісі бар, көп сабақты, жайылып өсетін көпжылдық шөртесін өсімдік. Топыраққа 3-5 м еніп жататын, тамыры қара-қоңыр түсті қабықпен қапталған, мықты, сүректі, қалыңдығы көлденеңінен 3-5 см болады. Сабақтары бұтақталған, қатпарланған, сайшалы, жалаңаш, тегіс және қалың жапырақтанған. Жапырақтары отырыңқы кезектесіп орналасқан, ұзындығы 4-5 (7) см, ені 5,8-6,5 см алақан тәрізді бөлінген үш сегментке бөлінген. Олардың бөліктері ұзынша, жіңішке, үшкірленген, етті, жалпақ, созылған және үшкір бұрышта ажырайды. Бөбешік жапырағы шөптесін, қандауарша біз түрінде болып келеді.

Сабақтары мен бұтақтарының жоғарғы жағында 1-3-тен көп гүлдері болады. Гүлінің 5 тостағаншасы, 5 күлте жапырақшасы бар. Тостағанша негіздемеге дейін 5 сызықты шөптесінге бөлінген, үшкірленген немесе оны тостағанша жапырақшалары дейміз. Аталық саны 12-15, негіздемесінде жіпшелері кеңейген, тозаңдығы ірі және сызықты ұзынша келеді. Түйіні жоғарғы, шар тәрізді екі-үш ұялы, жалаңаш және тегіс. Аналық мойны ұзын және жіңішке. Жемісі – құрғақ, ұшұялы, шартәрізді, диаметрі 0,6-1,0 (1,2) см қауашығында көптеген тұқымдар болады (40-100). Тұқымы үш сына тәрізді, ұзындығы 4 мм, қалыңдығы 2 мм қара-қоңыр немесе қошқыл-сұр түсті болып келеді. 1000 тұқым салмағы 2-3 (5) гр. Жеке өсімдіктің 282-ден 437-ге дейін қауашағы болады, олардың құрамында салмағы 472-715 гр болатын 15960-тан 37520-ға дейін тұқым болады. 1 гектардағы тұқым өнімділігі 5-12 ц құрайды.

Мамыр-маусым айында гүлдейді. Шілде, тамыз айында жеміс береді. Ташкент аймағында қазан айында еккен тұқым келесі жылдың наурыз айында шығады. 1,5-2 см тереңдіктегі жер астындағы тұқым ұқсастығы – 75-80%. Адыраспан көбінесе ну болып өседі. Жеке ірі өсімдіктердің сұлба диаметрі 100-150 см болатын 150 сабағы болады. Жер асты бөлігіндегі қарқынды өсуі наурыз-сәуіро айларында жүреді. Гүлшанақтану сәуір айында басталады. Өсіп-өну кезеңі тамыз айында бітеді, кейде күз айларының үсігіне дейін жетеді.

Мамыр және шілде айларында гүлдейді, маусым айының аяғынан тамыз айына дейін тұқым пісіп-жетіледі.

1. - Гүлден өсімдіктің жалпы көрінісі.
2 - Жемісі

Өсімдік аты	Биіктігі	Гүлдеу мерзімі	Кездесетін орны	Пайдаланылатын бөлігі	Жинау мерзімі	Қандай ауруға пайдаланады
адыраспан	30-60 см	Маусым-шілде	Сортаң топырақты далаларда	Шөбі, жапырағы, гүлі	Тамыз, қыркүйек	Бел ауруы, бас ауруы, асқазан

Ареал. Адыраспанның ареал типі – ежелгі Жерорта теңіздік. Орталық Азия мен Оңтүстік Қазақстанда кең тараған және де Ресейдің Оңтүстік аймақтары мен Кавказда жиірек кездестіруге болады.

Ареалдың солтүстік шекарасы Кишиневтің оңтүстік аймағын, шығысқа қарай Воронежге, одан әрі 50^0 с.е Самара және Белая өзендері арқылы солтүстікке барады және торғай арқылы Қарағанды облысын алады, Зайсан көлінен асып ҚХР мен МХР-ден өтеді. Адыраспан Кавказ тауының шөлейт аймағында төменгі тау белдеуінде өседі, ал орталық таулы белдеуде сирек кездеседі. Адыраспан Қазақстан жерінің солтүстік аймақтарынан басқа территорияны қамтиды, соның ішінде Шу және Іле өзендерінде де, Шымкент және Жамбыл облыстарында да қалың бұталы шөбі өте жиі кездеседі. Адыраспан баялышпен бірлесіп Қызылқұмның солтүстік бөлігінде және Қуаңдарияның ескі анасында аз тұздалған, жартылай төмпешікті құмдарда байқалады. Көбінесе адыраспан Шымкент және Жамбыл облыстарында кездеседі.

Қырғызстанда адыраспан барлық жерде өседі, тіпті тұздалған топырақтарда, тұрғын жерлерде, жайылымдарда және егсітерде кездеседі. Әсіресе тұрғындық аймақтарының және жайылымдардың

Ыстықкөл өзенінің айналасындағы шұңқырларында көптеп кездеседі. Шөлейт және тау беткейлерінің жазықтығының сазды және субқұмды топырағында өседі, кейде таудың 2800 м биіктігінде де кездеседі. Адыраспан орталық Қарақұмда, Красноводтық ауданда, Гасан-Кул, Кизыл-Атрек, Чукуркал, Ходжакал, Кара-Кал, Бендесен, Караул, Гермаб, Фирюз, Керк, Кугитамгау және басқа жерлерде байқалған. Өзбекстанда Сырдария, Бұқар, Самарқан, Қызылқұм мен Үстіртте және басқа да аймақтарда жиі кездеседі [1, 2].

Адыраспан туралы аңыз

Адыраспан қасиетті шөп. Адыраспан жаз айларында далалы жерлерде өсетін өсімдік. Дәрі-дәрмекке пайдалы. Сырттай дертіне ем. Оны бас ауруына қайнатып ішу керек. Адыраспан адамды тіл-көзден сақтап, үйді зиянды қуаттан арылтады. Сондықтан да адыраспанды атам қазақ киелі санап, үйдің кіреберісіне іліп қояды. Адыраспанды тектенек жұлуға болмайды. Оған барғанда сәлем беру керек.

Ассалаумағаликум адыраспан,
Мені жіберді сізге Омар Оспан,
Дертіне дауа болсын деп,
Жіберді мені Омар Оспан.

Адыраспанды тек жұма күндері ғана жұлады. Жұлар алдында «Қасиетті адыраспан сізді бізге берді» Өзірет Оспан деп айту керек. Себебі, Мұхаммед пайғамбардың төрт сенімді серіктерінің бірі Оспанды бір қатерден алып қалған екен. Оспан жолдастарынмен бір жиында отырғанда, жаулары байлауы тұрғанда аттарын босатып жіберген сонда олардың жан-жаққа бытырап, жоғалып кетпеуіне осы адыраспан себеп болыпты. Оспанның атының шылбыры бір түп адыраспанға оратылып қалыпты. Басқа аттар сол араға келіп жиналып тұрған. Сонда Мұхаммед пайғамбар Оспанға: «Сенің құрметің үшін осы шөпке киелі қасиет дарыды», – деген керек. Содан бері адыраспан өсімдігі киелі саналады.

Адыраспан туралы ертегі

Ерте, ерте, ертеде. Ешкі жүні келтеде. Бақ даулеті келіскен, төрт түлігі мыңғырған. Асан есімді бай халық арасында өмір сүріпті. Табиғат адамға бірін берсе, бірін бермейтіні бар емес пе? Бақ дәулет келіскен Асан байдың да байлығына мұрагер болатын ұлының жоқтығы қабырғасын қайыстырып, қайғы-мұңға батыра, беріпті. Ерке шолжан өскен жалғыз қызының ертең басқаға кетерін ойлағанда қайғысызорайып арта түсіпті. Осыны ойлаған бай бір күні кемпірімен ақылдасып, байлығына ие болар ұл тілеп бақсы балгердің барін аралап шығады. Халқымен қоштасып жолға шыққан екі алып-ұшып азығы таусылғанда жар басып басында тұрған жалғыз қараша үйге кездеседі. Үйде шалдан басқа жан жоқ екен. Ұзақ отырып шалға бастарындағы қайғыны айтады. Сөйтсе қараша үйдегі шал түс арқылы болашақта болжайды екен. Асан мен кемпірі шалға қонақ болып түнейді. Таңға жуық Асан ұйқысынан оянса шалдың орнында жоқ екенін байқайды. Ақырын басып далаға шығып ұараса шал батысқа қарап ойланып тұр екен. Содан шал түс көрген түсін жориды. Адыраспан деген қасиетті шөп бар екені тиіс оны алатын адам арнайы сөз айту керектігін айтып батысқа қарай жол сілтейді.

Көңіліне үміт оты ұялаған Асан мен кемпірі емшінің айту бойынша ойлап жол жүріп адыраспан өсіп жайқалған жау есіне келіп жетеді. Емшінің айтқан сөзі есіне түспей, адыраспанды қанша жұлғанымен үзілмейді. Өбден шаршап маужырап ұйқыға кетеді. Түсіне ақ киімді шал келіп сөзді үйретеді. Ұйқысын шайдай ашылған Асанға түс арқылы қасиет қонады. Адыраспан шөбінің қасиеті қонып, Ұлды болып мақсат-мұратына жетіп бақытты ғұмыр кешеді.

Адыраспан туралы өлең

Чотбай Ақмөлдір Мұратқызы

Емдік шөбі халықтың бұл – адыраспан,
Табылатын жотамен адыр ассан.
Амандас бірақ, алдымен сол бір қасиетті шөпке,
Жібергенің айт, ем үшін сені, хазірет Оспан.

Пайдасы мен шипасы көп талайға,
Бірақ улы, ішпе орынсыз, абайла!
Дәрігердің кеңесін ал, алдымен,
Нұсқауменен қолданған жөн, жарай ма!

Қасиетті емі көп оның түсіне алғанға
Буын қабыну, тарамыс, безгек, тісін ауырғанға.
Пайдасы зор басыңыз, бел, сал ауруларына,
Ревматизм, гастрит, радикулит, қышымаға да.

Суық тисе егер, сегізкөз, құяң бермесе маза,
Жазылады дерттің адыраспанмен емдесе ғана
Міне, осындай бұл емдік шөптің көмегі,
Қасиеттері бар басқа да, ендеше қара.

Таба алмайсын сен оны қалың орманнан,
Ата- бабам оны бояу үшінде қолданған.
Хош иісін аңқытып, түтетсең егер түтінің,
Жын-шайтан безіп, алысқа қашқан ол маңнан.

Тасты, сортаң, шөлейт жерде өссе де,
Адыраспан шипалы көп дерттерге.
Кездесе қалсаң сондықтанда замандас
Сәлем бере жүр қасиетті сол бір шөпке де.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі

1. Қожабеков М., Қожабекова Г. Дәрілік өсімдіктер. – Алма-Ата, 1982.
2. Көкенов М.К., Әдекенов С.М., Рақымов Қ.Д., Исамбаев Ә.И., Сауранбаев Б.Н. Қазақстанның дәрілік өсімдіктері және оның қолданылуы. – Алматы, 1998.
3. Аужанова Н.Б. «Жасыл патрульдің» жұмыстарын ұйымдастыру. – Караганда: Изд-во КарГТУ, 2011. – 336 с. (с. 48-54).
4. Аужанова Н.Б. Табиғатқа сапарсеруен жасау. Materiały XI Międzynarodowej naukowo-praktycznej konferencji «Naukowa przestrzen Europy - 2015» Volume 11: Przemysł. Nauka i studia-112 str. (С. 59-63).

Ғылыми жетекшісі: Аужанова Н.Б.

СЕКЦІЯ: ГЕОГРАФІЯ ТА ГЕОЛОГІЯ

Орест Пендерецький
(Івано-Франківськ, Україна)

ПРОМИСЛОВИЙ ЕКОЛОГІЧНИЙ ТУРИЗМ

Сьогодні антропогенне навантаження і його деструктивні наслідки спостерігаються практично у всіх секторах світової туристичної індустрії. Його ріст відбувається пропорційно темпам росту індустрії туризму.

Так із зростання глобалізації світового господарства зростають і негативні зміни в географічній оболонці Землі, зокрема: зміни клімату, деградація ґрунтів і земель, руйнування екосистем і зменшення біорізноманіття, забруднення повітря, води, ґрунтів і рослинності, природні та техногенні лиха і катастрофи, неконтрольований приріст населення та посилення нерівності у соціально-економічному розвитку, продовольча безпека і наростання загрози здоров'ю населення, обмеженість запасів енергії та інших видів природних ресурсів.

За визначенням СOT та Всесвітньої Ради з туризму і подорожей (WTTC), «сталий туризм відповідає потребам як туристів, які відвідують туристичні центри, так і населення останніх; крім того, він передбачає забезпечення та оптимізацію перспектив майбутнього розвитку. Ресурси використовуються таким чином, щоб задовольнити економічні, соціальні та естетичні потреби, але при цьому зберегти культурну унікальність, найважливіші екологічні особливості, різноманіття біологічних видів та життєво важливі системи». Це є актуальним та перспективним з точки зору розвитку в країні промислового туризму [1]. Сутність його полягає в тому, що в якості екскурсійних об'єктів використовуються звичайні промислові підприємства, об'єкти народних промислів, де в ролі атракцій постають виробничі цикли, технологічні процеси, результати роботи підприємств, а також наслідки їхнього впливу на навколишнє середовище (у цьому випадку промисловий туризм поєднується з екологічним). При цьому важливим є володіти достовірною інформацією про екологічний стан даних об'єктів і не погіршувати наявної ситуації. Використання цих об'єктів без попередньої оцінки їх екологічного стану, не врахування взаємовідносин людини, суспільства і природи, охорони навколишнього природного середовища, що є самою гострою і актуальною проблемою сучасності, призводить до негативних наслідків.

Сталий туризм повинен відповідати критеріям соціальної, культурної, екологічної та економічної сумісності. Сталий туризм – це той туризм, який в довгостроковій перспективі, тобто в проекції на сучасне і майбутні покоління, може адаптуватися до конкретних етнічних і культурних особливостей, відповідає вимогам соціальної справедливості, екологічно сумісний, а також доцільний і вигідний в економічному плані.

Серед основних передумов виникнення промислового екологічного туризму та екологізації традиційних видів туризму провідну роль відіграє наростання протиріч між задоволенням туристичного попиту і раціональним використанням туристичних ресурсів. В основі цих протиріч знаходиться антропогенне навантаження, яке здійснюють туристи на природні і культурно-історичні туристичні ресурси.

Промисловий екологічний туризм також включає в себе наступні специфічні принципи, які відрізняють його від більш широкої концепції сталого туризму:

- Активне сприяння збереженню природної та культурної спадщини;
- Залучення місцевих і корінних спільнот до планування, розвитку та здійснення екотуристичної діяльності, яка сприяє підвищенню їх добробуту;

- Роз'яснення туристам значення природної і культурної спадщини відвідуваних туристичних центрів;
- Спрямованість на індивідуальних мандрівників і організовані невеликі туристичні групи.

Таким чином можна виділити наступні принципи екологічного промислового туризму:

- туризм, сумісний з екологічними і соціальними вимогами, відповідальний перед природою, сприяє її захисту, підвищує культуру мандрівників, виконує просвітницьку функцію, дбайливо відноситься до традиційних культур і місцевих співтовариств;

- туризм, який включає всі форми природного туризму, при яких основною мотивацією туристів є спостереження і долучення до природи (WTO, 2001);

- сукупність форм туризму, при яких робиться свідома спроба звести до мінімуму негативний вплив на навколишнє середовище, надати допомогу у фінансуванні охоронних природних територій, створити джерела доходу для місцевого населення (Товариство екотуризму Німеччини, 1995);

- цілеспрямовані подорожі в природні території з метою більш глибокого розуміння місцевої культури та природного середовища, які не порушують цілісності екосистем, при цьому роблять охорону природних ресурсів вигідною для місцевих жителів (USA Ecotourism Society, 1994);

- відвідування унікальних природних територій, мало порушених господарською діяльністю, що зберегли традиційний устрій життя місцевого населення; підвищення рівня екологічної культури всіх учасників туристичного процесу та підвищення життєвого рівня місцевого населення, дотримання природоохоронних норм і технологій при реалізації екологічних турів та програм (Т. К. Сергєєва);

- природно-орієнтований туризм, що включає програми екологічної освіти та просвіти і здійснюваний відповідно до принципів екологічної стійкості (Australian National Ecotourism Strategy, 1992);

– організація поїздок з обмеженим числом учасників у природні зони з можливим відвідуванням місць, що представляють культурний інтерес з метою реалізації різних проектів охорони і раціонального використання природних ресурсів.

На основі наведених визначень промислового екологічного туризму, зробимо деякі висновки, які можна визначити як основні принципи екотуристичної діяльності:

– цей вид туризму стимулює і задовольняє бажання спілкуватися з природою шляхом цілеспрямованих подорожей в незаймані або малозмінені природні території, представлені у всьому світі, як правило, національними та природними парками, заповідниками, заказниками, пам'ятниками природи та іншими категоріями;

– екотуристична діяльність відрізняється відносно слабким негативним впливом на природне середовище і тому його іноді називають «м'яким туризмом». Саме з цієї причини він став практично єдиним видом використання природних ресурсів у межах особливо охоронних природних територій;

– екотуризм запобігає негативному впливу на природу та культуру і сприяє охороні навколишнього середовища і соціально-економічному розвитку територій;

– екотуризм поєднує дотримання певних, досить жорстких правил поведінки, відпочинку, розваг та екологічної освіти для мандрівників з метою його успішного розвитку;

– екотуристична діяльність має бути вигідною місцевому населенню і не повинна суперечити його інтересам і соціально-економічному розвитку;

– місцеві жителі не лише працюють в якості обслуговуючого персоналу, але і продовжують жити на території, що охороняється, вести колишній уклад життя, займатися традиційними видами господарювання, які забезпечують ощадливий режим природокористування;

– екотуризм розуміється як складова частина індустрії туризму, що виробляє та продає свій турпродукт і отримує від цього прибуток, або як туристична діяльність на природі, що приносить прибуток для збереження природного середовища, а також для поліпшення життєвого рівня місцевого населення;

– основними цілями екотуризму є: екологічна освіта, підвищення культури взаємин людини з природою, вироблення етичних норм поведінки в природному середовищі, виховання почуття особистої відповідальності за долю природи та її окремих елементів, а також відновлення духовних і фізичних сил людини, забезпечення повноцінного відпочинку в умовах природного середовища.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Промисловий екологічний туризм повинен бути екологічно орієнтованим на довготривалу перспективу, економічно життєздатним, а також відповідати етнічним і соціальним інтересам місцевих співтовариств. Необхідність розвитку екологічно орієнтованого туризму як одного з важливих принципів сталого екологічно безпечного розвитку суспільства в цілому.

З розвитком промислового екологічного туризму пов'язана зміна ставлення до навколишнього середовища, зміна моделей природокористування; він сприяє охороні природи і культури, соціальному та економічному розвитку. Екологічний туризм є і одним з елементів еколого-просвітницької діяльності. Особливості промислового екологічного туризму полягають в тому, що він не лише задовольняє бажання спілкуватися з природою, але змушує потенціал туризму служити на благо охорони природи, соціально-економічного розвитку, сприяє підвищенню еколого-освітнього і загальнокультурного рівня відвідувачів.

Збільшення соціальної значущості екології у всіх сферах життя суспільства: освіти, виробництва, культурної, побутової, необхідне створення і масове поширення світоглядної концепції сполученої еволюції суспільства і природи; спираючись на природне прагнення людей до здорового способу життя, сформувати соціально-психологічні установки на виконання високих екологічних стандартів ставлення до природи.

Промисловий екологічний туризм є сектором туризму, найбільш близьким до навколишнього середовища в її широкому розумінні. Це виражається в більш тісних зв'язках з багатьма сферами, важливими для сталого розвитку окремих територій і світової системи в цілому. З його розвитком пов'язані зміна моделей природокористування, він сприяє охороні природи і культури, соціальному та економічному розвитку. Ці елементи утворюють систему і взаємно впливають один на одного.

Збереження цілісності навколишнього середовища є найважливішою передумовою розвитку туризму, проблематику в розвитку туризму можна визначити наступним чином: з одного боку, ми не можемо відмовитися від туризму як від економічного чинника, з іншого боку, він несе спільну відповідальність за руйнування нашого життєвого простору.

Література:

1. Пендерецький О.В. Екологічні аспекти розвитку промислового туризму в нафтогазовидобувних регіонах України. / Пендерецький О.В. // – Івано-Франківськ: Науковий вісник ІФНТУНГ. - 2009. Вип.4(22). С. 148-152.
2. Пендерецький О.В. Концептуальна інформаційна кадастрова система об'єктів промислового туризму. Науковий збірник КНУ ім. ТГШ, №8. 2010. С. 59–64.
3. Сергеева Т.К. Экологический туризм: Учебник. /Сергеева Т.К.// - Москва: Финансы и статистика, 2004. – 360 с.:ил.
4. О.В. Пендерецький. Промисловий туризм в Україні: стан, перспективи розвитку. Український географічний журнал. Інститут географії НАН України. № 3. 2010. С. 48–51.

СЕКЦІЯ: ЕКОЛОГІЯ

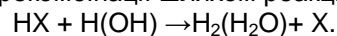
Віталіна Кукуєва, Георгій Лисиченко
(Київ, Україна)
Тетяна Рига, Інґріда Чемерис
(Черкаси, Україна)

ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ ХЛАДОНІВ НА ОЗООНОВИЙ ШАР ЗЕМЛІ ТА ПОШУК ЕКОЛОГІЧНО БЕЗПЕЧНИХ ВОГНЕГАСНИХ РЕЧОВИН

Рік у рік усе чіткіше простежується екологічний аспект небезпеки від пожеж. Будь-яка пожежа завдає шкоди навколишньому середовищу; в деяких випадках екологічні втрати більш значні, ніж економічні: пожежі негативно впливають на атмосферу, водне середовище, ліси, рослини, ґрунт. В їхньому осередку й навколо нього з'являються токсичні продукти горіння – чадний та вуглекислий газ, синільна кислота, шкідливі сполуки азоту, діоксин. Згубно впливає на природу не лише пожежа, а й деякі вогнегасні речовини, що використовуються для її гасіння: піни, хладони тощо. Використання вогнегасних речовин на об'єктах промисловості інколи має тривалі екологічні наслідки [1].

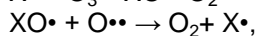
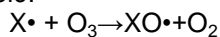
У 50-х роках минулого століття було зафіксовано значно менший вміст озону над Антарктикою, ніж на відповідних широтах північної півкулі. У 1974 році американські вчені Ф.Роуланд і М. Моліна висунули гіпотезу, згідно з якою озонний шар руйнують сполуки техногенного походження (фреони, хладони) [2]. Вони відкрили хлорний цикл розкладання озону. Хлор входить до складу більшості фреонів. В атмосферних умовах фреони інертні і безпечні, але внаслідок накопичення їх в стратосфері при фотолізі вивільняється хлор, який впливає на зменшення озону. Внаслідок руйнівної дії на озонний шар атмосфери в 90-х роках ХХ століття виробництво і застосування хладонів було значно обмежено [3], а згодом заборонено. Слід нагадати, що гідної альтернативи хладонам у пожежній безпеці досі немає. Газові вогнегасні речовини, які пропонуються замість озоноруйнівних хладонів, мають низку істотних недоліків. Вони, як правило, поступаються озоноруйнівним хладонам у вогнегасній ефективності в 1,5–10 разів, що вимагає збільшення обсягів та маси вогнегасних речовин. Застосування деяких з них обмежене через велику токсичність. Тому скорочувати використання хладонів слід поступово, замінюючи їх на альтернативні газові вогнегасні речовини з близькою до нуля озоноруйнівною здатністю. У них мають бути аналогічні до хладонів фізико-хімічні властивості, які б здешевили витрати на переобладнання систем пожежогасіння [1]. Отже, гостро стоїть проблема пошуку нових інгібіторів горіння, які були б екологічно безпечними при високій вогнегасній ефективності і мали низьку температуру кипіння та невеликий час життя в атмосфері.

Механізм вогнегасної дії хладонів включає і хімічні і фізичні фактори [4, 5]. Фізичні фактори пов'язані з ефектами тепловтрати та розбавлення окисника, хімічний механізм гасіння полум'я пов'язаний із взаємодією інгібітора або продуктів його розкладання з активними центрами полум'я. Моделювання на підставі детальної хімічної кінетики [6] вказує, що гідроген галогенід (HX), який утворюється при попаданні хладону у полум'я, сприяє радикальній рекомбінації шляхом реакційної схеми:

Таким чином відбувається інгібування горіння шляхом зниження концентрації активних радикалів у реакційній зоні. В певний момент, швидкість рекомбінації перевищує швидкість поширення полум'я і вогонь гасне. Фізичне пригнічення полягає у видаленні термічної енергії з полум'я коливальним збудженням агентів. Цей механізм універсальний в тому, що всі молекули поглинають тепло, однак, він набагато менш ефективніший, ніж хімічне інгібування. Галогеновмісні вуглеводні, які містять атоми бром (Br) або йоду (I) хімічно активні і порівняно ефективніші ніж флуор - (F) і хлоро- (Cl) вмісні сполуки, які діють переважно як фізичні пригнічувачі полум'я.

Сучасні комерційні хладони завдають серйозної шкоди озонному шару. Визначальними факторами є значна стабільність до досягнення стратосфери, де міститься більш 90% атмосферного озону [5]. Як тільки вони потрапляють у стратосферу, молекули хладонів фотолізують завдяки короткохвильовому УФ випромінюванню. Атоми галогенів, задіяні в цьому процесі здатні каталізувати деструкцію озону за такою схемою:

Де X – Cl, Br або I [7].

В роботі [7] в порівняльних дослідках, пов'язаних з пошуком альтернативних для CF₃Br вогнегасних речовин, показано, що CF₃I проявляє адекватні вогнезахисні властивості навіть при кімнатній температурі. Крім того, показано [8], що при гасінні гептанового полум'я вогнегасні концентрації хладону 1301 і CF₃I однакові (0,032 об'ємної фракції).

Інтерес до реакцій радикала IO• з гідрогеновмісними органічними і неорганічними сполуками пов'язаний з тим, що зменшення міцності зв'язку в ряду ClO•, BrO• і IO• робить IO• сильнішим окисником, ніж ClO• і BrO• при одночасному зростанні міцності зв'язку в ряду H-OCl, H-OBr H-OI. Енергія зв'язку IO• з частинками H і HOI становить 459 кДж / моль [9] і перевищує енергію зв'язку з гідрогеном в багатьох гідрогеновмісних атмосферних компонентах як природного, так і антропогенного походження. Це давало

можливість сподіватися що IO^\bullet буде з помітною швидкістю реагувати з гідрогеновмісними компонентами. Така обставина могла б привести до перегляду сформованих уявлень про витoki атмосферних RH -компонентів і отриманих до теперішнього часу оцінок часів життя цих сполук в атмосфері. Раніше вважалося, що йод може відігравати значну роль лише в тропосферній хімії через короткий час життя йодовмісних сполук в тропосфері [10] і їх подальшого фотолізу. Однак, в роботі [11] показано, що йодовмісні сполуки можуть досягати стратосфери за допомогою конвективних потоків, особливо в тропіках, і брати участь в каталітичному руйнуванні стратосферного озону.

В даний час радикали OH^\bullet розглядаються як єдиний «чистильник» тропосфери, що руйнує неповністю галогенозамещені вуглеводні в реакції:

Таким чином, саме реакція (I) визначає час життя цих сполук в атмосфері і, отже, їх внесок в руйнування озонового шару і парниковий ефект. Однак, модельні розрахунки, проведені авторами роботи [12], показали, що радикали IO^\bullet в тропосфері можуть мати середньоглобальну концентрацію, яку можна порівняти з концентрацією OH^\bullet , і для достовірного опису процесів, що відбуваються в атмосфері, необхідно було з'ясувати, чи може в тропосфері перебіг за реакцією

конкурувати з перебігом за реакцією (I), тобто чи потрібно враховувати реакції гідрогеновмісних галогеноалканів з радикалом IO^\bullet при розрахунку їх часу життя, а також при оцінці їх внеску в руйнування озону і в парниковий ефект.

Дослідження [13] показали, що хоча і можлива швидка реакція радикалів з гідрогеновмісними молекулами, що приводить до утворення HOI , в разі йодистого водню за реакцією:

Однак реакції радикалів IO^\bullet з гідрогеновмісними галогеновуглеводнями і ефірами відбуваються повільно і перебіг останніх за реакцією (II) не може конкурувати з перебігом за реакцією (I).

Отже, одним із перспективних кандидатів для заміни Хладону 1301 в застосуванні проти пожеж є трифлуоройодметан (CF_3I). Озоноруйнівний потенціал цієї речовини менше ніж 0,008, температура кипіння -22°C , густина 2,10 г/мл [14]. На підставі лабораторних дослідів вогнегасна концентрація складає 3,1%. Дисперсія CF_3I в повітря при кімнатній температурі і до -40°C може бути не така ефективна, як хладону 1301, температура кипіння якого $-57,8^\circ\text{C}$. Незважаючи на те, що було проведено випробування при кімнатній температурі [15], у відкритій науковій літературі відсутня інформація про витікання холодного CF_3I в оточуюче середовище. Досліди, описані в [15] доводять прийнятність фізичних властивостей CF_3I для протипожежного застосування у моторних відсіках літаків замість CF_3Br . За своєю ефективністю трифлуоройодметан перевищує навіть хладон 1301. Обчислений потенціал глобального потепління для CF_3I у п'ять разів менше, ніж для CO_2 протягом 20 років, а озоноруйнівний потенціал 0,008, що нижче ніж для CFC-11 (CCl_3F), який пропонується в деяких роботах в якості альтернативного вогнегасного засобу [15]. Незважаючи на те, що CF_3I теж класифікують як хладон, відносно короткий час життя в атмосфері дає підстави для впевненості, що ця речовина розкладається і не впливає на стратосферний озон.

Хімія йоду, пов'язана з викидами CF_3I , обговорена в роботі [16]. Результати показали, що озоноруйнівний потенціал викидів CF_3I не буде, як правило, перевищувати контрольне значення в 0,2 (США, Закон про чисте повітря). Був зроблений висновок, що при застосуванні CF_3I для гасіння пожеж озоноруйнівний потенціал викидів CF_3I незначний [8].

Для оцінки можливості застосування CF_3I в якості альтернативного вогнегасного засобу проведені квантово-хімічні розрахунки шляхів деструкції молекул галогенопохідних флуорометану. У відповідності до спрощеної схеми інгібування, наведеної вище, чим менше енергії зв'язку H-Gal , тим імовірніше утворення атомів галогену, які вважаються «пастками» для активних центрів полум'я. Результати розрахунків наведені в таблиці 1.

Таблиця 1. Енергії гомолітичного розриву зв'язків у галогенопохідних метану, розраховані методом Хартрі-Фока з базисним набором 6-31G*.

№, п/п	Реакційний шлях	Енергія зв'язку E, ккал/моль
1.	$\text{CF}_3\text{Br} \rightarrow \text{CF}_3^\bullet + \text{Br}^\bullet$	37,8
2.	$\text{CF}_3\text{Br} \rightarrow \text{CF}_2\text{Br}^\bullet + \text{F}^\bullet$	63,4
3.	$\text{CF}_3\text{Cl} \rightarrow \text{CF}_3^\bullet + \text{Cl}^\bullet$	36,0
4.	$\text{CF}_3\text{Cl} \rightarrow \text{CF}_2\text{Cl}^\bullet + \text{F}^\bullet$	64,0
5.	$\text{CF}_3\text{I} \rightarrow \text{CF}_3^\bullet + \text{I}^\bullet$	25,1
6.	$\text{CF}_3\text{I} \rightarrow \text{CF}_2\text{I}^\bullet + \text{F}^\bullet$	62,8

Як видно із результатів розрахунків (табл. 1, реакція 5), найнижча енергія зв'язку C-I . В порівнянні з бромовмісним аналогом (табл. 1, реакція 1) ця величина менша в півтора рази. Різниця енергій розриву зв'язків C-Hal для хлор- і бром- похідних флуорометану не суттєва. Це збігається з висновками експериментаторів про аналогічні інгібувальні властивості хлор- і бромпохідних насичених вуглеводнів. Загальна тенденція властива і для інших йодовмісних домішок CH_3I і HI . Крім того, ці частинки беруть участь у проміжних стадіях в послідовності реакцій, які описують інгібувальну дію CF_3I . Отже, квантово-

хімічне дослідження доводить можливість використання CF_3I в якості альтернативного екологічно безпечного вогнегасного засобу.

Література:

1. Жартовський В.М. Техніко-економічні аспекти заміни хладонів 114B2 та 13B1 в автоматичних установках пожежогасіння / В.М.Жартовський, М.Я. Откідач, Ю.В. Цапко. – Науковий вісник УКРНДІПБ. – 2002. – №2(6). – С. 31–37
2. Molina M.J. Stratospheric sink for chlorofluoromethanes. Chlorine atom catalyzed destruction of ozone / M.J. Molina, F.S.Rowland – Nature. – 1974. – V. 249. – P. 810.
3. Montreal Protocol on Substances that Deplete the Ozone Layer, with later amendments, <http://www.ciesin.org/TG/PI/POLICY/montpro.html>.
4. Sheinson R.S., The Physical and Chemical action of Fire Suppressants/ R.S. Sheinson, J.E. Penner-Hahn and D.Indritz. – Fire safety J., – 1989. – V. 15. – P. 437–445.
5. Pitts W.M. Construction of an Exploratory List of Chemicals to Initiate the Search for Halon Alternatives/ W.M.Pitts, M.R.Nyden, R.Gann, G.W.Mallard, W. Tsang// National Institute of Standards and Technology, NIST Technical Note 1279. – August 1990.
6. Westbrook, C. K. Numerical Modeling of Flame Inhibition by CF_3Br / C.K. Westbrook. – Combust. Sci. Technol. – 1983. – V. 34. – PP. 201–225.
7. Nyden M.R., Linteris G.T., Burgess D.R.F., Jr.; Westmoreland P.R., TsangW., Zacharia V.R., Flame Inhibition Chemistry and the Search for Additional Fire Fighting Chemicals, in book: Evaluation of Alternative In-Flight Fire Suppressants for Full-Scale Testing in Simulated Aircraft Engine Nacelles and Dry Bays. Section 5, Grosslander W.L., Gann R.G., Pitts W.M., Editors, 467–641 pp. 1994
8. Yang J.C., Nyden M.R., Manzello S.L., Cold Discharge of CF_3I in a Simulated Aircraft Engine Nacelle, Halon Options Technical Working Conference, 24-26 April 2001. P.64-71.
9. Энергии разрыва химической связи. Потенциал ионизации и сродство к электрону /под ред. Кондратьева В.Н. М.: Наука, 1974, С. 268.
- 10.Chameides W.J., Davis D.D. //J. Geophys. Res. 1980. – V. 85. - № С 12. P. 7383
- 11.Danielsen E.F.// J. Geophys. Res. 1993. – V. 98. P. 8665.
- 12.Barnes I., Bonsang B., Brauers T. et al //Air Pollution Research Report. 1991. – V. 35. P. 8.
- 13.Ларин И.К., Спасский А.И., Трофимова Е.М., Туркин Л.Е., Реакции радикала IO^* , приводящие к отрыву атома водорода от галогенсодержащих молекул. Кинетика и катализ. – 2007. – Т. 48. - № 3. – С. 1-6.
- 14.EPA, U.S. Environmental Protection Agency, 2004. Available from: <<http://www.epa.gov/>>.
- 15.Mason N.J. VUV and low energy electron impact study of electronic state spectroscopy of CF_3I / N.J. Mason, P. Limaõ-Vieira, S. Eden, P. Kendall, et al. // Int. J. Mass Spectrom. – 2003. –V. 647. – PP. 223–224.
- 16.Eden S.VUV photoabsorption in CF_3X (X = Cl, Br, I) fluoro-alkanes/ S.Eden, P. Limaõ-Vieira, S.V. Hoffmann, N.J. Mason// Chemical Physics. – 2006. –323. – PP. 313–333.

Клавдія Ткаченко, Олександр Ткаченко
(Біла Церква, Україна)

ПРО ЕКОЛОГІЗАЦІЮ ОСВІТИ

Ставлення суспільства до природи з початку ХХ ст., призвело у багатьох регіонах світу, зокрема і в Україні, до погіршення стану природного довкілля та масштабних біоекологічних змін. Окремі екологічні зміни носять незворотній характер. Цілком очевидно, що подальший розвиток цивілізації стає неможливим без проведення належних змін у сфері еколого-правової, еколого-політичної та еколого-економічної культури. Дані зміни повинні спрямовуватись на охорону, раціональне використання та відтворення природних ресурсів та ландшафтів для забезпечення екологічної безпеки і створення сприятливих умов для існування нинішнього та наступного поколінь. Успішне впровадження таких змін залежить від якісного рівня підготовки фахівців і формування системи екологічної компетентності в руслі вимог концепції сталого розвитку. Досягти цих позитивних результатів можливо тільки через екологізацію освіти.

В освітній царині нашої держави теоретичні і практичні рекомендації з питань екологізації освіти висвітлено у наукових працях таких вчених як: Ю.Ю. Туниці, Л.С. Гринів, І.М. Синякевича, Є.В. Мішені на та інших. Проте теоретико-методологічні особливості та механізми практичної реалізації екологізації освіти, на нашу думку досліджено частково і не в повній мірі.

Останніми роками світова спільнота усвідомила відповідальність людини за прогресуючу деградацію природного середовища, виснаження природних ресурсів та екологічну небезпеку. Ряд міжнародних конференцій, зокрема у Ріо-де-Жанейро, Кіото і інших світових мегаполісах, під егідою ООН, а також підписання низки міждержавних угод у сфері екологічної безпеки, охорони довкілля, використання та відтворення природних ресурсів.

Найактуальнішими екологічними проблемами, що сьогодні постають перед людством є: глобальне забруднення довкілля, нестача прісної води, зменшення біорізноміття, спустелювання родючих земель, зменшення площ лісів тощо. Сумарно дані проблеми унеможливають проживання населення багатьох

світових громад. Зокрема в Україні екологічно чистою вважається лише 6% її території. На нашу думку, однією з основних причин існуючого стану речей є відсутність належного рівня екологічної грамотності та свідомості громадян і практичної реалізації державної екологічної політики та права. Про це свідчать і результати проведеного фахівцями Єльського університету (США) у 2012р. дослідження, за 25-ма показниками, що характеризують дієвість державних політик у країнах світу щодо збереження екосистем. Із результатів цього дослідження випливає, що Україна за міжнародним рейтингом екологічних досягнень займає 102 позицію з-поміж 132 країн світу [2].

Цілком логічно, що серед основних проблем, які негативно впливають на довкілля, можна виокремити такі: недостатнє розуміння суспільством пріоритетів щодо належної охорони, раціонального використання та ефективного відтворення природних ресурсів; недотримання екологічного законодавства; відсутність реалістичної стратегії та дієвого механізму щодо поетапного переходу до сталого розвитку.

Ставлення *homo sapiens* до природи залежить від рівня її екологічної грамотності, екологічної культури та екологічного виховання. Саме тому належна теоретико-методологічне розроблення концепції екологізації освіти та її практична реалізація є пріоритетною і актуальною. Для розкриття сутності екологізації освіти необхідно проаналізувати визначення понять «екологізація» загалом.

Під екологізацією розуміють процес насичення екологічними (природо-охоронними) вимогами: знань та умінь фахівців; управлінських рішень; характеристик новостворюваної техніки; проектів виробництва і реконструкції виробничих об'єктів та інфраструктури; виробничих технологій; програм політичних партій; суспільної свідомості тощо. Спорідненою сутністю екологізації є формування екологічної освіти і екологічної економіки як нового, екологічно безпечного способу господарювання та безпечних умов життя людини. Стратегічною метою цього напрямку є формування екологічної цивілізації [2]. Що ми маємо на увазі під терміном «екологічна цивілізація»?

Екологічна цивілізація – це суспільство з немеркантильним еколого-економічним способом мислення та господарювання, майбутня історична епоха переходу людства від ірраціональної однобокої експлуатації природи до раціональної співпраці людини з природою. Офіційно ініціативу формування екологічної цивілізації вперше було оголошено в Китаї у 2007 р. Квінтесенцією тлумачення якої має стати:

1. Узгодження через освіту способу господарювання (виробництва споживання матеріальних благ і послуг) із законами природи, який є необхідним, хоча і вкрай складним та суперечливим процесом, кінцевою метою якого має стати реформування економічної системи відповідно до екологічного імперативу.

2. Процес перетворення людської діяльності на зменшення інтегрального еколого-деструктивного впливу процесів виробництва і споживання товарів та послуг у розрахунку на одиницю сукупного суспільного продукту.

3. Процес впровадження і реалізації принципів раціонального природокористування та мінімізації негативного впливу на навколишнє природне середовище під час здійснення антропогенної діяльності.

4. Процес введення екологічного фактора в аналіз економічних показників розвитку.

5. Наповнення екологічними вимогами усіх сфер освітньої і господарської діяльності людини з метою попередження або зменшення негативного впливу на природне середовище [1].

На нашу думку, екологізація освіти може носити екологічний аспект, як от забезпечення належної якості довкілля, ефективного використання, охорону та відтворення природних ресурсів, а також екологічну безпеку на всіх рівнях (національному, регіональному і глобальному), відповідно до вимог концепції сталого розвитку. Враховуючи сутність термінів і понять «екологізація» формулюються різні визначення екологізації освіти:

1. Насичення навчальних програм підготовки фахівців усіх напрямів екологічними вимогами з метою формування еколого-економічного способу мислення в заміні однобокого традиційного економічного.

2. Цілеспрямоване формування еколого-економіко-правової культури та еколого-виховного процесу учнів та студентів.

3. Тенденція проникнення ідей, понять, принципів екології в структуру підготовки спеціалістів різного профілю: педагогів, науковців, лікарів, економістів і ін., які повинні мати навички практичної діяльності, котрі необхідні їм для різних видів експертизи, розрахунків, проектної та природоохоронної діяльності; вміння застосовувати свої фундаментальні та прикладні знання у передбаченні і профілактиці екологічних і будь-яких інших техногенних катастроф і нещасних випадків; володіти знаннями, технологією, прийомами й ефективними методами швидкого професійного реагування на критичні ситуації, їх передбачення.

На даний час у прийнятті соціально-економічних планів розвитку ще залишається домінуючим економічний зиск, а не екологоекономічний. Така модель ставлення людини до природи є загрозовою щодо реалізації новітнього екологічного мислення, яке досягається завдяки екологізації освіти. На нашу думку, екологізація освіти – це цілеспрямований навчальний процес підготовки учнів і студентів щодо формування у них належного еколого-економічного, еколого-політичного й еколого-правового світогляду та професійної компетентності відповідно до вимог концепції сталого розвитку [2].

Таким чином, екологізація освіти в Україні повинна формуватися на принципах екологічної економіки (комплексності кількісного обліку і вартісної оцінки всіх компонентів природного життєвого довкілля та природних ресурсів на тій чи іншій території або у їх взаємному впливові; переваг або врахування дефіцитності окремих компонентів та умов природного довкілля і ресурсів; динамічності абсолютних оцінок у часі; врахування бумеранг-ефектів), екологічної політики (посилення ролі екологічних норм у системі

державного управління України для досягнення рівня трьох складових розвитку (соціального, екологічного і економічного); врахування екологічних наслідків у прийнятті управлінських рішень; між секторальне партнерство та залучення зацікавлених сторін та ін.) та екологічного права (нормативно-правові акти для забезпечення обґрунтованого еколого-економічного симбіозу суспільства і природи; соціальної справедливості, законності в екологічній галузі та ін.) [1].

Вістря екологізації освіти в Україні має бути спрямованим на підвищення рівнів екологічної грамотності, свідомості та культури населення, нових поглядів суспільства у відносинах з природою, еколого-економічної, еколого-політичної та еколого-правової відповідальності перед нинішнім і майбутнім поколіннями. Отже, мета екологізації освіти полягає у забезпеченні належними знаннями, які б відповідали концепції сталого розвитку. Екологічні проблеми можна вирішити з участю фахівців усіх сфер діяльності та відповідним рівнем знань в еколого-економічній, еколого-політичній і еколого-правовій сферах.

Оскільки екологічні проблеми є глобальними, то відповідно екологізація освіти має міжнародне значення. З цього випливає потреба в розробленні заходів, спрямованих на забезпечення ефективної міжнародної співпраці у сфері екологізації освіти. У цьому напрямі повинні активно співпрацювати всі держави. Зазначимо, що у 2005 р. ЮНЕСКО проголосило десятиріччя ООН з освіти для сталого розвитку (2005-2014 рр.), розглядаючи освіту як один з ключових чинників досягнення сталості. Це поклато початок широкому міжнародному процесу в галузі освіти, спрямованій на сприйняття та реалізацію концепції сталого розвитку.

На ряді міжнародних конференцій окреслено нові шляхи міжнародної співпраці, в яких відображені інтереси всіх держав світу щодо екологізації економіки, освіти тощо. Відповідно до рішень міжнародних конференцій ООН, пріоритетним завданням людства має стати формування населення планети з високим рівнем екологічної грамотності, свідомості й культури.

Екологічна грамотність, свідомість та культура не виникають стихійно. Успішність результатів у цьому напрямі можна досягти лише шляхом цілеспрямованої підготовки громадян, тобто через екологізацію освіти. Водночас, екологізація освіти дасть змогу сформувати суспільство з високим рівнем екологічної поведінки і культури, перейти на шлях сталого розвитку, зберегти природні умови для існування майбутніх поколінь.

Екологізація освіти дає змогу формувати в учнів і студентів екологічний світогляд та екологічну культуру, що й забезпечує екологічне виховання та формування екологічної свідомості. Саме тому екологізація освіти є необхідною умовою для подальшого розвитку освіти загалом. Таким чином, екологізація освіти постає як базова, стратегічна основа для подолання екологічної загрози, а також формування умов екологічно безпечного життя людини.

Екологізація освіти є вкрай важливою складовою модернізації освітньої системи, як в Україні, так і в інших державах. Вона сприяє становленню нової парадигми у відносинах суспільства і природи, формуванню відповідної екологічної культури та екологічної свідомості, а також поступовому втіленню концепції сталого розвитку.

Таким чином, лише належне втілення екологізації освіти може забезпечити високий рівень екологічної грамотності суспільства. Екологізація освіти повинна стати основою усієї системи освіти, а її поняття та сутність має змінюватися відповідно до соціально-економічних умов, змін клімату та стану проблем довкілля.

Література:

1. Закон України «Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року» (від 21.12.2010 р.) [Електронний ресурс]. – Доступний з <http://www.rada.gov.ua>.
2. Туниця Ю.Ю. Екоеконіміка і ринок: подолання суперечностей / Ю.Ю.Туниця. – К.: Вид-во «Знання», 2006. – 314 с.

СЕКЦІЯ: ЕКОНОМІКА

Ольга Бєлякова
(Київ, Україна)

ФУНКЦИИ И КЛАССИФИКАЦИЯ СОВРЕМЕННЫХ ИНВЕСТИЦИЙ

Достижение стабилизации и дальнейшего развития экономической системы любой страны невозможны без активной инвестиционной деятельности.

Экономическая категория «инвестиция» происходит от латинского “investo” – одеваю, наделю [1, с. 465].

Традиционно, под инвестициями принято понимать осуществление определенных экономических проектов в настоящем, с расчетом получить доходы в будущем (такой подход является преобладающим).

В большинстве работ украинских и зарубежных ученых-экономистов, инвестиции определяются как: денежные средства, ценные бумаги, иное имущество, в т.ч. имущественные права, иные права, имеющие денежную оценку, вкладываемые в объекты предпринимательской и иной деятельности в целях получения прибыли и (или) достижения иного социально-значимого положительного эффекта.

Под инвестициями в широком смысле понимают денежные средства, имеющие интеллектуальные ценности государства, юридических и физических лиц направляемые на создание новых предприятий, расширение, реконструкция, техническое перевооружение действующих предприятий, приобретение недвижимости, ценных бумаг и активов с целью получения прибыли и (или) иного положительного эффекта.

В целом 70% всех инвестиций – это инвестиции в машины и оборудование. Инвестиции в жилищное строительство составляют 25%. На различного рода запасы (сырьё, полуфабрикаты и т.д.) приходится около 5 % [2, с. 75].

При вложении в инвестиции приходится отдавать капитал сейчас и в определенном количестве, а вознаграждение приходит позднее, если вообще приходит.

На инвестиции влияют следующие факторы:

- риск;
- инфляция;
- срок окупаемости.

Таким образом, признаками инвестиционной деятельности являются:

- Потенциальная способность приносить доход.
- Преобразование капитала в альтернативные виды активов.
- Наличие срока вложения.
- Наличие рисков.
- Целенаправленный характер.

Инвестирование – процесс вложения денежных средств и других капиталов с целью их увеличения.

Инвестиционная деятельность – единство процесса вложения ресурсов и процесса получения дохода в будущем.

Основными функциями инвестиций являются следующие:

- Они обеспечивают процесс постоянного и расширенного воспроизводства основных фондов (излишки капиталов вкладываются в производство).
- Инвестиции обеспечивают оборот капитала, ускоряют этот процесс.
- Инвестиции обеспечивают переливание капитала из одних сфер в другие, более эффективные.

Инвестиции на макроуровне обеспечивают:

- систематическое обновление основных производственных фондов ОПФ,
- ускорение научно-технического прогресса НТП;
- улучшают качество и конкурентоспособность отечественного производства, с их помощью обеспечивает сбалансированность всех отраслей народного хозяйства и регионов;
- обеспечивает создание полноценной сырьевой базы;
- обеспечивает обороноспособность государства, социальное развитие и решение проблем безработицы;
- обеспечивают положительные структурные сдвиги в экономике.

Инвестиции на микроуровне обеспечивают:

- увеличение и расширение сферы деятельности;
- сокращение физического и морального износа продукции, снижение себестоимости;
- повышение технического уровня производства на основе внедрения новых технологий, улучшение качества и конкурентоспособности, повышение техники безопасности и другое.

Все перечисленные значения можно рассматривать в качестве частных целей инвестирования, достижение которых обеспечит достижение прибыли.

Анализ современной экономической литературы позволяет выделить следующую классификацию инвестиций:

1. По объектам вложения выделяют: реальные и финансовые инвестиции.

Реальные инвестиции – это совокупность вложений в реальные экономические активы (материальные и нематериальные ресурсы). Важнейшей составляющей реальных инвестиций являются инвестиции в форме капитальных вложений. В экономической литературе эти инвестиции – реальные инвестиции в узком смысле слова.

Финансовые инвестиции – это вложения средств в различные финансовые активы (ценные бумаги, паи и т.п.). Их делят на инвестиции спекулятивного характера; инвестиции долгосрочного характера.

Спекулятивные – рассчитаны на получение желаемого дохода в конкретный период времени (как правило, краткосрочный период).

Долгосрочные – преследуют стратегические цели и связаны с участием в управлении объектам инвестирования.

Материальные инвестиции – это вложения в средства производства. Они делятся на стратегические, базовые, текущие, инновационные.

Стратегические инвестиции – это инвестиции, направленные на создание новых предприятий.

Базовые инвестиции – инвестиции направленные на расширение действующих предприятий, создание новых предприятий и производств, в той же сфере деятельности, или в том же регионе.

Текущие инвестиции – они направлены на поддержание воспроизводственного процесса, связанного с вложениями в основные средства производства, пополнение запасов материальных и оборотных активов.

Инновационные инвестиции делятся на инвестиции модернизации предприятия, в том числе его техническое переоснащение и на инвестиции по обеспечению безопасности (на создание структуры, которая гарантирует предприятию налаженные поставки сырья, документации и тому подобное).

Для каждого из выделенных типов инвестиций характерны свои уровни риска. Наименьший риск у текущих инвестиций, так как они финансируются из амортизационных отчислений. Наибольший риск у инновационных.

Инвестиции в форме капитальных вложений подразделяются на:

1) оборонительные инвестиции, направленные на снижение риска, удержание уровня цен, для проведения оборонительной политики;

2) наступательные инвестиции, они обусловлены новым поиском технологий и разработок с целью поддержания высокого научного технологического уровня;

3) социальные инвестиции, они направлены на улучшение труда персонала;

4) обязательные инвестиции, они направлены на удовлетворения государственных требований (в области экологии, безопасности продукции и т.п.);

5) представительские инвестиции, они направлены на создание, поддержание, улучшение имиджа предприятия.

Капитальные вложения по объекту вложения могут разделяться на следующие виды:

- инвестиции направленные на замену оборудования;
- инвестиции направленные на модернизацию, с целью повышения качества продукции и снижению издержек;
- инвестиции направленные на расширение производства;
- инвестиции направленные на диверсификацию, то есть освоение новых видов деятельности, рынков сбыта;
- стратегические инвестиции, направленные на достижения НТП.

Капитальные вложения по направленности действия делятся на:

- начальные (нетто-инвестиции), осуществляются при приобретении или основании предприятия;
- экстенсивные инвестиции, они направлены на расширение производственного потенциала;
- реинвестиции – это вложения высвободившихся средств;
- брутто инвестиции – это совокупность инвестиций, включающая всебя реинвестиции и нетто-инвестиции.

2. По целям инвестирования: прямые и непрямые (портфельные) инвестиции.

Прямые – выступают как вложения в уставные капиталы предприятия, с целью установления непосредственного контроля и управления этим предприятием.

Портфельные – это средства, вложенные в экономические активы, с целью извлечения дохода и диверсификацию рисков. Вложения на приобретение ценных бумаг, принадлежащим разным эмитентам.

3. По срокам вложения:

- краткосрочные (до одного года);
- среднесрочные (от одного до трех лет);
- долгосрочные (свыше трех лет) инвестиции.

4. По отношению к объекту вложения: внутренние и внешние инвестиции.

Внутренние – это вложения в активы самого инвестора.

Внешние - вложения в активы других хозяйствующих субъектов.

5. По форме собственности:

- частные (негосударственные);
 - государственные;
 - иностранные;
 - совместные (слияние отечественные и зарубежных инвесторов).
6. По региональному признаку:
- внутренние (внутри региона ли страны);
 - зарубежные (вложение в иностранные предприятия, или организации).
7. По отраслевому признаку:
- в промышленность;
 - сельское хозяйство;
 - строительство;
 - транспорт и связь;
 - торговля и питание и т.п.
8. По рискам:
- агрессивные – они характерны высокой степенью риска, высокой прибылью и низкой ликвидностью;
 - умеренные – имеют среднюю степень риска при достаточном уровне прибыли и ликвидности;
 - консервативные – низкий уровень риска, малая доходность, но высокая доходность и ликвидность.

Говоря об Украине, для которой сегодня очень важны зарубежные инвестиции, следует отметить, что в рейтинге инвестиционной привлекательности стран мира “International Business Compass” за 2015 год, опубликованном компанией BDO она заняла 89 место (в 2014 – 109) [3, с. 205].

Вместе с тем, основными причинами, которые продолжают препятствовать привлечению иностранных инвестиций в Украину продолжают оставаться:

- низкий уровень доверия к власти;
- интенсивное вмешательство органов государственной власти в сектор частного бизнеса;
- теневая экономика;
- отсутствие четкой стратегии экономического развития страны;
- нестабильность в сфере налогообложения;
- сложность и противоречивость военно-политической ситуации вокруг Украины;
- непрекращающаяся коррупция и т.д.

Литература:

1. Словник іншомовних слів. К., 2000.
2. Ковалевський Л. Макроекономіка. К., УАЗТ, 2005.
3. Юрчик І., Маценко А. Іноземні інвестиції в Україні: проблеми та перспективи // Молодий вчений, № 5(32), травень, 2016.

**Богдан Гамерський
(Київ, Україна)**

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЕЛЕКТРОННОГО ДОКУМЕНТООБИГУ В УПРАВЛІННІ ТРУДОВИМИ РЕСУРСАМИ

Служба управління персоналом традиційно є самостійним структурним підрозділом підприємства, який підлеглий або керівнику підприємства, або його заступнику з кадрової роботи. Документована інформація становить основу управління, його ефективність в значній мірі базується на виробництві та споживанні інформації. Якість інформації визначає якість управління. У сучасних умовах для підвищення ефективності управління необхідно приділяти достатню увагу вдосконаленню роботи з документами, оскільки всяке управлінське рішення завжди базується на інформації, на службовому документі. Організація роботи з документами впливає на якість роботи апарату управління, організацію і культуру праці управлінських працівників.

У час ринкових відносин необхідно приділяти велику увагу раціоналізації документаційного забезпечення управління на підприємствах тому що недоліки в постановці цієї роботи можуть призвести до серйозних труднощів у роботі керівника і підприємства в цілому. Саме впровадження електронного документообігу дозволить збільшити продуктивність праці працівників, зайнятих в управлінні персоналом.

Системи електронного документообігу (СЕД) зазвичай впроваджуються, щоб вирішувати певні завдання, найчастіше зустрічаються такі:

- забезпечення більш ефективного управління за рахунок автоматичного контролю виконання, прозорості діяльності всієї організації на всіх рівнях;
- забезпечення кадрової гнучкості за рахунок більшої формалізації діяльності кожного співробітника і можливості збереження всієї передісторії його діяльності;

- протоколювання діяльності підприємства в цілому (аналіз діяльності підрозділів, виявлення "гарячих точок" в діяльності).
- виключення або максимально можливе скорочення обороту паперових документів на підприємстві. Економія ресурсів за рахунок скорочення витрат на управління потоками документів в організації;
- виключення необхідності чи істотне спрощення і здешевлення збереження паперових документів за рахунок наявності оперативного електронного архіву [2].

Основним завданням впровадження електронного документообігу на будь-якому підприємстві або в організації певної спрямованості являється систематизація роботи з великим потоком різнопланової документації. Нині електронний документообіг є передовим методом роботи з документами. Впровадження будь-якої системи електронного документообігу дозволяє вирішити найбільш актуальні завдання – прийняття рішень і доведення їх до співробітників підприємства і контроль за виконанням прийнятих рішень. Так як створюється повна електронна версія всіх документів, то керівнику організації або підрозділу легко перевірити, як працює його підприємство і як виконуються всі рішення, що потрібно підкоригувати і що вже виконано. Всі дані фіксуються і зберігаються, тому навіть у разі виникнення спірних моментів є можливість швидко і кваліфіковано підготувати необхідну інформацію і зібрати всі документи.

Основними особливостями електронного документообігу в процесах управління персоналом є:

- всі кадрові документи містять персональну інформацію, що накладає свої обмеження;
- на сьогоднішній день в процесах управління персоналом неможливо повністю відмовитися від паперових документів. Однак, деякі з цих процесів можливо максимально переорієнтувати на електронний документообіг [1].

Впровадження СЕД дає організації можливість менше витратити і більше заробляти. Факторами, що сприяють зниженню витрат є:

- Фактор 1 – Скорочення витрат на паперові документи;
- Фактор 2 – Скорочення непродуктивних витрат робочого часу співробітників;
- Фактор 3 – Прискорення інформаційних потоків;
- Фактор 4 – Зміна корпоративної культури.

Для оцінки можливого економічного ефекту від впровадження системи електронного документообігу необхідно знати, який час співробітники організації витрачають на виконання рутинних, непродуктивних операцій над документами. Згідно з оцінками західних консалтингових компаній, частка таких операцій може становити до 20-30% усього робочого часу. Впровадження ефективної системи електронного документообігу дасть можливість зменшити час непродуктивної роботи працівника [2].

Проблеми впровадження системи електронного документообігу.

Впровадження електронного документообігу на підприємстві – процес далеко не простий, вимагає підготовки кадрового складу для можливості управління персоналом, виконання доручень, формування та відправки звітної документації та інших електронних документів. Основною метою впровадження електронного документообігу на підприємстві є збільшення економічної ефективності всіх бізнес процесів.

У ряді випадків нехтування навіть невеликих нюансів, які формують документообіг на підприємстві може бути причиною виникнення таких нездійснених завдань, що в підсумку СЕД порушить налагоджену роками роботу організації назавжди [3].

Особливу увагу при впровадженні системи електронного документообігу на підприємстві необхідно приділяти на підготовку співробітників організації, їх кваліфікацію та можливість роботи з електронною документацією.

У ряді випадків виникали ситуації, коли електронні доручення ігнорувалися співробітниками, в силу незнання робочого інтерфейсу програмного забезпечення, що стало фактором уповільнення виконання бізнес процесів на підприємстві.

Існують загальні практично для будь-яких організацій проблеми, які доводиться вирішувати при реалізації, впровадженні і супроводі систем електронного документообігу. До них слід віднести:

- Консерватизм персоналу, низька освіченість, небажання навчатися і перенавчатися. Боязнь прозорості власної діяльності для керівництва, яка виникає після впровадження системи електронного документообігу.

- Фактор директора "радянського типу" – небажання безпосередньо працювати з комп'ютером, переглядати і редагувати документи.

- Постійні структурні зміни в організації, слабка формалізація бізнес-процесів.

- Необхідність взаємодіяти із зовнішнім "паперовим" світом [4]

Підводячи підсумок, хочеться відзначити, що актуальність переходу компанії до електронного кадрового документообігу буде визначатися масштабом компанії, чисельністю персоналу, наявністю великого числа структурних підрозділів. У переході на електронний кадровий документообіг є безумовні плюси, але також присутні і ризики, і тут кожній компанії слід зіставити всі можливі плюси і економічну ефективність з ризиками і можливими збитками компанії.

Сучасні системи електронного документообігу у сфері управління персоналом призначені для оптимізації кадрової роботи, що дозволяє здійснювати добір і переміщення співробітників, автоматизовані розрахунки заробітної плати з урахуванням інформації про позиції штатного розкладу, відпустки, лікарняні, відраджень, пільги і стягнення. Безумовними плюсами переходу до електронного кадрового

документообігу є оптимізація роботи кадрових служб, забезпечення доступності і швидкого пошуку документів про співробітників, скорочення кількості звернень співробітників в кадрову службу, можливість посилення контролю правильності оформлення і зберігання документів, забезпечення збереження персональних даних.

Література:

1. Стаття «Особенности электронного документооборота в процессах управления персоналом» [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.klerk.ru/law/articles/440847/>
2. Стаття «Рынок ПО: Обзор систем электронного документооборота» [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.cnews.ru/articles/rynok_po_obzor_sistem_elektronnogo
3. Стаття «Цель внедрения электронного документооборота» [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://xn--90afdtkhdeabaxvge.net/novosti_i_press-relizi/customization/cel_vnedreniya_elektronnogo_dokumentooborota.html
4. Электронное учебное пособие. Лекции по дисциплине «Системы электронного документооборота» [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://eos.ibi.spb.ru/umk/11_16/5/5_R0_T4.html

Науковий керівник:

док. н. з держ.упр. ФСП НТУУ «КПІ» Чукут С.А.

**Володимир Лисак, Ольга Олійник
(Кам'янець-Подільський, Україна)**

ЗАРОДЖЕННЯ ТА ЕВОЛЮЦІЯ ПОНЯТТЯ ІННОВАЦІЯ ТА ЇХ РОЛЬ В ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ

За сучасних умов розвитку ринкової економіки, інновації стають основним чинником, що сприяє динамічному розвитку і підвищенню результативності функціонування як окремих ринкових суб'єктів господарювання, так і економічної системи загалом.

Даною проблематикою займалися і вітчизняні науковці, зокрема представниками сучасного широкого розуміння інновацій є Ю.В. Яковець, А.А. Харин, Т.О. Франчук та інші. Вони вважають, що інновація – це внесення нових елементів, всього, що вперше увійшло до вжитку. Послідовниками вузького підходу є Т.С. Медведкін, І.В. Космидайло та багато інших, однак в даних науковців існують розбіжності щодо трактування поняття інновацій [1, с. 7; 57, с. 28].

Метою нашої статті є дослідження та вивчення проблем формування поняття інновації та дослідження думок різних авторів щодо даного питання.

Термін «інновація» у науковий лексикон вперше увів вчений-класик Й. Шумпетер, який у 1912 р. в праці «Теорія економічного розвитку» дав визначення інновації як «історичне явище, що викликає необоротну зміну в процесах виробництва, постачання, збуту продукції, післяпродажного обслуговування, внаслідок використання нових або вдосконалених рішень технічного, технологічного та організаційного характеру» [2, с. 62].

Для більш глибокого розуміння даного поняття необхідно вивчити його етимологію. Innovation (англ.) – утворено з двох слів – латинського «новація» (новизна) й англійського префікса «ін», що означає «в», «введення». Тому, у перекладі з англійського «інновація» означає: введення нового, відновлення.

Існують різні позиції вчених-класиків щодо визначення поняття «інновація». Такі вчені як Х. Хартман, Г. Ріггс, та Д. Тідд розглядають інновацію на основі широкого підходу, тобто як комплексний процес, який полягає у розробці та використанні ідей, винаходів, тощо і застосовується в економічних й соціальних сферах. Протилежні позиції займають П. Друкер, В. Хіппель та Р. Ратвелл [3, с. 24]. Вони є прихильниками вузького підходу щодо трактування поняття «інновація», а саме розглядають її як певні зміни, які відбуваються з метою створення та удосконалення техніки, виробництва, організації або будь-якої іншої сфери.

Визначення поняття інновації на основі запропонованих класиками підходів на сьогодні не можуть повністю розкривати суть даної категорії, адже мінливість зовнішнього середовища, швидкі темпи розвитку та трансформації економічних процесів вимагають постійного пошуку нових підходів до даної проблематики.

Даною проблематикою займалися і вітчизняні науковці, зокрема представниками сучасного широкого розуміння інновацій є Ю.В. Яковець, А.А. Харин, Т.О. Франчук та інші [4, с. 9]. Вони вважають, що інновація – це внесення нових елементів, всього, що вперше увійшло до вжитку. Послідовниками вузького підходу є Т.С. Медведкін, І.В. Космидайло та багато інших, однак в даних науковців існують розбіжності щодо трактування поняття інновацій [1, с. 7]. Зокрема, науковці Н. П. Завлін та А.В. Васильов під інновацією розуміють зміни у структурі чи функціях, перетворення існуючих практик на нові [5, с. 28]. Усі інші представники даного підходу розглядають інновацію як кінцевий результат діяльності у вигляді конкретних товарів, технологій, процесів тощо.

Класичній та сучасній науковій літературі, насамперед, притаманна багатогранність розуміння визначення поняття інновації, тому економічні вчення послідовників почали будуватися на основі двох

інших підходів щодо визначення їх сутності – динамічного та статичного (об'єктного). Статичний підхід розглядає інновацію як кінцевий результат інноваційного процесу у вигляді нової техніки, технології тощо, а динамічний – як процес реалізації ідеї та її перетворення у впровадження нових виробів, технологій, принципів замість існуючих [6, с. 116-117].

Представником статичного підходу є С.Д. Іл'єнкова, вона стверджує, «що інновації – кінцевий результат інноваційної діяльності, втілений у вигляді нового чи вдосконаленого продукту, який впроваджений на ринку, нового чи вдосконаленого технологічного процесу, що використовується в практичній діяльності або в новому підході до соціальних послуг (Положення Фраскати ОЕСР)» [21, с. 16].

Л.М. Гохберг пропонує власне визначення: «Інновації – це кінцевий результат інноваційної діяльності, що отримав втілення у вигляді нового або удосконаленого продукту, впровадженого на ринку, нового або удосконаленого процесу, що використовується в практичній діяльності чи в новому підході до соціальних послуг».

Науковець В.В. Повітчан найбільш повно узагальнив основні підходи до визначення поняття інновації за такими основними категоріями: процес, зміна, результат, підхід та інвестування змін. Однак і у даному підході виникли розбіжності, а саме у категорії інвестування змін, під якою автор представляє вкладання коштів в економіку, з метою зміни поколінь техніки та технології.

У Концепції науково-технологічного і інноваційного розвитку України зустрічаємо таке трактування даного поняття: «кінцевий результат інноваційної діяльності, що одержав реалізацію у вигляді нового або вдосконаленого продукту або технологічного процесу, який реалізується на ринку і використовується в практичній діяльності».

Незважаючи на однозначність трактування вищевказаних понять нормативними документами, в науковій та довідниковій літературі відсутня єдина позиція щодо їх визначення.

Інновацію необхідно відрізнити від винаходу й не змішувати їх ще й тому, що винахід може виступати тільки в якості ідеї або прототипу нового продукту чи нового технологічного процесу та він не перетворюватиметься у інновацію, поки не пройде процесу комерціалізації. Як свідчить практика, більшість винаходів ніколи не стають інноваціями.

Поняття «новація» та «інновація» не є тотожними, між ними існують принципові розбіжності. Нововведення – це практичне застосування інновації. Поняття «інновація» означає «введення новацій», у свою чергу, «новація» походить від латинського «novatio» і означає «оновлення», тобто процес. Тому, новація – це новий порядок, новий процес, новий метод, нова продукція або технологія.

Найбільш детально та вдало дав визначення новацій Р.А. Фатхутдінов, який зазначив, що «новація – це оформлений результат фундаментальних, прикладних досліджень, розробок або експериментальних робіт у будь-якій сфері діяльності, який супроводжується підвищенням її ефективності» [7, с. 45].

Чітку межу між інноваціями та нововведеннями провів Ф. Янсен, він відмітив, що «інновації – це одночасно прояв двох світів, а саме, світу техніки і світу бізнесу. Тільки тоді, коли до нововведень підключається бізнес, вони стають інноваціями».

Узагальнюючи усі погляди і методологічні підходи щодо суті інновацій виокремлено такі їх характерні риси:

- інновація в попередньому стані будь-якого об'єкту чи процесу є доцільною і корисною зміною;
- мета зміни – отримати практичне застосування і мати корисний результат;
- предмет цих змін зазвичай є технології, виробнича організація, управління тощо;
- найважливішим засобом реалізації цілей розвитку будь-якого суб'єкта господарювання вважаються інновації, які є наслідком підвищення ефективності його діяльності.

Поняття «інновація» включає чотири ключові компоненти:

1. Креативність – вміння генерувати нові ідеї;
2. Стратегія – з'ясування новизни та корисності ідеї з точки зору розвитку підприємства;
3. Реалізація – перехід від нової та корисної ідеї до її реалізації у вигляді конкретних продуктів і послуг. Саме на етапі реалізації відбувається девальвація багатьох творчих і потенційно інноваційних ідей і, відповідно, втрачаються шанси створити для підприємства нову успішну бізнес-модель, яка б стала для нього прибутковою;

4. Прибутковість – підвищення до максимуму цінності кінцевого продукту і послуг, отриманої від реалізації нової та корисної ідеї. Концепція прибутковості може проявлятися на практиці по-різному, а саме: як фінансовий вигравш, як підвищення морального стану співробітників і корпоративної солідарності або як внесок в життя суспільства.

Першу, найбільш повну класифікацію інновацій надав Й. Шумпетер, вона стала класичною і використовувалася до кінця 60-х років ХХ ст. Він виокремив п'ять типів інновацій: виробництво невідомого споживачам нового продукту або продукту з якісно новими властивостями; впровадження нового засобу виробництва, в основу якого покладено нове наукове відкриття або новий підхід щодо комерційного використання продукції; освоєння нового ринку з певною галуззю промисловості країни, незалежно від того, існував цей ринок раніше чи ні; залучення нових джерел сировини та напівфабрикатів, незалежно від того, існували ці джерела раніше чи ні; впровадження нових організаційних форм.

Й. Шумпетер в кожному із класів використав поняття «кластер» для окреслення групи, сукупності нововведень, що відрізняються певною цілісністю, взаємообумовленістю, спільністю технічних, технологічних, кваліфікаційних, організаційних, виробничих, управлінських та інших характеристик.

Література:

1. Медведкін Т. С. Інноваційний розвиток економіки України в контексті глобалізації світового ринку технологій 2005 року: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. ек. наук.: спец. 08.05.01 «Світове господарство і міжнародні економічні відносини» / Медведкін Т. С. – Донецьк, 2005. – 20 с.
2. Schumpeter J. A. Théorie de l'Evolution Economique, Recherches sur le Profil, le Crédit, l'Intérêt et le Cycle de la Conjoncture. Librairie Dalloz. / J.A Schumpeter. – Paris, 1935. – 82 p.
3. Антонюк Л. Л. Інновації: теорія, механізм розробки та комерціалізації: монографія / Л. Л. Антонюк, А. М. Поручник, В. С. Савчук. – К.: КНЕУ, 2003. – 394 с.
4. Яковець Ю. В. Эпохальные инновации XXI века / Ю. В. Яковець. – М.: Экономика, 2004. – 264 с.
5. Друкер П. Ф. Рынок: как выйти в лидеры / П. Ф. Друкер. – М.: Буксембер Интернешенл, 1992. – 458 с.
6. Кундеева Г. А. Основные категории теории инноваций / Г. А. Кундеева // Прометей. – 2007. – №3. – С. 114 – 119.
7. Фатхутдинов Р. А. Инновационный менеджмент: учебник / Р. А. Фатхутдинов – 4-е изд. – СПб.: Питер, 2003. – 400 с.

Ярослав Чайковський
(Тернопіль, Україна)

УДОСКОНАЛЕННЯ УПРАВЛІННЯ БАНКІВСЬКИМИ РЕСУРСАМИ В УКРАЇНІ З ВРАХУВАННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ДОСВІДУ

Вступ. В умовах євроінтеграційних процесів Україна вступила в складний період здійснення реформування банківської системи. Цей період супроводжується масовими банкрутствами банків (їх ліквідацією), інфляцією, девальвацією гривні, безробіттям та ін. негативними процесами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню практики формування і управління банківськими ресурсами присвячені роботи зарубіжних і вітчизняних вчених-економістів, зокрема Ю. М. Галіцейської [1], П. В. Гудзя [7], О. В. Дзюблюка [2], Л. Р. Маринчак [3] та ін. Однак проблеми формування власного капіталу та організації депозитних операцій банків і їх використання, в тому числі в кредитній діяльності, вимагають подальших досліджень, особливо з урахуванням новітніх реалій європейської та української економік.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз сучасного стану та розробка адекватних заходів щодо розвитку та вдосконалення управління власним капіталом і депозитними операціями банків для розширення їх кредитної діяльності.

В умовах євроінтеграційних процесів Україна вступила в складний період здійснення реформування банківської системи. Цей період супроводжується масовими банкрутствами банків (їх ліквідацією), інфляцією, девальвацією гривні, безробіттям та ін. негативними процесами.

У 2015 році кількість банків в Україні становила 117, а у Польщі – 68 [4; 6]. За 2014–2015 роки в Україні ліквідували 63 банки. Зокрема, протягом останніх двох років кількість банків скоротилася зі 180 на 1 січня 2014 року до 117 банків на 1 січня 2016 року. За січень-липень 2016 року кількість банків зменшилася ще на 16 і на 1 серпня 2016 року кількість діючих банків становить 101 (рис. 1) [4].

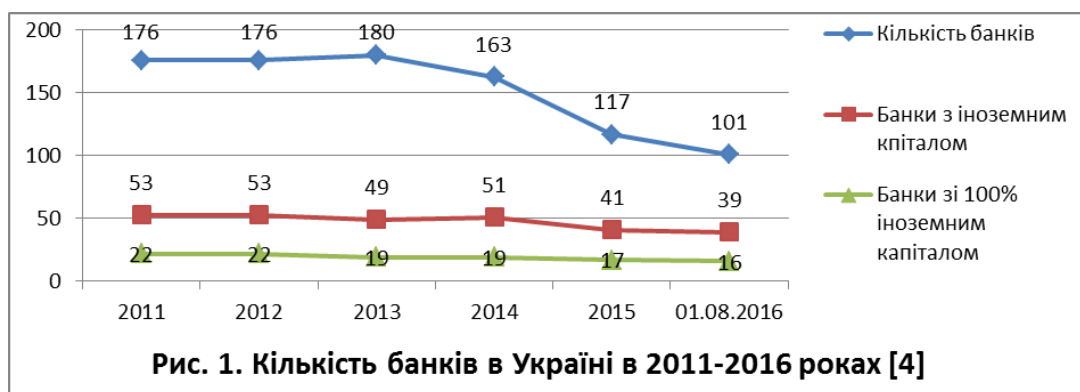

Рис. 1. Кількість банків в Україні в 2011-2016 роках [4]

Діяльність банківського сектору в 2011, 2014 і 2015 роках була збитковою. Так, за 2014 рік збиток банківського сектору становив 52966 млн. грн., а за 2015 рік – уже 66600 млн. грн. Станом на 1 серпня 2016 року збиток банків скоротився до 9266 млн. грн. [4].

Основною причиною збиткової діяльності банків України є різке погіршення якості кредитного портфеля через неспроможність багатьох позичальників повертати свої кредити та сплачувати проценти, що обумовило високі відрахування в резерви за активними операціями (рис. 2) [4].

Накопичені депозити у всіх банках, що діють в Польщі, гарантовані Фондом Банківської гарантії (BGF). Це означає, що в разі банкрутства будь-якого з банків Фонд виплачує суму, зазначену в Законі від 14 грудня 1994 року «Фонд Банківської гарантії» («Dz. U.» 2014 п. 1866). Відповідно до Закону, кошти, внесені на банківський рахунок (у тому числі відсотки), гарантовано виплачуються у розмірі, що не перевищує 100000 євро [6].

В Україні розмір обов'язкового відшкодування з Фонду гарантування вкладів фізичних осіб відповідно до Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» від 21 вересня 2012 року № 4452-VI зараз становить 200000 грн. (приблизно 7142 євро на 25 вересня 2016 року).

Кількість банків з іноземним капіталом за 2015 рік скоротилася на 10 банків і на 1 січня 2016 року становила 41, кількість банків зі 100% іноземним капіталом скоротилася на 2 банки до 17 (на 1 серпня 2016 року – відповідно 39 і 16, див. рис. 1) [4].

Однак у 2015 році частка іноземного капіталу у статутному капіталі банків збільшилася з 32,5% на 1 січня 2015 року до 43,3% на 1 січня 2016 року. На 1 серпня 2016 року частка іноземного капіталу у статутному капіталі банків збільшилася до 53,3% [4].

Причинами зростання частки іноземного капіталу в статутному капіталі банків України, на нашу думку, є зменшення кількості банків з національним капіталом у зв'язку з їх неплатоспроможністю та ліквідацією і значною кількістю збиткових банків.

Для капіталізації банків країни Центральної та Східної Європи також залучали іноземний капітал. В окремих державах частка іноземного капіталу в банківській системі є досить високою. Так, у Словаччині частка іноземних активів становить 96,72%, у Чехії – 90%, у Польщі, як і в інших країнах Центральної та Східної Європи – більше 75%.

Однак є ризики, пов'язані зі швидким зростанням частки іноземного капіталу в банківську систему.

Рівень капіталізації вітчизняних банків у порівнянні із закордонними банками є ще досить низьким. Так, власний капітал 117 банків України на 1 січня 2016 року становить 103,713 млрд. грн. Це менше, ніж, наприклад, капітал одного лише австрійського Raiffeisen Bank International в еквіваленті становить 186,4 млрд. грн., розмір власного капіталу одного польського банку РКО – близько 130 млрд. грн.

Напрямами підвищення власного капіталу та капіталізації банків є:

1. Процеси реорганізації банків шляхом злиття та приєднання (поглинання). На нашу думку, Національний банк України (НБУ) вчасно не виявив і не допоміг банкам-банкрутам. З боку НБУ необхідно проводити не політику ліквідації банків, а політику «кількісного пом'якшення» з врахуванням європейського досвіду шляхом їх реорганізації.

2. Доцільно привести у відповідність вітчизняне банківське законодавство до європейських і світових стандартів ведення банківського бізнесу та на законодавчому рівні обмежити участь іноземного капіталу у банківській системі України.

3. Негативні наслідки впливу іноземних банків на реорганізаційні, консолідаційні процеси у вітчизняній банківській системі можна згладжувати за допомогою державного регулювання та контролю за процесами злиття і приєднання (поглинання) вітчизняних банків з боку НБУ.

Протягом 2014-2015 років спостерігався основний вплив депозитів на рахунках фізичних осіб – кошти фізичних осіб скоротилися на 44666 млн. грн., або на 10,3%, – до 389060 млн. грн. на 1 січня 2016 року. Частка коштів фізичних осіб у зобов'язаннях банків знизилася на 6,2% – до 33,8% на 1 січня 2016 року. Частка строкових коштів у коштах фізичних осіб на 1 січня 2016 року становила 72,3% (табл. 1). Це може вказувати на незначний розвиток безготівкових розрахунків банківських установ для населення.

Динаміка та структура зобов'язань банків України у 2011 - 2015 роках [4]

(млн. грн.)

№ з/п	Назва показника	01.01. 2012	01.01. 2013	01.01. 2014	01.01. 2015	01.01. 2016
1.	Зобов'язання банків, %, з них	898793	957872	1085496	1168829	1150672
2.	Кошти суб'єктів господарювання	186213	202550	234948	261372	317626
3.	Частка коштів суб'єктів господарювання у зобов'язаннях банків, %	20,7	21,2	21,7	22,4	27,6
4.	Строкові кошти суб'єктів господарювання	74239	92786	104722	102527	96176
5.	Частка строкових коштів суб'єктів господарювання у коштах суб'єктів господарювання, %	39,9	45,8	44,6	39,2	30,3
6.	Кошти фізичних осіб	306205	364003	433726	416371	389060
7.	Частка коштів фізичних осіб у зобов'язаннях банків, %	34,1	38,0	40,0	35,6	33,8
8.	Строкові кошти фізичних осіб	237438	289129	350779	319121	281462
9.	Частка строкових коштів фізичних осіб у коштах фізичних осіб, %	77,5	79,4	80,9	76,6	72,3

Вилучення строкових коштів юридичними особами та коштів фізичними особами свідчить про зниження довіри до банківської системи України з боку клієнтів банків.

Причини, за яких клієнти відмовляються від депозитних послуг банку:

- неоптимальні умови (тарифи) надання послуг;
- низький рівень обслуговування;
- незручне місце розташування філій;
- оподаткування відсотків за депозитами фізичних осіб;
- втрата довіри до банківської установи.

Заходами з розвитку і вдосконалення управління депозитними операціями, на нашу думку, можуть бути:

1. Застосування комплексного обслуговування клієнтури. Однією з таких послуг є система електронних банківських Інтернет-послуг. Система електронного банкінгу в Польщі є однією з найбільш розвинених сфер банкінгу у Європі. Окрім цього за рівнем безпеки електронний банкінг у Польщі оцінюється також на досить високому рівні.

2. Доцільно використовувати різні види депозитні рахунки, зокрема, які мають змішаний режим функціонування (NOW-рахунки, ATS-рахунки, вкладні рахунки грошового ринку).

3. Пошук нових маркетингових рішень щодо просування нових депозитних продуктів:

- реклама депозитних послуг банку для залучення нових клієнтів;
- розширення зв'язків із громадськістю, зокрема співпраця з засобами масової інформації та соціальними мережами (у Facebook), зовнішня реклама і телебачення;
- ігрові форми залучення депозитних клієнтів через сайти і соціальні мережі (зокрема ділові ігри укладення депозитного договору);

- ширше використання програм лояльності, які націлені на те, щоб за допомогою постійних акційних депозитних програм, бонусів, подарунків мотивувати клієнтів на повторне переоформлення депозитних договорів.

4. Збільшення обсягів строкових вкладів населення:

- використання ощадних сертифікатів;
- розширити спектр додаткових послуг, що надаються банками приватним особам. Наприклад, надання трастових (довірчих) послуг населенню, проведення безкоштовних консультацій, оренда сейфів;
- прискорити розвиток безготівкових роздрібних, електронних платежів.

Висновки. Заходами зі збільшення власного капіталу банків можуть бути процеси їх реорганізації шляхом злиття та приєднання (поглинання). Суттєве збільшення обсягів залучених коштів банків можливе за рахунок активації маркетингової популяризації депозитних послуг, реклами, програм лояльності, застосування комплексного обслуговування клієнтів як засобів підвищення конкурентоспроможності банку, що веде до зберігання коштів на рахунках, залучення коштів на вклади.

Література:

1. Галіцейська Ю. М. Ресурсна база комерційних банків: сучасний стан та можливі напрями оптимізації [Текст] / Ю. М. Галіцейська // Вісник Тернопільського державного економічного університету. – 2006. – № 3. – С. 124-130.
2. Дзюблюк О. В. Оптимізація формування ресурсної бази комерційних банків [Текст] / О. В. Дзюблюк // Банківська справа. – 2008. – № 5. – С. 38-47.
3. Маринчак Л. Р. Оцінка ефективності залучення депозитів у системі ресурсного забезпечення вітчизняних банків [Електронний ресурс] / Л. Р. Маринчак // Наукові записки. – 2013. – Випуск 22. – С. 63-67. – Режим доступу: <http://eprints.oa.edu.ua/2131/1/13.pdf>.

4. Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=36807&cat_id=36798.
5. Річний звіт Національного банку України за 2015 рік. – К.: Національний банк України. – 2016. – 75 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=31669311>.
6. Фурман Б. Юридичні підстави функціонування банків у Польщі [Електронний ресурс] / Б. Фурман]. – Режим доступу: // <http://kbs-izdat.com/upload/materials/file/System%20bankowy%20w%20Polsce.pdf>.
7. Gudź P.V. Аналіз капіталізації комерційних банків України та шляхи її нарощування [Текст] / П. В. Гудзь, Р. В. Фірман / Економічний форум. – 2014. – № 3. – С. 241-247.

СЕКЦІЯ: ІСТОРІЯ**Світлана Босва
(Київ, Україна)****ПІСЛЯВОЄННА НІМЕЧЧИНА: «ЕКОНОМІЧНЕ ДИВО» ФРН**

На сучасному етапі в умовах посилення процесів глобалізації та інтернаціоналізації, поглиблення міжнародного поділу праці, транс націоналізації виробничої діяльності важливого значення набуває знання історичного досвіду господарювання в Європі і світі. Актуальність даної теми обумовлена тим, що Україна, та інші країни перехідної економіки завершують процес трансформаційних перетворень, пов'язаний з формуванням ринкової системи господарювання. Ефективне передбачення наслідків цих перетворень, прогнозування подальшого розвитку виявляється можливим лише на основі ґрунтовного знання історії та закономірностей розвитку економіки. Отже, вивчення конкретних фактів економічного життя країн Європейської цивілізації, зокрема ФРН та її «економічного дива», аналіз економічних процесів, пов'язаних з певними змінами інституціональної структури після Другої Світової війни, є необхідними передумовами забезпечення ефективності перебудовчих процесів у національній економіці, глибокого теоретичного їх обґрунтування.

Перші повоєнні роки для Німеччини стали роками повного спаду промислового виробництва і сільського господарства. На руїни перетворилася переважна більшість міст; серед них блукали мільйони голодних людей, які не бачили для себе жодних перспектив, років на 30 назад було відкинуто сільське господарство [1, 203].

Західні союзники — США, Велика Британія і Франція — зірвали виконання Потсдамських рішень 1945 р. щодо Німеччини і взяли курс на її розкол. Знамениті принципи «Три «Д» (демилітаризація, денацифікація та демократизація), покладені в основу Потсдамських рішень, були перетворені на фарс.

Влітку 1948 р. західні держави провели сепаратну грошову реформу, що призвело до економічного розколу країни, а потім, у серпні—вересні 1949 р., був завершений її політичний розкол створенням Федеративної Республіки Німеччини зі столицею в м. Бонн. У відповідь на розкольницькі дії Великої Британії, Франції і США на сході Німеччини була створена нова держава — Німецька Демократична Республіка

Глибокий спад промислового виробництва Німеччини, що продовжувався, засвідчує скорочення її промислового виробництва в 1946 р. в 2 рази порівняно з довоєнним 1938 р. До того ж репарації Німеччини союзникам становили 20 млрд. дол. Інфляція дорівнювала 600 % довоєнного рівня [6]. За роки війни державний борг Німеччини збільшився в 12 разів, а кількість паперових грошей, що перебували в обігу, зросла майже в 20 разів [3].

У важких умовах розрухи в Західній Німеччині було проведено реформи, спрямовані на рішуче встановлення вільного ринкового господарства. Вони проводилися за активного сприяння США: фінансова допомога (3,12 млрд. дол.) за планом Маршалла, об'єднання трьох окупаційних зон (американської, англійської і французької) і передача управління економікою до рук самих німців, допомога в розробці проектів реформи. Організатором економічної реформи, що почалася в 1948 р., був Людвіг Ерхард, директор управління господарства об'єднаних західних зон окупації [6].

У результаті їх здійснення вже у 1950—1951 рр. промислове виробництво вийшло на рівень передвоєнного 1938 р., досягнувши середнього річного приросту промислової продукції 29,6 %.

Промислове виробництво ФРН і надалі продовжувало зростати, забезпечуючи середньорічний приріст промислової продукції упродовж 50-х років у розмірі 9,6% проти 4% у США і 3% у Великобританії [4, с. 68].

У результаті частка ФРН у промисловому виробництві капіталістичного світу з 1948 до 1960 р. збільшилася не менше ніж у 10 разів, а частка в золотовалютних запасах капіталістичного світу за той самий період — майже в 24 рази [6].

Це швидке піднесення західнонімецької економіки було приводом для виникнення в Західній Німеччині та інших країнах Заходу міфу про нібито «економічне диво», що відбулося у ФРН, причому це «диво» тлумачилося як доказ життєвості, стійкості й перспективності капіталістичного способу виробництва. Насправді економічне піднесення ФРН у 50-х роках стало результатом сукупного впливу низки сприятливих і тимчасових, мінущих чинників.

Основною причиною швидкого зростання промислового виробництва в Західній Німеччині в 50-х роках стало розширення внутрішнього ринку країни. Це розширення відбулося, по-перше, завдяки масовому відновленню основного капіталу в країні. Потреба такого відновлення була зумовлена тим, що в мирних галузях західнонімецької промисловості устаткування фактично не оновлювалося з 20-х років, а в галузях, що працювали на військові потреби, устаткування було значно зношено в передвоєнні та воєнні роки.

По-друге, розширення внутрішнього ринку було зумовлене наявністю в країні значного налагодженого попиту. Західнонімецьке населення за весь час перебування при владі фашизму не мало можливості отримувати у достатній кількості предмети першої потреби та інші споживчі товари, адже військова перебудова німецької економіки означала згортання мирних галузей промисловості й усебічне

розширення військових. Тому після війни населення Західної Німеччини виявило підвищений попит на предмети масового споживання, що стимулювало економіку країни в цілому. За 10 років (1950—1959 рр.) держава витратила на закупівлі товарів і послуг 187,3 млрд. марок, тобто закупила 10,9 % ВВП [5, с. 248]

По-третє, розширення внутрішнього ринку відбулося тому, що до середини 50-х років, тобто до того часу, коли Західна Німеччина стала членом НАТО, вона не здійснювала значних військових витрат [8, с. 326]. Так, у 1956 р. прямі військові витрати ФРН були в 3 рази менші, ніж у Великій Британії, і в 2,7 рази менші, ніж у Франції. Це означало, що податковий прес у ФРН до середини 50-х років був значно меншим, ніж у згаданих державах, і, отже, відносно більша частка прибутків могла використовуватися для купівлі потрібних споживчих товарів. Становище докорінно змінилося в другій половині 50-х років. Військові витрати ФРН у зв'язку з її інтенсивною ремілітаризацією стрімко зросли, що негайно позначилося на платоспроможному попиті населення і темпах економічного зростання країни.

По-четверте, розширенню внутрішнього ринку ФРН сприяв приплив кількох мільйонів німецьких переселенців із країн Східної Європи (Польщі, Чехословаччини, Румунії та ін.) [4, с. 68], завдяки чому також поліпшилися можливості для збуту продукції західнонімецької промисловості в сільському господарстві.

По-п'яте, розширення внутрішнього ринку в Західній Німеччині після війни було зумовлене необхідністю вести широкі відбудовні роботи у зруйнованих містах. Це збільшило попит на будівельні матеріали і техніку.

Інша причина високих темпів економічного зростання ФРН полягала в значних капіталовкладеннях, зроблених у західнонімецьке господарство після другої світової війни, насамперед у промисловість. Порівняно з 1953 р. їх частка у ВВП зросла у 1969 р. з 19,7 % до 25,3 % [5, с. 247].

Західнонімецькі фінансові магнати, що привели у свій час фашистів до влади, зберегли свої капітали, в деяких випадках перевівши їх у банки нейтральних країн. Після війни ці капітали були затребувані й вкладені у промисловість. Висока питома частка капіталовкладень у національному доході, характерна для ФРН, зумовлювалася також тим, що за інтенсифікацією праці в промисловості вона посідала перше місце в Європі, а за рівнем заробітної плати робітників — одне з останніх. Особливо це стосується 13 млн. переселенців, переміщених осіб та іноземних робітників. Отже, високі прибутки вкладників і стимуляція капіталовкладень були забезпечені високим рівнем експлуатації трудящих.

Ця сама обставина спричинила приплив іноземного капіталу до Західної Німеччини. За даними на 1965 р., під контролем іноземного, передусім американського, капіталу знаходилося 15 % акціонерного капіталу ФРН. У свою чергу, приплив іноземного капіталу, як промислового, так і позикового, сприяв розвитку західнонімецької економіки.

Ще одна причина піднесення економіки ФРН полягала в особливостях економічного розвитку Німеччини до другої світової війни. Німеччина була найбільш розвиненою, потужною індустріальною державою світу передусім завдяки індустріальному розвитку її західних областей. У 1939 р. Німеччина виробляла в 2 рази більше стратегічних матеріалів, ніж Великобританія і Франція разом узяті [7]. Війна не спричинила серйозних руйнацій промисловості Західної Німеччини, адже значних боїв тут не було, а повітряні бомбардування не пошкодили Рурський промисловий басейн. Тут нараховувалося 1,7 млн. металорізальних верстатів порівняно з 1,8 млн. у США і 0,8 млн. у Великій Британії та 61 % потужності всієї промисловості Німеччини.

Причиною економічного піднесення можна вважати також сприятливу міжнародну ринкову кон'юнктуру для збуту товарів і закордонних інвестицій, переважно у слабозрозвинені країни. Держава заохочувала цю експансію. В інтересах монополій вона фінансувала створення нових галузей промисловості, взяла на себе видатки на житлове і міське будівництво.

Хоча офіційною доктриною Бонна було проголошено «вільне ринкове господарство», насправді застосовувалося державне регулювання, як і в інших капіталістичних країнах.

Входження ФРН у «Спільний ринок» (ФРН, Франція, Італія, Нідерланди, Бельгія, Люксембург) мало також велике значення для економічного розвитку держави. Договір 1957 р. передбачав скасування всіх мит і кількісних обмежень між країнами-учасницями, встановлення загального митного тарифу і загальної торгової політики з країнами, що не входять до ЄЕС.

ФРН посіла в ньому чільне місце. Основна стаття експорту в ЄЕС — промислове устаткування. До Західної Європи ФРН експортувала також продукцію металургійної, електротехнічної, автомобільної, хімічної галузей промисловості. З країн ЄЕС до Німеччини імпортувалася продукція шкіряної, текстильної, швейної, трикотажної, харчової промисловості.

Отже завдяки сприятливим повоєнним умовам — розширення внутрішнього ринку і збільшенні капіталовкладень у промисловість — ФРН за рівнем економічної моці посіла друге місце в капіталістичному світі після США [6]. В 1955 р. частка її в промисловому виробництві капіталістичного світу зросла до 9,4% порівняно з 3% у 1946 р. [3].

Слід зауважити, що з другої половини 50-х років зазначені чинники вже менше впливали на економічний розвиток ФРН, а темпи зростання економіки почали помітно знижуватися. З 60-х років ФРН за темпами зростання промислової продукції, які в середньому становили 4 %, що в 2,5 рази нижче від рівня 50-х років, уже нічим не вирізняється серед розвинених капіталістичних країн. Отже, «економічне диво» виявилось явищем тимчасовим.

На початку 60-х років посилюється втручання держави в економіку. В інтересах монополій фінансуються нові галузі промисловості, житлове і міське будівництво. Провідні концерни одержали вигідні військові замовлення. Для завоювання зовнішніх ринків стимулюються капіталовкладення за кордоном, посилюється економічна експансія в Азії, Африці, Латинській Америці. ФРН зайняла чільні позиції в ЄЕС.

Отже, економічний розвиток ФРН до 70-х років можна поділити на два періоди. Перший — 50-ті роки — час відновлення народного господарства від руйнівних наслідків війни і висунення країни на друге місце в капіталістичній економіці, другий — 60-ті роки — час коливань і зниження темпів зростання, коли зменшилася частка ФРН у світовому промисловому виробництві й вона була відсунута Японією на третє місце в переліку провідних країн.

Проте у XXI ст. ФРН посідає сталі позиції серед гігантів світової економіки. Країна входить в так звану «велику сімку» за рівнем економічного розвитку, величиною економічного потенціалу, часткою у світовому виробництві, ступенем участі у міжнародному поділі праці й іншими найважливішими критеріями; посідає п'яте місце в світі (після США, КНР, Японії та Індії) за загальним обсягом ВВП. За своєї загальною економічною потужністю Німеччина посідає третє місце у світі [2, с. 50-51]. Важливу роль в цьому відіграють такі фактори: наявність найвищої технології, висококваліфікованої робочої сили, висока продуктивність праці, висока якість вироблених товарів.

Література:

1. Архієреєва С. І. Історія економіки та економічної думки: навч. посіб. / за ред. С. І. Архієреєва, ред. Н. Б. Решетняк – Х.: НТУ «ХПІ», 2010. – 336 с.
2. Голіков А.П., Дейнека О.Г., Позднякова Л.О., Черномаз П.О. Е 45 Економіка зарубіжних країн: Навч. посібник. – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 404 с. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.lib.nau.edu.ua/booksfornau/2008/Ekon_zar_stran-Golikov.pdf
3. Економіка Німеччини в післявоєнний період. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://um.co.ua/4/4-13/4-130728.html>
4. Економічна історія: Навчальний посібник для студентів напряму підготовки «Економіка і підприємництво». / Ю.Б. Кравчук. – Харків, ХНУВС, 2014. – 223 с.
5. Лановик Б.Д., Матисякевич З.М., Матейко Р.М. Економічна історія України і світу: Підручник/ За ред. Б. Д. Лановика. — К.: Вікар, 2005. — 737 с.
6. Леоненко П. М., Юхименко П. І. Економічна історія Навчальний посібник К.: Знання-Прес, 2004. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ebk.net.ua/Book/economics/leonenko_ei/part7/704.htm
7. Основні особливості та закономірності господарського розвитку країн світу (1940-1970 рр.). Економіка країн світу в роки другої світової війни. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://history.vn.ua/article1/0qz6h.html>
8. Якобчук В. П. Історія економіки та економічної думки [Текст]: Навч. посіб. / В. П. Якобчук, Ю. В. Богоявленська, С. В. Тищенко – К.: Центр учбової літератури, 2015. – 476 с. с. 326.

Олеся Лапчук
(Луцьк, Україна)

ФЕСТИВАЛЬНИЙ РУХ У ЛУЦЬКУ НА ПОРУБІЖЖІ ТИСЯЧОЛІТЬ: ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ

Із часу проголошення незалежності України в соціокультурному просторі нашої держави все більшу популярність набуває така форма масового дійства, як фестиваль. Олена Сичова зауважує, що «збільшення кількості цих культурно-мистецьких подій зумовлено різними чинниками, в т.ч. процесами регіоналізації та децентралізації, змінами в організації концертних практик музичного життя, урізноманітненням форм мистецького менеджменту, зростанням ролі засобів масової комунікації тощо» [3, с. 1]. Зростання загальносоціального значення фестивального руху зумовлює необхідність його наукового дослідження, визначення історичних аспектів еволюції дійства та трансформації його форми.

Стан та загальні тенденції фестивального життя в Україні висвітлювались в працях українських дослідників Сергія Зуєва, Михайла Шведа, Олени Дячкової, Олени Гінди, Юлії Москвічної, Олени Сичової та інших українських науковців. Луцькі фестивалі в наукових розвідках розглянути лише побіжно. Зокрема історію фестивалю співаної поезії та авторської пісні «Оберіг» висвітлює Лариса Ігнатова у статтях «Музичний салон як феномен сучасної культури», «Фрески у Zaleski» як рецепція салонної культури». Світлана Чернецька розглядає фольклорні фестивалі міста, зокрема «Берегиня» і «Поліське літо з фольклором» у праці «Фестивалі фольклору в соціокультурних процесах України кінця ХХ – початку ХХІ століття», у статті «Роль Василя Скуратівського у становленні та розвитку фольклорно-фестивального руху незалежної України (1991-2005 рр.)» аналізує внесок дослідника в організаційну підготовку міжнародного фестивалю фольклору «Берегиня». Наукові розвідки фестивалів міста 2000-х рр. (поч. ХХІ ст.) майже відсутні. Інна Кириченко у статті «Луцький джаз-клуб: міжнародна музична діяльність у епоху глобалізації» прослідковує основні етапи розвитку фестивалю «New Cooperation – Art Jazz Cooperation» як міжнародного мистецького явища. Проте наукові дослідження про історію розвитку

переважної більшості фестивалів немає. Тому виникає потреба дослідити історичних тенденцій фестивального руху міста.

Ще до проголошення незалежності України, в далеких 80-х роках минулого століття лучани познайомилися із феноменом фестивалю. 25 червня – 3 липня 1983 року в місті відбувся Перший Республіканський фестиваль театрів ляльок. Наступні два фестивалі відбувались через три роки, відповідно у 1986 та 1989 роках. У дійство брали участь як українські колективи, так і представники Білорусі, Росії, Білорусі, Грузії, Вірменії, Азербайджану, Латвії, Молдови, Туркменії. У 1988 році вперше проведено студентський фестиваль «Лесина пісня». Загалом фестиваль відбувався разів (у 1989, 1991, 1994, 1995, 1996, 1998 рр.), а у 1995 році фестиваль став міжнародним, де виступали колективи з Югославії, Польщі, Білорусі [5]. Наприкінці 80-х років у місті пролунав фестиваль музики «Рок-культура-88» Хоча преса назвала це «початком живого фестивального руху в Україні» [2], немає достатньо інформації про дійство. Наступного, 1989 року Луцьк став місцем проведення першого в Україні фестивалю сучасної української авторської пісні (УАП) – «Оберіг», який згодом набув міжнародного розголосу і отримав статус «телевізійного».

З початком 90-х років виникають і нові фестивалі у місті. До 120 річниці від Дня народження Лесі Українки (1991 року), у Луцьку відбувся Перший республіканський фестиваль вистав за творами Лесі Українки, учасниками були театральні колективи з Луцька, Києва і Львова. У цьому ж році пройшов «Солом'яний дзвін» – фестиваль сучасної молоді генерачії, вік учасників якого не повинен був перевищувати 18 років. Можливість широкої популяризації української культури, з часу проголошення незалежності України, викликало виникнення фестивалів переважно фольклорного та етнічного спрямування, серед них один з перших міжнародних фестивалів українського фольклору країни – «Берегиня» (1991 р.), який започаткував фольклорний рух в Україні, та Міжнародний фестиваль «Поліське літо з фольклором» започаткований у 1994 році в Луцьку. Дійства проходять під егідою Міжнародної Ради Організацій Фестивалів Фольклору і Традиційних Мистецтв (CIOFF), що діє при ЮНЕСКО [4, с. 49]. Останнє десятиріччя нового тисячоліття ознаменувалося виникненням таких фестивалів як «Благовіст Волині» (всеукраїнський фестиваль дзвонарного мистецтва, започаткований у 1992 році Луцьким музеєм дзвонів), міжнародний фестиваль театрів ляльок «Різдвяна містерія» (перший фестиваль та науковий симпозиум відбулися 8-11 січня 1993 р.), музичний фестиваль «Стравінський та Україна» (1994 р.) фестиваль єврейського мистецтва «Шолом, Україно!» (1996 р), фестиваль дитячих театрів ляльок «Мій маленький театр» (1998 р.)

Нову сторінку у фестивальному житті Луцька відкриває нове тисячоліття. Під впливом процесів глобалізації на поч. ХХІ ст. кількість фестивалів у місті значно збільшилась, в рамках даної розвідки немає можливості детально зупинитись на кожному з них, розширилась і їх тематика. Коли у 80-90-х рр. переважали два види фестивалів – театральний (Перший республіканський фестиваль вистав за творами Лесі Українки), «Різдвяна містерія», «Мій маленький театр») та музичний («Лесина пісня», «Рок-культура-88», «Солом'яний дзвін», «Оберіг», «Берегиня», «Поліське літо з фольклором»), то у перше десятиріччя початку ХХІ століття виникло багато нових видів. Популярними стали етнофестивалі («Любарт-фест», «Різдво у Луцьку»), гастрономічні фестивалі («З любов'ю до сала», «Національний фестиваль вареників»), та музичні акції (міжнародний джаз-фольк фестиваль «Музичні діалоги», «Art Jazz Cooperation», «Бандерштат»). З'явилися дійства, присвячені одному виду мистецтва, наприклад кінематографу – «Ніч у Луцькому замку», українському рушнику – «Вишиті обереги єднання» або історичному періоду – «Меч Луцького замку», «Сталева троянда».

Другу декаду ХХІ століття можна назвати «фестивальним бумом». Кількість такого роду масових акцій збільшується чи не вдвічі. Поряд із тими, які продовжують своє існування з 1990-х і початку 2000-х років виникають нові фестивалі. Декотрі «вписуються» у наведені раніше класифікації, наприклад гастрономічні – «Фестиваль національної кухні», «Lutsk Food Festival», театральний – «Мандрівний вішак». До мистецьких фестивалів, які виникли з 2010 року і презентують лише один вид творчості можна віднести графіті-фестиваль «АЛЯРМ», фестиваль каліграфії та шрифту книги, «Чілдрен Кінофест». Особливістю другої декади нового тисячоліття є так звані «фестивалі мистецтв», які орієнтовані на презентацію не одного, а декількох складових компонентів – музичного, театального, образотворчого, хореографічного тощо. Окремою тематичною групою можна виокремити релігійні фестивалі. Всеукраїнський фестиваль дзвонарного мистецтва, започаткований у 1992 році «Благовіст Волині» проходить ще й досі, дав початок створенню інших форумів - фестиваль християнської молоді «Зростати, Палати, Спасати», фестиваль духовного співу «Великодні передзвони», сюди можна віднести і міський фестиваль колядок «Різдвяні піснеспіви», етнофестиваль «Різдво у Луцьку», фестиваль вертепів «З Різдвом Христовим!». Цікавим є те, що не зважаючи на шалену популярність в Україні фестивалів різних музичних стилів, з 2010 року у місті не виникло жодного власне музичного фестивалю, хоча продовжують своє існування фестиваль класичної музики «Стравінський та Україна», який виник ще у 1994 році, та фестивалі нового тисячоліття – міжнародний джаз-фольк фестиваль «Музичні діалоги», фестиваль джазу «Art Jazz Cooperation», фестиваль української альтернативної музики «Бандерштат».

Як різновиди «фестивалів мистецтв» у Луцьку виникли «фестивалі урбаністичної культури» (або «фестивалі сучасного урбаністичного мистецтва») – «Art Territory: місто творців», «Magic city», «ПоліхромА». З'явилися дійства, котрі важко віднести до певної категорії: сімейний фестиваль добра «Family Fest Picnic», «Тато Fest», садовий фестиваль «Light Garden», «Борода Fest» фестиваль мильних

бульбашок «Bubble Fest», туристичний фестиваль авторської пісні, фото і кіноаматорів «Вітрила пригод», фестиваль науки у СНУ імені Лесі Українки, фестиваль історії, краси та жіночності «Волинська княжна», благодійний фестиваль «Вір. Бориса. Люби», весільний фестиваль «Lutsk.Wedding.Fest» тощо.

Порівнюючи із фестивалями 80-90-х рр., які були важливою частиною культурного життя Луцька і країни загалом, дійства поч. ХХІ ст. теж ставлять перед собою таку мету, але не завжди її досягають. І хоча кількість фестивалів помітно зросла, але це не забезпечило підтримання високого рівня якості фестивалів. Причин такої ситуації є безліч, серед них і відсутність підтримки в державних установах, недостатнє фінансування, економічна та політична ситуація в державі (варто зазначити, що деякі фестивалі відмінялись або були перенесені у період 2013-2015 років через військові дії на Сході країни). Існують інші чинники, зокрема дослідник Сергій Зуєв зауважує: «у сучасному культурному просторі фестивалі стають «товаром», що має бути проданий. Відтак, провідним принципом при організації фестивалю стає принцип атракціону, застосування якого спрямоване на приваблення ширшої аудиторії» [1, с. 105]. Часто організатори роблять ставку на розрекламованість дійства журналістами на сторінках газет, журналів, на телепередачах, намагаючись таким чином підвищити статус фестивалю, зробити його привабливим в очах потенційних відвідувачів. Хоча варто було б покращити власне якість фестивалю, тоді дійство і так би отримало позитивні відгуки у ЗМІ.

Фестивальна ретроспектива у Луцьку нараховує уже близько чотирьох десятиліть. З початком незалежності виникають відомі міжнародні фестивалі, які стають візиткою картою міста і України у світі. Зростання популярності фестивалів в Україні на початку ХХІ століття сприяло збільшенню кількості дійств у Луцьку, та урізноманітненню їх тематичних напрямів.

Література:

1. Зуєв С. Сучасний культурний простір та семіотика музичного фестивалю (на матеріалах Харкова) [Текст]: дис. ... канд. Мистецтвознавства: 17.00.01 / Зуєв Сергій Павлович; Сумський держ. педагогічний ун-т ім. А.С.Макаренка. - Суми, 2006. - 207 с.
2. Рок-культура» – друга редакція? // Волинські губернські відомості. – 2001. – №41(56). – С. 2.],
3. Сичова О. Мистецькі фестивалі в соціокультурному просторі малих і середніх міст сучасної України [Текст]: автореф. дис.... канд. мистецтвознавства: 26.00.01 / Сичова Олена Віталіївна; Нац. акад. кер. кадрів культури і мистецтв. - Київ, 2015. - 16 с.
4. Чернецька С.Ю. Світова фольклорно-фестивальна традиція: історична ретроспектива та тенденції сьогодення / С.Ю. Чернецька // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. В.Гнатюка. Серія «Мистецтвознавство». – Тернопіль: В-во ТНПУ ім. В.Гнатюка, 2012. - №1. – С. 45-51.
5. Чуб І. Склавши заліки, студенти затягнуть пісню...// Віче. – 1996. – 3 травня. – С. 16-14

Науковий керівник:

доктор філологічних наук, професор Давидюк Віктор Феодосійович.

Євген Миколаєнко

(Переяслав-Хмельницький, Україна)

АДВОКАТУРА НАДДНІПРЯНСЬКОЇ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ - ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

Для належного правового забезпечення та функціонування адвокатури, створення її наукових основ важливим й актуальним є узагальнення та вивчення історичного досвіду становлення, розвитку та реформування адвокатури як інституції та науки на території Наддніпрянської України у другій половині ХІХ на початку ХХ ст., коли в суспільстві так як і зараз відбувалися кардинальні зміни.

Реформи другої половини ХІХ ст. на території Наддніпрянщини супроводжувалися найважливішими за своїм історичним значенням явищами соціально-економічного і суспільно-політичного життя, тенденцією до лібералізації.

Судова реформа 1864 року ввела нову інституцію – адвокатуру. По суті, це було початком адвокатури як науки, в сучасному розумінні, на території тогочасної Наддніпрянської України.

Ця реформа зайняла провідне місце в історії адвокатури, виявившись прогресивною і найбільш послідовною; завдяки цьому прийняті нею положення проіснували з мінімальними змінами до 1917 року.

Така стабільність пояснюється тим, що суспільство сприйняло адвокатуру як інститут, необхідний для забезпечення незалежності суду і підтримки принципів справедливості та законності в ході судочинства, як цивільного, так і кримінального.

Адвокати та правники того часу постійно брали активну участь у громадсько-політичному та соціально-правовому житті суспільства, а саме: захищали права громадян, займалися просвітництвом, створювали фахові та культурно-освітні громадські організації, надавали імпульс соціально-економічному життю суспільства, стали провідниками та «рупором» населення у справі відстоювання своїх прав та національної самоідентичності. А найголовнішим є те, що в період кінця ХІХ початку ХХ століття адвокати були активними учасниками політичних змін та перетворень, що, окрім всього, стало неабияким внеском у

формування та розбудову науки про адвокатуру.

Створення професійної адвокатури вимагало наявності висококваліфікованих фахівців–адвокатів, здатних надавати юридичну допомогу і захищати в суді. Значна кількість осіб, які присвятили себе адвокатській професії, набувши відповідного досвіду, стали хорошими адвокатами. Однак, лише одиниці з них, завдяки таланту і відданості професії змогли стати відомими адвокатами, з якими зараз асоціюється адвокатура як така.

Серед науковців та адвокатів зазначеного періоду варто виокремити В.П. Кенігсона, О.М. Філіппова, М.В. Жученка, С.Ф. Морошкіна, О. Гольденвейзера, О. Александрова, М. Холева, І.О. Клопова, А. Тимановського, М.С. Таганцева, А.Н., Карабегова, О.М. Зайцева, І.Я. Фойницького, Б.С.Гольденвейзера, Й.В. Гессена, Г.А. Джаншиєва, Н.В. Давидова, М.М. Полянського, О.Я. Пергамент, А.Ф. Коні та інших. Останні, своїм внеском, у тому числі й науковими роботами та правозахисною практикою сприяли зміцненню прав людини, закладанню основ демократії та становленню і розбудові адвокатології як науки, яка покликана вивчати правові та соціальні явища, закономірності їх виникнення і перспективи розвитку, у тому числі й реформування, тобто саму адвокатуру як соціально-правовий феномен, узаконений державою.

Правники того часу будували та вдосконалювали систему адвокатського самоврядування. Таким чином, відповідно до Судових Статутів, нагляд за діяльністю присяжних повірених було покладено на Раду присяжних повірених, яка обиралася ними при судовій палаті.

Присяжні повірені організовували свою діяльність на засадах самоврядування шляхом обрання при окрузі судової палати рад присяжних повірених, які обирали голову ради та його заступника. В Україні, до жовтневого перевороту існували тільки три округи судових палат – Харківський, Київський та Одеський, де й діяли ради присяжних повірених. Щодо інших судових округів, то вони діяли у вигляді колегій присяжних повірених при окружних судах і судових палатах. Адвокати одними із перших усвідомили, що сила нації визначається не переліком політичних прав, а загальним комплексом здобутків та внесків у різних сферах: соціальній, економічній, правовій, науковій та культурній, а також інших сферах суспільного життя. Одним із прикладів такого внеску в розбудову науки, є те, що в адвокатській діяльності виникають досить складні організаційні, професійні, етичні проблеми і створені адвокатами ради присяжних повірених починають відігравати важливу роль у їх вирішенні. Формується дисциплінарна практика, виникають певні професійні правила, дається тлумачення поняттям, що стосуються професійної етики тощо.

Сучасне дослідження адвокатури, а саме історіографія та її функціонування досліджувалося здебільшого з точки зору права та юриспруденції, хоча, велику цінність для висвітлення її становлення та розвитку як науки, має історична складова. Це питання має досліджуватися в історичній ретроспективі життєдіяльності адвокатів і правників у другій половині XIX – на початку XX століття на території Наддніпрянської України; на часі є детальне дослідження внеску відомих адвокатів у розвиток науки та повернення із забуття імен, що забуті чи стерті із суспільної пам'яті та з'ясувати їх значення в розвитку адвокатології.

Вітчизняні дослідники історії досить активно звертаються до подій другої половини XIX – початку XX ст. тому, що в цей період умови та соціально-економічні, а також політико-правові процеси були подібні до сучасних. З огляду на це, у науці вже існують деякі фахові напрацювання, зокрема: Т. Варфоломєєвої, О. Святоцького, А. Бойчук, В. Кульчицького, З. Багринівського, Т. Кисельова, В. Медведчука, М. Михеєнко, М. Петріва, О. Пушенко, В. Чеховича, Д. Ващука, В. Святоцької, І. Головацького, І. Василик та ін.

Однак, цей унікальний специфічний і цікавий досвід діяльності адвокатів та правників, їхній внесок на цьому етапі розвитку науки, ще не достатньо вивчений, проаналізований та синтезований. Тому це надбання діяльності правників минулих поколінь, їх внесок у розвиток адвокатури як науки потребує комплексного дослідження, систематизації і популяризації серед сучасників, особливо, серед активної молоді.

Об'єктивною стороною досліджень має бути становлення та тенденції розвитку адвокатури на території Наддніпрянської України у другій половині XIX – на початку XX століття.

Основною метою – аналіз Адвокатології в науковому дискурсі на території Наддніпрянщини у другій половині XIX – початку XX століття. Важливо з'ясувати внесок адвокатів та правників зазначеного періоду в розвиток адвокатології, а також визначити ступінь дослідження даної проблеми в історичній та правовій літературі, у вітчизняних та зарубіжних наукових джерелах, в архівних матеріалах та періодиці. Вивчити та охарактеризувати суспільно-політичні та соціокультурні передумови становлення інституту адвокатури на території Наддніпрянської України та їх вплив на розвиток адвокатології. Проаналізувати нормативно-правове підґрунтя на цій території у цей період та його вплив на становлення адвокатури. Дослідити вплив та визначити внесок на становлення та розвиток адвокатури як науки, адвокатами та правниками – провідними вченими, політиками, державними діячами на території Наддніпрянської України у другій половині XIX – на початку XX століття.

Практичним значенням є отримання висновків і теоретичних положень, нових джерел, які можуть бути враховані у процесі еволюції сучасної адвокатури, а також стануть необхідними для поглиблення знань у вітчизняній науці з питань становлення, функціонування, розвитку адвокатології та можуть бути використані в подальших історичних або історико-правових дослідженнях, спрямованих на вдосконалення цієї науки, підвищення правової свідомості і правової культури і, як наслідок, формування демократичного правового світогляду.

Література:

1. Андреевський В.В. Основи юридичної природи адвокатури: теорія, історія та гласність // Бюлетень Міністерства юстиції України. - 2005. - № 6 (44). – 320 с.
2. Владимиров Л.Б. *Advocatus miles* (Пособие для уголовной защиты) (Извлечение) // Судебное красноречие русских юристов прошлого. - М.: МІТІ «Фемида», 1992. – 187 с.
3. Грицак В.М. Губернатор в державному механізмі Російської імперії в другій половині XIX ст. (на матеріалах Харківської губернії): історико-правове дослідження: Автореф. дис. канд. юрид. наук. – Одеса, 1999. – 20 с.
4. Іришина Т.М. Становлення захисту адвокатів і представників особи у X-XIX ст. // Актуальні проблеми економіки. - 2004. - № 3 (33). – С.18–21.
5. Історія адвокатури України (2 видання): // Редкол.: В. В. Медведчук (голова) та інші. – К., 2002. – 245 с.
6. Калюжний Р. Дорошенко Ю. Нарис історії київського правничого (юридичного) товариства // Український Правничий Альманах. - Київ 2002. – 202 с.
7. Кульчицький В. Суд присяжних і наукова думка про нього в Україні після судової реформи 1864 р. / Володимир Кульчицький, Олег Сидорчук // Право України. – 2003. – № 6. – С. 125-128.
8. Меліхова О.В. Адвокатура в Україні: Навч.-метод. посіб. для самост. вивч. дисципліни. - К: НЕУ, 2006. – 345 с.
9. Поляков І.І. Організація та діяльність судових органів таврійської губернії за судовою реформою 1864 року (60 – 90-ті роки XIX ст.): історико-правове дослідження: Автореф. дис. канд. юрид. наук. – Харків, 2002. – 20 с.
10. Сидорчук О.О. Суд присяжних у правобережній Україні: створення та діяльність (1880-1917 рр.): історико-правове дослідження: Автореф. дис. канд. юрид. наук. – Харків, 2010. – 20 с.
11. Сторінки історії адвокатури: Спогади київського адвоката Пі. Цельтнера (1900-о.ЧП) // Адвокат. – 2002. – № 1. – С. 48–49; Адвокат. 2002. – № 2-3. – С.37-39
12. Томсинов В.А. Из истории адвокатуры в России: Эпоха становления Законодательство. - 1999. - № 6 - 7. – С.76-78.
13. Шигаль Д.А. Мировая юстиція на лівобережній Україні за судовою реформою 1864 року: історико-правове дослідження: Автореф. дис. канд. юрид. наук. – Харків, 2005. – 20 с.
14. Шигаль Д.А. Правовий статус з'їздів мирових суддів за Судовими статутами 1864 р. // Матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції „Наука і освіта '2004” (10-25 лютого 2004 р.). Том 50: Право. – Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2004. – С. 27-28.

Наталія Мордвінова
(Харків, Україна)

СТАРОРУСЬКЕ МІСТО ДОНЕЦЬ

У 2016 році місто Харків відзначило свою 362-гу річницю з часів свого заснування. Воно має дуже багату і колоритну історію. Актуальним питанням з минулого міста є те, що мало хто знає про його існування до офіційної дати заснування. Саме це питання спонукало мене до написання даної роботи.

В 1654 році наше місто було заселено козаками. Саме цю дату пов'язують з початком будівництва фортеці. Майже 400 років ці землі мали назву Дике поле, але її заселення розпочалося набагато раніше.

Потрібно зазначити, що розкопки на місці городища були проведені археологом В. О. Городцовим у 1902 р., О. С. Федоровським в кінці 20-х рр. 20 ст., Б. А. Шрамком у 50-ті рр., в результаті чого було виділено його три культурні рівні. Загалом, культурний шар в районі Донецького городища формувався більше 1,7 тис. років. На березі річки Уди існувало ранньослав'янське поселення, яке одержало назву Донецьке городище. Залишки його були виявлені на околиці міста Харкова, неподалік від станції Карачівка. Збереглися потужні земляні вали Донецького городища трикутної форми із сторонами від 200 до 400 м., а також декілька напівпідземних жител. Тут регулярно проводяться археологічні розкопки, в результаті яких вже зроблена безліч цікавих знахідок. З валів Донецького городища відкривається чудовий вид на долину Уди.

Основна маса артефактів на Донецькому городищі відноситься до ранньослав'янської роменської культури 8-9 століть, яку ототожнюють з літописним східно-слав'янським племінним союзом сіверян, і до давньоруської культури Київської Русі 10-13 століть. Ранньослав'янське городище було значно менше городища скіфської епохи і розташовувалося на території дитинця, точний початковий розмір якого зараз важко встановити через поступове руйнування схилу з боку річки. Оборонні споруди представлені огорожею з горизонтальних колод, які були закріплені між вертикально встановленими парними стовпами.

Основна маса знахідок роменської культури представлена фрагментами ліпних судин, орнаментованих косими насічками, зубчастим штампом і мотузковим орнаментом, рідше - невеликими пальцевими вдавленнями. Відбитки і насічки розташовуються у вигляді поясів з зигзагів і ялиночок. Крім горщиків були знайдені і глиняні пекельні.

Місцеве населення підтримувало торгівлі відносини зі східними купцями, про що свідчать поодинокі знахідки арабських монет. В обмін на льон, хліб, хутра, шкіру, віск, мед та інші товари місцевого

виробництва жителі Донецького городища отримували від східних купців дорогої тканини, різноманітні скляні та сердоликові прикраси, срібні монети і т. п. Основу господарства жителів городища становило орне землеробство, яке доповнювалося полюванням і рибальством.

Колись, в сиву давнину, це місто було прикордонним форпостом Давньоруської держави. Колись тут проходили регіональні торгові шляхи та кипіло життя.

Отже, верхня течія, а також лісостепова частина басейну річки Донець, у 8 - 13 ст. була заселена слов'янськими племенами сіверців, які їй дали назву річці Сіверський Донець. А з 8 по 10 ст. на цій території існувала ранньослов'янська роменська культура, яка належала тому ж племені сіверців. Нажаль, ми часто забуваємо, що ще у 884 році київський князь Олег підкорив своїй владі сіверців і частина їх території увійшла до складу держави Київська Русь, згодом, ще в 60-х роках 10 століття Київський князь Святослав, розгромивши Хозарський каганат, приєднав знову ці землі до складу Київської Русі.

Знаємо, що Володимир будував оборонну лінію по Суллі і з усякою правдоподібністю мусимо припускати і для пізніших часів, хоч би по аналогії з Київською землею. Переяславська земля зорганізувала Посульську оборонну лінію. Від верхів'я Сули до її гирла відомо вісімнадцять давньоруських городищ, які були розташовані вздовж її правого берега на відстані близько 10 км одне від одного. Дійсно, з 16-18 ст. відомі нам численні городища, що тоді стояли порожні, були останками міст і замків давніших. Вони стояли по річках Ворсклі, Пслу, Сулі, Удам, Донцю і закривали Переяславщину від «полудня й полудневого сходу», та імовірно можуть бути останками оборонних ліній 11-12 ст.

За часів правління Ярослава Мудрого в осібне князівство було виділено Переяслівське, до якого і увійшло місто Донець. Найгіршою долею Переяславщини було те, що вона була відкрита з усіх боків для всякого ворога. За Володимира більшу частину її зайняли печеніги, і людям довелося тікати на північ. Ледве справилися з печенізькою ордою, повернулися на рідні землі, а тут нова орда - половецька. Знову треба тікати, знову боротися. Та народ поборов: бачимо оселі на зруйнованих місцях і серед них місто Донець на р. Уди. Взагалі ні одна з наших земель не терпіла стільки, скільки Переяславщина. Саме Переяславське князівство було форпостом Київської держави в обороні від грабіжницьких нападів половців, проти яких вели боротьбу переяслівські князі Всеволод Ярославович, Володимир II Мономах та ін.

Місто Донець згадується в Іпатіївському літописі, коли мова йде про втечу князя Ігоря з половецького полону в 1185 р.. Сам Ігор, його брат і син потрапили у полон. І саме в тій частині, де літописець повідомляє про втечу князя з половецького полону, говориться, що він 11 днів спочатку на коні, а потім пішки добирався від половецьких вейх, розташованих десь на берегах річки Тора, до крайнього з боку половецького степу давньоруського міста Донця.

Маємо тут зазначити, що саме до Переяславщини вжито було перший раз слово « Україна». Коли в 1187 році помер у Переяславі князь Володимир Глебович, то літописець зазначає: «Бо любив він дружину, і золота не збирав, майна не жалів, а давав дружині; був же він князь доблесний і сильний в бою, і мужністю кріпкою відзначався, і всякими добродіями був сповнений. За ним же УКРАЇНА багато потужила». Дана згадка про Україну, є першою в історичних джерелах(через 2 роки у 1189 р. згадується «Україна Галицька»). Які землі вкладав у поняття Україна тодішній літописець, залишається питанням дискусійним. Донецьке городище, хоча і невелике за площею, але зручне, було давно відоме і переважно його можна було використовувати, як сторожовий пост з гарнізоном 20—30 дружинників на дорозі північ-південь. Мимо цих місць проходили дороги в західному напрямі по правому берегу Уд у бік Переяславля і Києва, по лівому берегу Уд у бік Чернігова і Новгород-Сіверського, в східному напрямі вздовж Уд і Сіверського Донця на Дон.

Місто було великим економічним центром, чому сприяло його зручне географічне положення. В Дінці жив посадник князя, який збирав з підлеглого населення данину. Населення було переважно слов'янське. Провідною галуззю господарства було орне землеробство на досить високому рівні. Допоміжні галузі - скотарство, полювання, рибальство. Полювали на лося, оленя, косулю, ведмедя, дикого кабана, зайця, бобра, лисицю, птахів. До головних ремесел жителів Дінця належали металургійне виробництво, керамічне ремесло, обробка кісток, рогу. Місто розташовувалося на зручному торговельному шляху, то ж жваво торгувало по Сіверському Дінцю та Дону. Виходячи з цього можна зробити висновок, що воно було не тільки прикордонною фортецею, а й значним торговельно-ремісницьким та культурним центром свого часу. Донецьке городище – найбільше із 40 городищ, знайдених в Харківській області. Воно знаходиться між Пилипівкою і Карачівкою і належить до археологічних пам'яток загальнодержавного значення.

Місто Донець проіснувало трошки більше 100 років і було спалене монголо-татарами. Відомо, що внаслідок монголо-татарської навали з 74 руських міст 49 були сплюндровані, 14 з них так і не піднялися з руїн, а ще 15 згодом перетворилися на села. Місто Донець в 1239—1241 рр. не відкрив воріт і не скорився ворогам, за що було вщент знищене ордою Батия. Місцевість ця з половини 13 ст. і до кінця 16 ст. являла собою майже пустельну територію. У цей проміжок часу господарями тут були татари. Населення краю було знищене, або відкочувало в Угорщину, а потім в Болгарію.

Дике поле - саме під такою назвою розуміли незаселену територію частини Лівобережної, Слобідської та Південної України, яку в різні часи країли Річ Посполита, Російська держава і Кримське ханство.

З другої половини 13 ст. ця територія надовго спустіла. Але сприятливі природно-кліматичні умови привертала в цей край людей. Ця земля протягом трьох століть була вільна, тут панували татари і

перешкоджали заселенню Дикого поля. Щорічно навесні, коли степи вкривалися травою, татари виступали в черговий похід. Їх шляхи проходили через територію Дикого поля.

У Харківському історичному музеї є експозиція, яка розкриває нам історичне минуле України та особливості розвитку нашого краю від становлення давньоруської держави і до падіння козацької держави - Гетьманщини. Знайомство з історією починається з епохи Київської Русі, до складу якої входила північно-західна частина Харківщини. Одним з найбільш відомих міст нашого краю того часу було згадуване в літописах місто Донець. Окрім предметів, знайдених під час розкопок цього міста, в експозиції також представлені предмети, що розповідають про високу культуру давньоруської держави: срібні жіночі прикраси - браслети, скроневі кільця, шийна гривня; зброя – мечі, сокири, наконечники стріл та списів; гроші – срібні гривні, дирхеми.

Сьогодні Донецьке городище – це пам'ятка археології, внесена до національного реєстру. Щотижня нащадки древніх слов'ян проводять на Донецькому городищі обряди. Ці дійства підкріплюють життєву силу слов'ян.

Історія і сучасність Харківщини сповнені складними і суперечливими подіями, бурхливими, трагічними, славетними. Тому ми повинні мати знання про те місце де народилися, живемо, навчаємось, працюємо.

Андрій Товкайло
(Переяслав-Хмельницький, Україна)

ПЕРЕДУМОВИ ВИНИКНЕННЯ «СОЮЗУ УКРАЇНСЬКИХ АДВОКАТІВ»

Історія адвокатури України є невід'ємною складовою історії України, оскільки без вивчення етапів становлення і діяльності провідних українських адвокатів, які в непоодиноких випадках були генераторами і керманічами українського державотворення, неможливе об'єктивне висвітлення політичної, економічної та політико-правової історії України.

Формування адвокатури як правового інституту на українських землях розпочалося ще в період Київської Русі й триває до нині.

Становлення адвокатури саме на західноукраїнських землях відбувалося впродовж декількох століть під впливом різного роду чинників, суспільно-політичних та історичних обставин. Особливо інтенсивно формування відбувалося в період австро-угорського панування, зокрема, це ознаменувалося ухваленням 1868 р. Постійного положення про адвокатуру, яке вперше закріпило її самоврядування й автономію.

Окремі аспекти історії становлення вітчизняної адвокатури розкриті правниками, учасниками громадсько-політичного життя Галичини на зламі XIX і XX ст., зокрема, М. Волошиним, Л. Ганкевичем, М. Глушкевичем, С. Дністрянським, Р. Домбчевським, К. Левицьким, Є. Олесницьким, В. Старосольським, А. Чайковським, М. Чубатим.

Історико-правові дослідження державного устрою Австрії та Австро-Угорщини викладені у працях таких сучасних науковців, як В. Батрименко, І. Бойко, О. Кондратюк, О. Копиленко, В. Кульчицький, О. Мікула, І. Настасяк, М. Никифорак, Н. Панич, Б. Тищик, А. Чайковський, В. Чудийович та інших.

До розкриття історико-правових основ становлення української адвокатури долучилися сучасні дослідники, а саме: М. Аракелян, Т. Варфоломієва, І. Гловацький, В. Долежан, Н. Єфремова, Ю. Кінаш, В. Катрич, О. Кондратюк, М. Костицький, С. Ківалов, Н. Крестовська, П. Музиченко, М. Никифорак, М. Петрів, Ю. Полянський, Л. Потарикіна, О. Святоцький, А. Ткач, А. Титов, І. Усенко, О. Філонов, Ю. Шемшученко, В. Шкарупа та інші.

Тенденції становлення національно-державницької думки на українських землях представлені в наукових дослідженнях таких правників, як М. Возняк, В. Гнатюк, С. Дністрянський, К. Левицький, М. Лозинський, Ю. Охримович, В. Старосольський та інші. А також у дослідженнях сучасних вчених (І. Андрухів, Н. Аніщук, П. Арсенич, Є. Гіда, О. Добржанський, І. Жалоба, А. Коцур, І. Лісна, М. Мацькевич, О. Мироненко, І. Мишак та інші).

У персоналістичних працях науковці (Т. Андрусак, І. Андрухів, М. Васильчук, В. Великочий, В. Вольний, О. Жерноклеєв, А. Савчак, О. Седляр, П. Стецюк, І. Чуйко та ін.) проаналізували правничу та громадсько-політичну діяльність галицьких захисників другої половини XIX – початку XX століть.

Вагомими на наш погляд, із цієї тематики, є фахові напрацювання Варфоломієвої Т., Святоцького О., Михеєнка М., Медведчука В., Петріва М., Сенько Г.; діяльності окремих адвокатів присвячені наукові статті, в окремих випадках кандидатські дисертації. Проте, у сучасній українській історіографії функціонування адвокатури описувалося здебільшого з точки зору юриспруденції, однак, велику цінність для висвітлення її історії має саме історична складова. Тому, характеристику структурної частини правової системи необхідно підсилити суто історичними дослідженнями функціонування і діяльності провідних українських адвокатів. Окрім того, історичні дослідження часто спонукають до перегляду вже усталених поглядів на окремі проблеми з даної теми.

У другій половині XIX – початку XX ст. галицькі правники (М. Глушкевич, Р. Домбчевський, А. Чайковський) вказували на те, що роль адвоката зводиться не лише до відстоювання інтересів конкретної особи в суді, а й передбачає участь у політичних подіях краю, захисті державницьких інтересів

українського народу, боротьбу за його права. У сучасних енциклопедичних виданнях та Законі України «Про адвокатуру» від 19 грудня 1992 р. адвокатом є особа, котра має вищу юридичну освіту, підтверджену дипломом України або відповідно до міжнародних договорів України – дипломом іншої країни, стаж роботи в галузі права не менше двох років, володіє державною мовою, склала кваліфікаційні іспити, одержала в Україні свідоцтво про право на зайняття адвокатською діяльністю та прийняла Присягу адвоката України. Таким чином, сутність діяльності та кваліфікаційного призначення адвокатів Галичини у другій половині XIX – початку XX ст. розглядалася дещо ширше та більш різносторонньо, ніж у сьогоденні.

Водночас, варто зосередити увагу, що галицька адвокатура досліджуваного періоду не обмежувалася вирішенням справ цивільного чи кримінального змісту, натомість, вела активну боротьбу за відстоювання прав і свобод української нації, краю на державному рівні. Така специфічна риса українських адвокатів найповніше висвітлює зміст адвокатської діяльності в Галичині другої половини XIX – початку XX століть.

Можна зробити висновок про те, що в процесі українського державотворення окресленого періоду постало питання необхідності створення української державності не тільки в рамках слов'янської федерації, але й у формі самостійної держави. Саме таке завдання мав «Правничий гурток», організований 1881 р. при Академічному братстві у Львівському університеті. Відтак, дедалі помітним стає вплив адвокатів на державотворчі процеси в Галичині, який повною мірою реалізувався в період функціонування у складі Наукового товариства ім. Т. Шевченка «Правничої комісії», створеної 1898 року.

У другій половині XIX ст. адвокати фактично перестали залежати від судів. Увесь дисциплінарний контроль над адвокатами й кандидатами в адвокатуру належав, перш за все, органам адвокатського стану. Ухвали про дисциплінарну відповідальність адвокатів уміщувались у спеціальному статуті, що був прийнятий 1 квітня 1872 року.

Нормативно-правові засади розвитку адвокатури в Галичині були визначальними в регулюванні діяльності галицьких адвокатів. Положеннями Вислицького Статуту (1347) визначалося право на захист як природне право людини й передбачалося, що кожен, хто притягався до кримінальної відповідальності, міг мати захисника.

Вимоги до особи захисника та санкції, що застосовувалися до нього в разі порушень адвокатської етики, узагальнено й уміщено в Литовських статутах (1529, 1566, 1588 рр.), дія яких поширювалася на українські землі до 1842 року.

За часів Австрійської імперії розроблено «Зібрання судових прав» (1778), що містили вимоги до особи адвоката, зокрема: володіння польською та латинською мовами, знання права (публічного та цивільного; природного та римського) та історії (стаття XIII).

Першим тимчасовим положенням про адвокатуру від 16 липня 1849 р. вже передбачалося створення адвокатських палат як органу самоврядної адвокатури, що займався всіма питаннями її діяльності; розглядом дисциплінарних проступків адвокатів; відстороненням від виконання адвокатських функцій.

Рух за надання адвокатурі автономії в Австрії завершився прийняттям 6 липня 1868 р. постійного положення про адвокатуру, що вперше закріпило самоврядність та автономію адвокатури.

Упродовж досліджуваного періоду ухвалено ряд законодавчих і нормативно-правових документів, а саме: Адвокатський дисциплінарний статут (1 квітня 1872 р.); розпорядження міністра судівництва, яким визначався розмір гонорару адвокатів (11 грудня 1897 р.); Закон, яким змінюються й доповнюються постанови дисциплінарного статуту для адвокатів і адвокатських кандидатів (16 листопада 1906 р.) тощо.

Особливості функціонування адвокатури в Галичині (другої половини XIX – початку XX ст.) розкриваються завдяки висвітленню трьох підрозділів: організації, структури, компетенції та правових засад діяльності українських правничих товариств у Галичині другої половини XIX – початку XX ст., висвітленню діяльності адвокатських палат як професійних об'єднань галицьких правників, аналізу впливу галицьких правників на формування національно-державницької ідеї автономії українського народу.

Зокрема, Українськими правничими товариствами в Галичині були – Кружок правників, Товариство українсько-руських правників та Наукове товариство імені Т. Шевченка. Ці організації стали першими осередками згуртування українських юристів Галичини наприкінці XIX – початку XX століть. Управлінські функції та активна діяльність у таких товариствах здійснювалася переважно адвокатами (С. Дністрянським, А. Горбачевським, К. Левицьким, Є. Олесницьким, В. Охримовичем, С. Федаком, А. Чайковським та ін.). Саме в Товаристві українсько-руських правників зародилася ідея створення самостійного адвокатського об'єднання, що не знайшла втілення через слабе становище галицьких правників та мізерне матеріальне забезпечення організації.

Адвокати Галичини брали безпосередню участь у редагуванні та видавництві перших правничих часописів: «Часопись правнича. Місячник для теорії і практики» та «Часопись правнича і економічна», де викладено наукові розробки галицьких правників.

Варто відзначити вагомий внесок галицьких правників у формуванні національно-державницької ідеї: за рахунок участі адвокатів краю відстоювалися права і свободи українського народу в австрійському парламенті та галицькому сеймі.

Суттєвим досягненням галицьких парламентаріїв стало прийняття спільної програми діяльності, яку проголошено в палаті послів 19 липня 1907 року. Її основні положення зводяться до таких умов: усунути сваволю адміністративних і судових урядів; берегти й розширювати конституційні права і свободи, якими могли однаково користуватися всі верстви населення; скасувати окремі постанови виборчих законів до

Державної ради, ухвалені для Галичини, якими порушена рівність виборчого права і кількісне представництво українського народу; розробити й прийняти новий виборчий закон до Галицького краєвого сейму, що ґрунтувався б на засадах загального, рівного, безпосереднього і тайного права голосування; здобути національну автономію для українського народу на теренах Галичини та Буковини; сприяти економічному поступу всіх верств населення Галичини та Буковини; забезпечити культурні запити галичан і заснувати український університет у Львові.

Національно-державницькі погляди адвокатів Галичини відображено в ряді наукових праць, таких як: С. Дністряньський “Нова держава” (1923), “Загальна наука права і політики” (1923), Р. Домбчевський “За право мови” (1934), К. Левицький “Історія політичної думки галицьких українців 1848–1914 рр.” (1927), “Наша свобода або Які ми маємо права” (1888), “Про права руської мови” (1896), В. Старосольський “Теорія нації” (1921) та інші.

Таким чином, зазначимо, що інститут адвокатури України має тривалу історію і традиції. На його становлення і розвиток впливали ті держави, у складі яких перебували українські землі, і ті правові системи, у межах яких діяли українські адвокати.

Сьогодні, на адвокатуру як на правовий інститут, покладаються важливі завдання професійного захисту всіх представників громадянського суспільства. Безперечно, що «прогаліни» в історії потребують дослідження, адже без урахування досвіду минулих поколінь адвокатів неможливо виховати гідне майбутнє.

Однак, питання історичного становлення адвокатського самоврядування в Україні потребують додаткового дослідження, вивчення і фахового обґрунтування.

Література:

1. Бойчук А. Правові погляди західноукраїнських адвокатів на проблеми рівноправ'я чоловіків і жінок у Галичині в другій половині XIX – початку XX століття / Н. Аніщук, А. Бойчук // Митна справа. – Одеса, 2010. – № 3. – С. 254–259.
2. Бойчук А. Становлення інституту адвокатури на західноукраїнських землях / Н. Аніщук, А. Бойчук // Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького. – Івано-Франківськ: Редакційно-видавничий відділ Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького, 2011. – Вип. 3. – С. 13–19.
3. Бойчук А. Адвокати Східної Галичини та їхня роль у процесі формування державно-правової думки на українських землях / А. Бойчук // Матеріали Міжнародної наукової конференції пам'яті доктора юридичних наук, професора Стрельцова Льва Михайловича (1918-1979) “Проблеми національної державності” (м. Одеса, 26 березня 2010 р.). – Одеса, 2010. – С. 82–84.
4. Бойчук А. Вплив українських адвокатів на становлення державно-правової думки в Галичині у кінці XIX – на початку XX століття / А. Бойчук // Правова держава. – Одеса, 2010. – № 12. – С. 49–55.
5. Бойчук А. Вплив українських адвокатів на формування національно-державницької ідеї у Галичині II пол. XIX – початку XX ст. / А. Бойчук // Тези VI Міжнародної науково-практичної конференції “Україна у європейському просторі. Проблеми бізнесу, політики, права” (м. Львів, 29–30 квітня 2010 р.). – Львів, 2010. – С. 96–97.
6. Бойчук А. Діяльність українських правничих товариств як передумова становлення інституту адвокатури Галичини (II пол. XIX – поч. XX ст.) / А. Бойчук // Шості юридичні читання: матеріали Міжнародної наукової конференції (м. Київ, 22–23 квітня 2010 р.). – К.: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2010. – С. 38–39.

Тетяна Чалаузова
(Олександрія, Україна)

ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ СТАНОВЛЕННЯ ЖІНКИ В СУСПІЛЬСТВІ: ЗАРУБІЖНИЙ ТА ВІТЧИЗНЯНИЙ ДОСВІД

Жінку завжди сприймали, як великий дарунок природи, їй поклонялися, її обожнювали.

В давні часи на жінку дивилися виключно як на самку, не враховуючі ні її розумових, ні духовних потреб. Чоловіки виокремили жінку із суспільства, проте ніщо не змогло втримати її у прагненні до свободи. І кожна досягала мети своїми шляхами.

В добу середніх віків, жіноча самостійність виявилась особливою. На зміну язичництва прийшло християнство. І тут жінка стала головним знаряддям для розповсюдження і підтримання християнства. Вона не була рабинею, в ній визнали людину, про те все ж таки обмежували її права. Жінку, як і раніше, не сприймали серйозно. Хоча історія надає нам яскраві приклади того, що саме жінка здатна на великі справи. Так, Жанна Д'Арк врятувала свою Батьківщину від поневолення. Папесса Іоанна, очолюючи церкву, довела своїм прикладом, що жінка може бути рівною в правах з чоловіком. В добу Відродження і Реформації мрії жінки про рівноправність сприймались досить своєрідно. Мовою жінки XVII століття «бути вільною» означало «робити рішуче все, що заманеться», тобто не підкорятися ні яким законам: ні божим, ні людським.

В усі часи прагнення жінки бути на рівних правах з чоловіками було також визначним, як і прагнення до влади. Деякі, наприклад, Єлизавета Тюдор, Катерина Велика, розуміли, що вони відповідальні за свій народ, і тому увійшли в історію, як королеви, правління яких принесло багато користі.

У XIX і XX століттях жінки отримала більше свободи у виборі своїх занять, різні шляхи обирали вони для свого становлення.

Події, які відбуваються в наш час на терені колишніх соціалістичних держав, водночас складні й цікаві. Постсоціалістичні суспільства, втративши колишні ідеали, прагнуть знайти і сформувати нові. В Україні в цьому можуть зіграти значну роль історичні постаті українських жінок. Три дочки Я. Мудрого стали королевами - Франції (Анна), Угорщини (Анастасія), Норвегії (Єлизавета), залишивши по собі добру пам'ять в історії цих держав. В середовищі української аристократії жінки брали участь у підписанні найважливіших державних угод. Збереглися документи за підписами дружин гетьманів України. Зокрема, адміністративні документи дружини Б. Хмельницького Ганни Золотаренко виказують її освіченість, розуміння тогочасних проблем України. Вона була спільницею й помічницею гетьмана. Збереглися на документах підписи дружин інших гетьманів та козацької старшини, а саме: П. Конашевича – Сагайдачного та Д. Виговського – рідного брата відомого гетьмана. Освічені та добре виховані жінки вміли гідно приймати послів і спілкуватися з ними. І це були не лише гетьманші, а й, наприклад, дружина полковника С. Палія – керівника визвольного руху на Правобережній Україні.

Жінки з освічених верств українського суспільства були активними просвітительками. Прикладів того чи мало. Так, Олена Горностаєва з родини князів Чарторийських була фундатором Пересопницького монастиря, де зберігалося знамените Пересопницьке Євангеліє, написане живою українською мовою. Вона уклала для цього монастиря оригінальний статут, заснувала шпиталь для вбогих і недужих, а також школу для дітей. Ганна Гойська заснувала Почаївський монастир, де була друкарня. Софія Чарторийська відкрила в своєму маєткові Рахманові на Волині друкарню і сама перекладала з грецької мови на українську богослужбові книги.

Духовність, освіченість, культура, витонченість, самостійність, волелюбність і лідерство в родині та суспільстві допомагали українській жінці здобувати любов і пошану, зберігати гідність навіть за межами Батьківщини в різних краях, куди вони потрапляли як бранки та невольниці. Винятковим прикладом патріотизму слугує життя Насті Лісовської, доньки священика з Рогатина (нині Івано – Франківська область), яку в 1520 р. татари вивезли і продали до гарему султана. Тільки Роксолані султан дозволяв дії, які суперечили завойовницькій політиці Османської імперії. Вона єдина жінка з безлічі дружин 36 султанів Туреччини, якій Сулейман наказав збудувати величезний мавзолей, гідний самого султана. За всю історію імперії це єдина жінка – українка, яка похована з надзвичайною пишністю.

В надзвичайно важливий час – бути чи не бути Україні державою, час історичного вибору гетьмана І. Мазепи, поряд з цією неординарною особистістю постає дівочий образ сильної духом патріотки Мотрі – доньки генерального судді Кочубея. Своєю вродою, освіченістю, вихованням, непересічними міркуваннями про долю України юна Мотря заволоділа серце 60 – річного гетьмана. Його перше й останнє кохання, очевидно, живив духовний зв'язок, який виник між начитаною Мотрею – хуторянкою і гетьманом – ерудитом.

Феміністками, як свідчать історичні джерела, українські жінки звали себе нерадо – коли вже не було іншої характеристики їхньої праці. Фемінізм був явищем освіченої верстви жінок, що виник у країнах, де представницям слабкої статі доводилося здобувати ті права, якими користувалися чоловіки: право на освіту, право голосу, рівні права перед законом, право на користування власним майном. В Україні періодами ті права мали і перші, і другі, а часом їх не мали ані жінки, ані чоловіки. Тоді нерівноправність жінок була певною мірою пов'язана також із поневоленням українського народу, відсутністю його незалежності. Тому на зламі революційних XIX і XX століть в Україні широко піднімалися національні та політичні питання, але не проблема свободи жінок, як це було в країнах Європи.

«...Коли в інших країнах жінки змагалися за право доступу в університети, українці мусили боротися за право на університет для себе, тобто для українських молодих людей взагалі,» - пише Марія Богачевська. Питання розкріпачення жінок та рівноправності їх прав розглядалося в руслі загальних соціально – політичних змін.

Іноді здавалося, - варто лише змінити економічну та політичну системи, й автоматично настануть зміни у житті жінок. Однак відома діячка жіночого руху на Галичині Наталя Кобринська зауважувала, що без фемінізму соціалізм не визволить жінок, навпаки, вона застерігала, що економічна потреба в праці поза хатою доведе до подвійного навантаження: роботи в домі та поза домом.

Традиції, що склалися протягом століть – в залежності від національних, географічних, державних і правових умов, психологічних характеристик – доступ жінок до політичної діяльності ускладнювали і ускладнюють багато численні фактори: обов'язки матері, законодавча та фактична нерівноправність з чоловіками на виробництві, в оплаті праці, в політиці, соціальна дискримінація за ознаками статі в усіх сферах суспільного життя. Жінки – політичні лідери в історії явище більш рідкісне, ніж чоловіки. Проте імена Клеопатри, Жанни Д'Арк, Індіри Ганді, Маргарет Тетчер широко відомі. У кожного народу є свої героїні, які відіграли історичну роль, глибоко вплинули на еволюцію соціальних відносин. І лише вільне, повноправне, освічене українське жіноцтво дає для європейської цивілізації унікальний зразок неспотвореного, пропорційного розвитку чоловічої та жіночої статей.

Література:

1. Артемова Л. І. Освічені жінки козацької доби / Л.І. Артемова // Український історичний журнал. – 1991. - № 3. – С. 9.
2. Жінки України: біографічний словник / [авт. – уклад. Андрієнко Л.Г.]. – К.: Фенікс, 2001. – 560 с.
3. 3. Козуля О. Жінки в історії України / Козуля О. – К.: Преса України. – 1993. – 255 с.
4. Колос Л. Я. Душа родини, берегиня країни: Жінка в державі / Л.Я. Колос // Президентський вісник. – 2002. - №21. – С. 10.
5. Костенко С. М. Та половина, що прекрасна, чи й рівноправна?: Жінка і суспільство / С.М. Костенко // Кіровоградська правда. – 2000. - № 2. – С. 4.
6. Кочевська Л. О. Жінка – то велика сила / Л.О. Кочевська //Українське слово. – 2000. - № 5. – С. 3.
7. Пукас Н. В. Кому ініціативи не позичати: Жінка і влада: Жіноча Рада / Н.В. Пукас // Урядовий кур'єр. – 2000. – 7 березня – С. 7.

Діана Чупанова
(Черкаси, Україна)

РОЛЬ ПРЕСИ У КУЛЬТУРНОМУ ТА ДУХОВНОМУ ЖИТТІ ЧЕРКАЩИНИ

У складному контексті суспільних трансформацій ЗМІ, зокрема преса, визнаються обов'язковими учасниками формування соціальної і культурної ситуації регіону, відіграють важливу роль в культурному, духовному розвитку населення, висвітлюючи події, заходи, беручи активну участь у формуванні культурної свідомості населення, як невід'ємної частини громадянського суспільства.

Зокрема на Черкащині, таку роль відіграє провідна професійна організація журналістів Черкащини – обласна організація Національної Спілки журналістів України. Вона була створена в 1957 році, Головою правління обласної організації обрали відомого журналіста – фронтовика Івана Матвієнка. Пізніше, в різні роки, її очолювали Євген Гольцев, Лілія Шитова, Володимир Мислюк, Борис Педченко, Микола Крамар. Тепер її очолює Сергій Томіленко, колишній головний редактор обласної соціально-економічної газети «Нова Доба».

В розвиток культури та відродження духовності на Черкащині обласна організація Національної Спілки журналістів робить вагомий внесок, доносячи до читацької аудиторії пізнавальні аспекти духовного та культурного розвитку мальовничого Черкаського краю, що величаво й гордо розкинувся в центрі України з глибокої сивини, з прадавніх віків. Ця тематика обговорюється на нарадах та семінарах з представниками ЗМІ. Свідченням цього являється благодійна співпраця Спілки з обласним академічним театром ляльок, обласним, краєзнавчим музеєм, осередком Спілки письменників [3; с. 84].

Для пильного ока журналіста не існує непомітних подій. Зі сторінок журналів можна дізнатися про центральне місто області, славне своєю історією і здобутками та займає почесне місце в економічному і культурному розвитку Черкащини. Популяризується інформація Черкаської обласної універсальної наукової бібліотеки ім. Тараса Шевченка. Це сучасний просвітницький, культурний, науково-інформативний, науково-методичний центр, осередок доступу до світових інформаційних ресурсів. У квітні 1954 року, часу утворення Черкаської області, міську бібліотеку ім. В. Маяковського було реорганізовано в обласну бібліотеку. Вона набуває статусу методичного та координаційного центру для бібліотек області.

З 2000 року Черкаській обласній універсальній науковій бібліотеці присвоєно ім'я Тараса Шевченка. У бібліотеці відбуваються презентації нових книжок, проводяться краєзнавчі читання, вечори – зустрічі з науковцями, митцями, літераторами [5; с. 50-51].

Черкаською обласною організацією Національної Спілки журналістів України у 70-ті роки видано спогади про Василя Симоненка. У 90-х роках було створено літературно-меморіальний музей Василя Симоненка. З нагоди 50-річчя утворення області видано книгу «Журналісти Черкащини». В червні 2008 року незадовго до дня журналіста в Черкаському обласному краєзнавчому музеї відкрили фотовиставку «Професія - репортер».

На фотографіях зафіксовані за лаштунки роботи журналістів. Збираючи та готуючи матеріал до друку, вони, хоча й не потрапляють в кадр, проте постійно знаходяться в полі зору фотокара. Ця виставка є продовженням експозиції музею «Покликання – журналіст», що працювала ще до відкриття фотовиставки і розповідає про історію черкаської преси від дня утворення Черкаської області [3; с. 85].

Неабияку увагу читачів привернула інформація, опублікована в обласних журналах, стосовно вагомій події 2009 року, пов'язаної з організацією і проведенням обласних кінофестивалів – «Тії слави козацької повік не забудем», присвяченого 360-річчю Української Козацької держави, «Черкащино моя, доземно я вклоняюся тобі», присвяченого 195-річчю з дня народження Великого «Кобзаря» та «Подвигу народу жити у віках», присвяченого 65-річчю визволення України від німецько-фашистських загарбників та 65-річчю Великої перемоги 1941-1945 років.

Вразила читачів актуальність написаного журналістами у 2010 році про музей українського рушника Черкаського національного університету ім. Б. Хмельницького. Музей є значним внеском в розвиток духовності краю і держави. Експозицію створено на основі книжки «Полотняний літопис України», автором якої є фундатор музею С. А. Китова. На рушниках зображено тварини, ритуальні предмети зі складними

геометричними фігурами. Колекція зразків мистецтва рушника примножує духовні цінності, даруючи їх людям.

Не менш цікавою виявилась інформація 2014 року, надана журналістами про Черкаський обласний осередок Національної Спілки майстрів народного мистецтва України – колектив професійних майстрів різних видів народного мистецтва. Вони працюють над відродженням, збереженням наповненого традиціями народного мистецтва рідного краю [3; с. 59].

В грудні 2015 року періодичні видання повідомили читачів про урочисте відкриття оновленого літературно-меморіального музею в селі Кліщинці Чорнобаївського району, приурочене 175-річчю від дня народження видатного українського драматурга, культурного і театрального діяча Михайла Старицького [1].

Початок серпня 2016 року відзначився публікаціями в журналах стосовно проведення третього фестивалю «Ше. Fest», що проходив під гаслом «Твоя незалежність». Ця подія спонукала до пошуку сучасного Шевченка. На учасників і гостей на батьківщині Кобзаря, в селі Моринці Звенигородського району, чекало розмаїття заходів, серед яких зустрічі з письменниками, краєзнавцями, кінопокази, майстер-класи. Особливість фестивалю – його благодійне спрямування. Усі зібрані кошти передали на допомогу українським військовим, які відстоюють незалежність нашої держави [2].

Репортери області приділяють значну увагу проведенню масових заходів, спрямованих на посилення ролі преси в духовному відродженні народу, на сприяння пошуку досконалих форм залучення читачів отримувати достовірну інформацію.

Нині популярні журнали Черкащини «Корсунський літопис», «Гід – Черкаська візитка», «Живи в Черкасах», «Культура – мистецтво – туризм Черкащини» знайшли своїх численних прихильників, які із задоволенням гортають сторінки улюблених видань.

Література:

1. Газета «Голос України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.golos.com.ua. – Назва з екрану.
2. Газета «Урядовий кур'єр» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ukurier.gov.ua. – Назва з екрану.
3. Черкащина – духовності скарбниця // В. Мельниченко, О. Костюкова, В. Поліщук, І. Козленко, Е. Левицька, Л. Шитюк. – К.: Книга, – 2009. – С. 328.
4. Черкащини славетні імена // Бушин М. І., Лазуренко В. М., Вишневецький В. С. та інші // Черкаси: ЦНІІ. – С. 710.

Науковий керівник:

доктор історичних наук, професор Чубіна Тетяна Дмитрівна.

СЕКЦІЯ: МАТЕМАТИКА

Оксана Яцинич
(Дрогобич, Україна)

ДИФЕРЕНЦІАЛЬНІ РІВНЯННЯ І ДЕЯКІ ЗАКОНИ РУХУ. РУХ РАКЕТИ У ВІЛЬНОМУ ПРОСТОРИ

Ракета – це літальний апарат з реактивним двигуном, в якому для процесу згоряння використовується деяке паливо. Двигун міститься на самому апараті. Рух ракети зумовлюється реакцією виходу газів, що утворюються при згорянні пального і витікають з ракети з великою швидкістю з отвору в нижній частині ракети. Двигун дає змогу ракеті розвинути задану швидкість, після чого він відключається. Далі ракета рухається за рахунок запасу кінетичної енергії.

Значна роль у розвитку ракетної техніки належить вченому-винахіднику К.Е. Цюлковському, який вперше запропонував застосовувати ракети для створення штучний супутників Землі та міжпланетних сполучень і довів можливість досягнення ними космічних швидкостей.

При дослідженні руху ракет – тіл із змінною масою – другий закон Ньютона застосовувати не можна, оскільки він діє лише для тіл із сталою масою. В цьому разі застосовується інше рівняння, що пов'язує силу і прискорення, - так зване рівняння Мещерського.

Нехай у момент часу t матеріальна точка маси m має швидкість \vec{v} . За час Δt до неї приєднуються частинки загальної маси Δm , що мали до приєднання швидкість \vec{u} . Отже, $\vec{u} - \vec{v} = \vec{u}_0$ - швидкість частинок відносно матеріальної точки. В момент часу $(t + \Delta t)$ система (точка і частинки, які до неї приєдналися) матиме загальну масу $(m + \Delta m)$ і швидкість $(\vec{v} + \Delta \vec{v})$.

Кількість руху системи в момент часу t

$$\vec{Q} = m\vec{v} + \vec{u}\Delta m,$$

$$\vec{Q} + \Delta \vec{Q} = (m + \Delta m)(\vec{v} + \Delta \vec{v}).$$

Таким чином, зміна кількості руху всієї системи за час Δt

$$\Delta \vec{Q} = m\Delta \vec{v} - \Delta m\vec{u}_0 + \Delta m\Delta \vec{v}.$$

Припускаючи, що маса і швидкість – диференційовані функції часу, обчислюємо похідну від кількості руху системи [3, ст. 53]

$$\frac{d\vec{Q}}{dt} = \lim_{\Delta t \rightarrow 0} \frac{\Delta \vec{Q}}{\Delta t} = -\frac{\Delta m}{\Delta t} \vec{u}_0 + \frac{\Delta m}{\Delta t} \Delta \vec{v} = m \frac{d\vec{v}}{dt} - \vec{u}_0 \frac{dm}{dt}.$$

Згідно з законами динаміки, ця похідна дорівнює за величиною зовнішній силі \vec{F} , що діє на систему, і збігається з нею за напрямом [4, ст. 111].

Отже,

$$m \frac{d\vec{v}}{dt} - \vec{u}_0 \frac{dm}{dt} = \vec{F}. \quad (1)$$

Векторне рівняння (1), яке при $\frac{dm}{dt} = 0$ (коли маса точки m - стала) переходить у другий закон Ньютона, називається рівнянням Мещерського. Слід сказати, що при $\frac{dm}{dt} > 0$ маса точки зростає (частинки приєднуються), при $\frac{dm}{dt} < 0$ маса точки зменшується (частинки відкидаються).

Розглянемо рух ракети з початковою масою M у вільному просторі, тобто при відсутності сил тяжіння і опору середовища, припускаючи, що вона стартує з початковою швидкістю \vec{v}_0 у вертикальному напрямку, який будемо вважати за додатній напрям осі Ox , і рухається прямолінійно під реактивною дією газів, швидкість виходу яких відносно ракети \vec{u}_0 вважатимемо сталою і напрямленою в сторону, протилежну до \vec{v}_0 .

Враховуючи напрям осі Ox , отримаємо з рівняння (1) диференціальне рівняння руху ракети в проекції на цю вісь:

$$m \frac{dv}{dt} + u_0 \frac{dm}{dt} = 0 \quad (2),$$

(m — змінна маси ракети в момент часу t).

Зведемо (2) до вигляду [2, ст. 71]

$$\frac{dv}{dt} = -u_0 \frac{dm}{m},$$

звідки після інтегрування маємо

$$v = -u_0 \ln m + C,$$

де C – довільна стала, яку легко знайти, врахувавши, що на початку руху, коли $m = M$, $v = v_0$. Отже,

$$C = u_0 \ln M + v_0, \text{ звідки} \\ v = u_0 \ln \frac{M}{m} + v_0. \quad (3)$$

Нехай маса порожньої ракети M_k , а маса всього пального M_{Π} , так що $M = M_k + M_{\Pi}$. Припустимо, що в момент часу t лишається ще M_1 пального, так що $m = M_k + M_1$, тоді (3) можна подати у вигляді

$$v = u_0 \ln \frac{M_k + M_{\Pi}}{M_k + M_1} + v_0. \quad (4)$$

Це основна формула теорії польоту ракет – формула Ціолковського.

Зазначимо, що після повного закінчення роботи двигуна $M_1 = 0$ і, отже, найбільша швидкість, якої може досягти ракета,

$$v_{max} = u_0 \ln \frac{M_k + M_{\Pi}}{M_k} + v_0 = u_0 \ln \left(1 + \frac{M_{\Pi}}{M_k}\right) + v_0.$$

Теоретично при швидкості виходу газів 4000 м/с космічну швидкість у 11,2 км/с досягнути при $\frac{M_{\Pi}}{M_k} > 15$, а космічну швидкість у 16,6 км/с – при $\frac{M_{\Pi}}{M_k} > 50$. Побудова ракет з такими характеристиками практично неможлива. Для подолання труднощів, пов'язаних з наявністю на ракетах великої кількості пального, застосовують багатоступінчасті ракети, в яких усі ступені, крім однієї останньої. При їхній послідовній роботі останній ступінь досягає космічної швидкості.

Конструкція ракети часто буває такою, що гази з неї виходять рівномірно масою a кг за секунду із сталою швидкістю \vec{u}_0 відносно ракети. При цьому за час t вийде at газів і маса ракети разом з лишком пального буде рівна $M - at$.

З формули (3) будемо мати диференціальне рівняння для визначення закону руху ракети [5, ст. 179]:

$$v = \frac{dx}{dt} = u_0 \ln \frac{M}{M - at} + v_0.$$

Після інтегрування і спрощень отримаємо [5, ст. 181]

$$x = \frac{u_0(M - at)}{a} \ln \frac{M - at}{M} - \frac{u_0}{a}(M - at) + v_0 t + C,$$

де C – довільна стала, яку легко знайти, врахувавши, що на початку руху (при $t = 0$) $x = 0$. Отримаємо Остаточний закон руху ракети має вигляд

$$x = (u_0 + v_0)t - \frac{u_0}{a}(M - at) \ln \frac{M}{M - at}.$$

Ця рівність буде мати зміст при $M - at > 0$, тобто $t < \frac{M}{a}$. Тому $\frac{M}{a}$ – найбільший теоретично можливий час польоту ракети. Практично час польоту набагато менший.

З ЯКОЮ ШВИДКІСТЮ МАЄ РУХАТИСЯ МІЖПЛАНЕТНИЙ КОРАБЕЛЬ

Основною умовою міжпланетного польоту є набуття тілом космічної швидкості, при якій воно стає або супутником Землі, або віддаляється від неї по заданій орбіті. Для досягнення космічної швидкості пропонувалися свого часу такі технічні засоби, як постріл снаряда космічного корабля з гігантської гармати або метання його за допомогою відцентрової машини. Виявляється, що практично такий спосіб міжпланетних сполучень непридатний, хоч теоретично ці задачі становлять неабиякий інтерес.

Дослідимо, якою буде швидкість матеріальної точки (умовного космічного корабля) маси m , що стартує з поверхні Землі в космос із початковою швидкістю \vec{v}_0 у напрямі, радіальному до Землі, вздовж прямої, що проходить через центр Землі. Припускаємо, що точка знаходиться лише під дією сили тяжіння Землі.

Нехай s – змінна віддаль точки від центра Землі, R – радіус Землі, v і a – відповідно величини швидкості і прискорення рухомої точки M . Матимемо:

$$a = -\frac{gR^2}{s^2}$$

(прискорення від'ємне тому, що швидкість точки зменшується). Подамо прискорення як функцію швидкості v і віддалі s :

$$a = \frac{dv}{dt} = \frac{ds}{dt} \cdot \frac{dv}{ds} = v \frac{dv}{ds}$$

Отже, для визначення швидкості точки маємо таке диференціальне рівняння [2, ст. 71]

$$v \frac{dv}{ds} = -\frac{gR^2}{s^2}$$

Відокремлюючи змінні, дістанемо [1, ст. 29]:

$$v dv = -gR^2 \frac{ds}{s^2}$$

і після інтегрування:

$$\frac{v^2}{2} = \frac{gR^2}{s} + C,$$

де C – довільна стала, яку легко знайти, врахувавши, що на початку руху (коли $s=R$) $v=v_0$. Матимемо [2, ст. 74]: і, таким чином, закон руху матеріальної точки, що стартує в космос із поверхні Землі з початковою швидкістю v_0 , подається у вигляді

$$v^2 = \frac{2gR^2}{s} + v_0^2 - 2gR.$$

Дослідимо останнє співвідношення. Зауваживши, що права його частина додатна лише тоді, коли виконується нерівність $v_0^2 - 2gR \geq 0$. Справді, нехай $v_0^2 - 2gR < 0$; тоді існує таке значення s , при якому права частина перетворюється в нуль. Фізично, це означає, що швидкість матеріальної точки міняється з додатної на від'ємну і, отже, тіло повернеться на Землю. Якщо $v_0^2 \geq 2gR$, то матеріальна точка відірветься від поля тяжіння Землі, тобто міжпланетний корабель звільниться від дії сили тяжіння Землі. Найменша можлива початкова швидкість при цьому, так звана стартова швидкість $v_{ст}$, дорівнює, очевидно, . Така швидкість становить наближено 11,18 км/сек.

Зазначимо, що швидкість необхідна для повного звільнення міжпланетного корабля від сумісних полів тяжіння Землі і Сонця при певному напрямі вильоту з поверхні Землі, дорівнює 16,66 км/сек.

Звичайно, формулою для визначення стартової швидкості можна користуватися і для інших планет. Так, наприклад, враховуючи, що прискорення вільного падіння на Місяці $g_M \approx 1,62 \text{ м/сек}^2$, а радіус Місяця $R_M \approx 1728 \text{ км}$, матимемо стартову швидкість на Місяці наближено рівною 2,34 км/сек.

Література:

1. Призва Г.Й. Диференціальні рівняння і їх застосування. – К.: Вища школа.1974.
2. Дороговцев А.Я. Інтеграл та його застосування. – К.: Вища школа, 1974.
3. Диференціальні та інтегральні рівняння: Підручник/ С.А. Кривошея, М.О. Перестюк, В.М. Бурим. - К.: Либідь, 2004.
4. Диференціальні рівняння в задачах: Навч.посібник / А.М. Самойленко, С.А. Кривошея, М.О. Перестюк. - К.: Либідь, 2003.
5. Пискунов Н.С. Дифференциальное и интегральное исчисления для втузов, т.2: Учебное пособие для втузов. - М.: Наука, 1985.

СЕКЦІЯ: МИСТЕЦТВО

Тамара Драч
(Херсон, Україна)

МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ ТАНЦЮ МОДЕРН ДЛЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В ЛІТНІЙ ПЕРІОД

Літо вважається періодом відпочинку, однак більшість танцівників активно займаються та розвиваються саме в цей сезон року. В літку займатися хореографією добречо тим, хто готується до професійної танцювальної кар'єри. Чудовий емоційний стан та достатньо творча та спекотна обстановка сприяє ліпшому розвитку м'язів та хорошому розігріву.

В цей період починається активна підготовка до вступних іспитів. Слід знайти в собі насагу та продовжувати займатися, навіть тоді, коли це не хочеться і потрібні вольові затрати для поєднання відпочинку та розвитку. В цей час діти можуть вступити чи спробувати власні сили для поступлення у балетну академію чи хореографічне училище.

Проводити заняття з хореографії з дітьми дошкільного віку в цей час - це сприяти їх удосконаленню, розвитку фізичних даних, творчих можливостей у *літній період*, сприяти зміцненню фізичної витривалості дитини та допомагати у формуванні граційної фактури тіла та ніг, удосконалювати пластику тулуба та професійну роботу ніг.

Заняття в *літку* відвідують значна менша кількість дітей, ніж в період навчального року. На заняттях може бути три - чотири дитини чотирьох- п'ятирічного віку, їх оптимальна кількість в період навчального року в групі - варіюється від десяти до дванадцяти. Серед них трапляються як хлопчики, так і дівчата, однак перших в даний етап - менша кількість.

Танець Модерн сприяє поліпшенню танцювальної пластичності дитини, а також адаптувати дитячу уяву для хореографічного мистецтва. Вправи, котрі приводять до удосконалення технічних здібностей дитини слід виконувати з раннього віку, що сприяє створенню гармонійних рухів, котрими дитина користується на протязі всього життя. Гарна побудова тіла, узгодження між усіма частинами тіла та їх координованість, все це формується завдяки заняттям танцем Модерн у дошкільному віці.

До цього часу науковими дослідженнями у галузі методики викладання танцю Модерн на території України для дітей дошкільного віку займалися Нікітін Ю. Г., Чілікіна Н.О., Шариков Д.І. Вони внесли свій дослідницький внесок у сприяння розширенню методичної бази танцювального напрямку Модерн в Україні та роз'ясненню поступовості та технології викладання. Наразі це питання є **актуальним** через **важливість сприяння актуального творчого дозвілля дитини у збільшений канікулярний період та поширення професійної танцювальної культури танцю Модерн в Україні**, створення відповідних спеціалізованих навчальних закладів, як і театрів Модерн-танцю, котрі мають змогу реалізовувати проекти в альтернативній танцювальній культурі України.

На сьогодні відомі методики викладання танцю Модерн Марти Грехем, Рут Сен-Дені, цікавою методикою на початку ХХ століття користувалася Айседора Дункан та Лої Фуллер. Марта Грехем внесла у танець Модерн позиційність, створила школу та відобразила танець як напрямок, в котрому є свої позиції, положення, та правила. В її методиці використовуються такі неприйнятні для класичної хореографії положення, як *back-flat* чи *lay-down* [1, с. 25]. Складно удосконалювати тіло танцівника в процесі танцювання Модерну, адже в ньому вільні позиції рук чи ніг, що не сприяє академічності фігури, однак дозволяє розвиватися йому вільно та виразно. Айседора Дункан надала танцю грації, створила свободу та дух танцю в імпровізації.

Зараз питанням удосконалення методики викладання та лексики танцю Модерн в Україні займаються такі хореографи, як Алла Рубіна, Христина Шишкарьова, Галина Шабаршина, Тетяна Островерх. Завдяки їх роботі ми можемо спостерігати поширення та розвиток цієї танцювальної культури серед дорослих та дітей різного рівня підготовки.

Найліпше вдається проводити заняття з сучасної хореографії Модерн в ігровій формі, використання елементів ізоляції та мультиплікації, а також формування уявного простору з закритими очима додають заняттю більшої актуальності та змісту, допомагають зосередити увагу дітей на вивченні нового та цікавого матеріалу та вводять емоційний стан учнів у творче та гармонійно збалансоване русло [3, с. 34].

Цікавим завданням є підготовка майбутніх артистів балету - *хлопчиків*, адже в балетному мистецтві наразі переважає жіноча половина людства. Заняття з хлопцями, на нашу думку, вимагають більшого акценту на дуетних підтримках та силових рухах, їх слід проводити більш організовано, підготовка до балетного училища в них починається саме в період трьох, чотирьох- річного віку. На наш погляд хлопцям потрібна чітка мотивація, в процесі занять зацікавлення новою хореографією та цікавими вправами, допомагає скерувати увагу та знайти підхід до кожного.

На уроках з танцю Модерн, діти мають змогу імпровізувати, танцювати самостійно, вигадувати власні танцювальні забави. Ці ігри стають складовою частиною цікавого та пізнавального уроку [2, с. 6]. Нам імпонує використання танцю Модерн для виховання в дітях чіткості виконання, координації руху, незалежної танцювальної думки, котру вони проявляють, приймаючи участь у власних танцях, а також реалізуючи власні ідеї за належної підтримки викладача, котрий допомагає їм сміливо їх реалізовувати.

Діти під час занять Модерном з задоволенням виконують вправи на м'ячику, стрибають з

підвищення, виконують вправи для розвитку м'язів стопи, натягнутості підйому. Вони виконують розніжку, стрибають, підгинаючи коліна та у шпагат, вигадують власні стрибки. Окрім цього їм подобається виконувати вправи у партері, такі як "кувинок" вперед та назад через одне та через два плеча. Ми поєднуємо вивчення танцювальних комбінацій з вправами акробатики, тим самим переключаємо увагу дитини та сприяємо зосередженню на розвитку особистих здібностей. Корисною вправою для зміцнення м'язів ягодиць та укріплення бокових м'язів тулуба є пересування у партері вперед, сидячи на підлозі, з дітьми ми називаємо цю вправу "машинки". Діти починають рухатися вперед до дзеркала хто швидче, і коли хтось дістається дзеркала першим, той і виграє перегони.

Учням особливо імпонують вправи біля опори, навіть, якщо ця опора імпровізована, ми виконуємо модернові вправи в сучасній інтерпретації, тим самим надаючи дітям грації та витривалості у рухах. А ще цікавою знахідкою уроку стало виконання *ambuette* вперед, під час екзерсису буля опори, не тримаючись за опору, а пересуваючись вперед у *cross*. А у фіналі виконуємо класичне *assemble*.

Важливою складовою уроку з танцю Модерн - це застосування творчої уяви дитини, перевтілення в різних комах, бджілок, комарів чи мух. Це для нас і забава і відповідальна гра для відтворення власних рухів у танці. Так само, як і в уроці Айседори Дункан, ми з дітьми прагнемо бути різними звірями, оленями, зайцями, лисицями. Однак особливою повагою у дітей користуються власно вигадані тварини. Можна дати завдання самим дітям показати будь-яку тварину, для того, щоб всі інші учасники процесу здогадалися, хто це. Уява дитини безмежна, на одному з занять дівчина зображувала невідомого звіря, якого ми не змогли визначити, а виявилось це "бенгальський тигр".

Для викладача, на нашу думку важливо, щоб діти після занять виходили задоволеними, впевненими, що в них все добре виходить. Дитина дошкільного віку легко переходить від виконання екзерсису до сміливої танцювальної імпровізації. Та саме в цей момент варто ще більше стимулювати малюків до організованого виконання танцювальної комбінації або ж сценічного танцю. Добре до занять залучати бавків, саме вони сприяють діалогу дитини з викладачем та покращенню танцювальних здібностей.

Танець Модерн для дітей дошкільного віку можливість технічного удосконалення, творчої активності та танцювального кроку, стречінгу, розвитку м'язів та професійної координації, а в літній період це ще і можливість підготовки до спеціалізованої освіти, котра вимагає поступовості та методичності. На цьому дослідженні ми розібралися з важливістю неперервності танцювальної підготовки, наступні наукові дослідження ми плануємо присвятити застосуванню танцю Модерн у підготовці хлопців у спортивній гімнастиці, а також застосування елементів танцю Модерн у музичних театрах.

Література:

1. Franko, Mark. *Dancing Modernism/ Perfoming Politics: Dulkan, Saint-Point, Coctau a.o.* - Bloomington Indianapolis: Indiana Un-ty Press, 1995. - XIV, 190 s.
2. Пастух, Віталіна Володимирівна. *Модерні хореографічні напрямки Галичини/ 20-30-і роки ХХ століття/ К.: Знання, 1999. - 12 с.*
3. Пастернакова, Марія. *Українська жінка в хореографії. - 2-е вид. допов. - Вінніпис, Торонто; Накладом Союзу Українок Канади, 1964. - 238 с.: іл.*

Науковий керівник:

кандидат історичних наук, Дорогих Л. В.

Надія Стефіна
(Суми, Україна)

ВИХОВАННЯ СПІВАЦЬКОГО ГОЛОСУ УЧНІВ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ: ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ

Постановки проблеми. Одним із наймогутніших засобів залучання дітей до музики є спів: сольний, ансамблевий, хоровий. Досить значущим в теперішній час є виховний вплив співу на особистість на її характер, поведінку, світогляд. А пояснюється це тим, що спів є одним із найбільш активних видів музично – виконавської діяльності, що позитивно впливає на естетичне виховання учнів молодшого шкільного віку. Слід зазначити, що в сьогоденні серед проблем музичного виховання учнів молодшого шкільного віку можна окреслити проблему виховання в них співацького голосу через залучення до співацької діяльності на уроках музичного мистецтва. Загальновідомо, що кожна дитина має свій власний потенціал, тому важливими завданнями педагога – музиканта є: задіяти її можливості, співацькі зокрема; відкрити власні життєві сили; наповнити дитину відчуттям власної спроможності. Проте вивчення сучасної масової практики роботи загальноосвітніх шкіл засвідчує, що вихованню співацького голосу учнів молодшого шкільного віку на уроках музичного мистецтва приділяється недостатньо уваги.

Аналіз актуальних досліджень. Проблема виховання співацького голосу та вокального розвитку особистості досліджувалась у науково – методичній літературі у різних аспектах. Так, сферою наукового інтересу Д. Аспелунда, Л. Дмитрієва, В. Ємельянова, В. Морозова стали питання методики постановки голосу та фізіології співацького процесу. А. Єгоров, Р. Юссон, Ю. Юцевич в своїх працях висвітлили

біофізичні основи співацького процесу. Ґрунтовні дослідження в галузі виховання співацького голосу запропоновані Л. Дмитрієвим, О. Стахевичем, П. Троніною та іншими. Проблемами методики вокального – хорової роботи з дітьми велику увагу приділяли В. Багадуров, Ю. Іванова, І. Левідов, Т. Малініна, О. Малевська, Д. Огороднов, М. Орлова, О. Раввінов, Г. Стулова.

Водночас недостатньо дослідженими залишалися питання виховання співацького голосу учнів молодшого шкільного віку в закладах загальноосвітнього спрямування.

Мета статті – розглянути теоретичний аспект виховання співацького голосу учнів молодшого шкільного віку в закладах загальноосвітнього спрямування.

Виклад основного матеріалу. Сучасний стан розвитку музичної педагогіки характеризується зростанням інтересу до проблеми специфіки виховання співацького голосу учнів молодшого шкільного віку (В. Ємельянов, О. Маруфенко, О. Менабені, В. Морозов, О. Раввінов, О. Стахевич, Г. Стулова, О. Сорока). Адже вокальне виховання дітей є основою культури хорового співу в загальноосвітній школі, запорукою піднесення вокального мистецтва в Україні.

При вихованні співацького голосу, на наш погляд, слід перш за все спиратися на знання анатомії та фізіології голосового апарату дитини, які допоможуть педагогу – музиканту зрозуміти досить складний процес особливостей його функціонування: звукоутворення, порушення голосової функції і засоби їх запобігання.

Поняття «голос» у «Тлумачному словнику» визначається як сукупність різних за висотою силою і тембром звуків, що відтворюються за допомогою голосового апарату людини [7, с. 18].

Ю. Юцевич вважає, що «голос» (італ. voce) – це звуки, що утворюються голосовим апаратом людини і забезпечують спілкування людей та передачу думок звуковим шляхом [8, с. 55].

«Спів» у довіднику трактується як вокальне мистецтво – виконання музики за допомогою голосу, мистецтво відтворення засобами співацького голосу художнього змісту музичного твору [8, с. 252].

В. Морозов розглядає «спів» як складний фізіологічний процес, що поєднує в собі функціонування всіх складових голосового апарату [2, с. 33].

«Голос співацький», на думку Ю. Юцевича, - функція людського організму, сукупність музичних звуків, що утворюються голосовим апаратом. Голос співацький, як акустичне явище, характеризується висотою, силою (гучністю), звуковисотним об'ємом (діапазоном), тембром (забарвленням), вібрато і дикцією (розбірливістю) [8, с. 55].

Узагальнюючи вищесказане ми вважаємо, що «співацький голос» – це своєрідний інструмент, яким володіти нелегко, тому що поєднує роботу багатьох органів людського організму, які діють одночасно та взаємопов'язано і керуються та контролюються УНС [6, с. 502].

Дитячий спів є предметом вивчення не тільки спеціальної педагогіки акустики, мистецтвознавства, фізіології, музичної психології, музичної педагогіки, методики музичного виховання та інших наук, кожна з яких розглядає конкретно один із аспектів співацької діяльності.

Ідея комплексного вивчення проблеми виховання співацького голосу молодших школярів цікавила таких вчених, вокалістів, вчителів – практиків, як: О. Апраксина, Л. Дмитрієв, В. Ємельянов, О. Малініна, В. Морозов, Д. Огороднов, Н. Орлова, О. Раввінов, О. Ростовський, Г. Струве, Г. Стулова, В. Тевліна. Очевидним стало те, що питання теорії і практики вокального виховання дітей можуть успішно вирішуватись лише у співдружності суміжних наук. В іншому випадку вокальне виховання зводиться до безсистемних занять.

Виховання співацького голосу тісно пов'язане з формуванням співацьких навичок, котрі лежать в його основі. Але перш за все, ніж розглянути структуру співацьких навичок, визначимо поняття «навичка». У психолого – педагогічній літературі поняття «навичка» визначається як дія, автоматизована в результаті вправ [4, с. 76]. На думку А. Петровського, «навичка» – це дія, сформована шляхом повторення [3, с. 227].

Таким чином, застосовуючи поняття «навичка», ми розуміємо таку дію, в складі якої окремі операції стали автоматизованими в результаті вправ. Іншими словами «навичка» – це автоматизована дія.

«Співацькі навички», на погляд О. Менабені, – це частково автоматизований спосіб виконання дії, яка є компонентом співацького акта. Автоматизм навичок дає можливість при співі вирішувати більш важливі – виконавські і художні завдання. Тому найважливішим завданням вокального виховання є формування прийомів співацької діяльності, доведення їх до автоматизму [1, с. 84]. Отже «співацькі навички» – це частково автоматизовані способи виконання дій, які забезпечують ефективне виховання і розвиток співацького голосу

До співацьких навичок О. Менабені відносить: співацьке дихання; співацьку опору; атаку звука; дикцію; артикуляцію [1, с. 85].

О. Раввінов визначає співацькі навички в таку структуру: співацька постава; співацьке дихання; звукоутворення; дикція [5, с. 35].

Ми відносимо до структури співацьких навичок наступні: співацьку поставу; співацьке дихання; звукоутворення (атака звуку); співацький тембр (забарвлення голосу); дикцію і артикуляцію; чистоту інтонації; емоційність виконання.

Отже, на нашу думку, виховання співацького голосу:

- передбачає задоволення співацьких потреб дитини;
- дає можливість брати участь у концертній діяльності;
- розвиває твору ініціативу;

- розширює кругозір особистості.

Основним інструментом у музично – творчій діяльності особистості є співацький голос, який за своєю структурою і особливостями потребує охорони і зберігання. Нині найдоступнішим і найпопулярнішим жанром музичної творчості є спів, бо він сприяє залученню широких верств населення до прекрасного. Але щоб гарно співати необхідно мати гарний співацький голос. Проте, не лише окремі особистості володіють гарним від природи голосом. Більшість людей маючи індивідуальні вокальні задатки повинні навчитися використовувати свій співацький голос щоб він звучав легко, красиво. Спираючись на праці вищезгаданих педагогів – вокалістів, хормейстерів, фоніатрів і дослідників голосового апарату процес виховання співацького голосу можна поділити на два етапи, що передбачають:

- 1) вироблення вокально – технічних навичок, засвоєння прийомів співацького дихання, звукоутворення, артикуляції і дикції, чистоти інтонації;
- 2) вивчення та засвоєння вокальних вправ, творів, розкриття їх художнього задуму.

Виховання, співацького голосу як складова музичного виховання, передбачає цілеспрямований і систематичний розвиток учнів молодшого шкільного віку наступних здібностей: емоційної чутливості, здатності глибоко розуміти та переживати образи вокального мистецтва. Запорукою успішного протікання процесу виховання співацького голосу є, на наш погляд, уважне вивчення психофізіологічної індивідуальності кожного учня, особистих можливостей, обов'язкова послідовність у розвитку, зміцненні та охороні голосового апарату кожного учня молодшого шкільного віку.

Основне завдання педагога – музиканта у роботі з учнями молодшого шкільного віку – захопити дітей співом та прищепити любов до нього, лише потім виховувати на цій основі вокальний слух, удосконалювати співацький голос, відпрацьовувати співацькі навички молодших школярів (співацька постава, співацьке дихання, співацьке звукоутворення, тембр звучання голосу, дикція та артикуляція, чистота інтонації) [6].

Досить часто у співі молодших школярів можна помітити різні недоліки, котрі бувають як природними, так і набутими: поверхове дихання, неправильна манера звукоутворення, нечітка дикція, слабкорозвинений слух, короткий діапазон, нерівність звучання голосу на всьому діапазоні тощо.

Урок музичного мистецтва – основна форма вокального, музичного та естетичного виховання учнів молодшого шкільного віку. В ході уроку використовується цілий спектр навчальних принципів: показ твору вчителем, програвання на інструменті, відтворення за допомогою технічних засобів, паралельне виконання учня і вчителя тощо. Щоб діти із задоволенням займалися співацькою діяльністю педагог – музикант повинен постійно посилювати зацікавленість школярів предметом, темою, твором, тобто вносити в перебіг уроку щось нове. Отже, виховання співацького голосу в учнів молодшого шкільного віку передбачає не тільки вокальне вдосконалення, а й музичне виховання в цілому, що передбачає формування загальної мистецької культури.

Співацький голос – це дуже ніжний інструмент, тому він потребує вмілого використання та захисту. В процесі навчання співу необхідно:

- зберігати поступовість в подоланні технічних труднощів, чергування заняття з відпочинком;
- дотримуватись співацького режиму, уникати перевтоми;
- не переохолоджуватись в холодну пору року;
- дотримуватись помірною режиму харчування, правил поведінки, норм життя та здоров'я.

Висновки. Виховання співацького голосу – це цілісний процес, зумовлений роботою дихально – голосового апарату. Яке б конкретне завдання педагог – музикант не ставив перед учнями (зміцнити співацьке дихання, удосконалити дикцію в пісні, добитись дзвінкості в звучанні), він повинен прагнути до комплексного виховання у молодших школярів всіх співацьких навичок у цілісності вокальних вимог. Так, працюючи над співацькою дикцією, необхідно одночасно слідкувати за правильністю співацького дихання, якістю звука. Це зумовлено тим, що орган слуху, голосові органи (гортань, глотка, ротова і носова порожнини) і органи дихання (легені, діафрагма, міжреберна мускулатура, м'язи трахей і бронхів) – все це цілісний складний співацький механізм, між ланцюгами якого існує тісний взаємозв'язок який не можна порушувати.

Перспективи подальших наукових розвідок. Ця публікація не вичерпує розвиток означеної проблеми. Предметом подальших наукових розвідок може стати теоретичне осмислення новаторських методів виховання співацького голосу молодших школярів. Впровадження новаторських ідей та традиційних підходів сприятиме ефективному вихованню співацького голосу учнів молодшого шкільного віку на уроках музичного мистецтва в загальноосвітній школі.

Література:

1. Менабени А. Г. Методы работы в школе / А. Г. Менабени // Музыкальное воспитание в школе / Сост. О. Апраксина. – М.: Музыка, 1976. – Вып. 11. – С. 86-94.
2. Морозов В. П. О развитии детского голоса / В. П. Морозов // Музыка в школе. – 2003. – № 2. – С. 31-34.
3. Петровский А. В., Ярошевский М. Г. Психология. Словарь. 2-е изд. исправ. и доп. / А. В. Петровский, М. Г. Ярошевский. – М.: Политиздат. 1990. – С. 227.
4. Платонов К. К. Краткий словарь психологических понятий / К. К. Платонов. – М.: Высшая школа, 1991. – С. 76.
5. Раввінов О. Методика хорового співу в школі / О. Раввінов. – К.: Музична Україна, 1969. – 131 с.

6. Стефіна Н. В. Специфіка вокально – хорової діяльності та її ролі формуванні співацьких навичок молодших школярів / Н. В. Стефіна // Педагогічні науки: Збірник наукових праць. – Суми: СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2003. – С. 495-504.
7. Тлумачний словник української мови / За ред.. Т. О. Бойко. – 2-е вид., перероб. і доп. – К.: Голов. ред. УРЕ, 1986. – 754 с.
8. Юцевич Ю. Є. Музика. Словник – довідник. – Вид. 2-е, перероб. і доп. / Ю. Є. Юцевич. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2009. – 352 с.

СЕКЦІЯ: ПЕДАГОГІКА

Людмила Баленко, Ірина Олефіренко
(Олександрія, Україна)РЕАЛІЗАЦІЯ ОСОБИСТІСНО-ОРІЄНТОВАНОГО НАВЧАННЯ
ЧЕРЕЗ ВПРОВАДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ПЕДАГОГІЧНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ПІД ЧАС ВИКЛАДАННЯ
МЕДИЧНОЇ БОЛОГІЇ ТА МЕДИЧНОЇ ГЕНЕТИКИ

Державна національна програма "Освіта" (Україна XXI ст.), Закон України "Про освіту" проголошують пріоритети забезпечення гармонійного та різнобічного розвитку людини як особистості та найбільшої цінності суспільства, формування у неї цілісної картини світу, розвиток її талантів, розумових і фізичних здібностей, виховання високих моральних якостей. У світлі зазначеного, завдання викладача – це найбільш повне розкриття можливостей і здібностей кожного студента, розвиток його неповторної індивідуальності шляхом **особистісно-орієнтованого навчання**.

На території СНД дослідженням особистісно-орієнтованої освіти займалися І.Д. Бех, В.В. Рибалка, В.В. Сериков, І.С. Якиманська та ін. Сучасні вимоги до формування особистісно-орієнтованого навчання визначалися у дослідженнях П.П. Блонського, В.О. Сухомлинського, О.Я. Савченко, О.М. Пехоти, І.С. Якиманської, Ш.О. Амонашвілі та ін. Але у науковій літературі недостатньо системної інформації щодо використання особистісно-орієнтованої технології під час викладання медичної біології та медичної генетики [1, 5, 6].

Особистісно-орієнтоване навчання - це навчання на засадах глибокої поваги до особистості як найвищої цінності, навколо якої ґрунтуються всі інші суспільні пріоритети.

Метою особистісно-орієнтованого навчання є успішне виявлення та максимальний розвиток індивідуально значущих позитивних задатків кожної молодої людини на підставі надбаного ним досвіду.

Сутність особистісно-орієнтованого навчання, в порівнянні з традиційним, полягає у створенні оптимальних умов для розвитку особистісних структур студента, формування його життєвих компетентностей та вироблення власної освітньої позиції для відкриття унікального "Я" (таблиця 1).

Таблиця 1

Порівняльна таблиця особливостей традиційного навчання
і особистісно-орієнтованого навчання

Традиційний підхід	Особистісно-орієнтований підхід
1	2
Позиція студента	
студент - підлеглий об'єкт навчальних впливів; студент - ще не повнозначна особистість	студент – суб'єкт навчальної діяльності, рівний партнер спілкування; студент - повнозначна особистість, кожен має здібності та інтелектуальний потенціал
Позиція викладача	
викладач наставник, єдина ініціативна особа, він завжди правий, іде на заняття з базою готових знань, які студент «повинен» засвоїти	викладач – помічник, котрий вчасно вміє почути, помітити, підправити, підтримати кожного, залучити до співпраці
Методи засвоєння знань	
базуються на повідомленні готових знань, навчання за зразком, механічний пам'яті, вербальному викладенні матеріалу, репродуктивному відтворенні	спрямовані на створення можливостей <i>самопізнання</i> особистості ("Пізнай себе!"), її <i>самовизначення</i> ("Вибирай себе!"), самореалізації ("Виявляй себе!"), на <i>спільний розвиток</i> ("Дій спільно!"), на <i>розвиток прагнення змінити себе</i> , вдосконалювати і саморозвивати ("Змінюй себе заради себе!")
Процес навчання	
характеризується низькою мотивацією навчальної діяльності, самостійне цілевизначення відсутнє, цілі навчання та план заняття ставить викладач, студенти ізолюються від	характеризується високою мотивацією навчальної діяльності, цілі навчання визначають студенти, вони безпосередньо залучені до проектування заняття, передбачено використання різномані-
1	2
спілкування один з одним, переважна пасивність класу, низька мовленнєва діяльність студентів, слабкий зворотній зв'язок, орієнтування на середнього студента, відсутність індивідуального навчання, підсумковий аналіз та оцінювання діяльності студента виконуються викладачем	тих форм організації навчальної діяльності (робота в парах, групова, індивідуальна, проектна робота) достатня мовленнєва діяльність студентів, постійний зворотний зв'язок, підсумковий аналіз та оцінювання студентами своєї діяльності, своїх одногрупників та викладача
Результат	
реалізація навчальних цілей перетворюється в роботу "з-під палки", звідси - небажання вчитися, виховання ліні, невміння студента реалізувати себе в житті	формування творчої, компетентної особистості

Важливе місце в особистісно-орієнтованому навчанні посідають інтерактивні технології: дискусії з «відкритою відповіддю»; робота малими групами, які співпрацюють між собою; генерації ідей за допомогою «мозкової атаки»; поєднання колективної роботи студентів з індивідуальною за допомогою «аукціону»; розробці власних проектів (проектна технологія навчання) тощо [4].

Дискусія як форма колективного мислення, зіткнення різних думок з метою правильного вирішення проблеми, дає можливість студентам висловлювати різні точки зору, активізувати пізнавальну діяльність, критичне мислення, більш глибоко продумувати і аргументувати власні думки.

Велику зацікавленість у студентів викликали дискусії в стилі телевізійного ток-шоу: «Проблеми генетики, які залежать від рівня біологічних знань», «Сучасний стан дослідження геному людини», «Аргументи «за» та аргументи «проти» ГМО» та дискусії, проведені методом ПРЕС: «Закони спадковості», «Природний та штучний мутагенез», «Методи профілактики спадкових захворювань людини» та ін.

Формуванню навчальної мотивації, навичок спілкування студентів під час вивчення медичної генетики та медичної біології сприяє *робота малими групами*, яка забезпечує оперативний зворотний зв'язок, дозволяє досягти вищої активності студентів, надати можливість кожному з них використати свої знання; створює передумови для аналізу особистого досвіду кожного студента навчальної групи; сприяє успішному формуванню у студентів комплексу позитивних якостей (здатність швидко адаптуватися в нестандартних умовах; готовність брати на себе відповідальність за діяльність групи; здатність встановлювати міжособистісні контакти, обмінюватися інформацією, правильно розподіляти і організувати працю; уміння долати опір, попереджувати зіткнення і суперечки, уникати повторення помилок; уміння аналізувати і оцінювати свої дії; здатність чітко викладати і переконливо доводити свою думку).

Метод «мозкової атаки» сприяє розвитку динамічності процесів мислення, здібності абстрагуватися від об'єктивних умов та існуючих обмежень, формує уміння зосередитися на будь-якій актуальній проблемі. Він використовується як під час викладання проблемних лекцій, практичних занять, так і в процесі проведення позааудиторних заходів з медичної біології та медичної генетики.

Цікавою формою роботи в процесі підготовки медичних сестер є *метод аукціон*, де «товаром» на заняттях є знання студентів. Метод поєднує колективну роботу студентів з індивідуальною, дає можливість викладачеві діагностувати потенційні можливості та найближчі перспективи розвитку студентів.

Зацікавленість у студентів викликають ігрові технології навчання, які дають можливість наблизитись до реальних життєвих ситуацій через моделювання їх та знаходження найбільш оптимального вирішення проблеми, закладеної в сюжет гри. Такі ігри закріплюють теоретичні знання, розвивають творчість, формують функціональні уміння, навчають діловому спілкуванню. В процесі викладання медичної біології та медичної генетики практикується застосування рольових, ділових, пізнавально-дидактичних та театралізованих ігор [3].

Рольові ігри характеризуються наявністю завдання чи проблеми і розподілом ролей між учасниками для їх вирішення [3]. Організація рольових ігор потребує значної попередньої роботи студентів. Прикладами рольових ігор є: заняття-екскурсія з теми «Гортаючи сторінки історії генетики»; заняття-експозиція «Спадкові хвороби людини» тощо.

Ділові ігри є моделюванням реальних механізмів і процесів. Це форма відтворення предметного і соціального змісту будь-якої реальної діяльності майбутнього молодшого медичного працівника. Необхідні знання засвоюються учасниками гри в реальному для них процесі інформаційного забезпечення ігрових дій, у формуванні цілісного образу тієї чи іншої реальної ситуації. Ділові ігри застосовуються під час проведення практичних занять [3].

Виконуючи завдання, студенти імітують основні функції та професійні обов'язки, «працюючи» на посаді медичної сестри медико-генетичного кабінету, пацієнта, членів родини. Вони заповнюють медичну документацію, здійснюють суб'єктивне та об'єктивне обстеження пацієнта. Такий метод розвиває навички критичного мислення, сприяє розвитку вміння вирішувати проблеми. Великий інтерес у студентів викликали заняття-ділова гра «Медико-генетичне консультування», «Консультування пробанда у разі генної чи хромосомної патології» тощо.

Пізнавально-дидактичні ігри створюють ситуації, коли студент залучається у незвичний ігровий контекст [3]. Найпростішими видами пізнавально-дидактичної гри є копіювання наукових, медичних, соціальних явищ: конкурс знавців, конференція, "Поле чудес", круглий стіл, брейн-ринг. Прикладами пізнавально-дидактичних ігор, які проводились в училищі є: науково-теоретичні конференції «Медична протозоологія. Найпростіші – паразити людини», «Генна інженерія та біотехнології: проблеми та перспективи»; заняття-телемарафон «Вплив тератогенів на виникнення аномалій розвитку людини»; круглий стіл «Порушення механізму генетичного кодування білків та його наслідки».

Театралізована гра – це форма діяльності студентів, при якій за допомогою нетрадиційних засобів відбувається вивчення, закріплення або узагальнення програмного матеріалу з медичної біології та медичної генетики [3]. Вона є гармонійним поєднанням театрального мистецтва з педагогічним процесом (заняття-суд з медичної біології та медичної генетики з теми «Генні та хромосомні хвороби людини»).

Останнім часом широкого впровадження в навчальному закладі набув *метод проектів* [2]. Проектування та дослідження - надійний метод формування стійкої мотивації навчальної діяльності. Це переконливо показав досвід розробки навчальних проектів «Клітина – цілісний організм», «Генетика – минуле, сучасне, майбутнє», «Дерматогліфічний аналіз відбитків пальців студентів як підтвердження

«гіпотези геніальності», під час яких студенти не тільки узагальнили і систематизували отримані знання, а й поглибили навички дослідницького пошуку: від постановки проблемного питання до формулювання гіпотези, вибору адекватних шляхів вирішення проблеми. Результати проведених досліджень студенти захищають у супроводі мультимедійних презентацій під час конференцій.

Таким чином, особистісно-орієнтована технологія, направлена на спільне конструювання програмної діяльності, будується на співпраці студента й викладача. Оскільки центром усієї освітньої системи в цій технології є індивідуальність студента, то її методична основа полягає в індивідуалізації і диференціації навчального процесу. Початковим пунктом будь-якої предметної методики є розкриття індивідуальних особливостей і можливостей кожного студента.

Технологія особистісного-орієнтованого навчання припускає спеціальне конструювання дидактичного матеріалу, методичних рекомендацій до його використання, типів навчального діалогу, форм контролю за особистим розвитком студента під час оволодіння знаннями.

Тільки за наявності дидактичного забезпечення, що реалізує принцип суб'єктної освіти, можна говорити про побудову особистісно-орієнтованого процесу.

Перспективи подальших розвідок щодо особистісно-орієнтованої технології навчання з медичної біології та медичної генетики ми вбачаємо у проектуванні моделі і її впровадження в освітньо-виховний процес Олександрійського медичного училища.

Література:

1. Бех І.Д. Особистісно-орієнтоване навчання. – К.: ІЗМН, 1998. – 204 с.
2. Майорчак Н. Особистісно-орієнтований підхід в організації самостійної роботи студентів / Н. Майорчак // Гуманітарний вісник: зб. наук праць Львівського держ. фін.-екон. ін-ту. – Львів, 2002. – № 2. – с. 54–63.
3. Освітні технології: навч.-метод. посібник/ за заг. ред. О. М. Пехоти. – К.: А.С.К., 2001. – 256 с.
4. Пометун О., Пироженко Л. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання. К., – 2002 р.
5. Рибалка В. В. «Особистісний підхід у профільному навчанні старшокласників»: монографія / В. В. Рибалка; за ред. Г. О. Балла. – К.:, 1998. – 160 с.
6. Якіманська І.С. «Особистісно-орієнтоване навчання в сучасній школі». - М., - 1996 р.

Ольга Комар
(Умань, Україна)

СУЧАСНІ МЕТОДИКИ НАВЧАННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

На сьогоднішній день стрімко зростає інтерес до проблем етнопсихологічного характеру, які розглядають мову як відображення соціокультурної дійсності, що робить необхідним вивчення цілісної картини світу, присутньої в культурних традиціях, як свого, так і народу, мова якого вивчається.

Сучасними відповідями на запитання, чому навчати і як навчати, займаються такі галузі як методика та дидактика навчання іноземних мов, зосереджуючись на дослідженнях, аналізі співвідношення мови, мовлення та мислення, комунікативного та когнітивного в мові.

Інноваційні явища, що сприяють ефективній діяльності педагога в сучасних умовах, обумовлюють перехід від парадигми знань педагогічного процесу до особистості, від загальних до інтерактивних методів навчання.

Необхідність пошуку шляхів інтенсифікації використання інноваційних методів навчання англійської мови, в умовах постійних змін реалій сучасного суспільства і його активного розвитку обумовлюють актуальність статті.

Проблема навчання іноземної мови потребує системного аналізу мовленнєвої діяльності з психолінгвістичної, лінгвістичної та психологічної точки зору. Традиційні методи навчання передбачають засвоєння знань у штучно створених ситуаціях, внаслідок чого, студент не бачить зв'язку між предметом, що вивчається і своєю майбутньою професією.

Найбільш ефективним методом розвитку мислення студентів є імітаційне моделювання. Схожий підхід у навчанні забезпечує імітацію елементів професійної діяльності, її найважливіших рис. Застосування його на заняттях з іноземної мови дає можливість для формування навичок та вмінь комунікації, розвиває звичку до самоконтролю, сприяє реальній підготовці до майбутньої діяльності і життя в суспільстві в цілому, допомагає зробити заняття англійської мови більш живими, цікавими, змістовними, дають можливість студентам частіше висловлювати власні думки, виражати почуття, давати оцінку, тобто мислити іноземною мовою.

В якості прийомів, що забезпечують підвищення професійної направленості вивчення іноземної мови, можуть виступати: мовлення – діалог на тему спеціальності, прочитану іноземною мовою, аналіз соціальних і професійних ситуацій, виконання творчих завдань, ігрові ситуації, вікторини.

Ефективне використання інноваційних технологій з метою підвищення професійної направленості вивчення іноземної мови, як показує практика, найбільш помітне, коли вони застосовуються в системі занять, забезпечуючи при цьому оволодіння цілим комплексом умінь, які в подальшому можна буде використати у реальному житті [1; 19].

А тепер перейдемо до розгляду сучасних методів навчання іноземної мови, спрямованих на більш ефективний розвиток особистості та адаптацію (соціальну та професійну) в межах швидко розвиваючого суспільства.

Багатогранний метод.

Сучасний багатогранний метод бере свій початок від “Клівлендського плану”, розробленого в 1920 році. Його основні принципи наступні:

1. Іноземну мову не можна вивчити за допомогою механічного зазубрювання, таким чином потрібно звести до мінімуму тренувальні вправи на користь спонтанного висловлювання.

2. Мова тісно пов'язана з культурою, тобто знання культури передаються в процесі вивчення мови через автентичні мовні матеріали.

3. Кожне заняття повинно будуватися навколо єдиної цілі, ті, хто навчаються на занятті повинні засвоїти певну окрему одиницю навчального матеріалу.

4. Граматика і лексика подаються невеликими порціями у визначеній логічній послідовності: кожне наступне заняття повинне збільшувати вже наявний активний мінімум.

5. Всі чотири види мовленнєвої діяльності мають бути присутні в процесі навчання мови.

6. Навчальний матеріал представлений великими діалогами з вправами зразка “запитання – відповідь”.

Як правило, тексти, які пропонуються для вивчення даного метода, дають гарне уявлення про культуру країни, мова якої вивчається. Однак роль викладача обмежує можливість творчого застосування студентами вивченого матеріалу в ситуаціях спілкування один з одним [3; 45].

Метод фізичної реакції.

Метод базується на двох основних пунктах: навички сприйняття усного мовлення повинні передувати розвитку усіх інших навичок; мовлення на занятті спочатку обмежується поняттями – фразами There is \ There are.... here\there.

Метод не застосовується для навчання читанню і письму, об'єм мовного матеріалу, що засвоюється під час навчання за цим методом є недостатнім для вільного володіння мовою в щоденному спілкуванні.

Природний метод.

Відповідно до цього методу, метою навчання є досягнення тими, хто навчається, середнього рівня володіння мовою. Педагог не звертає увагу на помилки в мовленні студентів, так як вважає, що це може стати перешкодою для розвитку мовленнєвих навичок. Продуктивний період починається з моменту, коли пасивний лексичний запас студентів налічує 500 слів.

З точки зору педагогіки, головними складовими інноваційного підходу до навчання іноземної мови виступає діяльнісний підхід. В його основі – уявлення про те, що розвиток особистості, а також міжособистісні відносини студентів залежать від мети, змісту та цілей соціально важливої діяльності [2; 246]

Активне навчання.

Перш за все направлене на необхідність вирішення проблемних ситуацій, з якими мають справу в реальному житті студенти. Цей метод має на меті організацію розвитку, самоорганізацію та саморозвиток особистості, тобто, особа, що навчається, сама є творцем своїх знань. Активне навчання, безумовно, є пріоритетним на сучасному етапі навчання мови. Адже ефективне управління навчально-пізнавальною діяльністю можливе лише за активної розумової діяльності тих, хто навчається.

В свою чергу викладання іноземної мови з використанням інноваційних технологій передбачає введення ряду психологічних підходів: когнітивний, позитивний, емоційний, мотиваційний, оптимістичний, технологічний.

Викладання іноземної мови з використання мережі Internet

Використання ІКТ на заняттях з іноземної мови розпочалося не так давно, однак зараз, інтернет - технології є ефективним фактором для розвитку мотивації до навчання серед студентів. Заняття за комп'ютером в більшій мірі проходять в неформальній обстановці, тому цей вид роботи користується попитом серед студентів.

Перспективи використання ІКТ в наш час достатньо великі, вони можуть включати в себе:

- Листування з представниками англійських країн за допомогою електронної пошти;

- Участь в міжнародних конференціях, вебінарах, конкурсах;

- Створення та розміщення в мережі сайтів та презентацій, вони можуть бути створені самостійно або в співпраці з викладачем [2; 328].

Як показує педагогічний досвід, робота над створенням Інтернет – ресурсів цікава своєю новизною, актуальністю, креативністю. Організація пізнавальної діяльності студентів у групах дає можливість проявляти свою активність кожному.

Проте слід відмітити, що інформаційні технології, ІКТ не є панацеєю на шляху до підвищення мотивації і самостійності студентів в процесі вивчення мови. Для досягнення максимального ефекту навчання необхідно використовувати різні медіа та освітні ресурси.

Цікавим методом навчання іноземної мови є створення “мовного портфеля”, що являє собою пакет робочих матеріалів. Такий набір матеріалів дає можливість студенту та викладачу згідно результату навчальної роботи проаналізувати та оцінити об'єм роботи та рівень своїх досягнень.

Загалом, мовний портфель є гнучким навчальним інструментом, який може бути адаптованим до будь-якої навчальної ситуації. Однією з важливих переваг мовного портфеля є можливість для студента самостійно відслідковувати свою динаміку оволодіння мовою протягом певного часу. В окремих ситуаціях, роботу того, хто навчається за матеріалами портфеля, можна порівняти з роботою з особистим (індивідуальним) навчальним засобом [1; 19].

Завдання розвитку, вдосконалення, оптимізації методів навчання іноземних мов завжди залишалось однією з найактуальніших проблем освіти. Проведені дослідження в цій галузі показали, що навчання іноземних мов неможливе без інноваційної складової. В розрізі сучасних вимог до цілей навчання іноземної мови змінюються статуси викладача та студента, які переходять від схеми "викладач - студент" до технології особистісно-орієнтованого навчання.

Література:

1. Голуб І. Ю. Використання ситуацій міжкультурних непорозумінь для формування соціокультурної компетенції студентів на заняттях з іноземної мови / І. Ю. Голуб // Іноземні мови. – 2011. – № 4. – С. 18–20.
2. Рахманова М.В. Основные направления методике преподавания иностранных языков в XX вв. / М.В. Рахманова. - М., 1972. – 376с.
3. Widdowson, H.G. 1979. Directions in the teaching of discourse. The Communicative Approach to Language Teaching. Ed. by Brumfit, C.J., Johnson K. Oxford University Press: Oxford, с. 49-60.

Вера Куприянович
(Гомель, Республика Беларусь)

ОСОБЕННОСТИ ПРИМЕНЕНИЯ НЕСТАНДАРТНЫХ УРОКОВ ХИМИИ В СРЕДНЕЙ ШКОЛЕ

В современной жизни, особенно в производственной деятельности человека, химия имеет исключительное значение. В то же время, возрастающий объем информации, непрерывное обновление учебных дисциплин привели к тому, что интерес к химии снизился у учащихся еще в школе. Отсюда – нежелание изучать учебные и научные тексты химического содержания и отсутствие умений и навыков воспринимать их в целом. Это повлекло за собой слабые знания абитуриентов по предмету и низкую мотивацию к его изучению в школе. У школьников всегда возникает вопрос: для чего экономисту, электросварщику, электромонтеру, бухгалтеру, юристу изучать химию? И, как результат, слабые знания по химии, а в дальнейшем появляются трудности в усвоении специальных дисциплин, связанных с химией.

В связи с этим становится актуальным совершенствование форм и методов обучения химии, которые стимулируют мыслительную деятельность школьников, развивают их познавательную активность, учат практически использовать химические знания.

В решении данных проблем могут найти свое место нестандартные формы организации занятий, которые способны выступать в качестве действенного средства обучения [1, с. 34-36].

Нестандартные уроки – одно из важных средств обучения, так как они формируют у учащихся устойчивый интерес к учению, снимают напряжение, помогают формировать навыки учебной деятельности, оказывают эмоциональное воздействие на учеников, благодаря чему у них формируются более прочные, глубокие знания.

Особенности нестандартных уроков заключаются в стремлении учителей разнообразить жизнь школьника: вызвать интерес к познавательному общению, к уроку, к школе; удовлетворить потребность ребенка в развитии интеллектуальной, мотивационной, эмоциональной и других сфер [2, с. 52-59].

Конечно, нестандартные уроки, необычные по замыслу, организации, методике проведения, больше нравятся учащимся, чем будничные учебные занятия со строгой структурой и установленным режимом работы. Поэтому практиковать такие уроки следует всем учителям. Но превращать нестандартные уроки в главную форму работы, вводить их в систему нецелесообразно из-за большой потери времени, отсутствия серьезного познавательного труда, невысокой результативности.

Учитель должен помнить, что не все типы работ на разных этапах обучения знакомы ученикам. Поэтому стоит подробнее говорить о новых видах работы, о целях и задачах, которые ставятся перед учащимися, приветствовать нестандартные подходы и идеи учащихся.

Нестандартные уроки лучше запоминаются, их особенно хорошо использовать на вводных и обобщающих уроках. Не стоит использовать их постоянно, потому что они хоть и интересны, но в некоторых случаях могут быть менее информативны и полезны.

Нестандартный урок – это интересная, необычная форма предоставления материала на занятии. Она призвана наряду с целями и задачами стандартных уроков, развить у учащегося интерес к самообучению, творчеству, умение в нестандартной форме систематизировать материал, оригинально мыслить и самовыражаться. Интеллектуально развитые дети занимают лидирующее положение, обучая отстающих в командной форме. Известно, что слово сверстника имеет больший вес для подростка, чем слово учителя. Соревновательность в работе, возможность посоветоваться, острейший дефицит времени –

все эти игровые элементы активизируют учебную деятельность учащихся, формируют интерес к предмету [3, с. 11-13].

Педагогические исследования проводились в ГУО «Гимназияг. Житковичи имени А.А. Лихоты» на базе 7-х классов. В качестве экспериментальной группы были выбраны ученики 7 «А» класса, так как средний балл учеников данного класса по химии ниже, а в качестве контрольной – 7 «Б» класс. Нестандартные уроки проводились в экспериментальном классе, а классические – в контрольном. В результате проведенных уроков ученикам были предложены проверочные работы, по итогам которых посчитаны степень обученности учеников (СОУ) и качество знаний (КЗ). Степень обученности учащихся, выраженная в процентах, позволяет установить уровень обученности.

Для оценки степени обученности учащихся (СОУ) и качества знаний (КЗ), целесообразно использовать следующие формулы:

$$COU = \frac{K \cdot N(10) + K \cdot N(9) + K \cdot N(8) + \dots + K \cdot N(1)}{n} \cdot 100\%;$$

где СОУ – степень обученности учащихся;

К – коэффициент: 10 баллов – 1; 9 баллов – 0,96; 8 баллов – 0,90;

7 баллов – 0,74; 6 баллов – 0,55; 5 баллов – 0,45; 4 балла – 0,40; 3 балла – 0,23; 2 балла – 0,20; 1 балл – 0,12.

N – количество оценок;

n – количество учащихся в классе.

Показатели качества знаний – ориентиры, позволяющие установить уровни знаний: их полноту и глубину, конкретность и обобщенность, осмысленность и устойчивость, актуальность и оперативность, соответствие требованиям учебных программ и образовательным стандартам. В сочетании с критериями (мерой измерения) служат основанием для оценивания знаний и умений учащихся [4, с. 126-128].

$$KЗ = \frac{K(10) + K(9) + K(8) + K(7) + K(6)}{n} \cdot 100\%;$$

где КЗ – качество знаний;

К – количество б...10;

n – количество учеников, получивших данные оценки.

В школе стало традиционным отслеживание состояния успеваемости при помощи описанных нами показателей. Эти показатели отражают успеваемость учащихся по предмету.

Нестандартные уроки были проведены по следующим темам: «Типы химических реакций. Реакции замещения», «Понятие о кислотах», «Оксиды – соединения элементов с кислородом», «Основные классы неорганических соединений» и «Понятие об основаниях». Установили, что СОУ 7 «А» варьируется в пределах от 82 до 89,7%. При проведении классических уроков по тем же темам СОУ 7 «Б» класса: от 76,2% до 86,2%.

Результаты проверочной работы в седьмых классах показали, что показатель качества знаний экспериментального класса после изучения приведенных выше тем составил 100%. Контрольного класса от 91,7 % до 100%. Такие различия можно объяснить тем, что уровень подготовки и применение нестандартного приема повысило интерес и степень усвоения по химии.

Все учащиеся, присутствовавшие на уроке, проявляли активность и предлагали свою помощь при подготовке к игре. В классах большинство учеников имеют хорошую успеваемость по всем предметам, в частности и в химии. Но при проведении игр на уроке химии ученики, которые не проявляли способности, проявили интерес и стали наиболее активны на уроке. Оценка сформированной мотивации к изучению химии и успеваемость учащихся проводились путем наблюдений, беседы с учителем и по результатам самостоятельных работ с последующим анализом результатов.

Таким образом, по результатам проверочных работ в двух параллельных классах, установлено, что учащиеся 7 «А» класса в сравнении с учащимися 7 «Б» справились с заданиями проверочной работы лучше, но разница не подтверждена статистически. Такая разница в результатах связана со степенью подготовки класса в целом и мотивацией к изучению предмета. Учащиеся 7 «А» класса на уроке были более активны и собраны, чем ученики 7 «Б», однако в классе также прослеживалась определенная степень заинтересованности.

В результате проведенных педагогических исследований установлено, что уровень сформированной мотивации к изучению химии, средняя степень обученности и качество знаний в экспериментальном классе выше, чем в контрольном.

Таким образом, для организации плодотворной, мотивационной и эффективной деятельности учащихся необходимо использовать нетрадиционные формы проведения занятий, благодаря которым ученики быстрее, лучше усваивают материал, и у них наблюдается интерес к изучаемому предмету.

Нестандартные формы работы с учениками оказывают положительное влияние на развитие интереса и позволяют повысить качество усвоения химии по сравнению с традиционной формой преподавания.

Проделанная работа позволила сделать вывод о том, что и на таком сложном, иногда не интересном, требующем внимательности, точных знаний, достаточно консервативном занятии, как урок

химии, возможно отступление от стандартного ведения уроков. Применение нестандартных уроков при обучении химии, как одного из путей учета индивидуальных особенностей учащихся, необходимо и возможно.

Литература:

1. Магеррамов А. О современных методах преподавания химии // Химия в школе/ А.Магеррамов – 2015. №3. – С. 34-36.
2. Власовец Е. Интеллектуальные игры как средство повышения мотивации к изучению химии// Химия:проблемывыкладання / Е.Власовец – 2012. № 12. – С. 52-59.
3. Бурко О. Использование различных форм и методов организации учебной деятельности на уроках химии для формирования у учащихся познавательной мотивации // Биология и Химия / О. Бурко – 2014. – № 8. – С. 11-13.
4. Бойко С. Нестандартные уроки как фактор повышения мотивации учащихся к изучению химии / С. Бойко, О. Пырх // XXII Международная научно-практическая интернет-конференция «Проблемы и перспективы развития науки в начале третьего тысячелетия в странах Европы и Азии»: сборник научных статей, г. Переяслав-Хмельницкий, 30-31 января 2016г.; гл. ред. В.П. Коцур. – Переяслав-Хмельницкий, 2016. – С. 126-128.

Научный руководитель:

ассистент кафедры химии УО «ГГУ им. Ф. Скорины» Пырх Ольга Викторовна.

**Ольга Лучанинова
(Дніпро, Україна)**

КРИТЕРІЇ ЯКОСТІ ТА РЕЗУЛЬТАТИВНОСТІ ВИХОВНОЇ СИСТЕМИ ВНЗ

Виховна система вищого технічного навчального закладу – це передусім школа культурного самовизначення й реалізації особистості, де повинні створюватися сприятливі умови для оволодіння кожним студентом базовою культурою, серцевиною якої становлять духовні цінності українського народу і світової цивілізації.

Підготовка інженера, формування особистості спеціаліста вимагає, перш за все, гуманітаризації вищої освіти. Бо небезпека професіоналізації, прив'язаної до потреб промисловості, криється у зневажливому ставленні до загальної освіти, у слабкому задоволенні особистих духовних і культурних потреб, що призводить до знищення загального рівня освіченості і культури спеціалістів, їхньої недостатньої соціальної зрілості [3, с. 85].

Це вимагає підвищення професійної відповідальності кафедральних колективів за виконання своїх функціональних обов'язків, пошуки таких форм і засобів педагогічного впливу, які б сприяли формуванню й задоволенню пізнавальної потреби, розвивали й реалізовували творчий потенціал студента технічного ВНЗ; цілеспрямованого формування культурних запитів студентів, доручення їх до досягнень світової і вітчизняної культури як спеціальних структур, які об'єднують у своїй діяльності функції культурної просвіти, художнього виховання й пізнавального дозвілля [3, с. 85].

Майбутні інженери, як представники технічної спеціальності, мають бути не тільки конкурентоспроможними на ринку праці. До них висуваються на порядок вищі вимоги. Тому й виховна функція куратора інша, бо на нього покладається гуманітарна складова виховання, яка має в технічних вишах не меншу вагу. Через патріотичне й духовно-культурне життя буде відбуватися вплив на розвиток особистості, особистісних якостей студента як здобувача вищої освіти. Через наукову діяльність, навчає виховання - професійні якості.

Кримський С., роздумуючи про духовність як найвищий щабель в ієрархії цінностей, наголошує, що «це не відокремлена сфера життєдіяльності людини, не щось «автономнее», а те, як людина ставиться до всіх сфер власного життя, з чим вона приходиться до цінностей різних рангів у ієрархії. Духовність «розлита» по всій системі, виявляє себе в усіх сферах як стратегічний орієнтир. Без духовності не мислимо собі справжньої моральності, справжнього патріотизму, дійсної демократії, родинності, сили характеру тощо» [2, с. 14].

Розробка науково обґрунтованих критеріїв і показників оцінки ефективності функціонування виховної системи дозволяє, з одного боку, визначити її реальний рівень, а з іншого боку, визначити конкретні напрямки, шляхи, умови розвитку виховної системи. З їх допомогою також представляється можливість оцінити результативність всього виховного процесу, особистий внесок у досягнення цілей виховання і особистісного розвитку кожного студента. Кожна умова вимагає своїх критеріїв та показників до них, бо пов'язана з роботою підсистем та складових частин виховної системи закладу.

Вибір і обґрунтування критеріїв і показників ефективності виховної системи ВНЗ є важливою науковою задачею, рішення якої в певній мірі дозволить як підвищувати функціональність виховної системи, так і динамічно розвивати її.

Критеріями результативності виховної моделі можуть бути: міра стабільності і чіткості роботи всіх ланок системи виховної роботи в закладі; масовість участі студентів у різних виховних заходах; якість участі, результативність учасників проектів, конкурсів, змагань, фестивалів; ініціатива студентів, їх самостійний пошук нових форм позааудиторної роботи; вимоги до якості проведення культурно-масових заходів; прагнення студентів реалізувати себе у професійній діяльності; відсутність правопорушень серед студентів; вплив закладу на характер молодіжної політики у місті.

Критерії якості виховної системи складаються з таких показників, як: ступінь наближеності системи до поставлених цілей, реалізація педагогічної концепції, ідей і принципів, що лежать в основі виховної системи; загальний психологічний клімат у закладі, стиль відносин суб'єктів системи, внутрішній комфорт студента, його соціальна захищеність, рівень вихованості студентів.

Основне призначення критеріїв ефективності роботи ВТНЗ – визначення головних напрямків підвищення майстерності викладачів-кураторів на основі комплексного аналізу та оцінки результатів педагогічної діяльності.

Критерії служать для вирішення внутрішніх завдань керівництва закладом, для самоаналізу і самооцінки роботи, орієнтиром для планування навчально-виховного процесу. Перелік основних критеріїв зводиться до наступного: критерій відносин, критерій факту, критерій колективу, критерій змісту, критерій часу, критерій «відкритості» закладу, критерій системності виховної роботи.

Враховуючи багаторівневість виховної системи, наявність її складових і підсистем нижчого рівня, варто наголосити на декількох групах критеріїв.

Якщо ми говоримо про інститут кураторства, то це: компетентність викладачів-кураторів (показники-уміння: визначати головну мету і цілі виховання, функціонування виховної системи; планування виховної роботи зі студентами, координація, аналіз виховних заходів); потреба у постійному методичному вдосконаленні (показники: прагнення та уміння поєднувати традиційні та інноваційні форми виховної роботи; усвідомлення необхідності впровадження передового педагогічного досвіду у вихованні; активна участь у роботі інституту кураторів); педагогічна майстерність (прагнення до оновлення змісту виховної роботи, уміння розробляти авторські виховні проекти та технології).

Для характеристики виховання студентів у вищому навчальному закладі застосовуються «м'які» критерії, що допомагають кураторам одержати загальне уявлення про хід і результати виховного процесу.

У психолого-педагогічній літературі є чимало методик і програм діагностики вихованості, які спираються на різні критерії. За спрямованістю, способом і місцем застосування критерії вихованості умовно поділяють на дві групи: пов'язані з проявом результатів, виховання у зовнішній формі – судженнях, оцінках, вчинках, діях особистості (провідні якості особистості, ставлення особистості, віддалений результат виховання, суспільна спрямованість, поведінка у проблемній ситуації та ін.); пов'язані з явищами, прихованими від очей куратора, – мотивами, переконаннями, планами, орієнтаціями.

Показниками вихованості виступають такі інтегральні прояви особистості, як система цінностей, здатність включатися у різні види діяльності, проявляти в ній цілеспрямованість, осмисленість, самостійність, творчу активність, відповідальність.

Кожний з визначених критеріїв тісно пов'язаний із суб'єктивною позицією особистості, її цілеспрямованою активністю. Тому визначені компоненти взаємодіють, утворюють цілісність.

У визначенні показників і ознак вихованості студента вихідними є: з одного боку – інтегральні прояви особистості, їх структура, з іншого – їх динаміка: «зона найближчого розвитку».

Оскільки суб'єктом діяльності студент стає в міру того, як розвиваються мотиви, цілі, здатність свідомо й самостійно будувати та творчо реалізувати програму дій, здійснювати самоконтроль, самооцінку, корекцію діяльності, суттєвою ознакою його вихованості є ступінь співвідношення регуляції та саморегуляції. Саме це співвідношення показує, які мотиви є домінуючими, як конкретизуються суб'єктивні цілі, як поєднуються знання, уміння, переконання, дії [1]. «Ключем» для практичного визначення ступеня сформованості цих компонентів є диференційовані описи – ознаки різних рівнів вихованості.

Вихованість особистості характеризується не сукупністю окремих якостей, а їх певною ієрархією, змодельованою відносно вектора «мотив-ціль»: мотиви діяльності «цементують» загальну спрямованість особистості на об'єктивну мету діяльності; осмислена мета виконує роль орієнтира в побудові програми дій; програма визначає модель діяльності, її етапи, засоби й способи вирішення тих чи інших завдань; ефективне виконання діяльності передбачає самоконтроль, самооцінку, корекцію, визначення цілі вищого рівня тощо.

Важливими для дослідження є життєва (громадянська) позиція особистості студента (ставлення до держави, суспільства, людей, праці, до себе), його світоглядні, пізнавальні та естетичні можливості різних форм виховної роботи; можливості для самоствердження завдяки необхідності проявів у ході виховних заходів інтелектуальних, вольових і емоційних якостей; особистий авторитет педагогів; високий методичний і змістовний рівень проведення заходів; чітка організація, наочність, естетична привабливість і доступність ідей, поглядів; використання методів і прийомів активізації пізнавальної діяльності, вмiла об'єктивна, принципова, справедлива оціночна практика педагогів, стимулювання прагнення студентів до вирішення виховних завдань у ході самовиховання; єдність вимогливості, поваги і довіри до них.

Отже, пропонуємо 3 групи критеріїв: для оцінки структури, компонентів, основних функцій і зв'язків між підсистемами нижчого рівня всередині виховної системи: системно-структурний, діяльнісний, організаційний; для оцінки рівня вихованості суб'єктів виховної системи: світоглядно-культурно-

пізнавальний, мотиваційно-ціннісний, особистісний; для оцінки ступеню впливу на суб'єктів виховної системи: мотиваційно-ціннісний, особистісно-орієнтований, особистісно-діяльнісний.

Узагальнення даних вивчення особистості студента, вияв рівнів вихованості окремого студента і колективу упорядковує діяльність куратора, допомагає зіставити результати роботи й цілі виховання; конкретизувати завдання з урахуванням результатів діагностування; відібрати зміст, форми та методи роботи, які змінюють позицію особистості в системі взаємин, забезпечують збагачення позитивного досвіду діяльності, ставлень і поведінки.

Виховання у виші повинно мати ясну і чітку мету. Цією метою є студент як людина і особистість. Займаючись вихованням, ми піклуємося про людину, про внутрішню людину, перш за все. Це поняття вміщує все, що визначає вчинки, поведінку, все життя і діяльність людини, тобто його образ думок і почуттів, внутрішні якості, ціннісні орієнтири і установки, критерії, його світосприйняття, світовідчуття, світогляд, – все, що укладено в поняттях дух, душа, серце, свідомість. На подальше наше дослідження чекають критерії та показники готовності викладачів-кураторів вищого технічного навчального закладу до виховної діяльності, оновлення положення про інститут кураторства тощо, а також опис експериментального дослідження педагогічних умов ефективного функціонування виховної системи відповідно до визначених методик та критеріїв.

Література:

1. Виховання в процесі навчання природничих дисциплін. Навчально-методичний посібник для студентів та вчителів/Укладачі Гуріненко Н.О., Кожевнікова Т.Є. – Полтава, 2012. – 120 с.
2. Макарова О.Ю. Критерии и показатели оценки эффективности функционирования воспитательной системы вуза// *Фундаментальные исследования*. 2013. №1-2. С.348-351.
3. Подготовка и становление инженера и гражданина. Авторы: Шестопапов Г.Г., Лагута Л.Н., Левковский К.М. и др.– Днепропетровск: НМетАУ, 1996. – 136 с.

Мілова Катерина
(Дніпро, Україна)

ІНЖЕНЕР-ПЕДАГОГ НОВОГО ТИПУ: ПРОФЕСІЙНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ МАЙБУТНЬОГО ВИКЛАДАЧА Й ОСОБИСТОСТІ

Завдання професійної освіти – підготовка кваліфікованого фахівця, конкурентоспроможного на ринку праці, відповідального, компетентного, який володіє не лише знаннями, високими моральними якостями, а й уміє діяти адекватно у відповідних ситуаціях, застосовуючи знання й беручи на себе відповідальність за свою діяльність та готового до постійного професійного росту й професійної мобільності. Розвиток сучасної освіти робить усе актуальнішим вирішення проблеми оцінки професійності педагога, рівня його професійної компетентності, перспектив зросту, можливостей професійного вдосконалення.

Зрозуміло, «освіта в добу глобалізації та високих технологій – це фактор соціальної стабілізації, економічного добробуту країни, її конкурентоспроможності та національної безпеки, – зазначав президент АПН України В. Г. Кремень. – Освіта повинна набути інноваційного характеру, а її вихованці мають бути готовими до нового типу життя. Нам слід усвідомити, що динамізм об'єктивно зумовлює мінливість як надзвичайно важливу рису способу життя людини у ХХІ ст. Звідси – необхідність формувати особистість, здатну до сприйняття і творення змін, налаштовану на сприйняття зміни як природної норми, а застою, незмінності, застигlosti – як прикрого винятку. У наш час стабільно успішними й ефективними і суспільство, і окремі люди можуть бути лише перебуваючи в постійних змінах, а отже, у динамічному розвитку» [4, с. 42]. Від того, наскільки вчитель буде готовий до таких викликів залежатиме майбутнє нашої держави. Викладачам, які усвідомлюють банкрутство сучасної системи освіти, але не мають чіткого уявлення про своє майбутнє, могли б вказати не тільки на перспективну мету, а й на можливість її реалізації разом із молоддю [4, с. 27].

Як зазначає Сисоева С.О., «освіта перетворює і спрямовує життя суспільства, зберігаючи у ньому все те, що має цінність для людини; визначає стратегію і реалістичні умови розвитку суспільства, перетворюючи його із «суспільства сьогодні» на «суспільство завтра»; формує нове мислення, нове бачення смислу життя. Іншими словами, у такому контексті освіта виступає як засіб управління розвитком суспільства» [7].

Працівник нового типу – професійно та соціально мобільний, який має глибокі професійні знання в інтегрованих професіях, володіє економічними і правовими знаннями, основами наукової організації праці і культури виробництва, здатен до технічної та соціальної творчості, до самовдосконалення, готовий до роботи в різних формах організації праці і виробництва в умовах конкуренції. Система професійної освіти сьогодні потребує такого викладача, який здатен вивчити ринок праці, виявити його кадрові потреби, проаналізувати діяльність працівників різних сфер, шляхи і засоби їх професійного навчання [6, с. 7-9].

Основними компонентами особистісно-професійної компетентності майбутнього інженера-педагога є:

- соціально-правова компетентність – знання й уміння в області взаємодії з суспільними інститутами і людьми, а також володіння прийомами професійного спілкування й поведінки;
- персональна компетентність – здібність до постійного професійного зростання і підвищення кваліфікації, а також реалізації себе в професійній праці на виробництві;
- спеціальна компетентність – підготовленість до самостійного виконання різних видів діяльності, уміння вирішувати професійні завдання, оцінювати результати своєї праці, здатність самостійно набувати нові знання й уміння;
- екстремальна компетентність – здатність діяти в умовах, що раптово ускладнилися (наприклад, при аваріях на виробництві, порушеннях технологічних процесів та ін.) [2, с. 8].

Враховуючи вище перелічені компоненти, необхідно створити ефективну систему управління професійно-технічною освітою, яка забезпечить формування професійно компетентного майбутнього інженера-педагога, конкурентоспроможного спеціаліста, здатного самостійно й творчо вирішувати професійні завдання, усвідомлювати особисту й суспільну значущість професійної діяльності, нести відповідальність за її результати. В умовах світу, що швидко змінюється, і збільшення потоків інформації фундаментальні предметні знання є обов'язковою, але не достатньою метою освіти. Майбутні спеціалісти повинні не просто опанувати «суму» знань, умінь і навичок, на що спрямована система української освіти. Набагато важливіше прищепити їм уміння самостійно здобувати, аналізувати, структурувати й ефективно використовувати інформацію для максимальної реалізації й корисної участі в житті суспільства. Тобто вони повинні стати компетентними спеціалістами.

Професійна компетентність викладача обумовлює його педагогічну майстерність. Значущість педагогічної компетентності для педагогічної діяльності зумовлюється її функціями. До них належать такі функції: педагогічного самовизначення; педагогічного самомотивування; педагогічного самонавчання та самовдосконалення; педагогічного самореалізації; педагогічної самопрофілактики та самореабілітації.

Врахування цих функцій у процесі формування педагогічної компетентності майбутнього викладача нового типу забезпечить успішне вирішення мети і завдань професійної підготовки майбутніх фахівців.

Орієнтованість освітньої політики й педагогічної науки на компетентнісну парадигму у здійсненні процесу навчання і виховання продиктована також інтеграцією у європейський простір. Компетентнісний підхід має досвід традиційної педагогіки і здатний істотно збагатити практику розвитку цієї інновації. Оскільки компетентнісна парадигма безпосередньо пов'язана з ідеєю всебічної підготовки й виховання індивіда не тільки як фахівця, професіонала своєї справи, а і як особистості та члена колективу й соціуму, то цей підхід за своєю суттю є гуманітарним. Метою гуманітарної освіти є не тільки передача майбутньому спеціалістові сукупності знань, умінь і навичок у певній сфері, а й розвиток інтелекту, світогляду, здатності до індивідуальних креативних рішень, до самонавчання, а також формування гуманістичних цінностей.

Вирішенню цих проблем сприяє активне впровадження інноваційних технологій, що напрацьовуються роками в результаті наукових досліджень, народжуються у творчих лабораторіях учителів-новаторів.

Сучасний педагог має творчо підходити до організації освітнього простору, враховуючи конкретні умови закладу, уміти швидко орієнтуватися та використовувати інформаційний простір, постійно працювати над удосконаленням власного інтелектуального потенціалу.

Практика свідчить, що в роботі викладача, який працює в інноваційному режимі, переважають: пошукові форми роботи студентів, що сприяє розширенню їхнього досвіду; чітко виражена спрямованість на реалізацію розвивального потенціалу в навчально-виховному процесі; – прогнозується високий рівень дидактичних цілей; викладач постійно підтримує тісні контакти з науковими установами, методичними структурами, колегами-новаторами не тільки свого закладу, а й району, області, держави, відкритий до спілкування.

Педагогічна практика майбутнього викладача нового типу пов'язана з виконанням таких функцій: управлінської – виступати в ролі керівника, уміти керувати навчально-пізнавальною діяльністю студентів; контролюючої – виступати в ролі оцінювача, контролювати й оцінювати навчальні досягнення студентів; організаторської – бути в ролі організатора різнопланової діяльності студентів; навчальної – виступати в ролі носія знань, бути провідником на шляху здобуття студентами знань; менеджерської – бути інструктором, який допомагає студентам у визначенні ресурсів виконання навчальних завдань; діагностично-прогностичної – виступати в ролі дослідника при визначенні реального ступеня навченості та розвитку студентів і прогнозуванні на цій основі їх освітніх траєкторій.

Очевидно, що для набуття студентами професійно-діяльнісного компоненту компетентності викладача нового типу слід широко впроваджувати технологію проблемного навчання, яка розуміється як навчальна діяльність суб'єкту з проблемо представленим змістом і здійснюється через розв'язування теоретичних і практичних навчальних проблем. У цьому випадку логіка навчального процесу розгортається від створення проблемної ситуації через проблемну задачу, її аналіз та дослідницьку діяльність із розв'язання проблемної задачі. І хоч ця технологія є достатньо розробленою й не новою, але саме з неї, ми вважаємо, треба почитати формувати професійні якості викладача нового типу.

Для набуття студентами досвіду у майбутній професійній діяльності вже в аудиторних умовах можливо створювати ситуації, які вимагають аналізу діяльності викладача та студентів на окремих етапах заняття, імітації або його фрагменту. Все це можливо за умов застосування інтерактивної технології: рольові та імітаційні ігри, навчання у дискусії тощо.

Вважаємо, що проектне навчання, так само, передбачає співпрацю учасників проекту, які працюють над розв'язанням певної проблеми. На відміну від проблемного навчання у цьому випадку проблемну задачу студенти мають сформулювати самостійно, намітити шляхи її розв'язання, здійснити дослідження й, нарешті, результати власної діяльності подати у матеріальному вигляді – у вигляді проекту. Між тим, сам проект може бути створений із застосуванням інформаційних технологій, які використовуються й на етапі пошуку інформації, й на етапі подання результатів (створення презентації).

На підставі цього можна стверджувати, що інженерно-педагогічна компетентність викладача й особистості закладена в інтеграційну діяльність, що включає педагогічний, інженерно-технічний і виробничо-технічний компоненти. Можливість успішного формування особистості інженера-педагога знаходиться в прямій залежності від змісту і організації його професійної підготовки у закладі освіти.

Література

1. Зеер Э.Ф. Профессиональное становление личности инженера-педагога / Э.Ф. Зеер. – Свердловск: Изд-во Урал. Ун-та, 1988. – 120 с.
2. Зимняя И. Ключевые компетентности – новая парадигма результатов образования / И. Зимняя // Высшее образование сегодня. – 2003. – № 5.
3. Калініченко Т.В. Комунікативна складова інженерно-педагогічної освіти // Проблеми інженерно-педагогічної освіти: Зб. наук. пр. / Т.В. Калініченко. – Х.: Укр. інж.-пед. акад. – 2005. – Вип. 9.
4. Освітнологія: хрестоматія: Навч. посібник для студентів вищих навчальних закладів / Укладачі: Огнев'юк В.О., Сисоєва С.О. – К.: ВП «Едельвейс», 2013. – 728 с.
5. Пометун О. Компетентністний підхід – найважливіший орієнтир розвитку сучасної освіти / О. Пометун // Рідна школа. – 2005. – № 1. – С. 65–69.
6. Тархан Л.З. Введение в профессию инженера-педагога швейного профиля: [учебное пособие] / Ленуза Запаевна Тархан. – Симферополь: Крымское учебно-педагогическое государственное издательство, 2006. – 172 с.
7. Сисоєва С. О. Освіта і особистість в умовах постіндустріального світу: монографія / С. О. Сисоєва. – Хмельницький: ХГПА, 2008. – 324 с. – С.7 – 16.

Тетяна Примак
(Дніпро, Україна)

НАВЧАЛЬНА МЕДІА-ПРОДУКЦІЯ В ОСВІТНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ СУЧАСНОГО ВИКЛАДАЧА

Розвиток у сучасному світі інформаційно-комунікаційних технологій та системи мас-медіа нагально потребує цілеспрямованої підготовки особистості до вмілого і безпечного користування ними. Сучасна людина вже не уявляє свого життя без мобільного телефону, комп'ютера, новітніх гаджетів та доступу до мережі Інтернет. Тобто, щоб зацікавити студента у процесі навчання, необхідно впроваджувати новітні медіа-продукти у навчальний процес. Використання новітніх технологій – це не примха, а необхідність, котра з кожним роком зростає. Сучасне покоління прийнято називати Net або Z-покоління. Світосприйняття цього покоління відрізняється від його попередників, дане покоління потребує новітніх методів навчання, бо Z-покоління звикло сприймати інформацію через медіа-продукцію. Сучасний викладач має оволодіти навичками медіа-грамотності та активно створювати медіа-продукцію в освітній діяльності для того, щоб розкривати, розвивати та реалізовувати інтелектуальний потенціал студентів.

У 2010 році побачила світ «Концепція впровадження медіа-освіти в Україні», котра містить основні терміни, мету, завдання й пріоритети розвитку медіа-освіти в Україні, основні принципи і форми медіа-освіти, напрями, етапи та умови реалізації Концепції. Метою медіа-освіти є формування медіа-культури особистості в середовищі значущих для неї спільнот (малих груп, родин, навчальних і виробничих колективів, місцевих громад тощо) [1, с. 3]. У Концепції наголошується на таких поняттях, як «медіа-освіта», «медіа-педагоги», «медіа-освітній рух» та ін..

Наприклад, медіа-освіта – частина освітнього процесу, спрямована на формування в суспільстві медіа-культури, підготовку особистості до безпечної та ефективної взаємодії із сучасною системою мас-медіа, включаючи як традиційні (друковані видання, радіо, кіно, телебачення), так і новітні (комп'ютерно опосередковане спілкування, Інтернет, мобільна телефонія) медіа з урахуванням розвитку інформаційно-комунікаційних технологій [1, с. 2]. Медіа-педагоги – учителі, викладачі, вихователі всіх ланок системи освіти, керівники медіа-студій різного профілю в структурі центрів роботи з молоддю та інших організацій, які мають відповідну педагогічну і медіа-психологічну компетентність та впроваджують медіа-освіту.

Медіа-культура – сукупність інформаційно-комунікаційних засобів, що функціонують у суспільстві, знакових систем, елементів культури комунікації, пошуку, збирання, виробництва і передачі інформації, а також культури її сприймання соціальними групами та соціумом у цілому. На особистісному рівні медіа-культура означає здатність людини ефективно взаємодіяти з мас-медіа, адекватно поводитися в інформаційному середовищі.

Медіа-компетентність – рівень медіа-культури, що забезпечує розуміння особистістю соціокультурного, економічного і політичного контексту функціонування медіа, засвідчує її здатність бути

носієм і передавачем медіа-культурних смаків і стандартів, ефективно взаємодіяти з медіа-простором, створювати нові елементи медіа-культури сучасного суспільства.

Медіа-освітній рух – інтеграція громадських об'єднань різного спрямування, державних інституцій освітнього, культурного та іншого профілю в напрямі розвитку медіа-культури суспільства, зокрема дітей і молоді [1, с. 2].

Отже, сучасний педагог, котрий викладає за допомогою новітніх медіа-технологій, повинен бути компетентним у медіа-ресурсах. Але сьогодні більшість педагогів «старої школи» не вміє працювати навіть у базових програмах комп'ютера. Тому, для того щоб говорити про ефективне застосування новітніх медіа-ресурсів, необхідно ознайомлювати викладачів з ними. Молоді педагоги широко використовують мультимедійний контент при підготовці до лекцій, створенні практичних робіт та розробці електронних – навчальних курсів. Під терміном «мультимедіа» розуміють або технологію, що описує порядок розроблення, функціонування та застосування засобів опрацювання даних різних типів, або поєднання різних способів подання повідомлень (текст, графіка, звук, відео тощо).

Дослідження проблеми використання мультимедіа, аудіо- та відео технологій в освітньому процесі можна знайти у роботах Ю.І. Верисокіна, А.І. Каптерева, О.В. Шликова, Ю.П. Федоренко, Т.О. Яхунова, К. Дешан-Поттер, Л.Кларк, Е.Дейл, С.К.Даймонд, Л.Бентс, Е. Рамос. Учені у своїх працях відмічають, що використання навчально-методичних мультимедійних матеріалів сприяє формуванню та розвитку комунікативної компетентності, підвищенню мотивації до вивчення дисципліни, забезпечує ефект присутності, інтерактивність, пробуджує до діалогу та є невичерпним джерелом навчального матеріалу.

З кожним роком у світі кількість мультимедійного контенту навчального призначення збільшується. На жаль, якість українського освітнього мультимедійного продукту не завжди відповідає вимогам. Тому при створенні та використанні навчальних відео та мультимедійного контенту необхідно враховувати психолого-педагогічні особливості сприйняття матеріалу з екрану. Під час добору і формування змістовного і дизайнерського наповнення відеозаписів слід враховувати, що мультимедійні матеріали впливають відразу на декілька каналів сприйняття, що часто призводить до розумових і емоційних переважань учнів та студентів. Навчальні відеозаписи не повинні містити матеріалів, ефектів, які не призначені для досягнення навчальної мети та відволікають увагу учня, зокрема, неприпустимою є переважаність анімаційними ефектами, що ускладнює сприйняття, а не акцентує увагу на головному матеріалі та не полегшує запам'ятовування [2, 12-19].

При використанні навчального відео викладач має пам'ятати, що сучасний студент має високі запити до відеоконтенту. Середня тривалість відеоматеріалу має бути до 3-х хвилин, відео має викликати ефект присутності у слухача, бути інтерактивним, спонукати до діалогу та вмотивувати до подальшого навчання.

Розглянемо різні типи відео, що можуть використовуватися в навчальному процесі, та їх особливості.

1. Професійні навчальні фільми. Цей тип відео створюється на професійних студіях запису з використанням складної техніки. За їх допомогою можна висвітлити складні процеси виробництва, продемонструвати явища природи, показати діяльність фахівців.

2. Студійні і натурні відеолекції. Зйомка натурних відеолекцій ведеться безпосередньо під час лекційних занять, вони можуть створити ефект присутності для студентів, які переглядають відеолекції. Це відбувається за рахунок того, що викладач працює з живою аудиторією і глядач бачить реакцію на матеріал, що викладається.

3. Відеоскрайбінг. Відеоскрайбінгом (VideoScribing) називають анімаційні відеоролики, що мають дуже характерну особливість – мальоване зображення створюється прямо на очах глядача. Головною перевагою відеоскрайбінга є його здатність тривалий час утримувати увагу глядача. Сам процес малювання образів діє гіпноотично: дивлячись на створення анімаційного зображення, глядач вже хоче дізнатися, як буде розвиватися сюжет ролика і чим все закінчиться.

4. Відеоінфографіка. Інфографіка – це графічне візуальне подання даних або знань, призначених для швидкого та чіткого відображення комплексного матеріалу. Відеоформат інфографіки збільшує вплив на людину за рахунок використання графіки в русі, а також додаванням музики і звукових ефектів.

5. Скрінкасти. Скрінкасти (англ. Screencast) – цифровий відеозапис відомостей, що виводяться на екран комп'ютера, також відома назва videoscreenshot (досл. «Відеозахоплення екрану»). Часто супроводжується голосовими коментарями [3, с. 156].

6. 3D-візуалізація. Основне призначення відео цього типу – додавання руху (анімація) тривимірній моделі, або імітація руху серед тривимірних об'єктів. Універсальні пакети тривимірної графіки володіють досить широкими можливостями по створенню анімації.

7. Відео-таймлайн. Відео-таймлайн дозволяє продемонструвати об'єкт в часі, а також наочно відобразити порядок проходження об'єктів один за одним, наприклад, можна продемонструвати на карті історію Європи впродовж останніх 1000 років лише за 3 хвилини [3, с. 156].

Отже, освіта стоїть на шляху реформації, викладачі мають нести інновації у свою діяльність та бути реформаторами у своїй галузі. Для того, щоб урізноманітнити види навчальної діяльності, продемонструвати випереджаючий характер освіти та задовольнити потреби Net-покоління, необхідно використовувати якісні медіа-ресурси та медіа-інструменти, демонструвати та створювати продукти комунікації (відео/аудіо, веб-лекції, вебінари і т. ін). Мультимедійний контент можна зробити змістовним, персоналізованим та мобільним за допомогою анімованих презентацій, оригінальних сценаріїв,

різноманітних сюжетних ліній, комп'ютерної графіки, з мовленнєвим супроводом, високоякісним звуком, статичними зображеннями й відео тощо. Сучасний викладач повинен використовувати у своїй освітній діяльності мультимедійний контент, що є вимогою часу й однією зі складових його професіоналізму.

Література:

1. Вембер В.П. Особливості подання нового матеріалу в електронних засобах навчального призначення за допомогою презентацій // Актуальні проблеми психології: Психологічна теорія і технологія навчання / За ред. С.Д. Максименка, М.Л. Смульсон. – К.: Міленіум, 2007. – Т.8, вип.3. – 192 с.
2. Концепція впровадження медіа-освіти в Україні.-Схвалено постановою Президії Національної академії педагогічних наук України 20 травня 2010 року, протокол № 1-7/6-150;
3. Мозолевская А.Н. Скринкастинг как элемент образовательной технологии // Проблемы и перспективы развития регионального отраслевого университетского комплекса ИрГУПС. – Иркутск: ИрГУПС, 2011. – 156 с.

Світлана Різничок
(Львів, Україна)

КОРЕЛЯЦІЙНИЙ АНАЛІЗ АКАДЕМІЧНОЇ УСПІШНОСТІ З МЕДИЧНОЇ ІНФОРМАТИКИ СТУДЕНТІВ МЕДИЧНОГО ФАКУЛЬТЕТУ ЛЬВІВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО МЕДИЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ДАНИЛА ГАЛИЦЬКОГО

У статті проведено кореляційний аналіз академічної успішності студентів з медичної інформатики у Львівському національному медичному університеті імені Данила Галицького (ЛНМУ).

Академічна успішність характеризує багатогранну діяльність вищого навчального закладу з підготовки фахівців відповідно до вимог державних освітніх стандартів і вказує на міру повноти й міцності знань, вмінь і навичок студента, засвоєних у процесі навчання відповідно до вимог навчальної програми. Вивченню проблеми академічної успішності студентів та чинників, які впливають на її рівень, присвячені праці багатьох вітчизняних та зарубіжних науковців. Дослідженню успішності як педагогічної категорії присвячено працю професорів Н.Ф. Шевченко та А.І. Шевченка [3]. Авторами окреслено провідні чинники, які впливають на успішність навчання студентів: особистісні особливості студентів, їхня мотивація та здібність до навчання, організація навчально-виховного процесу у вищій школі, рівень педагогічної взаємодії тощо.

Оскільки попередніми дослідженнями нами було виявлено, що студенти суб'єктивно вважають їхній рівень використання інформаційних технологій недостатньо високим [2], ми поставили собі за мету дослідити кореляційний зв'язок між академічною успішністю з медичної інформатики та загальним балом студента у поточному семестрі.

Кореляційний аналіз є статистичним методом, який дозволяє визначити ступінь впливу факторних ознак на результативні, встановити єдину міру тісноти зв'язку і роль досліджуваного фактора (факторів) у загальній зміні результативної ознаки. Цей метод застосовується для дослідження взаємозалежності ознак у генеральній сукупності, які є випадковими величинами з нормальним характером розподілу. Кореляційний аналіз включає такі головні етапи, як оцінка за вибірковими даними коефіцієнтів кореляції, перевірка значущості вибіркових коефіцієнтів кореляції та оцінка причинно-наслідкового зв'язку за допомогою коефіцієнта детермінації.

Для виконання кореляційного аналізу в роботі використано парні коефіцієнти кореляції, що слугують для виявлення лінійного зв'язку між двома наборами даних. За характером зв'язку розрізняють пряму (коефіцієнт кореляції додатний) та обернену (коефіцієнт кореляції від'ємний) кореляційну залежність. За силою зв'язку кореляційна залежність може бути повна (коефіцієнт кореляції рівний ± 1), сильна чи сильно виражена (коефіцієнт кореляції знаходиться у проміжку [0,7; 0,99] або [-0,99; -0,7]), середня чи помірно виражена (коефіцієнт кореляції знаходиться у проміжку [0,3; 0,69] або [-0,69; -0,3]), слабка чи слабо виражена (коефіцієнт кореляції знаходиться у проміжку [0; 0,29] або [-0,29; 0]) та відсутня (коефіцієнт кореляції рівний 0). Квадрат коефіцієнта кореляції називається коефіцієнтом детермінації (r^2). Він показує, яка частка загальної варіації результативної ознаки визначається досліджуваним фактором [1].

Для виконання нами кореляційного аналізу було використано академічну успішність студентів на медичному факультеті ЛНМУ, які навчалися за спеціальностями «педіатрія» та «медико-профілактична справа» від 2012/2013 до 2015/2016 н.р. Було проаналізовано академічну успішність з медичної інформатики (МІ) та загальну поточну академічну успішність (СБ) 683 студентів, 415 (60,8 %) з яких навчалися за спеціальністю «педіатрія» та 268 (39,2 %) – «медико-профілактична справа».

При проведенні аналізу використовувалося наступне програмне забезпечення: база даних обліку студентів ВМ(Ф)НЗ України «Контингент», статистичні функції та пакет «Аналіз даних» Microsoft Office Excel 2007.

Статистичний аналіз досліджуваних вибірок дозволяє зробити висновок про їх нормальний закон розподілу. Такий висновок засвідчують достатньо великі обсяги вибірок по роках, середні значення,

медіана та мода досліджуваної ознаки співпадають, виконується правило 3 сигм. На рис. 1 подані гістограми досліджуваних вибірок.

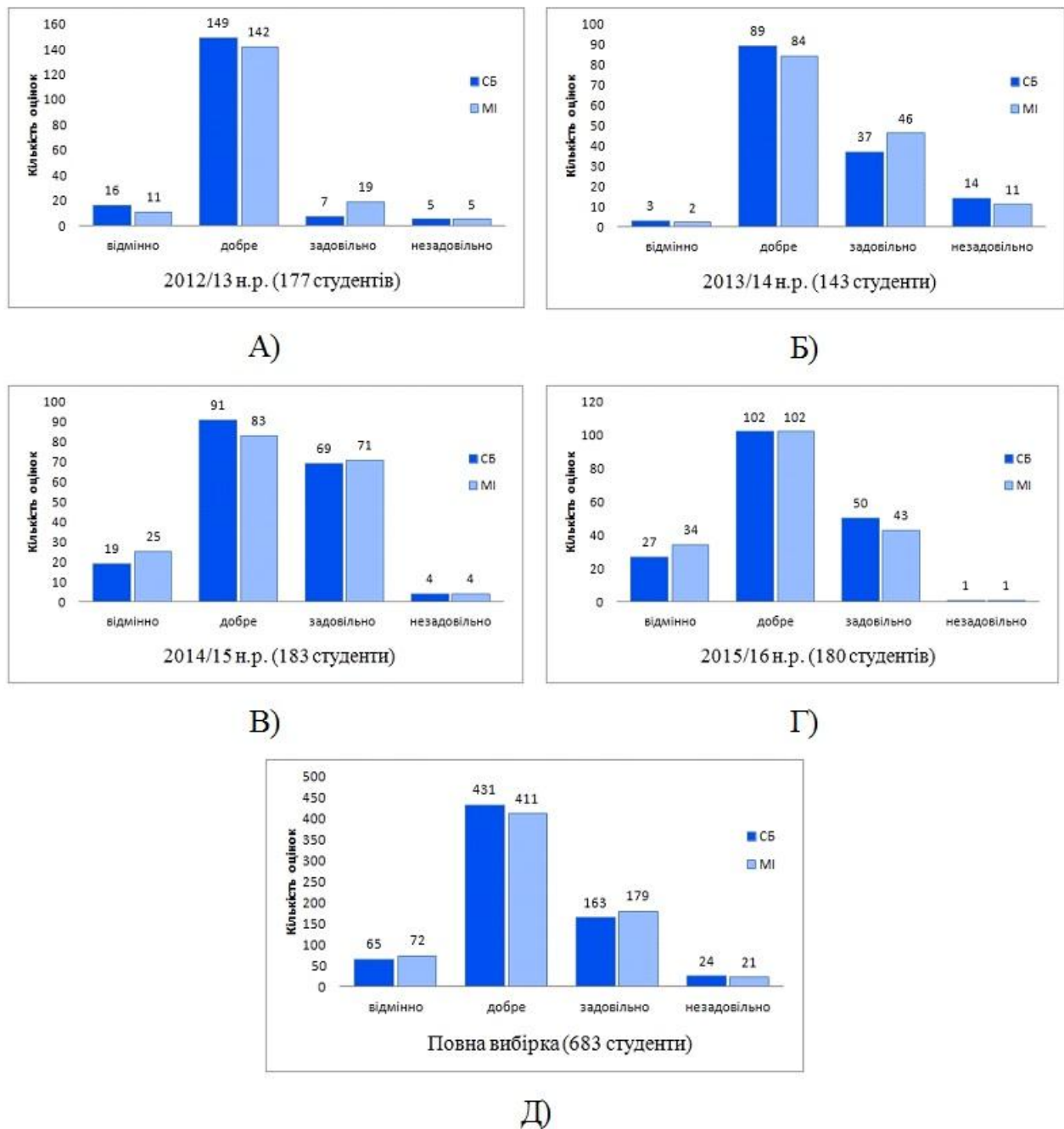

Рис. 1. Розподіл оцінок по роках: А) Вибірка оцінок 2012/13 н.р.;
 Б) Вибірка оцінок 2013/14 н.р.; В) Вибірка оцінок 2014/15 н.р.;
 Г) Вибірка оцінок 2015/15 н.р.; Д) Повна вибірка оцінок.

Аналіз часток оцінок по роках вказує на тенденцію до зниження якісної академічної успішності, як з медичної інформатики, так і у цілому з загального балу поточного семестру (рис. 2).

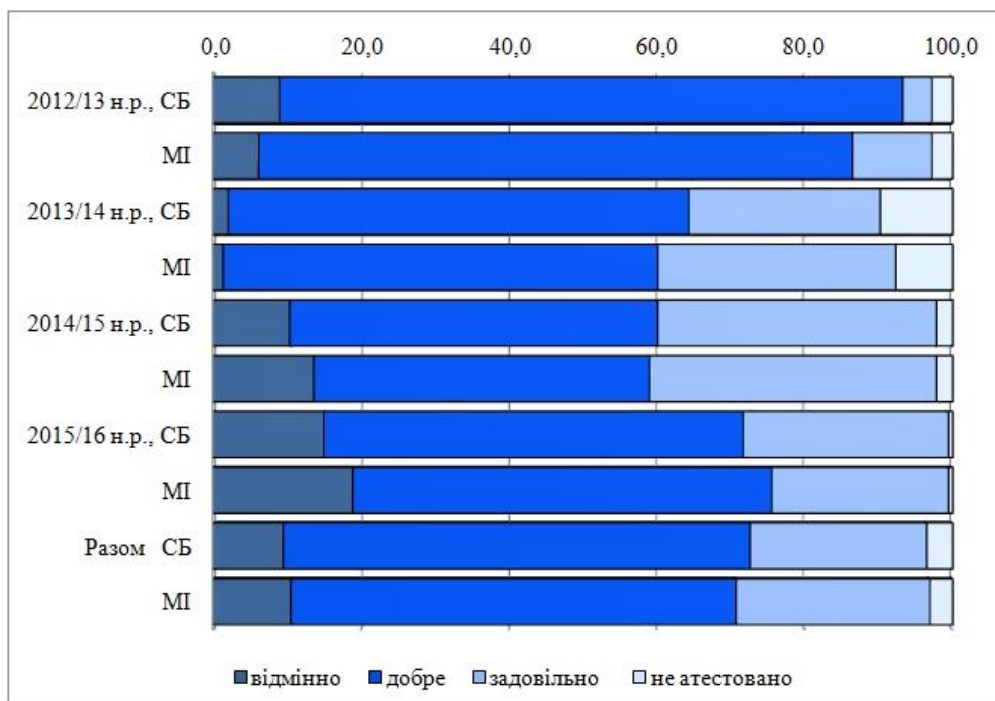

Рис. 2. Частки оцінок з медичної інформатики та загального балу поточного семестру по роках (у %).

Статистичний аналіз академічної успішності студентів показав, що і середнє з МІ, і середнє СБ складає 95 % ДІ $3,72 \pm 0,07$. Проаналізуємо отримані середні значення для оцінок з МІ та СБ окремо бюджетної та контрактної форм навчання (табл. 1). На бюджетній формі навчання і для СБ, і для МІ – 95 % ДІ $3,89 \pm 0,08$, на контрактній формі навчання: для СБ - 95 % ДІ $3,28 \pm 0,12$, для МІ – 95 % ДІ $3,31 \pm 0,12$ відповідно. Отже, академічна успішність і з МІ, і з СБ бюджетної форми навчання є значно вищою, ніж ці показники контрактної форми навчання. Також бачимо, що академічна успішність з МІ здебільшого є вищою, ніж СБ.

Таблиця 1. Середні значення для загального поточного балу та медичної інформатики по роках у розрізі форм навчання (95 % ДІ)

	СБ			МІ		
	Разом	Бюджетна форма	Контрактна форма	Разом	Бюджетна форма	Контрактна форма
2012/13 н.р.	$3,94 \pm 0,11$	$3,94 \pm 0,11$	-	$3,84 \pm 0,11$	$3,84 \pm 0,11$	-
2013/14 н.р.	$3,37 \pm 0,13$	$3,77 \pm 0,17$	$3,18 \pm 0,21$	$3,38 \pm 0,14$	$3,72 \pm 0,18$	$3,13 \pm 0,21$
2014/15 н.р.	$3,64 \pm 0,12$	$4,01 \pm 0,14$	$3,23 \pm 0,15$	$3,66 \pm 0,12$	$4,08 \pm 0,14$	$3,2 \pm 0,15$
2015/16 н.р.	$3,85 \pm 0,09$	$4,03 \pm 0,12$	$3,61 \pm 0,14$	$3,93 \pm 0,1$	$4,09 \pm 0,11$	$3,73 \pm 0,16$
Разом	$3,72 \pm 0,07$	$3,89 \pm 0,08$	$3,28 \pm 0,12$	$3,72 \pm 0,07$	$3,89 \pm 0,08$	$3,31 \pm 0,12$

З метою дослідження кореляційних зв'язків нами було розділено досліджувані вибірки на вибірки студентів, які навчалися за державним замовленням, та студентів, які навчалися за контрактом. Всього для кореляційного аналізу отримано 14 вибірок із оцінками СБ та 14 вибірок із оцінками з МІ, оскільки у 2012/13 н.р. за контрактною формою навчання студентів зі спеціальностей «педіатрія» та «медико-профілактична справа» не було. Було обчислено коефіцієнти кореляції для оцінки залежності результатів академічної успішності СБ від академічної успішності з МІ у цілому та з урахуванням форми навчання (бюджетна, контрактна), які подано на рис. 3. При рівні значущості $\alpha=0,05$ доведено статистичну значущість усіх обчислених коефіцієнтів кореляції.

Бачимо, що між усіма групами наявний прямий кореляційний зв'язок, причому, його силу можна вважати сильно вираженою, окрім показників 2015/16 н.р., які вказують на помірно виражений кореляційний зв'язок. Для оцінки сили причинно-наслідкового зв'язку було обчислено коефіцієнти детермінації. Результати показують, що у 2015/16 н.р. спостерігається незначний вплив балу з МІ на СБ у поточному семестрі. За цей навчальний рік варіацією оцінки з МІ коливання СБ зумовлене на 16 % у цілому, 12 % – на бюджетній формі навчання та 14 % – на контрактній формі навчання. Оскільки в 2015/16 н.р. було змінено форму підсумкового контролю з медичної інформатики на залік, при якому підсумкова оцінка обчислюється як середньоарифметичне оцінок за теми, можна зробити висновок про зниження рівня вмотивованості студентів до вивчення медичної інформатики.

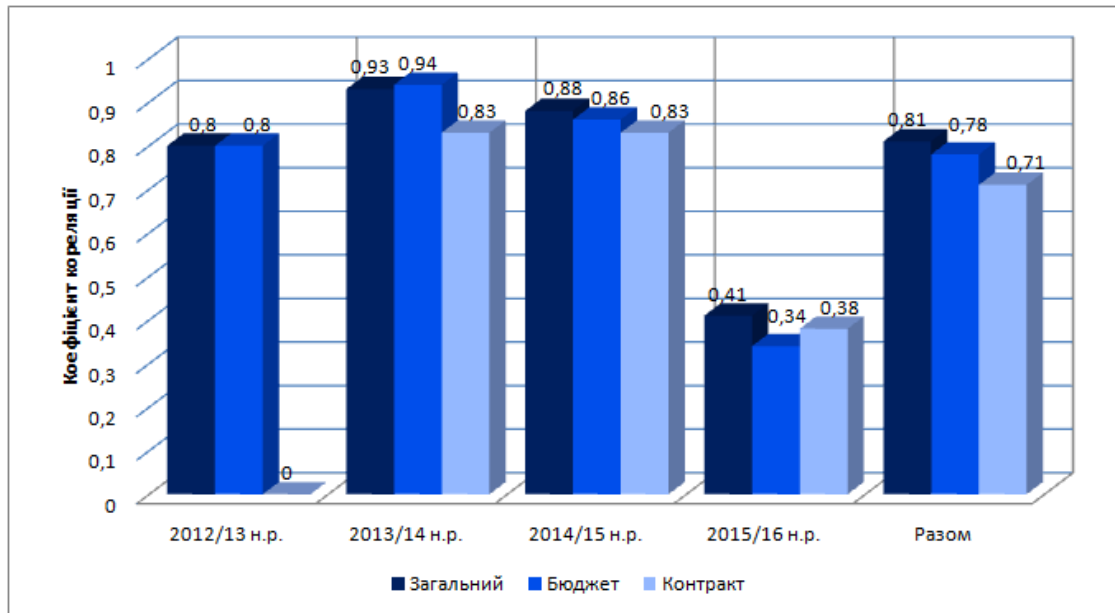

Рис. 3. Кореляційна залежність СБ академічної успішності студентів у поточному семестрі від успішності з МІ.

Таким чином, аналізуючи дані академічної успішності студентів медичного факультету ЛНМУ, які навчалися за спеціальностями «педіатрія» та «медико-профілактична справа» від 2012/2013 до 2015/2016 н.р., враховуючи поставлені цілі та завдання даного дослідження і співвідніши їх з результатами з аналізу даних, нами встановлено, що між загальним балом студента та академічною успішністю з медичної інформатики наявний прямий кореляційний зв'язок, силу якого можна вважати сильно вираженою. Разом з тим, показники 2015/16 н.р. вказують на помірно виражений кореляційний зв'язок. Можемо припустити, що одним із чинників, які вплинули на зниження академічної успішності з медичної інформатики, є зміна форми підсумкового контролю з медичної інформатики у 2015/16 н.р.

Отримані висновки спонукають до пошуку шляхів підвищення академічної успішності з медичної інформатики, яка безпосередньо пов'язана з їх вмотивованістю та інтеграцією медико-біологічних дисциплін.

Література:

1. Інформатика і статистика: навч. посіб. / О.В. Бойко, К.І. Ільканич, М.В. Коцаренко, С.В. Різничок. - Львів: ЛНМУ, 2016. – 145 с.
2. Різничок С. В. Інформаційні технології в освіті студентів-медиків у Львівському національному медичному університеті імені Данила Галицького / С.В. Різничок. - Медична освіта, 2015. - № 1. - С. 90-95.
3. Шевченко Н.Ф., Шевченко А.І. Успішність студентів як проблема педагогіки вищої школи / Н.Ф. Шевченко, А.І. Шевченко. - Вісник Запорізького національного університету, 2009. - № 2. - С. 215-219.

Владислав Ткачик, Марина Вольвач
(Пирятин, Україна)

ДИСТАНЦІЙНА ОСВІТА У ВИЩІЙ ШКОЛІ ПЕРЕВАГИ ТА НЕДОЛІКИ

Питання «бути чи не бути» дистанційній освіті вже не є актуальним для пересічної людини. У всьому світі дистанційна освіта існує, займає своє соціально-значуще місце в освітній сфері. У кінці 1997 року в 107 країнах діяло близько 1000 навчальних закладів дистанційного типу. Кількість тих, хто здобув вищу освіту в системі дистанційної освіти, в 1997 р. становила близько 50 млн. чоловік, у 2000 р. – 90 млн., за прогнозами у 2017р. 110 млн. а у 2023 р. становитиме 125 млн. чоловік [2, с. 53].

Виділяють три типи технологій, які застосовуються при дистанційній освіті:

- Перша технологія - навчання на основі паперових і аудіо-носіїв (навчально-методичні посібники, CD-диски, аудіовізуальні уроки та підручники). Зі студентом працює викладач, який перевіряє виконання завдань, які надсилаються поштою, і готовий відповісти на питання студентів по телефону, або ж провести консультацію у спеціальних навчальних центрах. До даної групи може бути віднесена традиційна технологія заочного навчання.

- Друга технологія - телевізійно-супутникова. Заснована на використанні телевізійних лекцій і передбачає трансляцію лекцій чи семінарів одночасно декількох аудиторіях. Це найдорожча з технологій, і тому вона поки мало використовується.

- Третя технологія - Інтернет-навчання, або мережева технологія, яка використовує можливості локальних і глобальних обчислювальних мереж. Інтернет використовується для забезпечення учнів навчально-методичним матеріалом, а також для інтерактивної взаємодії між викладачем і студентами. Дана технологія має ряд істотних переваг перед іншими, оскільки вона дозволяє проходити дистанційне навчання за індивідуальним розкладом, маючи постійний контакт з викладачем і іншими студентами [3].

Крім цього є інструменти спілкування у дистанційному навчанні, що значно полегшують сприйняття інформації студентом.

Електронна пошта – це стандартний сервіс Інтернету, що забезпечує передавання повідомлень, як у формі звичайних текстів, які в інших формах (програмах, графіці, звуках, відео) у відкритому чи захищеному вигляді. У системі освіти електронна пошта використовується для організації спілкування викладача й учня, а також учнів між собою.

Форум – найпоширеніша форма спілкування викладача й учнів у дистанційному навчанні. Кожний форум присвячений будь-якій проблемі або темі. Модератор форуму (мережевий викладач) реалізує дискусію чи обговорення, стимулюючи питаннями, повідомленнями, новою цікавою інформацією. Програмне забезпечення форумів дозволяє приєднати різні файли певного розміру. Кілька форумів можна об'єднати в один великий. Наприклад, під час роботи малої групи учнів над проектом, створюються форуми для кожної окремої групи з метою спілкування під час проведення дослідження над вирішенням поставленого для даної групи завдання, потім – обговорення загальної проблеми проекту усіма учасниками навчального процесу (веб-конференція).

Чат – спілкування користувачів мережі в режимі реального часу, засіб оперативного спілкування людей через Інтернет. Є кілька різновидів чатів: текстовий, голосовий, аудіо-відео чат. Найбільш поширений текстовий чат. Голосовий чат дозволяє спілкуватися за допомогою голосу, що під час вивчення іноземної мови у дистанційній формі є важливим моментом. З освітньою метою за необхідності можна організувати спілкування в чатах з носіями мови. Це реальна можливість мовної практики, яка проводиться у рамках запропонованої для дискусії проблеми, сумісної проектної діяльності, обміну інформацією.

Відеоконференція – це конференція реального часу в on-line режимі. Вона проводиться у визначений день і в призначений час. Для якісного проведення відеоконференції, як і телеконференції, необхідна її чітка підготовка: створення програм (цим займається мережевий викладач), своєчасна інформація на сайті і розсилка за списком (виконує педагог-куратор). Відеоконференція – один із сучасних способів зв'язку, що дозволяє проводити заняття у «віддалених класах», коли учні і викладач знаходяться на відстані.

Блог – це форма спілкування, яка нагадує форум, де право на публікацію належить одній особі чи групі людей. В Інтернет-курсі з мови технології блогу можна використовувати під час навчання у колективі. Наприклад, автор (один учень чи їх група) виконав певне завдання (вір, есе), яке розміщується на сайті свого мережевого щоденника (блогу), потім автор блогу дає можливість іншим учням прочитати і прокоментувати розміщений матеріал.

Технології Wi-Fi забезпечують можливість колективної роботи з документами, це енциклопедії колективного авторства. Ці технології можливі в організації колективної роботи у мережевому навчальному товаристві, де відбувається навчання з використанням проектного методу. В Інтернет-курсі з іноземної мови технології Wi-Fi можна використовувати для роботи з матеріалом, який належить редакції будь-яких учасників навчального процесу [1].

В процесі дистанційного навчання використовуються всі вищезазвані технології в різних пропорціях.

Серед суттєвих переваг дистанційної форми навчання можна відзначити наступні:

- Можливість навчатися у будь-який час. Студент, який навчається дистанційно, може самостійно вирішувати, коли і скільки часу упродовж семестру йому приділяти на вивчення матеріалу. Він будує для себе індивідуальний графік навчання.

- Можливість навчатися в будь-якому місці. Студенти можуть вчитися, не виходячи з дому чи офісу, перебуваючи у будь-якій точці планети. Щоб приступити до навчання, необхідний лише комп'ютер з доступом в Інтернет. Відсутність необхідності щодня відвідувати навчальний заклад - безсумнівний плюс для людей з обмеженими можливостями здоров'я, для проживаючих у важкодоступних місцевостях, батьків з маленькими дітьми.

- Навчання без відриву від основної діяльності. Для навчання зовсім не обов'язково брати відпустку на основному місці роботи, виїжджати у відрядження. Також дистанційно можна навчатися на декількох курсах чи у декількох навчальних закладах одночасно.

- Можливість навчатися у своєму темпі. Не обов'язково навчатися у тому ж темпі, що й інші студенти. Студент завжди може повернутися до вивчення більш складних питань, кілька разів подивитися відео-лекції, перечитати переписку з викладачем, а вже відомі йому теми може пропустити. Головне, успішно проходити проміжні та підсумкові атестації.

- Доступність навчальних матеріалів. Доступ до всієї необхідної літератури відкривається студенту після реєстрації в системі дистанційного навчання, або він отримує навчальні матеріали електронною поштою. Зникає проблема нестачі чи відсутності підручників, навчальних посібників чи методичок.

- Навчання в спокійній обстановці. Проміжна атестація студентів дистанційних курсів проходить у формі on-line тестів. Тому в студентів менше причин для хвилювань. Виключається можливість суб'єктивної оцінки: на систему, яка перевіряє правильність відповідей на питання тесту, не вплине успішність студента з інших предметів, його соціальний статус та інші чинники.

- Індивідуальний підхід. При традиційному навчанні викладачеві досить важко приділити необхідну кількість уваги всім студентам групи, підлаштуватися під темп роботи кожного. Використання дистанційних технологій підходить для організації індивідуального підходу. Крім того, що студент сам обирає собі темп навчання, він може оперативним отримати у викладача відповіді на виникаючі питання.

- Дистанційна освіта дешевша. Якщо порівнювати вартість навчання на заочній і дистанційній формах навчання, то дистанційна скоріш за все буде дешевшою. Студенту не доводиться оплачувати дорогу, проживання, а у випадку з зарубіжними вузами не потрібно витратитися на візу і закордонний паспорт.

- Зручність для викладача. Вчителі, репетитори, викладачі, що займаються педагогічною діяльністю дистанційно, можуть приділяти увагу більшій кількості студентів і працювати, навіть перебуваючи у відрядженні чи на конференції за кордоном.

Разом з тим, дистанційне навчання не позбавлене і ряду недоліків:

- Необхідна сильна мотивація. Практично весь навчальний матеріал студент-дистанційник освоює самостійно. Це вимагає достатньої сили волі, відповідальності і самоконтролю. Швидше за все, ніхто його підганяти чи заохочувати до навчання не стане. Підтримувати потрібний темп навчання без контролю з боку вдається не всім.

- Нестача практичних вмінь та навиків. Досить проблемно якісно організувати дистанційне навчання за напрямками підготовки та спеціальностями, на яких передбачена велика кількість практичних занять. Навіть найсучасніші комп'ютерні тренажери не замінять майбутнім менеджерам «живої» практики.

- Дистанційна освіта не підходить для розвитку комунікабельності. При дистанційному навчанні особистий контакт студентів один з одним і з викладачами мінімальний, а то і цілком відсутній. Тому така форма навчання не підходить для розвитку комунікабельності, впевненості, навичок роботи у команді.

- Проблема ідентифікації студента. Поки найефективніший спосіб простежити за тим, чи студент самостійно здавав іспити чи заліки, - це відео спостереження, що не завжди можливо. Тому на підсумкову атестацію студентам доводиться особисто приїжджати до вузу або його філії [4].

В даній статті було показано та проаналізовано, переваги та недоліки дистанційного навчання для людей, що здобувають освіту у вищих та середніх навчальних закладах. Реалізація в освіті дистанційного навчання, дозволить розв'язати низку завдань, які можна сформулювати так:

- забезпечення доступності різноманітних навчальних ресурсів;
- здобування загальної і професійної освіти в зручній, адекватній і відповідній формі для того, хто навчається;
- обмін даними, комунікативна діяльність на базі спільних інтересів, перш за все професійних і освітніх;
- сприяння розвитку профільної освіти у школі;
- організація дозвілля, відпочинку і розвитку;
- підвищення кваліфікації, перепідготовка або зміна професійної діяльності.

Незважаючи на всі свої недоліки дана система освіти є і буде найбільш затребувана у сучасному мінливому світі високих технологій, коли людина повинна постійно підвищувати свій науковий і загальний рівень знань, для можливості інтеграції у сучасне суспільство і наукову діяльність.

Література:

1. Методичні рекомендації щодо впровадження дистанційного навчання у навчальних закладах [Електронний ресурс] // УПРАВЛІННЯ ОСВІТИ виконавчого комітету Обухівської міської ради – Режим доступу до ресурсу: <http://www.ouo.gov.ua/>.
2. Нормативні документи з дистанційного навчання: зб. док. / уклад.: М. А. Семенов. – Луганськ: Альма-матер, 2005. – 53 с.
3. Проблемні аспекти дистанційної форми освіти та можливості її використання в Україні [Електронний ресурс] // ПРОВІЗОР – Режим доступу до ресурсу: <http://www.provisor.com.ua/>.
4. Переваги та недоліки дистанційного навчання [Електронний ресурс] // Кафедра менеджменту – Режим доступу до ресурсу: <http://kerivnyk.info>.

Науковий керівник:
старший викладач Вольвач Марина Василівна.

WEB ТЕХНОЛОГІЇ В НАВЧАННІ МАТЕМАТИЧНИХ ДИСЦИПЛІН У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

Актуальність даного аналізу засобів інформаційно-комунікаційних технологій зумовлена сучасним етапом розвитку освіти, що характеризується її глибинною трансформацією й інтенсивним пошуком нових шляхів підвищення ефективності навчального процесу. Дана риса, зумовлена особливостями інформаційного суспільства, виявляється у закономірному виникненні, поглибленні і загостренні протиріч, зокрема, між загальним визнанням Інтернету, як глобального інформаційного середовища, і досить обмеженим використанням його можливостей у навчанні [3, с. 624].

Незважаючи на те, що мережа Інтернет пропонує величезну кількість вільних математичних веб-сервісів, переважна більшість викладачів математичних дисциплін мають лише приблизне уявлення про їх існування.

Мобільне математичне середовище (ММС) – відкрите модульне мережне мобільне інформаційно-обчислювальне програмне забезпечення, що надає користувачу (викладачу, студенту) можливість мобільного доступу до інформаційних ресурсів математичного і навчального призначення, створюючи умови для ефективної організації процесу навчання та інтеграції аудиторної і поза аудиторної роботи [2, с. 102-109].

Основними складовими ММС є обчислювальне ядро (математичний пакет - інтегратор СКМ) та інформаційне забезпечення, що містить навчально-методичні та допоміжні інформаційні матеріали.

В якості обчислювального ядра ММС «Вища математика» обрано Web-СКМ Sage, що задовольняє наступні критерії:

- розширюваність (система повинна надавати можливість користувачеві доповнювати її для розв'язання нових класів задач);
- наявність різних інтерфейсів в та підтримка web-сервісів (для забезпечення мобільного доступу);
- кросплатформеність (мобільність програмного забезпечення);
- можливість створення програм із стандартними елементами управління (лекційних демонстрацій, динамічних моделей, тренажерів, навчальних експертних систем);
- можливість інтегрувати у себе різноманітне програмне забезпечення (на основі відкритих програмних інтерфейсів);
- підтримка технології Wiki;
- можливість локалізації та вільне поширення.

Таким чином, можна сказати, що ММС «Вища математика» є одним із прикладів інформаційно-комунікаційного освітньо-наукового середовища, побудованого на основі хмарних технологій.

Перспективи розвитку методики використання ММС є: розробка ММС з інших математичних дисциплін для студентів ВНЗ з урахуванням професійної спрямованості навчання; розробка методики використання засобів ММС у процесі навчально-дослідницької роботи студентів; підготовка конкурсних, курсових, кваліфікаційних робіт молодшого спеціаліста, бакалавра, спеціаліста, магістра; розробка методик використання засобів ММС у процесі навчання математичних спецкурсів за різними напрямками підготовки.

До *інноваційних web-орієнтованих інформаційно-комунікаційних технологій* навчання математики можна віднести систему Wolfram|Alpha – база знань та набір обчислювальних алгоритмів (англ. computational knowledge engine (CKE)). Wolfram|Alpha заснована на обробці природної мови (зараз – англійської), величезній бібліотеці алгоритмів і NKS (New Kind of Science) – підході для знаходження відповідей на запити. Система написана мовою Mathematica і становить близько 8 мільйонів рядків, що зараз виконуються приблизно на 10000 процесорах. WolframAlpha не видає перелік посилань, що ґрунтується на результатах запиту, а обчислює відповідь, ґрунтуючись на власній базі знань, яка містить дані з математики, фізики, астрономії, хімії, біології, медицини, історії, географії, політики, музики, кінематографії, а також інформацію про відомих людей та інтернет-сайти.

Він здатний переводити дані між різними одиницями вимірювання, системами числення, підбирати загальну формулу послідовності, знаходити можливі замкнуті форми для наближених дробових чисел, обчислювати суми, границі, інтеграли, розв'язувати рівняння і системи рівнянь, проводити операції з матрицями, визначати властивості чисел і геометричних фігур, виконувати логічні операції, будувати нормальні форми для формул логіки предикатів, виконувати і візуалізувати операції над множинами, шукати екстремуми функцій однієї і багатьох змінних, будувати графіки функцій, заданих у різних формах і координатах і т.д.

У жовтні 2009 р. було випущено програмний продукт для iPhone (пізніше – для iPad), а у жовтні 2010 р. – для Android, що являє собою браузер, здатний показувати лише одну сторінку – m.wolframalpha.com з розширеною клавіатурою для введення математичних формул. Це дає можливість використовувати Wolfram|Alpha як програмний засіб мобільного навчання математики [4].

Мобільні інформаційно-комунікаційні технології навчання математики. Серед існуючих ІКТ та засобів навчання найсприятливішими для реалізації навчання вищій математиці за змішаною моделлю є мобільні інформаційно-комунікаційні технології.

Мобільними інформаційно-комунікаційними технологіями навчання називатимемо сукупність мобільних апаратних та програмних засобів, а також систему методів та форм використання таких засобів у навчальному процесі з метою отримання, збереження, опрацювання та відтворення аудіо, відео, текстових, графічних та мультимедіа даних в умовах оперативної комунікації з глобальними та локальними ресурсами [1, с. 24].

Введення мобільних ІКТ до складу методичних систем навчання математичних дисциплін у ВНЗ змінює усі її складові, проте найбільшою мірою – технологічну підсистему методичної системи навчання (засоби, методи форми навчання).

Провідними засобами навчання математичних дисциплін стають мобільні засоби загального та спеціального призначення: апаратні (мобільні телефони, смартфони, електронні книжки, Lviv Polytechnic National University Institutional Repository <http://ena.lp.edu.ua> 79 ноутбуки і нетбуки, кишенькові ПК, планшети тощо) та програмні (мобільні системи підтримки навчання, мобільні педагогічні програмні засоби, системи зворотного зв'язку, мобільні системи комп'ютерної алгебри та динамічної геометрії).

Як мобільний програмний засіб навчання вищої математики можна використовувати нову систему MathPiper [1, с. 21], що інтегрує в собі систему комп'ютерної алгебри Yacas та систему динамічної геометрії GeoGebra.

MathPiper – це нова математично - орієнтована мова програмування, яка, з одного боку, доволі проста, з іншого боку – доволі потужна, щоб бути корисною для розв'язання широкого класу математичних та інженерних задач (www.mathpiper.org). MathPiper також є системою комп'ютерної алгебри (CAS). Крім того, для програмування під MathPiper використовується інтегроване середовище розробки (IDE).

Таким чином, в даній роботі розглянуто основні засоби інформаційно-комунікаційних технологій. Існує необхідність впровадження інноваційних інформаційно-комунікаційних технологій навчання в процес викладання математичних дисциплін у вищих навчальних закладах.

Аналіз подальших досліджень вбачається в розкритті детального використання Wolfram|Alpha і MathPiper для вузів.

Література:

1. Рашевська Н. В. Мобільні інформаційно-комунікаційні технології навчання вищої математики студентів вищих технічних навчальних закладів: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.10 "інформаційно-комунікаційні технології в освіті" / Рашевська Н. В. – Інституті інформаційних технологій і засобів навчання, 2011. – С. 21–24.
2. Словак К. І. Мобільні математичні середовища: сучасний стан та перспективи розвитку / К. І. Словак, С. О. Семеріков, Ю. В. Триус // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова / К. І. Словак, С. О. Семеріков, Ю. В. Триус., 2012. – (2; 12). – С. 102–109.
3. Триус Ю. В. Комп'ютерно - орієнтовані методичні системи навчання математичних дисциплін у вищих навчальних закладах: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. пед. наук: спец. 13.00.02 "теорія і методика навчання інформатики" / Триус Юрій Васильович – Черкаси, 2005. – 649 с.
4. WolframAlpha [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/WolframAlpha>.

Науковий керівник:

викладач Терещук Ірина Вікторівна.

Викторія Толкач
(Гомель, Республіка Беларусь)

ПРИМЕНЕНИЕ МОДУЛЬНОЙ ТЕХНОЛОГИИ ОБУЧЕНИЯ НА УРОКАХ ХИМИИ В СРЕДНЕЙ ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ШКОЛЕ

Методическими принципами инновационного урока считают субъективизацию, метапредметность, деятельностный подход, коммуникативность, рефлексивность. Современный урок характеризует большая доля самостоятельной работы учащихся, высокая степень их речевой активности и рефлексии, учитель при этом выступает в качестве организатора, а не информатора. Применение технологии модульного обучения поможет учителю организовать и провести урок в соответствии с современными требованиями. [1, с. 23]

По определению В.В. Валетова, модульное обучение заключается в разбивке учебного материала на отдельные взаимосвязанные учебные элементы, каждый из которых представляет собой специально разработанный и соответственно оформленный учебный вопрос. Он считает, что в условиях социально-экономических преобразований, внедрение гибкой модульной системы обучения является особенно актуальным. Эта система позволяет индивидуализировать учебный процесс, учитывая степень подготовленности, интересы и способности учащихся. Немаловажно и то, что модульное обучение дополняет традиционные формы подготовки и может быть использовано как самостоятельно, так и в сочетании с ними [2, с. 14].

Цель модульного обучения – содействие развитию самостоятельности учащихся, их умения работать с учетом индивидуальных способов проработки учебного материала.

Модульное обучение включает следующие задачи:

– сформировать у учащихся понятие о различных видах химических соединений.

– воспитать самостоятельность в изучении нового материала.

– научить школьников работать с модулем, осуществлять самооценку, развивать способность к самообразованию.

Результат обучения: готовность к самообразованию [3, с. 22].

Основные особенности методики:

1) в модуле излагается определенное и конечное содержание учебной информации;

2) даются разъяснения к содержанию этой информации (с помощью ТСО, конкретных литературных источников, методов добывания информации);

3) приводятся теоретические задания и рекомендации к ним;

4) имеются практические задания;

5) даётся система самостоятельного и внешнего контроля.

Научные идеи модульного обучения

1. Модульное обучение базируется на деятельностном принципе: только тогда учебное содержание осознанно усваивается, когда оно становится предметом активных действий обучающегося, причем не эпизодических, а системных. Поэтому, разрабатывая задания, преподаватель опирается на состав учения, ориентирует школьников на цель учебной деятельности, мотивирует ее принятие, определяет систему ученического самоконтроля и самооценки, обеспечивая, таким образом, самоуправляемый рефлексивный образовательный процесс.

2. Модульная технология строится на идеях развивающего обучения: если школьник выполняет задание с дозированной помощью преподавателя или одноклассников (подбадривание, указание ориентира и т.п.), он находится в зоне своего ближайшего развития. Такой подход способствует созреванию функций психики ребенка: то, что сегодня он делает с помощью других, завтра сможет сам, т.е. один цикл завершается, учащийся переходит в зону актуального развития, и виток раскручивается на новом уровне.

В модульном обучении это реализуется посредством дифференциации содержания и дозы помощи учащемуся, а также организации учебной деятельности в разных формах (индивидуальной, групповой, в парах постоянного и сменного состава).

3. В основании модульной технологии находится и программированное обучение. Четкость и логичность действий, активность и самостоятельность обучающегося, индивидуализированный темп работы, регулярная сверка результатов (промежуточных и итоговых), самоконтроль и взаимоконтроль — эти черты программированного подхода присущи и технологии модульного обучения.

4. Интенсивный характер технологии требует оптимизации процесса обучения, т.е. достижения наилучшего результата с наименьшей затратой сил, времени и средств [4, с. 352].

Предмет исследования: модульное обучение как метод преподавания на уроках химии, которое поможет мотивировать школьников к изучению химии, поможет в развитии самостоятельности, логического мышления, познавательной деятельности.

Объектом исследований явились знания учащихся старшего звена ГУО «СШ №12 г. Бобруйска». Для определения успеваемости и качества знаний учеников, вначале нами был рассчитан средний балл учеников по химии за предыдущий учебный год, по результатам которого были выявлены экспериментальные и контрольные группы учеников.

Среднегодовой балл учеников по химии за 2014-2015 год у 8 «А» класса составил 5,2 балла, у 8 «Б» класса составил 6,1 балл.

В качестве экспериментальной группы были выбраны ученики 8 «А» класса, т.к. средний балл учеников данного класса по химии ниже.

Предметом исследования является применение модульного обучения на уроках как метода преподавания химии и его влияние на уровень обученности и качество знаний учащихся по химии.

За время исследования было проведено 6 модульных уроков по следующим темам:

1) кристаллическое состояние вещества;

2) степень окисления;

3) окислительно-восстановительные реакции;

4) вода – универсальный растворитель;

5) растворимость веществ в воде;

6) реакции ионного обмена;

В результате проведенных уроков ученикам были предложены проверочные работы, по итогам которых посчитаны степень обученности учеников (СОУ) и качество знаний (КЗ). Степень обученности учащихся, выраженная в процентах, позволяет установить уровень обученности. Для оценки степени обученности учащихся (СОУ) и качества знаний (КЗ) используют следующие формулы, которые показывают фактическую эффективность учебной деятельности:

$$СОУ = 1/К \times (K_1(10) \times 100 \% + K_2(9) \times 96 \% + K_3(8) \times 90 \% + K_4(7) \times 74 \% + K_5(6) \times 55 \% + K_6(5) \times 45 \% + K_7(4) \times 40 \% + K_8(3) \times 32 \% + K_9(2) \times 20 \% + K_{10}(1) \times 12 \%)$$

где 75 % – 100 % – высокая степень обученности;

45 % – 75 % – средняя степень обученности;

ниже 45 % – низкая степень обученности.

Данный показатель учитывает процентное отношение учащихся, успевающих по определенной дисциплине на «10–9» и «8–7», к общему количеству учащихся, который рассчитывается по формуле.

$$K3 = \frac{n^{10-9}}{N} + \frac{n^{8-7}}{N} \times 100 \%$$

где n^{10-9} – количество учащихся, занимающихся на оценку «10–9»;

n^{8-7} – занимающихся на оценку «8–7»;

N – общее количество учащихся.

Степень обученности учеников 8 «А» класса при проведении модульных уроков варьировал в пределах от 59,4 % до 75,7 %.

Степень обученности учеников 8 Б класса при проведении классических уроков по тем же темам варьировал в пределах от 53,04 % до 58,22 %.

Результаты проверочной работы в восьмых классах показали, что показатель качества знаний экспериментального класса после изучения приведенных выше варьировал в пределах 63,10 – 75,70%. Контрольного класса 59,75 % – 68,63. Эти различия можно объяснить тем, что модульные уроки в большей мере повышают, степень обученности и качество знаний учеников, чем классические уроки.

Все учащиеся, присутствовавшие на уроке, активно работали с учебным материалом и выполняли задания учителя. В классах большинство учеников имеют хорошую успеваемость по всем предметам, в частности и в химии. Однако при применении модулей на уроках химии ученики, которые не были заинтересованы в предмете, проявили интерес и стали наиболее активны на уроке. Оценка сформированной мотивации к изучению химии и успеваемость учащихся проводились путем наблюдений, беседы с учителем и по результатам самостоятельных работ с последующим анализом результатов.

Таким образом, по результатам проверочных работ в двух параллельных классах, можно сказать, что учащиеся 8 «А» класса в сравнении с учащимися 8 «Б» показали наиболее лучший результат, но разница не подтверждена статистически. Разницу в результатах можно объяснить тем, что степень подготовки класса в целом и мотивация к изучению предмета в экспериментальном классе выше. Учащиеся 8 «А» класса на уроке были более активны и сосредоточены, задавали больше вопросов по непонятным моментам, чем ученики 8 «Б», однако в классе также прослеживалась определенная степень заинтересованности.

В результате обучения и применения системы модульных уроков химии нам удалось:

– незначительно, но улучшилось качество знаний и успеваемость;

– сформировались навыки самостоятельно совершенствоваться и углублять знания по химии, что в свою очередь, способствует развитию интереса к этому предмету, в использовании знаний на практике;

– развить такие качества как трудолюбие и целеустремленность.

После проведения исследований стоит отметить, что применение модульного обучения повышает интерес учащихся к предмету. При использовании модулей на уроке как одной из форм контроля знаний у учащихся развиваются умения наблюдать, обобщать, проводить аналогии, делать выводы и обосновывать их самостоятельно.

Если регулярно и своевременно применять модули при обучении химии, то это приведет к повышению химической компетенции и качества образования.

Литература

1. Ивлиева, Н.А. Модульное изучение теоретических основ органической химии // Химия в школе / Н.А. Ивлиева. – 2010. – №6. – 23–28 с.
2. Валетов, В.В. Проблемы организации модульной системой обучения / В.В. Валетов, В.К. Пашкас, В.Р. Мамчиц // Адукацыяи выхаванне. – 1999. - № 2. – 14-16 с.
3. Тануркова, Е.И. Модульный урок по теме «Озон» // Химия в школе / Е.И. Тануркова. – 2011. – №5. – 22–25 с.
4. Третьяков, П.И. Технология модульного обучения в школе: Практико-ориентированная монография / П.И. Третьякова. // М.: Новая школа, 2001. – 352 с.

Научный руководитель:

ассистент кафедры химии УО «ГГУ им. Ф. Скорины» Пырх Ольга Викторовна.

РЕСУРСИ ПЕДАГОГІКИ СПІВРОБІТНИЦТВА ДЛЯ ПІДГОТОВКИ ПЕДАГОГІВ ПРОФЕСІЙНОГО НАВЧАННЯ МЕТАЛУРГІЙНОГО ПРОФІЛЮ

Постановка проблеми. Потреба сучасного високотехнологічного металургійного виробництва в компетентних, професійно мобільних кваліфікованих робітниках зумовлює підвищення вимог до якості підготовки педагогів професійного навчання металургійного профілю. Перебудова освіти на засадах компетентнісного й особистісно діяльнісного підходів відбувається занадто повільно, що гальмує процес євроінтеграції української освіти. Така ситуація спонукає педагогів до пошуку ефективних механізмів прискорення процесу гуманізації вітчизняної освіти. Оновлення професійної освіти на гуманістичних засадах здатні забезпечити педагоги, які володіють методами, технологіями й методиками гуманної педагогіки. Реалізація принципів педагогіки співробітництва у підготовці педагогів професійного навчання є важливим сучасним завданням дидактики вищої школи, його виконання прискорить реформування вітчизняної професійної освіти на гуманістичних засадах.

Аналіз досліджень і публікацій показав, що теоретичний фундамент педагогіки співробітництва було закладено в працях зарубіжних і вітчизняних філософів, психологів, педагогів (Ж.-Ж. Руссо, Я. Корчак, К. Роджерс, Е. Берн, А. Макаренко, В. Сухомлинський та ін.). В 80-90 рр. ХХ ст. ідеї педагогіки співробітництва знайшли вираження в публікаціях педагогів-журналістів (В. Матвєєва, С. Соловейчика), в авторських концепціях навчання і виховання, практиці педагогів-новаторів (Ш. Амонашвілі, І. Іванова, Є. Ільїна, С. Лисенкової, Л. Нікітіної, Б. Нікітіна, В. Шаталова, М. Щетиніна та ін.). Проте, слід зазначити, що в контексті підготовки педагогів професійного навчання дана проблема не розглядалася. **Мета статті та завдання дослідження** – обґрунтувати ресурси педагогіки співробітництва як інноваційної технології навчання педагогів професійного навчання у ВНЗ.

Виклад основного матеріалу. Ідеї педагогіки співробітництва були сформульовані в «Маніфесті», опублікованому «Учительською газетою» 18 жовтня 1986 року [5]. З того часу її положення знайшли відгук в діяльності багатьох педагогів-практиків та науковців. В контексті нашого дослідження ми дотримуємося думки про те, що педагогіка співробітництва спрямована на демократизацію і гуманізацію підготовки педагогічних кадрів, що актуальне для гуманізації професійної освіти.

Одним із основних положень концепції гуманізації освіти є застосування гуманних технологій навчання і виховання студентів [4]. На нашу думку педагогіку співробітництва характеризують як гуманну педагогічну технологію наступні її положення: в роботі з учнями робиться наголос на їхньому залученні до навчання, на спільну працю вчителя і учнів; практикується навчання без примусу; пропагується ідея важкої мети: вчителі прагнуть ставити перед учнями складні завдання, вселяючи впевненість, що мета буде досягнута; використовується ідея опори (вчителі включають в предметно-словесну інформацію різноманітні опорні сигнали, схеми, які є засобами розвитку пам'яті, просторової уяви, алгоритмічних форм мислення) [1, с. 188].

Гуманістична сутність навчання, побудованого на принципі співпраці та взаємодопомоги, пояснює В. Дьяченко, виникає з необхідності ставити кожного в положення того, хто навчає, коли кожен, навчаючи інших, співпрацюючи з ними, намагається оволодіти досліджуваною темою, а також навчальним предметом в цілому [2, с. 181].

Проаналізуємо педагогічні прийоми педагогів-новаторів, викладені С. Соловейчиком і авторами педагогіки співробітництва [5] в контексті практики підготовки педагогів професійного навчання у ВНЗ.

Реалізація ідеї навчального співробітництва передбачає організацію групового співробітництва (роботу в мікрогрупах, групові проекти, web-квести і таке ін.). Організація співробітництва, співпраці передбачає певні педагогічні дії викладача. Так, будування відносин співпраці передбачає сумісне визначення й обговорення загальних цілей. Перед початком роботи викладач має звертати увагу студентів на те, що сумарна оцінка результату роботи групи складатиметься з оцінок за якість взаємодії студентів у подоланні труднощів спільними зусиллями, активність у допомозі один одному, обмін думками, обґрунтування власної точки зору. Викладач організовує колективний аналіз перебігу занять, виконання індивідуальних і колективних проектів. Зауважимо, що створити умови для взаєморозуміння допомагає спільне обговорення результатів навчальної діяльності студентів. Стимулювання розвитку пізнавальних інтересів майбутніх педагогів професійного навчання відбувається завдяки тому, що викладач і студенти розв'язують педагогічні задачі, аналізують педагогічні ситуації, залучаючи життєвий досвід студентів.

Педагогічне співробітництво як гуманістичну технологію визначає повага викладача до особистості та індивідуальної своєрідності студента. Завдяки спеціально розробленим завданням, питанням викладач підтримує і стимулює розвиток самостійного критичного мислення, розвиває здатність студента висловлювати власну точку зору, аргументовано відстоювати її в дискусіях. Тобто, пріоритет надається розумінню інформації, а не її механічному запам'ятовуванню. На занятті викладач застосовує прийоми, що дозволяють кожному студенту відчувати себе особистістю, яку поважають викладач і студенти. Така діяльність викладача, вважає А. Остапенко, стає можливою за умов взаємної доброзичливості; розвитку навичок культурного спілкування; створенню атмосфери співпраці і рівності [3, с. 28]. Отже, сутність

педагогіки співробітництва полягає у побудові навчально-виховного процесу завдяки спеціально організованій спільній діяльності викладача й студента, яка передбачає рівні позиції учасників.

Реалізація ідеї зміни стосунків зі студентами потребує від викладача створення на занятті ситуації успіху для кожного студента - надання можливості проявити свої здібності незалежно від наявного рівня знань, використовувати життєвий досвід студентів, що викликає позитивні емоції від відчуття зростання власної компетентності, усвідомлення значущості власного досвіду. У зв'язку з цим зауважимо, що вирішальний вплив на студента здійснюється в процесі його взаємодії з викладачем як особистості з особистістю, а точніше «через вплив особистості вчителя на особистість студента [6, с. 27].

Наступна ідея - ідея складної мети втілюється завдяки тому, що викладач, формуючи складну мету, демонструє впевненість в її досягненні студентами, констатує наявність необхідних ресурсів.

Втілення ідеї опори потребує від викладача переструктурування навчального матеріалу (у вигляді опорних сигналів - схем, таблиць, слів, презентацій тощо). Таким чином створюються умови для більш глибокого розуміння матеріалу. Використання опор для контролю дозволяє перевіряти розуміння студентом матеріалу, а не якість запам'ятовування.

Практична реалізація ідеї навчання без примусу передбачає застосування нетрадиційних систем оцінювання. На нашу думку, ця ідея є найскладнішою щодо впровадження у вищій школі, її реалізацію ми пов'язуємо з впровадженням проектних технологій, залученням студентів до науково-дослідної та профорієнтаційної роботи.

Ідея вільного вибору втілюється в практиці ВНЗ у наданні студентам можливості вибору «дисциплін вільного вибору студентів», тематики самостійних робіт, курсових, дипломної роботи, а також форм виконання завдань (презентація, доповідь, повідомлення, опорний конспект, реферат тощо),

Впровадження ідеї випередження передбачає звернення викладача до окремих аспектів складних тем, що заплановані для вивчення пізніше. Таке випередження програми викликає задоволення студентів від здатності оволодіти складним матеріалом. Завдяки таким асоціаціям-аналогіям викладач розкриває навчальний матеріал, звертаючись до нього декілька разів на різних рівнях складності за принципом спіралі.

Ідея великих блоків реалізується в модульно-блочних технологіях навчання, якими передбачено поєднання великих блоків матеріалу дисципліни в окремі розділи (модулі). Це допомагає студенту легше встановлювати логічні зв'язки окремих тем, визначати головне і другорядне та ін.

Впровадження ідеї самоаналізу знаходить втілення в методичних рекомендаціях студентам щодо виконання самостійної роботи у завданнях самоаналізу, самоконтролю засвоєної теми; пропозицій щодо оцінювання індивідуальних досягнень студентів на заняттях (практичних, семінарських) не лише викладачем, а й усіма присутніми студентами.

Ідея інтелектуального фону навчального колективу передбачає створення середовища ВНЗ, яке стимулює не лише розвиток інтелекту, а й професійних здібностей майбутнього фахівця, допомагає реалізувати загальні життєві цілі та цінності; підтримує пізнавальні інтереси, створює умови для творчого розвитку (наприклад, організація науково-дослідної роботи студентів, участь в олімпіадах, конкурсах).

Реалізація ідеї діалогічних роздумів передбачає навчання в діалозі з аудиторією, доброзичливе, уважне ставлення до висловлювань студентів, заохочення студентів до висловлення власних думок, до активності, співпраці викладача зі студентами в пошуку рішення навчальних проблем, що стимулює розвиток розумових здібностей [4, с. 467].

Втілення ідеї особистісного підходу до студента означає, що викладач повинен забезпечити такі педагогічні умови, завдяки яким кожен студент в освітній ситуації відчуватиме себе особистістю, яку цінують, підтримують.

Реалізувати ідею співробітництва педагогів допомагає взаємодія викладачів (обмін інформацією, роздумами, досвідом, співпрацю) з метою обміну ідеями, пропозиціями щодо розв'язання проблем їх впровадження. Організація співробітництва в освітньому середовищі, потребує єдності, зусиль усього педагогічного колективу, тому і сьогодні актуально звучить заклик С. Соловейчика до педагогів оновлювати власні методи, відносини зі студентами, співпрацювати зі студентами й між собою.

Висновки. Отже, впровадження ідей педагогіки співробітництва в процес підготовки педагогів професійного навчання дозволить організувати спільну розвиваючу діяльність усіх суб'єктів освітнього процесу. Дидактичне проектування спільної діяльності базується на усвідомленні викладачем, і студентами спільних цілей навчання, виховання і розвитку. В означеній ситуації викладач виступає в ролі фасилітатора, помічника; студенти – в ролі суб'єктів навчання, активних здобувачів знань. В процесі підготовки майбутні педагоги професійного навчання повинні оволодіти гуманістичними педагогічними технологіями, набути власний досвід педагогічної діяльності на гуманістичних засадах (навчання без примусу). Навчити цьому студентів можливо лише навчанням без примусу. З цією метою необхідно створити гуманістичне середовище з урахуванням принципів педагогіки співробітництва: особистісний підхід і повага до студента; виключення примусу в навчанні; забезпечення умов для вільного вибору студентами завдань; вивчення навчального матеріалу великими блоками з використанням активних форм та методів; стимулювання творчої праці; навчання самоаналізу і самооцінці якості власної навчальної діяльності тощо.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, педагогіка співробітництва має ресурси як інноваційна технологія навчання педагогів професійного навчання у ВНЗ; знаходить втілення

завдяки спеціально організованій спільній діяльності педагога і студента, в якій його учасники знаходяться в рівних позиціях. У навчальному колективі створюється сприятливий психологічний клімат для навчання і розвитку студентів, зміцнюється внутрішня мотивація студентів до оволодіння майбутньою професією.

Література:

1. Азимов Э. Г., Щукин А. Н. Новый словарь методических терминов и понятий (теория и практика обучения языкам). – М.: Издательство ИКАР, 2009. – 448 с.
2. Дьяченко В.К. Сотрудничество в обучении: О коллективном способе учебной работы: Книга для учителя / В.К. Дьяченко. – Москва: Просвещение, 1991. – 192 с.
3. Остапенко А. А. Моделирование многомерной педагогической реальности: теория и технология / А.А. Остапенко. – М.: Нар. образ., НИИ шк. техн., 2005. – 384 с.
4. Педагогика и психология высшей школы./под. ред. М.В. Булановой Топорковой: Учебное пособие. – Ростов н/Д:Феникс, 2002. – 544 с.
5. Педагогика сотрудничества / С. Лысенкова, В. Шаталов, И. Волков и др. // Учительская газета. – 1986. – 18.10.1986.
6. Рысак Л.И., Капустин Н.П., Комисарова Л.А., Коровкина С.М. Школа творческого развития личности. – М.: Педагогическое общество России, 2002. – 96 с.

Науковий керівник:

кандидат педагогічних наук, Учитель Інна Борисівна.

**Леся Червона
(Київ, Україна)**

СУЧАСНІ ПРАКТИКИ СТУДЕНТСЬКОГО САМОВРЯДУВАННЯ НА ПРИКЛАДІ ДАНІЇ ТА НІМЕЧЧИНИ

Студентські асоціації, студентське самоврядування, вільні студентські союзи, студентські сенати, гільдії студентів або уряди студентів – все це студентські організації, які реально функціонують в багатьох університетах та вищих навчальних закладах по всьому світі. Залежно від країни: назва, цілі, структура, методи і реалізація цих організацій можуть змінюватися. Але, універсальним призначенням подібних організацій є офіційне представництво студентів у вищих навчальних закладах.

Отже місія студентського самоврядування, або основна мета цієї організації, сенс її існування в сучасних вузах полягає в формуванні правової студентської організації, яка здатна представляти і захищати інтереси студентів, впливати на освітню політику в ВНЗ та уряду. Відповідно до цього формуються функції студентського самоврядування такі як: представництво інтересів студентів на всіх рівнях (місцевому, національному, міжнародному); участь в управлінні освітньою установою; сприяння розвитку освітньої політики в ВНЗ; розвиток культурної, спортивної, соціальної тощо сфери діяльності студентства; організація взаємодопомоги в навчально-професійному просторі тощо.

Очевидно, що особливості становлення та розвитку студентського самоврядування в кожній країні світу тісно пов'язані з особливостями суціокультурного, політичного, історичного, економічного тощо, контекстів і має власну неповторну історію свого розгортання.

Разом з тим, спільним є сутнісне розуміння студентського самоврядування як структурного компоненту самоврядування навчального закладу, що автономно функціонує в системі вищої освіти, створений з метою врядування справами студентів і участі їх представників в управлінні навчальним закладом в рамках компетенцій визначених законодавством. Якісні характеристики студентського самоврядування можна досліджувати через співставлення форм організації, органів студентського самоврядування, функції, принципи тощо.

Як приклад, розглянемо сучасні практики студентського самоврядування в вищих навчальних закладах Данії та Німеччини.

В більшості європейських країни аналогами студентського самоврядування є організації відомі як «student union», що в перекладі на українську мову може означати як студентські союзи так і студентські спілки.

Так, в Данії всі університети мають власні студентські ради, датською мовою «Studenterråd», які офіційно представляють студентство в вищих навчальних закладах. Найперша студентська рада в Данії була створена в Копенгагенському університеті (в 1911 році), її основною метою було врахування інтересів студентів при розробці програм. Спочатку вплив студентства був доволі формальним, згодом, на початку 1970-х років уряд Данії прийняв закон, згідно якого студенти отримали 25 % місць у керівних органах навчальних закладів і 50 % в дослідницьких, що привело до занадто потужного студентського впливу у ВНЗ, і в 1992 році було прийнято закон про університети яким помітно знизився вплив Studenterrådenes в університетах. Взагалі, Studenterråd це добровільні організації, членство в яких не є обов'язковим для всіх студентів. Студентські ради в університетах Данії не залежать від адміністрації вузу, мають статус юридичних осіб та несуть повну відповідальність за власну діяльність. Studenterråd обирають з поміж свої членів представників до різних адміністративних органів, в певному порядку, що встановлюється статутом

Studenterråd в кожному конкретному навчальному закладі. Щодо фінансування, то студентські ради в Данії частково фінансуються коштом самих ВНЗ, а також, вони можуть встановлювати членські внески або заробляти кошти для своєї діяльності беручи участь в різних сферах бізнесу. Крім того Studenterråd, як правило, координують та фінансують діяльність малих, більш спеціалізованих студентських організацій.

Окрім своїх представницьких функцій Studenterråd прагнуть поліпшувати умови для студентів і для цього мають цілий ряд соціальних та академічних послуг, що покликані зробити повсякденне життя більш легким і приємним. Пропозиції варіюються в усіх напрямках і одночасно направлені на зміцнення соціального життя в університеті.

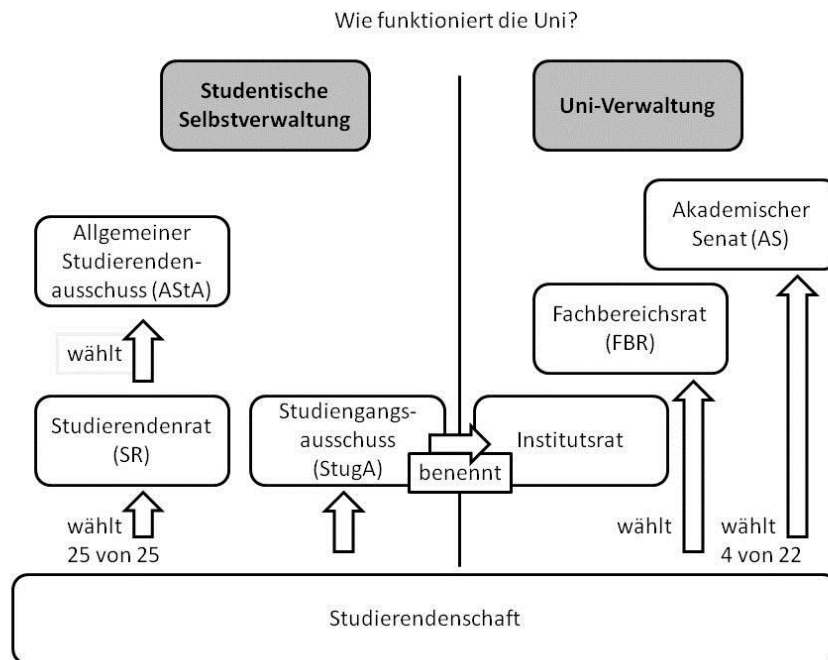
У вищих навчальних закладах Німеччини практики функціонування студентського самоврядування не однакові. Як відомо, Німеччина є федеративною державою, що складається з 16 федеральних земель. Система освіти в Німеччині лише у найважливіших питаннях регулюється державою на федеральному рівні, а найбільші повноваження у розвитку і регулюванні освіти має не держава в цілому, а окремі федеральні землі. Саме тому і фактична форма реалізації студентського самоврядування залежить від законодавства федеральних земель.

В переважній більшості земель Німеччини, окрім Баварії і Баден-Вюртемберга, основними органами студентського самоврядування є:

– загальні студентські збори (die Studentenversammlung), це найвищий студентський орган, на якому приймаються різні рішення);

– студентський парламент (das Studentische Parlament або StuPA), це найвищий виборний орган студентського самоврядування, який приймає статут, розподіляє і затверджує бюджет організації, контролює фінанси, визначає розмір членських внесків, вибирає і контролює діяльність загального студентського комітету ВНЗ (ASTA); визначає дати проведення засідань і їх регламент тощо. Студентський парламент як правило складається з президента, президії та різноманітних комітетів;

– загальний Студентський комітет (ASTA), на німецькій мові: Allgemeiner Studierendenausschuss (термін «Allgemeiner Studierendenausschuss» з'явився в кінці 19-го століття, але тільки після закінчення Першої світової війни, студентські органи були офіційно визнані в більшості німецьких держав). Це є виконавчий орган студентських парламентів і рад усіх факультетів, який представляє інтереси студентства як в середині ВНЗ так і поза його межами. Іноді AStA включає в себе так звані Autonome Referate (автономні консультанти), що представляють меншини, які обираються членами їх групи однолітків (не студентського парламенту). Очолює загальний студентський комітет правління, яке організовує відділи (реферати або нім. der Referat) з різних напрямків діяльності (освітньої політики в ВНЗ, фінансових питань, культурних, соціальних, спортивних тощо) і призначає референтів які очолюють ці відділи, а за свою роботи отримують винагородження. Слід зазначити, що в деяких невеликих ВНЗ не має потреби створювати студентський парламент, а загальний студентський комітет обирається прямим голосуванням на загальних зборах студентів.

(studentische selbstverwaltung – студентське самоврядування; Uni-Verwaltung -ректорат; wählt – вибори; situdierendenrat - студентські ради; Studiengangsausschuss - студентський комітет з досліджень; Benennt – призначати; Studierendenschaft студентство; Fachbereichsrat – факультет; Institutsrat - інститутська рада)

Вище ми привели схему функціонування та організації студентського самоврядування на прикладі Бременського університету який є найбільшим вищим навчальним заклад землі Бремен, в ньому

навчається близько 18 тисяч студентів та працює понад 1 500 викладачів [1].

Дещо відрізняється студентське самоврядування в Баварії та Баден-Вюртемберзі. Там діє студентський конвент (нім. der Studentische Konvent), що практично являє собою загальні збори різних студентських організацій. «У Баварії в 1973 р., а в Баден-Вюртемберг в 1977 р. було ліквідовано студентське самоврядування, що має законно свій статут та керівні органи, тобто студентський парламент і загальний студентський комітет (AStA), оскільки представники цих органів брали участь у політичних рухах 1960-1970-х рр. і зарекомендує-вали себе не з кращого боку. Таким чином, політики намагалися і намагаються обмежити політичну діяльність студентів. Студентський парламент був замінений на конвент, а загальний студентський комітет - на раду студентських представників» [2, с. 24].

Ще однією особливістю, яку варто згадати, є те, що в німецьких вищих навчальних закладах немає академічних груп, які є звичними для українських ВНЗ і тому студенти там об'єднуються за спеціальностями, так звані об'єднання фахівців (нім. Die Fachschaften), і обирають раду об'єднання спеціалістів на факультеті, яка зазвичай займається представленням інтересів професійної освіти; співпрацює з професорсько-викладацьким складом факультету з метою успішного здійснення навчальної та наукової діяльності; приймає участь в обговоренні навчального процесу, беручи до уваги особливості окремих навчальних курсів (звертається увага на питання стандартизації навчальних курсів і порядок проведення іспитів, оскільки ці моменти в ФРН у всіх землях регулюються по-різному) тощо. [2, с. 27]

Підводячи підсумки, зазначимо, що студентське самоврядування в сучасних вищих навчальних закладах може мати різну форму, методи тощо, але основне це те, що вони забезпечують певну представницьку структуру, яка відкриває можливості реалізувати такі основні цілі студентського самоврядування як: збереження і розвиток демократичних традицій студентства; захист та представництво прав та інтересів студентів; підтримку студентів у вирішенні освітніх, соціально-побутових та інших питань, які зачіпають їх інтереси; розвивати лідерські якості, творчу ініціативу студентів, їх відповідальність і громадянську позицію, самостійність і соціальну активність.

Література:

1. Allgemeiner Studierendenausschuss (AStA). Die Studierendenvertretung an der Universität Bremen [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.asta.uni-bremen.de/en/der-allgemeine-studierendenausschuss-asta/>
2. Студенческое самоуправление в вузах Германии: традиции, опыт, модели: монография / И.Б. Акиншина, И.Ф. Исаев. – Белгород: ИД «Белгород» НИУ «БелГУ», 2014. – 176 с.

SEKCJA: POLITOLOGIA

Viktoriya Herasymenko
(Polska, Kraków)

**DETERMINANTY CHARAKTERYZUJĄCE ŚRODOWISKO DZIAŁANIA PODMIOTÓW STANOWIĄCYCH
ZAGROŻENIE ASYMETRYCZNE**

Przemiany ładu międzynarodowego po zimnej wojnie oraz pojawienie się nowych osi podziałów i konfliktów w społeczności międzynarodowej świadczą o środowisku w którym funkcjonują podmioty stanowiące zagrożenia asymetryczne oraz o zakresie oddziaływania na bezpieczeństwo państw.

Głównymi czynnikami wpływającymi na kształt współczesnego bezpieczeństwa międzynarodowego są po pierwsze zakończenie zimnej wojny i rozpad układu dwubiegunowego, co spowodowało zwiększenie prawdopodobieństwa wybuchu wojny ogólnoświatowej w szczególności z użyciem broni nuklearnej (po zakończeniu zimnej wojny broń jądrową zbudowały Indie, Izrael i RPA). Posiadały ją również stali członkowie Rady Bezpieczeństwa ONZ [1]. Zmniejszyło się prawdopodobieństwo powstania tradycyjnego zagrożenia militarnego, czyli powstania ataku zbrojnego pochodzącego z zewnątrz (obecne wojny mają przeważnie charakter regionalny, dlatego nie niosą one zagrożenia dla całego systemu międzynarodowego) [2]. Spadek ten wówczas uruchomił poważniejsze postrzeganie problemów, które w czasie zimnej wojny były uważane za drugorzędne, czyli działanie podmiotów powodujących powstanie zagrożeń asymetrycznych. Po drugie w porządku pozimnowojennym ideologia już nie była czynnikiem kształtującym ład międzynarodowy [3, s. 315]. Ład zimnowojenny charakteryzował się istnieniem dwóch aktorów sceny międzynarodowej, którzy posiadali własne kryterium ideologiczne. W stosunkach pozimnowojennych na znaczeniu zyskały zjawiska cywilizacyjno-kulturowe oraz społeczno-ekonomiczne, które kształtowały środowisko międzynarodowe oraz rozwój jednostek, które stanowiły zagrożenia asymetryczne. Po trzecie Stany Zjednoczone w skutek rozpadu układu dwubiegunowego uzyskały status mocarstwa globalnego [2, s. 74]. Ten status mocarstwowości USA nie był spowodowany tylko i wyłącznie upadkiem ZSRR (mocarstwowy status USA jest rezultatem mądrej dyplomacji oraz połączeniem potencjału militarnego z potencjałem gospodarczym) [4, s. 5-9]. Obecnie Stany Zjednoczone dominują w sferze bezpieczeństwa, żadne państwo nie jest w stanie przeciwstawić się tej pozycji na świecie (po zakończeniu zimnej wojny USA nie dostrzega drugiego aktora stosunków międzynarodowych, który mógł by z nim rywalizować. Dostosowanie polityki zagranicznej i bezpieczeństwa do układu sił na świecie zaczęło się po reformie instytucji międzynarodowych, a w szczególności po powstaniu WTO i rozszerzeniu NATO) [5]. Stany Zjednoczone są głównym gwarantem bezpieczeństwa, co powołuje to mocarstwo do większej odpowiedzialności za bezpieczeństwo całego świata oraz ingerowania w różnego rodzaju konflikty regionalne (ważnym konfliktem regionalnym jest konfrontacja na Kaukazie Południowym, która przekreśliła działania podjęte przez UE, USA, NATO co do tego regionu) [6, s. 1]. USA współpracuje z państwami zachodnimi tworząc wspólnotę bezpieczeństwa, ale coraz częściej słyszymy dziś o utworzeniu Europejskiej Polityki Bezpieczeństwa i Obrony (jako swoistej przeciwwagi dla NATO) [7, s. 69-70].

Zakończenie zimnej wojny podkreśliło podziały w społeczności międzynarodowej na wysoko rozwiniętą Północ oraz ubogie Południe, czyli zróżnicowanie na płaszczyźnie socjoekonomicznej. Na Południu formują się warstwy bogatych i strefy biedy, w których rozwija się przestępczość i korupcja [8, s. 41-42].

Również istotnym czynnikiem, wpływającym na bezpieczeństwo międzynarodowe jest zróżnicowanie kulturowo-cywilizacyjne, które polega na odmienności kultur, światopoglądów oraz ukształtowanej w świadomości jednostek hierarchii podstawowych wartości. W swojej książce pod tytułem „Zderzenie cywilizacji” Samuel Huntington najlepiej opisuje wpływ czynników kulturowych na kształt stosunków międzynarodowych oraz globalne bezpieczeństwo. Według tej koncepcji, mimo tego, że cywilizacje pojmowane są jako największe samodzielne podmioty, nie mogą być one rozpatrywane tylko pod względem politycznym. Cywilizacje stanowią podstawowy wyznacznik struktury porządku międzynarodowego po zakończeniu zimnej wojny (S. Huntington wyróżnia osiem głównych, współcześnie integrujących cywilizacji – zachodnią, islamską, chińską, japońską, indyjską, prawosławną, latynoamerykańską i (ewentualnie) afrykańską). Huntington twierdzi, iż najbardziej kontrowersyjny charakter mają pogranicza cywilizacji, gdzie powstają liczne napięcia i konflikty. W porządku pozimnowojennym szczególne znaczenie mają kontakty z cywilizacją zachodnią (S. Huntington twierdzi, że cywilizacja zachodnia charakteryzuje się podziałem władzy duchownej i świeckiej, zachodnim chrześcijaństwem, rządami prawa, demokracją przedstawicielską oraz społecznym pluralizmem) [9, s. 28-46], a innymi cywilizacjami. Najbardziej widocznym współcześnie jest starcie między islamem i światem zachodnim, przejawiają się przeważnie efektywnością grup terrorystycznych, które stanowią zagrożenie asymetryczne.

B. Berber stworzył koncepcję rywalizacji Mc Świata oraz Dżihadu. Podstawowym czynnikiem określającym kształt stosunków międzynarodowych jest przeciwstawienie się dwóch sprzecznych tendencji. Pierwsza polega na unifikacji społeczeństwa konsumpcyjnego i utworzenia tak zwanego Mc Świata. Druga polega na podkreślanu odrębności kulturowej oraz rozdrobieniu się kulturowej odrębności – jest to Dżihad [10, s. 245-262]. Równoczesny rozwój tych dwóch tendencji powoduje konflikty o podłożu etnicznym, kulturowym oraz religijnym, co sprzyja powstaniu i rozwojowi terroryzmu.

Kolejnym czynnikiem wpływającym na bezpieczeństwo międzynarodowe są procesy globalizacyjne. Po zakończeniu zimnej wojny globalizacja obejmowała tylko płaszczyznę ekonomiczną. Obecnie obejmuje szerszy

zasięg, a mianowicie dotyczy każdej sfery życia społecznego (S. Nye i R. Keohane wymieniają cztery główne wymiary globalizacji – ekonomiczny, wojskowy, ekologiczny i społeczno-kulturowy. W polskiej literaturze przedmiotu podobną klasyfikację podaje M. Pitraś, wskazując jednak na pięć głównych wymiarów globalizacji: polityczny, ekologiczny, ekonomiczny, informacyjny, kulturowy). Ze względu na swoją złożoność procesy globalizacyjne są nieodmienne i żaden z uczestników stosunków międzynarodowych nie może objąć całkowitej kontroli nad kierunkami, tempem oraz charakterem przemian wynikających z globalizacji [11, s. 403-427]. Procesy globalizacyjne żeby za takie je uważać muszą obejmować znaczny obszar geograficzny. Im bardziej społeczeństwo jest zglobalizowane tym jest mocniej podatne na atak z użyciem metod asymetrycznych.

Obecne konflikty wcześniej uważane za lokalne wywierają wpływ na sytuację globalną oraz stabilność odległych regionów świata [12, s. 81]. Ścisłe powiązania infrastruktury transportowej, telekomunikacyjnych, sieci energetycznych, wodociągowych oraz sektora bankowego. Zwiększyło to ilość czułych punktów oraz rozległość negatywnych skutków w wypadku naruszenia jednego z nich.

Spółeczeństwa najbardziej zglobalizowanych państw są w stanie zagrożenia bezpieczeństwa, ponieważ liberalno-demokratyczny model społeczeństwa politycznego sprzyja podatności tych państw na działanie podmiotów pozapaństwowych. Demokratyczny ustrój tych państw ogranicza ich zdolności do przeciwdziałania tym zagrożeniom [13, s. 54-69]. Po drugie społeczeństwa krajów najbardziej zglobalizowanych są technocentryczne (przykładem może być fakt, iż do 11 września 2001 r. 90% budżetu inwestycyjnego amerykańskich służb wywiadowczych przeznaczano na zakup nowoczesnego sprzętu) [2, s. 107]. To prowadzi do koncentracji tylko na niektórych rodzajach zagrożeń, z niewystarczającym uwzględnieniem przeciwników, posługujących się prostymi środkami i metodami działania. Po trzecie społeczeństwa mocno zglobalizowane najczęściej należą do państw wysokorozwiniętych, które odzwyczajone są od pewnych form przemocy stosowanej przez podmioty zagrożeń asymetrycznych.

Bibliografia:

1. Mity energetyki jądrowej. Jak oszukuje nas lobby energetyczne. Fundację im. Heinricha Bölla, Biuro Regionalne Europa Centralna, Warszawa 2010, (Tytuł oryginału: Gerd Rosenkranz – „Mythen der Atomkraft. Wie uns die Energielobby hinters Licht führt”, München 2010).
2. M. Madej, Zagrożenie asymetryczne bezpieczeństwa państw obszaru transatlantyckiego, Warszawa 2007.
3. Z. Brzeziński, O Polsce, Europie i świecie 1988-200, Warszawa 2002.
4. L. Pastusiak, Droga Stanów Zjednoczonych do mocarstwowości, Łódź 2007.
5. D. Drezner, The New World Order, Foreign Affairs, March/April 2007, <http://www.foreignaffairs.org> (28.09.2016).
6. W. Bartuzi, K. Pełczyńska-Nałęcz, K. Strachota, Abchazja, Osetia Południowa, Górski Karabach: rozmrożone konflikty pomiędzy Rosją a Zachodem, Raport Specjalny Ośrodka Studiów Wschodnich im. Marka Karpia, 09.07.2008.
7. A. Konarzewska, Stany Zjednoczone a Europa, „Bezpieczeństwo Narodowe” 2007, nr 5-6.
8. Human Development Report, 1999.
9. S. Huntington, Zderzenie cywilizacji i nowy kształt ładu światowego, Warszawa 2007.
10. B. Barber, Dżihad Kontra Mc Świat, Warszawa 2004.
11. E. Haliżak, R. Kuźniar (red.), Stosunki Międzynarodowe. Geneza, Struktura, Dynamika, Warszawa 2000.
12. S. Talbott, Globalization and Diplomacy: A Practitioner's Perspective, „Foreign Policy” 1997, nr 108.
13. A. Dreher, N. Gaston, P. Martens, Measuring Globalisation – Gauging its Consequences, New York Springer, New York 2008.

Zima Łukasz
(Polska, Kraków)

ALEKSANDR ŁUKASZENKA A OPOZYCJA NA BIAŁORUSI

Obserwatorzy zagraniczni zastanawiają się nad tym dlaczego A. Łukaszenko rządzi Białorusią już od 1994 roku [1], mimo tego, że wybory na Białorusi uważane są za niezgodne z prawem, a ich uczciwość i przejrzystość jest uznawana tylko przez obserwatorów Wspólnoty Niepodległych Państw (WNP), natomiast nie uznawana przez obserwatorów międzynarodowych.

Po pierwsze taka sytuacja na Białorusi jest spowodowana warunkami w których A. Łukaszenko zdobył władzę w roku 1994, a mianowicie przed objęciem stanowiska prezydenckiego był on przewodniczącym parlamentarnej komisji antykorupcyjnej. Był odbierany przez społeczeństwo białoruskie jako polityk walczący z korupcją i układami, sprzeciwiający się rozwiązaniu ZSRR, nastawiony na integrację z Rosją w celu przywrócenia utraconego przez przyśpieszoną transformację dobrobytu. Obywatele byli zadowoleni z reform, które zostały wprowadzone po dojściu do władzy A. Łukaszenki. Chodzi tu o reformy gospodarcze, sprzyjające wyjściu z kryzysu oraz reformy aparatu państwowego [2], a mianowicie marginalizacja roli parlamentu i ustanowienie nowych symboli państwowych. Swoje prawdziwe oblicze A. Łukaszenko pokazał dopiero w latach 1999 – 2000 [3], kiedy to liderzy opozycji i ruchów społecznych, współpracujący z prezydentem zmieniają front polityczny.

Odejście opozycji od polityki wspólnie sprawowanej z prezydentem było protestem przeciwko działaniom niedemokratycznym, które miały miejsce w aparacie prezydenckim, natomiast społeczeństwo białoruskie potraktowało to jako walkę o strefę wpływów. Białorusini uznali, iż A. Łukaszenko jest odpowiedzialnym i dojrzałym politykiem, natomiast opozycja miała negatywną opinię. W głównej mierze spowodowane było to licznymi konwersacjami i sporami, które w państwach demokratycznych uważane są za część składową dialogu politycznego [4].

Białoruska opozycja nie miała poparcia społeczeństwa przez liczne wewnętrzne podziały i spory między starą (Białoruski Front Ludowy, Zjednoczona Partia Obywatelska, Komuniści i Socjałdemokraci), a nową generacją polityków (Białoruska Chrześcijańska Demokracja, Liberałowie, ruchy obywatelskie i organizacje społeczne o charakterze politycznym) i również licznymi nieporozumieniami między liberałami, chadekami, komunistami, socjałdemokratami i narodowcami. Procesowi jednoczenia opozycji przeszkadzały również osobiste, ambicjonalne spory polityków.

Na Białoruskim polu opozycyjnym istniało kilka partii politycznych, które nie były w stanie wypracować wspólnej wizji państwa Białoruskiego [5]. Po pierwsze jest to Białoruski Front Ludowy (BFL), który dążył do odrodzenia państwowości białoruskiej. W roku 1993 BFL przekształca się w partię polityczną. Po drugie jest to Zjednoczona Partia Obywatelska, członkowie tej partii postulowali szybką prywatyzację przedsiębiorstw państwowych oraz rozwój wolnego rynku [6]. Właśnie liderzy tej partii stali się ofiarami reżimu A. Łukaszenki, a mianowicie byli to Wiktar Karpenka, Yury Zakcharenko i Wiktar Hanchar, którzy zostali ukarani za swoje poglądy. Po trzecie istniała Partia Komunistów Białoruskich, która nie mogła znaleźć partnerów na zachodzie ponieważ opowiadali się za wdrożeniem socjalistycznego sposobu prowadzenia państwa.

Oprócz partii politycznych na Białorusi działają również ruchy społeczne oraz organizacje które nie mają statusu partii, ale biorą aktywny udział w życiu politycznym kraju. Do takich organizacji możemy zaliczyć Ruch „Za Wolność”, którego założycielem jest A. Milinkiewicz, który został wybrany w trakcie Kongresu Sił Demokratycznych [7], który został przeprowadzony w 2005 roku i był najmocniejszym przejawem działania zjednoczonej opozycji [8]. W roku 2010 wyłania się kampania „Mów Prawdę” mająca wywierać wpływ na władze i społeczeństwo.

Podsumowując działania wyżej wymienionych partii politycznych, ruchów społecznych oraz organizacji możemy stwierdzić, że opozycja próbowała przeciwstawić się rządowi A. Łukaszenki w 2006 roku, kiedy ambicje partyjne nie pozwoliły wybrać przedstawiciela, który był by w stanie reprezentować cały ruch opozycyjny na Białorusi [9]. Kolejną próbą jednoczenia opozycji Białoruskiej był okres przed wyborami prezydenckimi w roku 2010. Ten okres dawał nadzieję nie tylko opozycji, ale także organizacjom międzynarodowym, z którymi nawiązano ścisłą współpracę, był to tak zwany „okres odwilży politycznej”. Współpraca została podjęta również z Międzynarodowym Funduszem Walutowym [10, s.386]. Był to okres liberalizacji, którego nie wykorzystała opozycja, ponieważ nie udało się jej zjednoczyć [11, s. 32-41]. Wybory prezydenckie zakończyły się przesłuchaniami i aresztowaniami kandydatów opozycji na stanowisko prezydenckie oraz członków ich sztabów, co zdeorganizowało pracę opozycji na kilka miesięcy.

Analizując opozycję polityczną na Białorusi należy zaznaczyć kilka prawidłowości:

- represje towarzyszące wyborom prezydenckim z 2010 roku niewątpliwie przyczyniły się do osłabienia przeciwników reżimu A. Łukaszenki;
- nieumiejętnie zorganizowana współpraca w opozycji i liczne konflikty personalne negatywnie wpływają na zaufanie społeczne nie tylko dla poszczególnych działaczy politycznych, ale również i całej opozycji politycznej;
- opozycja jest w stanie rozdrobnienia, co powoduje znikome poparcie (nie przekracza kilku procent) dla jej liderów [12].

Należy podkreślić, iż represje wobec opozycji (aresztowania, zwolnienia z pracy, zastraszanie) nie miały na celu całkowitego zniszczenia opozycji, a jedynie ostrzeżenie społeczeństwa przed popieraniem opozycji. Istnienie opozycji jest koniecznym warunkiem w celu stwarzania pozorów istnienia pluralizmu politycznego na Białorusi, co potwierdza demokratyczny charakter państwa.

Reasumując wcześniejsze rozważania możemy z pewnością powiedzieć, że opozycja na Białorusi prezentuje jednolite stanowisko tylko i wyłącznie na zewnątrz, czyli na forum międzynarodowym, mówiąc o konieczności wywierania presji na A. Łukaszenkę poprzez nakładanie sankcji ekonomicznych za nieprzestrzeganie zasad demokracji oraz wypracowanie planu wyjścia Białorusi z kryzysu. Natomiast jeżeli przeanalizujemy sytuację wewnątrz kraju można stwierdzić, że koncepcje reformacji nie są planem całej zjednoczonej opozycji. Więc system na Białorusi nie zmieni się dopóki nie powstanie jednoznaczna opozycja, która będzie miała wyraźnie określone cele i możliwości ich realizacji. Dopiero wtedy będziemy mogli mówić o rzeczywistej współpracy i wsparciu ze strony Unii Europejskiej dla opozycji Białoruskiej.

Bibliografia:

1. S. Górka, Polityka UE wobec Białorusi – analiza stanu obecnego i propozycje zmian polityki, wersją analizy EU policy towards Belarus – analysis of the current situation and suggestions for policy changes, The Foundation for European Reform, 2011.
2. Konstytucja Republiki Białoruś 1994 rok, art. 91-104.
3. R. Sadowski, W cieniu Łukaszenki. Opozycja na Białorusi, Wolność i Solidarność, nr 4.

4. W. Borodziej-Smoliński, Białoruś – smutna rzeczywistość „zjednoczonej” opozycji, Centrum Stosunków Międzynarodowych, 2012.
5. K. Wasilewski, Perspektywy zmiany władzy na Białorusi, Raport 2006.
6. E. Toczek, Podstawy ustroju konstytucyjnego Białorusi, „Biuro studiów i ekspertyz” 1995, nr 313.
7. <http://www.svoboda.org/> (28.09.3016).
8. W. Konończuk, W stronę jedności. Białoruska opozycja przed wyborami prezydenckimi, Fundacja im. Stefana Batorego, Warszawa grudzień 2005.
9. J. Boratyński, G. Gromadzki, W. Konończuk, Białoruś przed i po 19 marca – możliwe scenariusze, Warszawa marzec 2006.
10. P. Bożyk, Międzynarodowe stosunki ekonomiczne, Warszawa 2008.
11. K. Kłysiński, A. Wierzbowska-Miazga, Zmiany w Białoruskich elitach politycznych, gospodarce i społeczeństwie. Pozory i rzeczywistość, Ośrodek Studiów Wschodnich, Warszawa czerwiec 2009.
12. T. Bakunowicz, Gra według reguł Łukaszenki: opozycja polityczna na Białorusi, <http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2015-07-09/gra-wedlug-regul-lukaszenki-opozycja-polityczna-na-bialorusi> (28.09.3016).

Promotor: Dr hab. Stefan Bielański, prof. UP

**Андрій Буднік
(Київ, Україна)**

ВИБОРЧІ СИСТЕМИ В НЕЗАЛЕЖНІЙ УКРАЇНІ

У цьому році виповнилося 25 років незалежності України. Наша держава пройшла період своєї «юності», який в силу певних обставин виявився напрочуд складним. За ці 25 років в Україні відбулося 6 президентських та 7 парламентських виборів. Окрім того, український народ 6 разів обирав і місцеву владу. Таким чином, за чверть століття українці аж 19 разів приймали участь у виборчих процесах, формуючи державну та місцеву владу. Цікаво відмітити, що ці виборчі процеси проходили у різних видах виборчих систем, що ймовірно логічно, зважаючи на їх кількість. У світі відомо більше сотні видів виборчих систем, але ми зосередимося лише на тих, котрі практично використовувалися під час президентських та парламентських виборів саме в Україні.

Види виборчих систем поділяються на три загальних групи: мажоритарні, пропорційні та змішані системи. Що ж вони собою являють та які їх особливості?

Мажоритарна виборча система – це система визначення результатів виборів, завдяки якій депутатські мандати отримують тільки ті кандидати, які отримали встановлену більшість голосів, а усі інші кандидати не вважаються обраними.

Пропорційна виборча система - це система визначення результатів виборів, при якій депутатські мандати розподіляються між партіями пропорційно кількості поданих за них голосів виборців у багатомандатному окрузі. Тобто, чим більше голосів віддав народ за ту чи іншу партію, тим більше вона отримує місць у парламенті.

Змішана виборча система передбачає поєднання елементів мажоритарної та пропорційної систем, наприклад половина представників парламенту обирається по мажоритарних округах, а інша половина по партійних списках.

Перші вибори в незалежній Україні відбулися вже 1 грудня 1991 року, за якими народ вперше обирав собі президента. На цих виборах використовувалася система абсолютної більшості, коли кандидат мав набрати абсолютну більшість голосів. У разі відсутності такого кандидата, мав бути призначений другий тур серед двох кандидатів що набрали найбільше відсотків голосів, але він не знадобився, оскільки Леонід Макарович Кравчук набрав 61,59%, ставши таким чином першим президентом незалежної демократичної України.

Вдруге та втретє українці відвідали виборчі дільниці України у 1994 році, коли, в результаті економічної нестабільності та шахтарських страйків виникла політична криза, і президент Л.Кравчук подав у відставку. 450 депутатів до Верховної Ради України обиралися по мажоритарній системі за принципом абсолютної більшості. Система дострокових президентських виборів 1994-го року не змінилася, проте держава отримала нового керманіча – Леоніда Даниловича Кучму.

Парламентські вибори 1998-го року проходили за новою, змішаною виборчою системою, де 225 депутатів обиралися по мажоритарним округам а інші 225 обиралися на пропорційній основі на загальнодержавному окрузі. Для партій було встановлено 4% бар'єр, а мажоритарники обиралися по принципу відносної більшості. Щодо президентських виборів, які відбулися вже наступного 1999-го року, то змін у виборчій системі тут не відбулося. Змінився результат, який був отриманий у два тури, у яких переміг діючий президент.

31 березня 2002 року відбулися чергові парламентські вибори, але виборча система змінена не була, як не була вона змінена і на президентських виборах 2004-го року. Проте після 2-го туру, в результаті явних фальсифікацій, на фоні політичної кризи та під тиском громадськості («Помаранчева

революція») був призначений 3-й тур виборів, у якому переміг опозиційний кандидат Віктор Андрійович Ющенко.

Події політичної кризи 2004-го року та «Помаранчевої революції» не тільки перетворили Україну з президентсько-парламентської республіки у парламентсько-президентську, а й затвердили нові правила виборчого процесу, який відбувся 26 березня 2006 року. 450 депутатів обиралися за пропорційною системою, де встановлювався 3% бар'єр. Але цьому ВРУ цього скликанні довелося не довго працювати. Вже 2 квітня 2007 року президент України Віктор Андрійович Ющенко розпустив парламент, що ініціювало дострокові вибори, котрі в свою чергу відбулися 30 вересня без змін виборчої системи.

Після реваншистських президентських виборів 2010 року, на яких переміг Віктор Федорович Янукович, які традиційно проходили за системою абсолютної більшості, 28 жовтня 2012 року в Україні відбулися і нові парламентські вибори. На цьому виборчому процесі була знову повернена змішана виборча система, проте був встановлений 5% прохідний бар'єр, що дозволило малопопулярним партіям теж потрапити до парламенту.

Трагічні події відбулися в Україні у 2014 році. Після чергової політичної кризи та так званої «Революції гідності» що призвела до людських жертв та самоусунення і втечі президента Віктора Федоровича Януковича за кордон, держава потребувала нових президентських та парламентських виборів.

Позачергові вибори Президента України, які відбулися 25 травня 2014 року за традиційною системою абсолютної більшості, проходили в складних економічних та політичних умовах, на тлі військової агресії сусідньої держави. На цих виборах вже в першому турі переміг Петро Олексійович Порошенко.

26 жовтня 2014 року, вслід за президентськими відбулися і парламентські вибори. Виборчий процес проходив за тією ж самою змішаною виборчою системою з 5% прохідним бар'єром. 225 депутатів обиралися в загальнодержавному багатомандатному окрузі, а решта 225 – за мажоритарною системою в одномандатних округах. Слід відмітити що і президентські і парламентські вибори проходили не на всій території України, оскільки Автономна Республіка Крим була окупована агресором, а у східних районах Донецької та Луганської областей тривали активні бойові дії.

Таким чином, згідно чинного законодавства України, наступні вибори в Україні. Як президентські так і парламентські, мають відбутися у 2019 році. Скоріш за все, нові президентські вибори відбудуться за тією ж самою, перевіреною часом, системою абсолютної більшості. Що до виборчої системи парламентських виборів, то тут сказати складно, адже український політикум очевидно, ще не знайшов найбільш демократичного та справедливого вирішення цього питання.

На сьогодні, чисельні громадські організації та політичні партії висувують все нові і нові ідеї змін у виборчій системі України, які звісно ж ще не випробувані у нашій державі практично, а отже і несуть в собі певні ризики. Дехто схильний вважати що саме через «неправильні» виборчі системи Українська держава вже чверть століття не має міцний владний апарат який би в свою чергу забезпечив державі стабільність, стрімкий економічний розвиток та дієві реформи, котрі так необхідні нашій країні, особливо у теперішній час, коли вона прямо зіткнулася із найбільшою загрозою – військовою агресією. А як вважаєте Ви?

Література:

1. Гелей С. Політологія: Навчальний посібник/ Степан Гелей, Степан Рутар. - 5-е вид., перероб. і доп.. - К.: Знання, 2004. - 645 с.
2. Кирилюк Ф. Політологія Нової доби: Посібник для студ. вищ. навч. закл./ Федір Кирилюк,. - К.: Академія, 2003. - 303 с.
3. Обушний М. Політологія: Довідник/ Микола Обушний, Анатолій Коваленко, Олег Ткач; За ред. Ми-коли Обушного; КНУ ім. Т. Г.Шевченка. - К.: Довіра, 2004. - 599 с.
4. Політологія: Навчальний посібник/ Валентина Штанько, Наталія Чорна, Тетяна Авксентьева, Лідія Тихонова,; Мін-во освіти і науки України, Науково-методичний центр вищої освіти. - 2-е вид., перероб. і доп.. - К.: Фирма "ИНКОС": Центр учбової літератури, 2007. - 287 с.
5. Політологія: терміни, поняття, персоналії, схеми, таблиці: Навчальний слов-ник-довідник для студентів вищих закладів освіти/ Укл.: В.М. Піча,Н.М. Хома,; Наукова ред. В.М. Пічі. - К.: Каравела; Львів: Новий Світ-2000, 2001. - 311 с.

Науковий керівник:

кандидат наук з державного управління Цимбаленко Яна Юрївна.

СЕКЦІЯ: ПРАВО**Ксенія Газарова
(Маріуполь, Україна)****ЕВОЛЮЦІЯ ПОГЛЯДІВ НА ЗНАЧЕННЯ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ У РОЗБУДОВІ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ: ІСТОРИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ**

Постановка проблеми. В Україні здавна панує ідеологія колективізму, пронизана духом соборності, в основі якої – фундаментальні ідеї демократії, свободи, самоврядування. Вивчення нормативних актів різних історичних періодів, а також відповідних наукових праць засвідчує, що місцеве самоврядування на території сучасної України є історично старшим за державу. Проте різні підходи дослідників до періодизації становлення, функціонування місцевого самоврядування в українській державі та слабкий ступінь розробленості теми ще не забезпечили чіткої й усталеної хронологічної картини.

Відсутність єдиного теоретичного підходу до визначення природи місцевого самоврядування зумовлює існування внутрішньо-суперечливої системи організації місцевої влади. Правове закріплення останньої відбувалося хаотично, акти чинного законодавства про місцеве самоврядування, прийняті в різний час, ґрунтуються на різних ідеологіях і концептуально не узгоджені між собою [1, с. 13].

Стан дослідження. Розробленням концепції місцевого самоврядування, його теоретико-правових засад з початку 90-х рр. ХХ ст. займається значна кількість фахівців, практиків. Серед них слід назвати В. Супруна, І. Грицяка, С. Дружок, Я. Верменича, С. Мороза, А. Некреча. Їх наукові праці є вагомим внеском у розбудову української державності, теоретичним підґрунтям для вдосконалення системи органів самоврядування.

Дослідження у галузі місцевого самоврядування здійснюється у таких двох основних напрямках: а) вивчення й узагальнення історико-правового досвіду шляхів становлення органів місцевого самоврядування на основі вивчення першоджерельної бази, а також фундаментальних праць науковців-дослідників різних історичних періодів; б) теоретичні дослідження ролі інституту місцевого самоврядування в системі публічної влади, його співвідношення з організацією державної влади, визначення їх компетенції відповідно до іманентно властивої природи цього інституту, його реальних можливостей впливу на суспільство сучасної України. У цьому контексті доцільно проаналізувати політико-правові погляди згаданих вище видатних українських діячів.

Виклад основних положень. Ідеї та практика місцевого самоврядування мають давні традиції, починаючи з вікових зборів Київської Русі, запровадження магдебурзького права, інститутів козацької демократії, функціонування земських установ під час перебування України у складі Російської імперії та сільських, містечкових, волосних органів, повітових і губернських комісарів, дум за часів УНР тощо.

У Київській Русі на рівні регіону елементи самоврядування знаходили вияв у вічевій демократії. Суб'єктами самоврядування були міські громади, які користувались адміністративною, господарською та судовою автономією; сільська (сусідська) громада – верв [2, с. 135; 3, с. 58–61]. Важливе значення мало магдебурзьке право, що поширювалось на українські міста із середини XIV ст. Своєрідних форм набуває місцеве самоврядування (військово-адміністративне) за часів існування козацької держави, що зумовлювалось її полково-сотенним устроєм. У першій українській Конституції П. Орлика 1710 р. підтверджувалося станове самоврядування та зроблено намір захистити його від свавілля урядовців, закласти основи сучасного місцевого самоврядування. У Російській імперії були створені нові станові органи самоврядування (міські думи, земські управи, губернські земські збори, сільський схід). Загалом місцеве управління в Україні у дореформений період було неоднорідним і певною мірою віддалене від приписів закону, тобто потребувало реорганізації. Більшість революційних народників схилилася до того, щоб принцип верховенства волі народу був основою всіх рівнів влади. У програмних принципах народоправління акцентувалося на демократичних традиціях сільської общини. Однак народники не дали належної відповіді на поставлені життям питання, їх програми не містили практичних рекомендацій щодо державного розв'язання національних проблем. Висуваючи загальнодемократичні гасла про права кожної нації та народності на суверенний розвиток, вони мали на увазі не федерацію рівноправних народів, а федерацію громад, об'єднаних в області й підпорядкованих на місцях обласному управлінню, а в центрі – союзному урядові. Період ХІХ – поч. ХХ ст. характеризується поступовою демократизацією суспільства, що об'єктивно впливало на реформування державної влади, створення органів земського та міського самоврядування. Одночасно з проведенням реформ у Російській імперії здійснювалися дослідження, що спочатку мали характер перших узагальнень досвіду діяльності реформованих органів самоврядування. Зростає інтерес до вивчення окремих аспектів взаємодії органів самоврядування та держави. Так, видатним істориком земств став Б. Веселовський; наукове обґрунтування питань державотворення знаходимо у О. Кізоветтера, М. Свешникова, Д. Семенова, І. Страховського. Правознавець О. Кістяківський (1833-1885 рр.) своє державно-правове вчення виклав на основі юридичного позитивізму. Він розробив „теорію прогресивного конституціоналізму”, вбачаючи у конституційній монархії перший крок до політичної свободи Росії. Вчений послідовно обстоював думку, що саме в конституційній державі домінують демократичні засади: місцеве та державне самоврядування; право зборів і об'єднань. За його вченням, реальними умовами реалізації вказаних засад є загальний виборчий процес, право відкликання посадових

осіб, судова підзвітність чиновників, законність у діяльності органів влади й управління [4, с. 183]. Яскравими представниками політико-правової думки України, які обстоювали ідеї місцевого самоврядування, стали М. Грушевський, М. Драгоманов, М. Міхновський, В. Винниченко, І. Франко, М. Туган-Барановський, О. Романович-Славатинський, М. Палієнко, Ю. Панейко, В. Целевич, М. Стахів та ін. Особистий внесок М. Драгоманова (1841-1895 рр.) полягає у тому що як прихильник поділу влади він вважав самоврядування основою основ руху до справедливості, основної мети - повернення української нації до сім'ї культурних націй. У своїй праці „Історична Польща і великоруська демократія” він виводить ряд важливих принципів локальної демократії. Питання про те, чи зможе Україна повернути свою цілісність, М. Драгоманов ставить у залежність від її здатності відродити громадські традиції самоврядування (так званий громадський соціалізм). У проєкті „Вільна Спілка” він розвивав уявлення про обласні собори й обласні думи як органи захисту прав самоврядних регіонів, яким мало належати право попереднього розгляду загальнодержавних фінансових законів, розроблення законодавства у місцевих справах, контроль над поліцією [5; 6]. Самоврядні громади та ширші області (землі) об'єднуються у „вільний союз-спілку” на основі принципів конституціоналізму та представницьких органів на різних щаблях. Ідеал політичної федерації Драгоманова реалізується у відслідковуванні децентралізації та дебюрократизації держави „знизу вгору” при повному визнанні самоуправних одиниць (громад, волостей, повітів, земель), кожна з яких має самостійність стосовно інших самоуправ. Отже, основою його концепції була „вільна громада”, вільні договірні відносини між громадами та землями, міське самоуправління (автономія міст). В одному з проєктів, беручи до уваги економічно-географічні критерії, Російська імперія поділяється на 20 автономних земель, у тому числі 4 на українських землях (поліська, київська, одеська, харківська). Загалом М. Драгоманов сприяв розвитку земського руху.

У женецькій „Громаді” реалізував свої погляди, виходячи з драгоманівської „громади”, також Україна мала стати федеративною республікою вільно об'єднаних громад, тобто основою майбутньої демократичної держави повинна бути „громада” - об'єднання людей для виконання виробничих функцій і розв'язання громадських справ. Подолинський детермінував залежність влади, права та свободи від рівня господарської самостійності громади, розвитку продуктивних сил суспільства. Складові частини держави (громади) ухвалюють самі для себе в усіх справах обов'язкові норми, а спільна „рада громад” є, насамперед, арбітром у конфліктах між ними. У кінці XIX - поч. XX ст. відповідні погляди щодо розвитку української національної справи, інтересів місцевого населення поділяли і розвивали політично активні діячі та мислителі О. Романович-Славатинський, М. Туган-Барановський, М. Славинський, В. Вернадський, А. Кримський, М. Палієнко. Вони, як правило, відстоювали державницьку модель місцевого самоврядування. І. Франко (1856–1916 рр.) зазначав, що у майбутньому суспільстві має утвердитися справжнє народовладдя, реальна, а не формальна, демократія. Основний засіб здійснення народом своєї влади, на його думку, – це громади, що виконують усі функції управління суспільством: господарсько-економічну та культурно-освітню, судову. Представницькі органи належить утворити на рівні вільного союзу громад. Усі обранці підконтрольні громадам, які їх обрали. І. Франко вважав, що новий соціально справедливий устрій базуватиметься на якнайширшому самоуправлінні общин і країв, складених з вільних людей і об'єднаних між собою вільною федерацією, що ґрунтується на солідарності інтересів, відсутності політичного тиску згори на народ. Сам народ знизу управляє собою, працює сам на себе, сам освічується й сам захищається. З початку першої російської революції М. Грушевський (1866–1934 рр.) запропонував власний конституційний проєкт перебудови Росії. Це була принципово нова концепція адміністративно-територіального устрою, яка виходила з децентралізації Російської імперії, ідеї поступової відмови від губернсько-повітового поділу та запровадження земельного поділу, характерного для вітчизняної традиції [7, с. 87]. М. Грушевський вважав доцільним на першому етапі побудови незалежної Української держави організувати місцеву владу на основі українських комітетів у волостях і містах. Вони мали утворюватися за принципами формування самої Центральної Ради і не втрачати свого значення з розвитком й організацією на нових підставах органів міської та земської самоуправи.

Центральна Рада виявляла свою прихильність до інституту місцевого самоврядування. Разом із тим чи не в усіх її документах фактично йдеться про підпорядкування органів місцевого самоврядування центральному урядові. М. Грушевський пропонував відмовитися від декларативного закріплення конституційного статусу місцевих рад. Предметом конституційного регулювання статусу органів місцевого самоврядування повинна бути їх юридична природа як заснована на законі самоорганізація громадян сільських і міських громад з метою задоволення своїх колективних життєвих потреб за рахунок власних коштів і державного фінансування. Міське самоврядування означає самоврядування в місцях проживання людей. За межами населених пунктів самоврядування стає регіональним, бо охоплює вже не окремі пункти, а й населення відповідної території. На думку М. Грушевського, міське самоврядування має здійснюватися на рівні повітів і волостей, гарантуватися основним законом країни [4, с. 183; 8, с. 5]. Він обґрунтував повноваження й юридичну основу самоврядних областей, які слід встановити конституцією, а не центральним парламентом. Обґрунтовуючи питання місцевих органів влади, вчений і політик розробляє концепцію федеративного устрою України, яка має складатися з 30 земель. Вони передбачалися меншими за губернії, але більшими за повіти. Нова земельна структура базувалася на принципі універсальності: землі визначали судовими та виборчими округами. Але основним фундаментом її мала стати ідея децентралізації та широкого громадського самоврядування: до компетенції центральної виконавчої влади (Ради Народних Міністрів) слід віднести лише „справи, які зістаються поза межами діяльності установ

місцевої та національної самоуправи, або дотикають цілої республіки». Дійсний, реальний територіальний поділ України, доводив М. Грушевський, можливий лише на ґрунті „натуральних”, реальних зв'язків [9, с. 137–140].

Центром конституційної системи України М. Грушевський вважав народ, людину з її правами і вольностями. У науковій і практичній сферах він спирався на ідеї народного суверенітету, непорушності громадянських прав. Важливість таких конституційних ідей у тому, що їх розроблення виходить із світового досвіду передових країн парламентської демократії, пристосовуючись до специфічних умов української дійсності. Певну чіткість і можливі перспективи, які могло мати місцеве самоврядування в Українській Народній Республіці, вносить Конституція 1918 р. Систему місцевого самоврядування мали становити землі, волості й громади, а їх відносини з державою передбачались у такому вигляді: „Не порушуючи єдиної своєї власті, УНР надає своїм землям, волостям і громадам права широкого самоврядування, додержуючи принципу децентралізації” [10, с. 17–33; 11, с. 11]. Та в умовах громадянської війни ці наміри не реалізувались. Гетьман П. Скоропадський, який прийшов до влади 29 квітня 1918 р., розпустив органи місцевого самоврядування, створені Центральною Радою. У Києві було сформоване Управління Столичного Отамана, а в Одесі – Управління Міського Отамана. Державний секретар І. Кістяківський на з'їзді губернських старост заявив, що за досвідом революції „міське самоврядування, збудоване на протидержавному виборчому законі, знизило місцеве господарство та повернуло здорове господарче життя земств і міст в боротьбу політичних програм”. Директорія після декларації поновлення демократичного устрою в Україні в умовах громадянської війни не змогла реалізувати свої наміри. Але ідея широкого самоврядування відроджується в УНР наприкінці 1920 р., коли з'являються офіційні проекти нової Конституції УНР, де пропонувалася система громад, волостей, повітів і „вищих над ними одиниць самоврядування”, вводилося розмежування (починаючи з рівня повітів) компетенції „урядових чиновників” і „чиновників самоврядування”. У розробленні Конституції УНР брав участь Володимир Винниченко (1880–1951 рр.). Він обстоював принцип поділу влади на законодавчу, виконавчу та судову; ідею рівності всіх громадян перед законом. Заслуговує на увагу визначення Винниченком сутності державності, що розглядалась як устрій матеріального та психічного життя народу, його національності, економіки, політики, культури – великого і складного комплексу самоорганізації людей [4, с. 182]. Певний розвиток отримали ідеї місцевого самоврядування на українських землях у складі Російської та Австро-Угорської імперій, де відбувались реформи місцевих органів влади, що мали відповідне значення для українського населення. С. Томашівський (1875–1930 рр.) виклав свою концепцію у працях „Українська історія”, „Під колесами історії”, „Про історію, героїв і політику”. Його державницька концепція ґрунтується на ідеї особливої ролі Галичини й уніатської церкви в українському державотворенні. Основними її вихідними чинниками визначалися земля, нація та держава, насамперед територіальний патріотизм і національна ідея. С. Томашівський вважав, що майбутня українська держава має формуватися на основі політичної автономії західноукраїнських земель з власним законодавством, адміністрацією, армією, системою освіти. Автономія повинна спиратися на традиції Галицько-Волинського князівства, а також політичний досвід Австро-Угорської монархії та польського республіканського правління. В. Липинський (1882–1931 рр.) вважав, що тільки власна держава, збудована українською нацією на своїй етнографічній території, врятує націю від економічного розпаду й анархії. Він був розчарований народницькою елітою, яка розуміла демократію як необмежене народовладдя під проводом Рад та отаманів і виявилася нездатною вирішити нагальні проблеми державного будівництва. Нація у В. Липинського виступає як політична спільність, що охоплює всіх громадян держави, незалежно від їх етнічної належності. Забезпеченню єдності нації слугує й територіальний патріотизм – усвідомлення своєї території, любов до своєї землі, почуття єдності та співпраці між усіма її постійними мешканцями, незалежно від походження, соціально-класової, етнічної належності, віросповідання. Ідеологи націоналізму М. Міхновський, Д. Донцов і М. Сціборський також зробили свій внесок у розвиток національних ідей про місцеве самоврядування.

Однією з основних причин втрати українцями державності М. Міхновський вважав відсутність внутрішньої єдності й висував ідею національного солідаризму, яка має об'єднати окремі частини нації в єдине ціле. Вона найповніше була сформульована в „Десятьох заповідях Української народної партії”. М. Міхновський став одним з авторів конституційного проекту „Самостійна Україна” (1905 р.), за яким Україна мала стати президентською республікою з двопалатним парламентом – Радою представників і Сенатом. Парламентські вибори повинні відбуватися з урахуванням національно-економічних особливостей дев'яти вільних і самоуправних земель. Передбачалися широкі громадянські свободи, суд присяжних, націоналізація землі за викуп і розподіл її за національною ознакою. Для Міхновського розв'язання національного питання мало передувати вирішенню питання соціального. Відповідно до політико-ідеологічної концепції Д. Донцова (1883–1973 рр.) ідеалом державного ладу є „селянська дрібнобуржуазна республіка”. Запропонована ним селянська демократія не мала нічого спільного з демократією „паціфізму, егалітаризму, антимілітаризму, охлократії та класової боротьби”. Як вважали деякі критики вченого, вона була демократією праці, ієрархії, суспільної солідарності, обов'язку і міцного поступу. Це демократія „самодисципліни”, вищих ідей, „продукції”, „свободи й самодіяльності” [12, с. 53–58]. Минуле українського самоврядування, починаючи з 1917 р., пов'язане з „радянською” його моделлю, що має не стільки практичний, скільки академічний інтерес. „Радянську” систему народовладдя склали ради – органи державної влади та ланки ієрархічної піраміди. Її вищим організаційним принципом був демократичний централізм, що формально визнавав самостійність

територій, але реально супроводжувався жорсткою централізацією управління та концентрацією влади. Розпорядчими були сформовані радами виконавчі комітети, діяльність яких мала подвійне підпорядкування: вищому органу влади та раді. На територіях України поза межами СРСР було випущено ряд агітаційно-роз'яснювальних і просвітницьких матеріалів „Практичний poradnik pro виборчу ординацію до громад Галичини”, „Громадська самоуправа. Практичний poradnik pro громадські і самоуправні бюджетові і податкові закони зі зразками замітів, відкликів і жалоб” В. Целевича, „Права і обов'язки громад і громадських урядів”, „Про державу” М. Стахіва, де акцентувалась увага на особливому значенні громад, громадських рад як органів управління, суті і ролі місцевого самоврядування у механізмі публічної влади у державі.

У радянські часи інтерес до дослідження місцевого самоврядування знижується (через ідеологічні та класові міркування, слідування висловленим В. Леніним негативним оцінкам місцевого державного апарату Російської імперії, критиці земств). Визнання місцевого самоврядування буржуазним і класово чужим пролетаріату призвело до того, що проблеми взаємовідносин земств, міст і місцевої адміністрації, їх правового регулювання втратили актуальність. До них повертаються тільки у повоєнний період. Для Української РСР характерною була ліквідація місцевого самоврядування, централізація й одержавлення місцевого життя (сталінська диктатура). Слід відзначити спроби розвитку громадського комуністичного самоврядування у 1956–1964 рр., але згодом посилюється централізм та одержавлення місцевого життя (1965–1982 рр.). Фактично розвиток місцевого самоврядування відбувався на західноукраїнських землях у складі міжвоєнної Польщі, Чехословаччини та Румунії до возз'єднання західноукраїнських земель з Українською РСР у складі СРСР (1939–1945 рр.). Потреба у реформуванні системи місцевого самоврядування була зумовлена недосконалістю Конституції СРСР 1936 р., яка визначала вертикальну систему органів самоврядування, що суперечило концепції самоврядування. Специфіка побудови системи органів самоврядування й ідеологізація суспільства за радянських часів зумовлювали спрямування досліджень радянських учених з даної проблематики. Однак праці О. Карлова, Г. Барабашова, К. Шеремета, Н. Старовойтова стали теоретичним підґрунтям для вдосконалення системи органів самоврядування. Ю. Панейко визначив самоврядування як децентралізовану державну адміністрацію, що базується на приписах закону [13, с. 130–134]. Горбачовська перебудова супроводжувалась розвитком соціалістичного самоврядування та відродженням місцевого самоврядування у 1984–1990 рр. Багато праць з радянського будівництва побачили світ у цей період (О. Безуглова, М. Краснова). Вони на сучасному етапі також актуальні, оскільки сформульовані в них концепції стали основою розвитку науки „Державне будівництво і місцеве самоврядування”. 90-ті роки ХХ ст. характеризуються сплеском інтересу до історії як місцевих органів державного управління, так і земського та міського самоврядування. Значним є внесок у дослідження тих чи інших аспектів проблеми О. Яришиша, В. Горбачова, В. Грицака, С. Калугіна, О. Головка, О. Марченка, О. Мельничук та ін. Питанням організації діяльності, місця органів місцевого самоврядування в системі публічної влади приділяється також значна увага сучасних науковців (С. Болдирев, О. Бориславська, О. Батанов, Ю. Делія, Б. Калиновський, А. Коваленко, В. Куйбіда, А. Крусян, М. Орзіх). У сучасній Україні місцеве самоврядування визнається на конституційному рівні як гарантоване державою право та реальна здатність територіальної громади – жителів села чи добровільного об'єднання у сільську громаду жителів кількох сіл, селищ, міста – самостійно або під відповідальність органів і посадових осіб місцевого самоврядування вирішувати питання місцевого значення у межах Конституції і законів України [14, с. 731; 15, с. 10–18]. Характерною ознакою вітчизняного самоврядування залишається його невиразність, неузгодженість через наявність і дію паралельно двох наукових теорій місцевого самоврядування – громадівської та державницької. Більшість дослідників є прихильниками першої теорії і наводять вагомні аргументи на її користь.

Конституційні засади місцевого самоврядування покликані забезпечити передумови перетворення органів самоврядування з переважно політичних структур на правові інститути, які довели б переваги правових засобів вирішення соціально-культурних та економічних проблем перед командно-адміністративними методами. Мабуть, в основу державної політики слід покласти відому в світі концепцію дуалістичного муніципалізму, за якою органи самоврядування виконують не тільки власні функції, а й окремі повноваження державної адміністрації (за відповідну компенсацію із сфери їх спільної компетенції).

Висновки: Аналіз генезису самоврядування свідчить, що вітчизняний демократичний досвід врядування співмірний з тривалістю самоврядування у Західній Європі та США. Ідея самоврядування стала стрижнем для розвитку соціальних мікрообчин і виявилася силою, здатною протистояти надмірній централізації державної влади. У багатьох випадках розвиток місцевого самоврядування України відбувався за відсутності власної державності, регулювався нормативними актами інших держав. Місцеве самоврядування пройшло складний і суперечливий історичний шлях – започатковане в період Київської Русі століттями зазнавало впливу східної та західної політичних культур, зумовленого особливим геополітичним положенням нашої країни.

З пошуком власних моделей територіальної організації пов'язаний період нетривалого існування УНР та ЗУНР. Уперше в українській історії цим пошукам передував потужний інтелектуальний прорив, спрямований на врахування загальноукраїнських інтересів, етнічних меж території, історичних, господарських, військових традицій. Сьогодні, коли також актуальні проблеми розвитку місцевого самоврядування, удосконалення адміністративно-територіального устрою, праці М. Драгоманова, М. Грушевського, В. Винниченка та інших українських вчених заслуговують на увагу. Багаторічні

дослідження мають велике теоретичне і практичне значення, їх результати можна використати у науково-дослідницькій сфері для подальшої розробки концепції публічної влади, загальнотеоретичних досліджень природи місцевого самоврядування, взаємодії держави та місцевого самоврядування, його правового регулювання; правотворчій і правозастосовчій сферах; навчальному процесі, повсякденному житті громад тощо.

Література:

1. Пресняков А.Е. Княжое право в Древней Руси / А.Е. Пресняков. – М., 1991.
2. Грицяк І. Місцеве самоврядування України в історії та сучасності / І. Грицяк // Вісник УАДУ при Президентіві України. – 1996. – ? 1. – С. 58–61.
3. Супрун В.М. Проблематика місцевого самоврядування в Україні у працях вітчизняних науковців-дослідників / В.М. Супрун // Сучасні проблеми розвитку державності та протидії злочинності: матеріали ІV звітної наук.-практ. конф., 25–26 травня 2006 р., м. Кіровоград / за ред. В.П. Петкова. – Кіровоград, 2006. – С. 13–16.
4. Мірошніченко М.І., Мірошніченко В.І. Історія вчень про державу і право / М.І. Мірошніченко, В.І. Мірошніченко. – К., 2004. – 224 с.
5. Драгоманов М. Старі Хартії Вільності // Політологія. Кінець ХІХ – перша половина ХХ ст.: хрестоматія / М. Драгоманов; за ред. О.І. Семківа. – Л., 1996.
6. Драгоманов М. Вольний союз – Вільна спілка. Опит української політико-соціальної програми / М. Драгоманов. – Женева, 1884.
7. Друзюк С. Проблеми інституту місцевого самоврядування в аспекті конституційних поглядів М. С. Грушевського / С. Друзюк // Право України. – 1998. – ? 3. – С. 87–88.
8. Інститути самоуправлення: историко-правовое исследование / В.Г. Графский, Н.Н. Ефремова, В.И. Карпец. – М., 1995.
9. Верменич Я.В. Еволюція адміністративно-територіального устрою в Україні / Я.В. Верменич // Український історичний журнал. – 2005. – ? 4. – С. 135–144.
10. Місцеве самоврядування в Україні: історія, проблеми, пропозиції. – К., 1994.
11. Некряч А.І. Місцеве самоврядування сучасної України як предмет політологічного аналізу: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра політ. наук / А.І. Некряч. – К., 2003.
12. Мороз С. Питання місцевого самоврядування в політико-правовій думці України кінця ХVІІ – початку ХХ ст. / С. Мороз // Управління великим містом: адміністрування та безпосередня демократія. – Л., 2004. – С. 50–60.
13. Панейко Ю. Теоретичні основи самоврядування. – Львів: Літопис, 2002.
14. Погорілко В.Ф., Батанов О.В. Місцеве самоврядування / В.Ф. Погорілко, О.В. Батанов // Юридична енциклопедія: в 6 т. – К., 2001. – Т. 3. – С. 731.
15. Європейська хартія місцевого самоврядування 1985 р. // Місцеве самоврядування / за ред. М.І. Панова. – Х., 2002.

Науковий керівник:

кандидат юридичних наук, доцент Кулешов О.О.

Азамат Жуманов

(Нукус, Узбекистан)

СУВДАН ФОЙДАЛАНИШ ТЎҒРИСИДАГИ ҚОНУНЧИЛИКНИ БУЗГАНЛИК УЧУН ЖИНОЯТ-ҲУҚУҚИЙ ЖАВОБГАРЛИК ЧОРАЛАРИНИ ҚЎЛЛАШ

Табиат бойликлари орасида сув алоҳида ўрин тутди. Чунки барча тирик жонзотлар ҳаётининг асосий манбаи сувдир. Сувсиз ҳаёт бўлиши мумкин эмас. Ҳаттоки ота боболаримиз сувни тоза сақлашга, ундан оқилона фойдаланишга алоҳида эътибор берганлар.

Ҳар доим одамларни сув билан таъминлаш масаласи муаммо бўлиб келган. Ҳаттоки, ҳозирги пайтда ҳам Греция, Голландия, Германия, Швеция, АҚШ ва бошқа кўплаб мамлакатларда ичимлик суви билан таъминлаш бош масаладир.

Ҳозирги бозор иқтисодиёти шароитида ва экологик танглик бор пайтда мустақил Ўзбекистон Республикасининг фуқаролари табиатнинг барча бойликлари қатори, сув ресурсларига эҳтиёжлари бениҳоя катта. Келажак авлодимизнинг тақдири, бақувватлиги, соғлиги оби-ҳаётимиз билан боғлиқ экан, демак, айти шу кунларда қабул қилинаётган сув тўғрисидаги қонун, қарор ва фармонлар, сув бойликларидан оқилона фойдаланиш, уни булғаниш ва ифлосланиш ҳамда камайиб кетишидан сақлаш ишига кўмаклашиши лозим. Асосан сув ресурсларини ҳуқуқий экологик муҳофаза қилиш мақсадида ҳуқуқий илмий йуналишни кучайтириш мақсадга мувофиқдир.

Фуқароларнинг сувдан фойдаланишида сув билан боғлиқ қонунбузарликка қарши кураш муаммонинг аҳамиятли ечимларидан бири ҳисобланади.

Бир қатор хорижий мамлакатлар жиноят кодексларининг ичимлик сув билан боғлиқ жиноятлар учун

жавобгарлик белгиланган нормаларини тахлил этиб, мазкур жиноятлар учун жавобгарлик ҳар-хил. ГФР Жиноят кодексида сув ҳавзаларини ифлослантириш (§324) [1, с. 487]. Швейцариянинг 1937 йилда қабул қилиниб, ҳозирга қадар амалда бўлган Жиноят кодексининг “Жамият саломатлигига қарши жиноят ва қилмишлар” деб номланган саккизинчи бўлимида ҳам экологик жиноятлар учун жавобгарлик кўзда тутилган. Мазкур бўлимда касаллик тарқатганлик (231-модда), эпизотия тарқатганлик (232- модда), зараркунандаларни тарқатганлик (233- модда), ичимлик сувини ифлослантирганлик (234-модда) [2, с. 223] каби қилмишлар учун жавобгарлик белгиланган. Бундай йўналиш нафақат Швейцария Жиноят кодексида, балки Таиланд жиноят қонунининг “Жамоат хавфсизлигига қарши жиноятлар” учун жавобгарлик белгиланган 6-бўлимида (масалан, ЖК 228-моддаси - “ичимлик суви заҳирасини ифлослантирганлик”) ҳам ўз ифодасини топган [3, с. 121].

1907 йил 24 апрелда қабул қилинган Япония Жиноят кодексида фақатгина ичимлик суви билан боғлиқ жиноятлар учун жавобгарлик белгиланган. Хусусан, Япония ЖКнинг [4, с. 93] “Ичимлик суви билан боғлиқ жиноятлар” деб номланувчи 15-бобида тоза сувни ифлослантириш (142- модда), водопроводни ифлослантириш (143-модда), тоза сувни заҳарлаш (144-модда), тоза сувни ифлослантириш ёки заҳарлаш натижасида тан жароҳати ёки ўлимнинг келиб чиқиши (145-модда), водопроводни ифлослантириш ва унинг натижасида ўлим келиб чиқиши (146-модда), водопроводни ишдан чиқариш (147-модда) жиноятлари учун жавобгарлик белгиланган. Японияда мазкур қилмишлар учун оғир жазолар тайинланган бўлиб, сув ўтказгични ифлослантирганлик натижасида ўлим келиб чиқса, айбдорга ўлим жазоси тайинланиши сўзимизга яққол мисол бўла олади. Бундай тенденция 1953 йил 18 сентябрда қабул қилиниб, шу йили октябрдан кучга кирган Корея Республикаси Жиноят кодексида [5, с. 137] ҳам қўллаб-қувватланган, хусусан, унинг 17-бобида ичимлик суви билан боғлиқ жиноятлар учун жавобгарлик белгиланган.

Юқоридагилардан кўриниб турибдики, баъзи хорижий мамлакатларда ичимлик суви билан боғлиқ жиноятлар жамоат хавфсизлигига қарши жиноятлар туркумига киритилган. Уларда айнан экология ва табиатга эмас, балки бевосита жамиятга, жамият аъзоларига зарар етказувчи қилмишлар учун жавобгарлик белгиланганлигининг гувоҳи бўлишимиз мумкин. Мазкур давлатлар жиноят қонунлари мазмунидан экологик жиноятлар табиатга эмас, балки аҳоли саломатлигига тажовуз қилганлиги учун таъкиб этилиши зарур, деган хулоса келиб чиқади.

Ҳозирги пайтда аҳолининг сувдан фойдаланиш соҳасида қонунбузарлик содир этилганлик учун жиноий жавобгарлик Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодексининг 203-моддаси “Сув ва сув ҳавзаларидан фойдаланиш шартларини бузиш”га биноан назарда тутилган.

Қонунчиликда жиноят предмети сифатида ер усти сувлари, ер ости сувлари, ва шунингдек, ичимлик суви таъминоти манбалари кўрсатилган. Адабиётда таъкидланишича, экологик аҳамиятга эга бўлмаган сув омборлари (сув сақлагичлар, ҳавзалар, резервуарлар, қудуқлар ва хоказо) кўриб чиқиладиган жиноят предмети тааллуқли ҳисобланмайди. Шунингдек, ноқонуний равишда вужудга келтирилган ёки атроф-муҳитга тасодифан антропоген таъсир кўрсатиш натижасида пайдо бўлган сув объектларини (кўллар, ботқоқликлар) жиноят предмети деб ҳисоблаш ҳақидаги фикрлар баҳсталаб эканлигига қўшилишимиз мумкин.

Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодекси 203-моддаси диспозицияси мазмунидан кўриниб турибдики, сувга тажовуз қилиш табиий муҳитнинг бошқа компонентларига мажбурий қўшимча предмет сифатида зарар етказилиши билан уйғунлашиб кетади. Мутахассислар томонидан маъқулланадиган нуқтаи-назарга кўра, сув объекти-бу нафақат ернинг қуруқ юзаси ва рельефларида сувнинг жамланиши, балки бу сув жойлашган ернинг ўзи ҳам унга мансубдир. Шундай қилиб, қонун ижросисига табиатда маълум маънода сув ва ер бирлиги мавжудлиги эслатиб турилади. Бу эса, жамиятнинг конкрет ҳўжалик фаолияти қоидага кўра, табиий муҳитнинг алоҳида компоненти, айти ҳолатда сувга, тааллуқли бўлиб қолмасдан, бошқа табиий объектларга ҳам ўз таъсирини кўрсатади.

Бизнинг фикримизга кўра, Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодекси 203-моддасининг номланишига ўзгартириш киритиш, яъни “сув” термини (атамаси)ни “сув объекти” термини билан алмаштириш зарур. Атаб ўтилган аргументлар С.Ш.Утемуратова томонидан қуйидагича хулоса қилинишга сабаб бўлган: “Ҳуқуқда сувнинг ифлосланишини сув объектларига, сув дунёсига тажовуз қилиш” [6, с. 29] деб баҳоланади.

Кўриб чиқиладиган жиноят турининг объектив томони қуйидаги қилмиш шаклларини ўз ичига олади; сув объектларини ифлослантириш, сув объектларига ахлат ташлаш, сувни исроф қилиш, сувнинг табиий хусусиятларини бошқача шаклларда ўзгартириш.

Маълумки, сув объектларидан фойдаланиш сув заҳиралари сув олиш (оқизиш) ёки сув олмасдан (сув ташлаш ва сув йўллари сифатида фойдаланиш ва бошқалар) амалга оширилиши мумкин. Кейинги усул кўриб чиқиладиган Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодексининг мазкур диспозициясига хосдир. Шу сабабли ифлослантирувчи манбалар сифатида улар орқали сув қуйиладиган, ер усти ва ер ости сувлари сифатининг ёмонлашишига, улардан фойдаланишнинг чекланишига сабаб бўлувчи зарарли моддалар келиб тушиши ҳамда сув объектлари туби ва қирғоқларига салбий таъсир кўрсатувчи объектлар назарда тутилади. Масалан, Амударёга ҳар йили 23-куб км. ҳажмдаги етарли даражада тозаланмаган ва ифлосланган сувлар чиқариб ташланади. Бу сувлар билан бирга сув муҳитига юз минг тонналаб оғирликдаги моддалар, ўн минг тонналаб нитратлар ва бошқа биологик хавфли органик моддалар келиб тушади.

Жиноят субъекти-16 ёшга тўлган ҳар қандай шахсдир. Уйлашимизча, қонуншунос учун экологик

жиноятларга мулкий функциялар қўлланилиши бўйича юридик шахсларнинг зарурий (ва мумкин бўлган) ҳолларда жиноий жавобгарлигини белгилаш тўғрисидаги адабиётда олға сурган таклифларини қўллаб-қувватлаш ўринлидир.

Кўриб чиқиладиган мавзуда инсонлар саломатлигига зарар етказилиши билан боғлиқ бўлган ҳолларда сув объектларига ноқулай таъсир кўрсатиш оқибатлари, алоҳида эътиборга моликдир. Шу сабабли биз Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодексига: экоцид деган модда киритилишини таклиф этамиз. Мазкур модданинг Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодексига киритилиши заруриятининг асосий сабаби, экоциднинг трансмиллий характерга эга эканлигидадир.

Адабиётлар руйхати

1. Уголовный кодекс Федеративной Республики Германии // Науч.ред. д.ю.н., проф. Д.А. Шестакова. – Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2003. – С. 487-504.
2. Уголовный кодекс Швейцарии. / Науч. ред. А.В.Серебренниковой. – СПб. - М.: Юридический центр Пресс, 2002. - С. 223-225.
3. Уголовный кодекс Таиланда. / Науч. ред. А.И. Коробеева, Ю.В. Голика. - М.: Юридический центр Пресс, 2005. - С. 121-122.
4. Уголовный кодекс Японии // Науч. ред. д.ю.н., проф. А.И. Коробеева. – Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2004. - С. 93-95.
5. Уголовный кодекс Республики Корея // Науч.ред. д.ю.н., проф. А.И. Коробеева. – Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2004. – С. 137-139.
6. Утемуратова С.Ш. Атроф-муҳитни жиноят-ҳуқуқий муҳофаза қилиш. Нукус: Билим, 2006. – 29-б.

Вероніка Кобченко, Ірина Коваль
(Харків, Україна)

ЗАРОБІТНА ПЛАТА В КОНВЕРТАХ АБО «ЧОРНА» СХЕМА В УКРАЇНІ

Актуальність теми: Проблема застосування «чорних» схем виплати заробітної плати - одна з актуальних і гострих по всій Україні.

Заробітна плата у конвертах – це неофіційна матеріальна винагорода, яка виплачується працівнику за виконання трудових обов'язків та не притягається до відповідальності виплати податків до державного бюджету. Значне число організацій малого і середнього бізнесу, бажаючи заощадити на податках, частину зарплати виплачує неофіційно, не відображаючи її в бухгалтерських документах. Відповідно до ст. 109 Податкового Кодексу України податковими правопорушеннями є протиправні діяння платників податків, податкових агентів, та/або їх посадових осіб, а також посадових осіб контролюючих органів, що призвели до невиконання або неналежного виконання вимог, що тягне за собою відповідальність, передбачену Податковим Кодексом та іншими законами України.

За даними експертів, сьогодні в Україні близько 45-50% заробітної плати виплачується „в конвертах”.

Мета статті: розкрити сутність проблеми, виявити негативні наслідки «тіньової» заробітної плати. Розглянути найбільш оптимальні шляхи вирішення даної проблеми.

Для того, щоб шукати шляхи вирішення проблеми, треба зрозуміти причини, через які обидві сторони, як працівники, так і роботодавці не бажають змінювати сформовану ситуацію. Чому роботодавцю вигідніше показати мінімальну заробітну плату? Важливо те, що податки сплачуються в процентному відношенні від нарахованої заробітної плати. З 1 січня поточного року набув чинності Закон України від 24 грудня 2015 року №909-VIII «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо забезпечення збалансованості бюджетних надходжень у 2016 році».

Головною причиною виникнення цієї проблеми є висока діюча ставка податку на доходи фізичних осіб. Станом на сьогоднішній день 2016 року в Україні застосовується ставка 18% до будь-якої суми доходів.

Крім 18 відсотків прибуткового податку ще сплачуються пенсійні відрахування, у розмірі 14 відсотків від нарахованої заробітної плати, які сплачує роботодавець. Саме відрахування цих 14 відсотків (При загальній системі оподаткування єдиний соціальний податок, до якого входить пенсійний фонд, становить 26 відсотка) провокує роботодавця вказувати мінімальну заробітну плату.

Небезпека „тіньової” заробітної плати, як і „тіньової” зайнятості, полягає не стільки в тому, що бюджет недоотримує кошти у вигляді несплачених податків та відрахувань до Пенсійного фонду, скільки в тому, що громадяни не отримують пенсію, нараховану виходячи із реального рівня їхньої зарплати. Тобто, заробітна плата „в конвертах”, це, перш за все, «удар» по пенсійних накопиченнях громадян. А відсутність запису в трудовій книжці зовсім позбавляє працівників не тільки пенсійного стажу, а й інших соціальних гарантій.

Уникнення від сплати податків тягне за собою відповідальність, яка поділяється на: фінансову, адміністративну та кримінальну (ст. 111 Податковий Кодекс України). Відповідно до цієї статті фінансова відповідальність застосовується у вигляді штрафних санкцій. Сума штрафних санкцій визначається Податковим Кодексом України в залежності від розміру заборгованих коштів. Суми штрафних санкцій

зараховуються до бюджетів, до яких згідно із законом зараховуються відповідні податки та збори. Наочним прикладом є випадок, що стався на Харківщині у квітні 2016 року: співробітники податкової міліції викрили підприємців, які ухилялися від сплати страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування на суму понад 3,5 мільйона гривень. Дана кондитерська фабрика має в Харкові власну торговельну мережу, що складається з десяти фірмових магазинів.

Як показала перевірка, відповідно до звітності загальна чисельність офіційно працевлаштованих співробітників на підприємстві становить близько 100 чоловік, а середньомісячна офіційна заробітна плата становить від 1000 до 1200 грн. При цьому, згідно з отриманими оперативним шляхом відомостями, фактично на підприємстві заробітна плата становить от 2000 до 4500 грн., А на фабриці працює близько 300 чоловік. В результаті проведених на підставі рішення суду обшуків було виявлено та вилучено понад 1,1 мільйона гривень, призначених для виплати в якості заробітної плати "в конвертах", друк, комп'ютерна техніка, машинка для підрахунку грошей, службові записки про видачу коштів та видаткові накладні, первинні документи "тіньової" бухгалтерії та електронні носії зазначеної інформації, а також чорнові записи.

Якщо брати до уваги усі українські підприємства, то згідно з розрахунками ДПСУ заробітна плата в «конвертах» в Україні становить не менше 170 мільярдів гривень і, якщо перерахувати цю суму на кожного працюючого в країні людини, то виходить, що щомісяця працівник отримує «чорних» грошей на суму майже 700 гривень (87,5 доларів).

Головним шляхом вирішення даної проблеми є збільшення заробітної плати робітникам, що дає можливість державі отримувати більше коштів, паралельно з цим зменшити ставку єдиного соціального внеску. Це нововведення викликало б бажання у власників підприємств працювати, не відхиляючись від сплати податків.

Таким чином, заробітну плату в «конвертах» без перебільшення можна назвати одним з найбільших на сьогодні перепон в економічному та соціальному розвитку держави. Проблема тіньової заробітної плати неможливо вирішити без участі найманих працівників, профспілкових організацій та організацій роботодавців. Тільки усвідомивши, що розмір пенсії в майбутньому - це похідна від заробітної плати сьогодні, тільки в тісній співпраці можна досягти успіхів.

Література:

1. Конституція України. Х.: ПП «Ігвіні», 2006
2. Податковий Кодекс України, - <http://zakon5.rada.gov.ua>

Науковий керівник:

кандидат юридичних наук, доцент Селезень С.В.

Анастасія Мезенцова
(Харків, Україна)

ПРАВОВЕВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ ОПЛАТИ ПРАЦІ

Актуальність теми: Досліджуване питання є вкрай актуальним, оскільки у дійсний час, для того щоб жити і задовольняти свої матеріальні і духовні потреби, людина повинна мати необхідні матеріальні кошти. Ці кошти можуть набуватись різними шляхами: людина може займатися індивідуальною трудовою або підприємницькою діяльністю, одержувати прибуток від цінних паперів у вигляді дивідендів.

Переважає більшість людей одержують інагороду, наймаючись на роботу як робітники і службовці. Цю винагороду прийнято називати заробітною платою. Оплата праці — чи не найважливіша категорія у системі умов праці. У ній, як ні в якій іншій сфері, відбиваються усі суперечності суспільства, усвідомлення і прорахунки. Тому підходити до правових питань оплати праці необхідно через дослідження об'єктивних реальних успільних відносин. Саме соціально-економічні аспекти дозволяють розкрити ті проблеми, якімають місце в сучасних умовах в Україні у сфері оплати праці.

У нашій країні існує ряд проблем в системі організації заробітної плати: розміри зарплати практично відірвані від кінцевих результатів праці працівників і підприємств; недосконала диференціація оплати праці; не визначена роль мінімальної зарплати. Всі названі проблеми загострила саме платіжна криза.

Дослідження, проведені на предмет виявлення пріоритетів у мотивації трудової діяльності працівників на підприємствах різних форм власності, показали, що головним пріоритетом у праці в сучасних умовах є оплата праці, зокрема висока заробітна плата. Нині політика щодо грошових доходів населення, у структурі яких найбільшу питому вагу становить оплата праці, є одним із найважливіших напрямків соціально-економічної політики держави і має охоплювати всі верстви населення, сприяти зростанню реальних доходів працюючого та непрацюючого населення.

Структурно заробітна плата складається з трьох частин: основна заробітна плата, додаткова заробітна плата, інші заохочувальні та компенсаційні виплати.

Основна заробітна плата – винагорода за виконану роботу відповідно до встановлених норм праці (норми часу, виробітку, обслуговування, посадові обов'язки). Вона встановлюється у вигляді тарифних ставок (окладів) і відрядних розцінок для робітників та посадових окладів для службовців.

Додаткова заробітна плата – винагорода за працю понад установлені норми, за трудові успіхи та винахідливість і за особливі умови праці. Вона включає доплати, надбавки, гарантійні і компенсаційні виплати, передбачені чинним законодавством; премії, пов'язані з виконанням виробничих завдань і функцій.

До інших заохочувальних і компенсаційних виплат належать виплати у формі винагород за підсумками роботи за рік, премії за спеціальними системами і положеннями, компенсації та інші грошові і матеріальні виплати, які не передбачені актами чинного законодавства або, які провадяться понад встановлені зазначеними актами норми.

Заробітну плату слід відрізнити від винагороди, яка передбачена цивільно-правовими договорами. Заробітна плата представляє собою оплату витрат живої праці у процесі суспільного виробництва, а винагорода за цивільно-правовими договорами – оплату кінцевих результатів праці.

Оплата праці виконує дві основні функції – відновлюючу та стимулюючу. Відновлююча функція полягає в тому, що розмір заробітної плати тісно пов'язаний з рівнем життя населення, з таким соціальним стандартом, як прожитковий мінімум, який характеризує мінімально допустимі умови відновлення активного фізичного стану людини. Однак, фахівці стверджують, що середній рівень доходів з розрахунку навіть середньої заробітної плати не дає можливості навіть нормально харчуватися, не говорячи вже про розширене відтворення робочої сили.

Стимулююча функція повинна підвищувати зацікавленість працівника у результативності праці та якості роботи.

Потрібно визнати, що заробітна плата є провідним інструментом соціальної політики. Вона зумовлює рівень соціальності суспільства, здатність держави підтримувати рівень якості життя соціуму загалом і кожної людини окремо.

Висновок. Необхідним чинником забезпечення економічного прогресу, прискорення економічних реформ є підвищення заробітної плати, її платоспроможності, що призведе до реального відтворення робочої сили — людини — не тільки головної рушійної сили всякої реформи, але, головним чином, цілі будь-якої реформи. Правильна організація оплати праці, дотримання справедливих пропорцій, співвідношень, обліку розмірів заробітної плати з умовами і результатами праці служать могутнім чинником стимулювання продуктивності праці, зацікавленості працівника в підвищенні результативності та якості роботи.

Для себе я зробила висновок, що в суспільстві потрібно контролювати і врегульовувати оплату праці, тому що дуже велика частина роботодавців не дотримуються закону. На мою думку повинні бути перевірки з приводу врегулювання, надання, контролю заробітної плати за блага суспільства.

Література:

1. Селезень С.В., Гриньова Я.Г. «Трудове право України» конспект лекцій. Харків. ХНАДУ 2006 р.
2. Уяздовська О.В. Купівельна спроможність заробітної плати працівника промисловості України.
3. Кодекс Законів про працю України. Харків 2007 р.

Науковий керівник:

кандидат юридичних наук, доцент Селезень С.В.

Сніжана Пичоха
(Ірпінь, Україна)

ШЛЯХИ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ У СФЕРІ ДЕРЖАВНИХ ЗАКУПІВЕЛЬ

Сьогодні Україна перебуває в стані реформування однієї з найбільш корупційних галузей, а саме – державних закупівель. Для більшості громадян, реформа полягає лише у впровадженні електронної системи закупівель, однак насправді це питання набагато ширше. Окрім змін до законів та підзаконних нормативно-правових актів, які регулюють закупівлі потрібно здійснити цілий комплекс заходів, які дозволять налагодити конкуренцію і забезпечити ефективну протидію корупційним схемам.

Корупція в системі державних закупівель – явище, на жаль, не нове. Боротьбі з корупцією взагалі і в системі державних закупівель зокрема присвячена велика кількість досліджень. Вагомий внесок у наукову розробку цієї проблеми зробили С.Б. Дашков, О.О. Костусєв, В.В. Морозов, В.В. Смирчинський, Н.Б. Ткаченко, О.П. Шатковський та багато інших учених. Результати їх досліджень висвітлені в численних публікаціях, де започатковано розв'язання означеної проблеми в загальному вигляді і на які спирається автор при формуванні власних наукових висновків. Але поза увагою дослідників залишається питання розробки сучасних заходів із запобігання корупції у сфері державних закупівель.

Відповідно до положення Закону України “Про засади запобігання та протидії корупції” від 7 квітня 2011 р. № 3206-УІ [1] під корупцією розуміється використання особою наданих їй службових повноважень

та пов'язаних із цим можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди такій особі або на її вимогу іншим фізичним та юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень та пов'язаних із цим можливостей.

Внаслідок величезних обсягів коштів, пов'язаних із закупівлями державою товарів, робіт і послуг, ця важлива сфера діяльності створює родючий ґрунт для корупційних правопорушень і зловживань. Слід зазначити, що ці терміни не є тотожними. У законодавстві корупційне правопорушення трактується як "умисне діяння, що містить ознаки корупції ... за яке законом встановлено кримінальну, адміністративну, цивільно-правову та дисциплінарну відповідальність" [1]. Проте у багатьох випадках важко довести, що мало місце умисне порушення законодавства, хоча результати закупівель вказують на ознаки корупційної змови. Навпаки, іноді законодавчі норми порушуються без злого наміру, внаслідок недостатньої кваліфікації членів комітетів з конкурсних торгів, поганого знання швидкоплинного законодавства, браку часу на проведення закупівель тощо.

Корупційні правопорушення у сфері державних закупівель мають місце як з боку розпорядників державних коштів, так і з боку учасників торгів. За даними МЕРТ, в Україні найбільш поширеними зловживаннями є наміри замовників здійснити закупівлю товару у певного заздалегідь визначеного виробника. У свою чергу, цей результат може бути досягнутим як шляхом уникнення від конкурентних процедур проведення закупівель, так і шляхом надання неправомірної переваги одному із учасників торгів.

Найбільшими корупційними схемами є:

Скорочений строк прийому тендерних пропозицій

Впродовж моніторингового періоду (березень 2016 року) на території Київської області було зафіксовано 7 випадків закупівель¹², де строк прийняття тендерних пропозицій склав 1 день. При цьому, у 3 з них було лише по одному учаснику, у 2 – двоє. Ці всі торги – допорогові, тому фактичних порушень регламенту закупівель не було.

Однак, можна проілюструвати небезпечність такої ситуації зі закупівлями які здійснював один з дитячих будинків у Київській області. Впродовж березня Будинок дитини «А», який здійснив дві закупівлі, у яких строк прийняття тендерних пропозицій становив не більше одного дня. У них обох, без конкуренції переміг постачальник ФОП «Б», який запропонував фактично максимальну ціну [3].

Загалом, через систему ProZorro вищезгаданий будинок дитини здійснив 13 торгів, де у 10 випадках закупівля відбулась, а у 3 була відмінена. Середня кількість пропозицій склала 1,5 на тендер, що значно менше від середнього. Планова сума закупівель, які завершилися склала 551,56 тис. грн.. Економія – 17,51 тис. (3,2%). У 7 тендерах строк прийому тендерних пропозицій склав 1 день.

Фактів, які є в наявності, недостатньо для того щоб говорити про наявність чи відсутність корупції в цих закупівлях, однак короткий термін прийняття пропозицій і, відповідно, мала кількість учасників дозволяють говорити, що ці тендери могли бути потенційно корупціогенними. Ми не називаємо учасників торгів, тому що формальних порушень в їхніх діях немає, оскільки всі закупівлі були допороговими (вимог до строків і пакету документів не передбачено) та проводились ще до вступу закону в дію, але в подальшому просимо всіх замовників і постачальників утриматись від такої практики [3].

Дискримінаційні умови щодо учасників торгів

Це порушення пов'язане з несправедливим виставленням вимог до постачальників. Це можуть бути або додаткові сертифікати, яких насправді закупівельники не потребують, чи наперед визначені торгові марки товарів, які хочуть закупити.

Зокрема поширені приклади наступного: закупівельник планує закупити молочні товари. При цьому він вказує не тільки характеристики молока, яке потрібно, але й марку виробника. Така умова є дискримінаційною, оскільки ставить в преференцію одних постачальників і виробників і обмежує інших [3].

Найпоширеніша пастка держзамовника: спробувати "заховати" тендер, щоб потенційні учасники не змогли його знайти і подати свої пропозиції. Ну, а "довірені" постачальники, звичайно ж, про все дізнаються вчасно. Для цього зазвичай пишуть назву тендера з граматичними помилками, наприклад "Закупівля машин", кваліфікують це не як автомобільний транспорт, а як "Електроустаткування, інше", підгружують нечитабельну тендерну документацію і оголошують тендер, в надії, що його не помітять інші учасники, а знайдуть тільки "свої люди". Такий варіант використовується досить часто, однак система сигналізує про подібні махінації, і кілька чиновників, які попалися "на гарячому", вже були звільнені [4].

У ЗУ «Про публічні закупівлі» законі чітко зазначено, що всі документи необхідно подавати в електронному вигляді. В результаті замовник може вимагати публікації таких документів, як скан-копія паспорта, трудової книжки, адвокатського свідоцтва, а також документів, що підтверджують матеріально-технічну базу учасника, наявність компетентних працівників та фінансової спроможності. Адже будь-яка людина може завантажити ці копії цих документів і потім використовувати їх, припустимо, для фінансових махінацій тощо. Причому у вимогах вищезгаданого закону є правова колізія, оскільки закон про захист персональних даних недвозначно забороняє публікацію подібної персональної інформації у відкритому доступі.

Тим не менш у Мінекономіки вважають, що такий підхід виправданий, тому що забезпечує прозорість для всіх учасників. Але навряд чи це сподобається бізнесу, принаймні, не виключено, що багато

постачальників не ризикнуть викладати свої фінансові та особисті документи у відкритий доступ і тим самим відмовляться від участі в тендері.

Слід відзначити, що впровадження електронних закупівель ускладнює, але не виключає повністю можливість корупційних зловживань при проведенні публічних закупівель. Досвід проведення електронних закупівель в інших країнах світу вказує, що у замовників торгів залишаються суттєві важелі для обмеження доступу постачальників до ринку публічних закупівель, а в учасників – для координації пропозицій, тобто змови [5].

Отже, незважаючи на прозорість та публічність проведення тендерів у системі ProZorro, держзамовник все-таки може зробити "свого" постачальника переможцем аукціону, незважаючи на скарги інших учасників і норми закону. Зазвичай для цього використовуються вищезгадані прийоми, крім того, замовник "прибирає" неугодних учасників в процесі постаукціонної кваліфікації. Звичайно, є позитив у тому, що тепер можна взяти участь у тендері, у який раніше увійти було абсолютно неможливо. Тобто потроху корупція вичавлюється. Проблема в тому, що закон потрібно доопрацювати з урахуванням точки зору учасників торгів, а не тільки замовників. У нинішній редакції дуже важко працювати.

Література:

1. Закон України "Про засади запобігання і протидії корупції" від 07.04.2011 р. № 3206-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/3206-17>.
2. Закон України "Про публічні закупівлі" від 25 грудня 2015 р. № 922-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/922-19>.
3. Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. Звіти щодо аналізу функціонування системи державних закупівель. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&tag=Zviti>.
3. Дроботун В., Сухарина А. Моніторинговий звіт щодо впровадження реформи державних закупівель у Київській області (№1 березень 2016 рік). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.prostir.ua/wp-content/uploads/2016/04/01.-Monitoring-March-2016.pdf>
4. Пилипенко О. ProZorro і темна сторона держзакупівель. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ua.112.ua/statii/prozorro-i-temna-storona-derzhzakupivel-296112.html>
5. Мельников О. С. Деякі шляхи оптимізації електронних закупівель в Україні. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.economy.in.ua/pdf/9_2013/33.pdf

Науковий керівник:

кандидат юридичних наук Мацелик Михайло Олексійович.

Єлизавета Свердлик, Аліна Бондаренко
(Харків, Україна)

ТРУДОВИЙ ДОГОВІР МІЖ ПРАЦІВНИКОМ ТА ФІЗИЧНОЮ ОСОБОЮ-ПІДПРИЄМЦЕМ: ПРАВОВІ АСПЕКТИ

Актуальність теми дослідження зумовлена тим, що в умовах розвитку ринкових відносин значно зросла чисельність осіб, які займаються підприємницькою діяльністю без створення юридичної особи. Така підприємницька діяльність ґрунтується не лише на праці самого громадянина-підприємця, а й на праці інших громадян, які працюють на умовах трудового договору.

Одним з головних принципів здійснення підприємництва є вільний найм працівників суб'єктами підприємницької діяльності, який полягає в тому, що підприємці мають право укладати з громадянами договори щодо використання їх праці. (трудоий договір)

Ст. 21 КЗпП визначає трудовий договір, це – угода між працівником і власником підприємства, установи, організації або уповноваженим органом чи фізичною особою, за якою працівник зобов'язується виконувати роботу, визначену цією угодою, з підляганням внутрішнього трудовому розпорядкові, а власник підприємства, установи, організації або уповноважений ним орган чи фізична особа зобов'язується виплачувати працівникові заробітну плату і забезпечувати умови праці, необхідні для виконання роботи, передбачені законодавством про працю, колективним договором і угодою сторін.

Сторонами трудового договору є працівник і роботодавець. Працівник – це тільки фізична особа. Роботодавець – юридична та фізична особа. Стороною трудового договору, (як роботодавець, можуть бути фізичні особи – суб'єкти підприємницької діяльності без створення юридичної особи з правом найму працівників, та фізичні особи, які використовують найману працю, пов'язану з наданням послуг (кухарі, няньки, водії тощо).

Відповідно до ст. 24 КЗпП України в разі укладення трудового договору між працівником і фізичною особою, яка використовує найману працю, додержання письмової форми трудового договору є обов'язковим.

Особливістю трудового договору з фізичною особою — роботодавцем є те, що вона може бути як підприємцем без створення юридичної особи, так і окремим громадянином, що не займається

підприємницькою діяльністю. За правилами ст. 24 КЗпП такий договір укладається обов'язково у письмовій формі.

На реєстрацію трудовий договір подається у трьох примірниках. Трудовий договір підлягає реєстрації день подання його на реєстрацію. Фізична особа зобов'язана вручити під розписку працівникові один примірник зареєстрованого трудового договору протягом трьох робочих днів з дня його надходження.

Після реєстрації трудового договору по одному його примірнику з відміткою факту реєстрації в центрі зайнятості повертається працівникові та фізичній особі, а один примірник залишається у посадової особи служби зайнятості. Працівник зобов'язаний забезпечити збереження своєї трудової книжки та одного примірника укладеного трудового договору. Запис до трудової книжки працівника має бути зроблений фізичною особою після реєстрації трудового договору в державній службі зайнятості із зазначенням в ній номера і дати трудового договору, повної назви центру зайнятості, а також дати і номера реєстрації трудового договору державною службою зайнятості.

У разі потреби внесення до чинного договору змін, сторони зобов'язані оформити їх додатками до трудового договору та подати на реєстрацію до того самого центру зайнятості, де було зареєстровано останній трудовий договір у порядку, встановленому для реєстрації трудових договорів. Якщо внесені зміни пов'язані зі зміною зазначеної в трудовій книжці професійної характеристики робіт, після реєстрації в службі зайнятості змін до трудового договору вноситься відповідний запис і до трудової книжки працівника.

Зміст такого трудового договору (Типовий договір) затверджено наказом Міністерства праці та соціальної політики від 8 червня 2001 року №260.

Зокрема, в ньому зазначені певні реквізити сторін трудового договору, термін його чинності, характеристики робіт, які має виконувати працівник, із зазначенням професії та кваліфікації працівника відповідно до вимог тарифно-кваліфікаційних довідників, рівня норм чи нормованих завдань із посиланням на їх розробників, якості виконання робіт, конкретний режим роботи працівників, рівень заробітної плати та інші умови праці. Визначаючи конкретні умови договору, сторони зобов'язуються керуватись чинним законодавством, оскільки умови, що погіршують становище працівника порівняно із законодавством України про працю, є ненадійними

Серед таких умов, передусім, видокремлюються мінімальні державні гарантії з оплати праці, тривалості робочого часу та часу відпочинку. У договорі потрібно визначити не лише конкретну тривалість робочого часу, а й час початку і закінчення роботи, можливість поділу робочого часу на частини, запровадження підсумкового обліку робочого часу. У договорі мають знайти відображення питання надання щорічних відпусток, а саме їх тривалість, період надання, можливість перенесення на інший термін чи заміни частини щорічної відпустки грошовою компенсацією. У разі потреби зазначаються й інші види відпусток, на які працівник має право за законом України «Про відпустки».

У договорі зазначаються зобов'язання фізичної особи щодо організації працівникові робочого місця, забезпечення його спеціальним одягом, засобами індивідуального захисту, нормативними інструкціями з питань охорони праці та зобов'язання працівника дотримуватись цих інструкцій.

Обов'язковим елементом трудового договору є поширення на працівників гарантій за рахунок коштів фондів загальнообов'язкового страхування та коштів роботодавця, відповідно до законодавства, про деякі види непрацездатності, нещасного випадку на виробництві, на випадок безробіття тощо.

Розкриваючи опис у типовому договорі трудової функції найманого працівника, режиму роботи, оплати праці не можна не відмітити певні недоліки, які йому притаманні. Так форма договору не враховує специфіку умов праці таких категорій працівників як продавці, що працюють на невеличких торговельних точках, водії маршрутних автобусів, які мають досить специфічну наймає на роботу підприємець. Оскільки у формі договору ніякої специфіки не передбачено, досить складно сформулювати певний режим роботи, суму місячної заробітної плати, рівень і норми виконуваної роботи, якість результатів праці тощо цієї категорії працівників, а тим більше докладно викласти все це у чотирьох рядках одного пункту договору. Але ж фізична особа – підприємець не затверджує внутрішній трудовий розпорядок, штатний розпис і не укладає зі своїми працівниками, як це відбувається на підприємствах, колективних договорів, в яких саме і застерігаються всі ці умови. Тому фізичній особі-підприємцю було б важливо врахувати такі умови саме в трудовому договорі з кожним працівником. Щоб це стало можливим, у формі трудового договору слід було б виділити додаткові пункти, що типовим договором нажалі не передбачені. Об'єктивно існуючий типовий договір потребує доопрацювання.

Окремої уваги заслуговує розкриття обов'язку працівника про нерозголошення комерційної таємниці та про заборону конкуренції працівника щодо роботодавця-підприємця, який найняв його на роботу. Нажалі, це прогресивне положення не знайшло своє відображення в типовій формі трудового договору, хоча в умовах ринкової економіки, коли приватне підприємництво набуває все більшого розвитку в державі, забезпечення збереження комерційної таємниці регулювання і з боку трудового законодавства. Це обумовлює необхідність внесення відповідних змін до Кодексу законів про працю України.

Невиконання фізичною особою умов трудового договору дає право працівникові у визначений ним термін розірвати укладений трудовий договір за власним бажанням відповідно до частини 3 ст. 38 КЗпП України. При цьому підприємець зобов'язаний виплатити працівникові вихідну допомогу в розмірі тримісячного середнього заробітку.

Слід зазначити, що неукладення чи несвоєчасна реєстрація трудових договорів між підприємцями та найманими працівниками — порушення законодавства про працю, що тягне за собою адміністративну відповідальність.

Використання найманої праці без офіційного оформлення трудових відносин тягне за собою інші порушення законодавства про працю, за вчинення яких передбачено притягнення до кримінальної відповідальності за ст.ст. 172, 173, 175 Кримінального кодексу України. Згідно зі ст. 112 Кримінального процесуального кодексу України у справах про злочини, передбачені ст.ст. 172, 173, 175 Кримінального кодексу України, досудове слідство провадиться слідчими прокуратури.

Таким чином, укладання трудового договору фізичною особою- підприємцем з найманим працівником досить складна та відповідальна річ. Формальне ставлення до процедури укладання та реєстрації таких договорів може обернутися для підприємця штрафами за недотримання трудового законодавства та позовами працівників, обурених невиконанням умов договорів. В той же час законодавче регулювання трудового договору з фізичною особою-підприємцем має певні недоліки та потребує вдосконалення у напрямі пристосування такого трудового договору до потреб практики, а також посилення гарантій захисту прав найманих працівників.

Література:

1. Бойко М. Д. Трудове право України: Навч. посібник. - К.: Атіка, 2006.
2. Конституція України. Х.: ПП «Ігвіні», 2006
3. Болотіна Н. Б. Трудове право України: Підручник. - К.: Вікар, 2014р.

Науковий керівник:

кандидат юридичних наук, доцент Селезень С.В.

СЕКЦІЯ: ПСИХОЛОГІЯ

Ольга Бижунова
(Гомель, Беларусь)

МЕТОДЫ КОРРЕКЦИИ САМООЦЕНКИ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ

Младший школьный возраст определяется важным обстоятельством в жизни ребенка – поступлением в школу и дает возможность проявиться в новой сфере человеческой деятельности – учении. Л.И. Божович отмечает, что это «особый возраст, который обеспечивает интенсивное развитие всех качеств личности. В этот период начинается социальное и личностное развитие ребенка, его вхождение в жизнь общества. Ребенок получает определенный социальный статус, меняются интересы и ценности» [1, с. 101].

На основании изучения психолого-педагогической литературы были выделены следующие особенности самооценки младших школьников: возрастает критичность, требовательность к себе; преимущественно положительно оценивают свою учебную деятельность, а неудачи связывают только лишь объективными обстоятельствами; происходит переход от конкретно-ситуативной самооценки к более обобщенной, возрастает и самостоятельность самооценки; становясь самостоятельной и устойчивой, самооценка начинает выполнять функцию мотива деятельности младшего школьника.

Различные аспекты коррекции самооценки младших школьников затрагивали в своих работах Г. Айзенк, Т.Ю. Андрущенко, С.А. Будасси, А.В. Захарова, С.К. Нартова-Бочавер, С.Я. Рубинштейн и др.

В отечественной и зарубежной психологии используются разнообразные методы, помогающие скорректировать самооценку ребенка младшего школьного возраста. Исследователи отмечают, что при выборе методов коррекции необходим учет специфики неадекватной самооценки (завышенной или заниженной).

Как правило, в младшем школьном возрасте для коррекции самооценки применяют игровые и проективные методы. К таким методам можно отнести игротерапию и арт-терапию, поскольку коррекционные возможности наиболее полно раскрываются в процессе игровой и продуктивной (рисование) деятельности (Л.С. Маркова и др.).

Игровая терапия и арт-терапия открывают новые перспективы в коррекции самооценки младших школьников. Игровая терапия представляет собой психотерапевтический метод воздействия на психику детей посредством игры. Основным свойством игры является ее способность оказывать большое влияние на развитие личности детей, снимать тревожность и страхи. Игра помогает ребенку освободиться от эмоциональной напряженности и избавиться от фрустраций, которые имеют место быть в отношениях между ребенком и взрослым.

Основными показаниями для проведения игротерапии в рамках коррекции самооценки младших школьников являются:

- нарушение роста «Я», отражающееся в нарушениях поведения и дисгармоничности «Я-концепции»;
- низкая степень самопринятия, неуверенность в возможностях собственного личностного роста;
- высокая социальная тревожность и враждебность по отношению к окружающему миру;
- эмоциональная лабильность и неустойчивость [2, с. 146].

Игротерапия различается по форме организации деятельности. Индивидуальная и групповая игротерапия призваны помочь детям осознать свое реальное «Я», повысить самооценку и развить потенциальные возможности.

В настоящее время широко применяется арт-терапия, означающая в буквальном смысле «терапия искусством», основанная на изобразительной и творческой деятельности. Привлекательность арт-терапевтического метода заключается, что арт-терапия использует язык визуальной и пластической экспрессии. По мнению С.Г. Рыбаковой основная цель арт-терапии в коррекционной работе с детьми заключается в «гармонизации развития их личности через формирование способности самовыражения и самопознания. Использование арт-терапевтических техник позволяет психологу помочь детям восстановить свой эмоциональный потенциал и устранить имеющиеся нарушения в сфере сапознания и самооценки» [3, с. 37].

Арт-терапия как метод коррекции включает в себя следующие направления:

- имаготерапия, воздействующая на психику детей через образ, театрализацию и драматизацию;
- музыкотерапия, использующая музыку в качестве развития у детей эмоций и чувств;
- танцевальная терапия, использующая танцы для коррекции в эмоциональной сфере, так и межличностных взаимодействиях;
- сказкотерапия, метод, основанный на использовании сказки в целях развития творческих способностей детей и совершенствования их взаимодействий с окружающим миром.

Имаготерапия представляет собой метод, который через такие техники как театрализация и драматизация воздействует на психику и поведение детей. Метод имаго предложен в 1966 году И.Е. Вольпертом. Главная цель имаготерапии – создание для ребенка условий, способствующих развитию

у него способностей адекватного реагирования на возникающие неприятные ситуации. Так развивается деформированный образ «Я». В имаготерапии используются следующие коррекционные приемы: разъяснение, внушение, убеждение, отвлечение, имитационное поведение, эмоциональная поддержка, обучение новым способам поведения.

Музыкотерапия является методом, использующим музыку в качестве средства коррекции самосознания младших школьников. Музыкотерапия активно используется в коррекции самосознания, эмоциональных отклонений, страхов, отклонений в поведении, при коммуникативных затруднениях. Музыкотерапия предполагает как отдельное использование музыки в качестве основного способа коррекции, так и в качестве дополнения к другим коррекционным приемам для повышения их эффективности.

Танцевальная терапия помогает ребенку осознать и создать позитивный образ собственного тела, который так важен при становлении самооценки. Теоретической основой танцевальной терапии является положение «движения отражают черты личности». Изменения в эмоциональной сфере личности непосредственно отражаются на характере наших движений.

Танцевальная терапия, согласно А.А. Осиповой, направлена на углубление осознания членами группы собственного тела и возможностей его использования; а также усиление чувства собственного достоинства у членов группы путем выработки у них более позитивного образа тела [2, с. 127].

Новые возможности в коррекции самооценки детей открывает перед психологом метод сказкотерапии. Сказкотерапия является одним из основных методов арт-терапии в коррекционной работе с детьми. Анализ работ по сказкотерапии И.В. Вачкова, Т.Д. Зинкевич-Евстигнеевой, Р.М. Ткач показывает, что целью данного метода является активизация в человеке творческого создающего начала, раскрытие глубин собственного внутреннего мира, развитие его самосознания, в том числе и самооценки.

И.В. Вачков дает следующее определение методу: «сказкотерапия – это такое направление практической психологии, которое, используя метафорические ресурсы сказки, позволяет людям развить самосознание и построить особые уровни взаимодействия друг с другом, что создает условия для становления их субъектности» [4, с. 197].

Можно заметить, что сказкотерапия активизирует ресурсы и личностный потенциал ребенка. В процессе сказкотерапии происходит отождествление себя детьми со сказочными героями, самовыражение. Процесс самовыражения через сказку напрямую связан с формированием адекватной самооценки ребенка и может рассматриваться как значимый психокоррекционный фактор.

В настоящее время широко известна типология сказок, предложенная Т.Д. Зинкевич-Евстигнеевой [5]. Особого внимания заслуживают психокоррекционные сказки, с помощью которых происходят позитивные изменения в психическом состоянии и поведении ребенка. Одним из видов психокоррекционных сказок являются сказки о преобразовании или трансформации. В качестве примера можно привести сказку Г.Х. Андерсана «Гадкий утенок». Работа с этой сказкой подойдет детям, у которых выявлена низкая самооценка.

Итак, основными положениями, отражающими обоснование методов коррекции самооценки младших школьников игротерапии и арт-терапии, являются следующие:

1. Игротерапии в рамках коррекции самооценки младших школьников используется в целях коррекции нарушения роста «Я» и восстановлении гармоничности самооценки при низкой степени самопринятия, высокой социальной тревожности и враждебности по отношению к своему окружению.

2. Арт-терапия как метод коррекции самооценки, включающая в себя такие направления как имаготерапия, музыкотерапия, танцевальная терапия, сказкотерапия, может применяться в целях развития самосознания младших школьников, стержнем которого является самооценка.

3. Имаготерапия как метод коррекции самооценки, включающий такие техники как театрализация и драматизация, может применяться с целью воздействия на самосознание детей через образ, театрализацию и драматизацию. Имаготерапия способствует развитию у детей адекватного реагирования на возникающие неприятные ситуации, влекущую за собой фрустрацию.

4. Музыкотерапия как метод коррекции самооценки использует музыку в качестве средства коррекции самосознания младших школьников. Музыкотерапия активно используется в коррекции самосознания, эмоциональных отклонений, страхов, отклонений в поведении, при коммуникативных затруднениях.

5. Танцевальная терапия как метод коррекции самооценки использует танцы для коррекции эмоциональной сферы детей. Танцевальная терапия направлена на углубление осознания ребенком собственного тела и возможностей его использования; усиление чувства собственного достоинства путем выработки позитивного образа собственного тела.

6. Сказкотерапия как метод коррекции самооценки использует психокоррекционные и терапевтические сказки, в основе которых лежит метафора. Сказкотерапия направлена на расширение детского самосознания, активизацию внутренних ресурсов, усиление творческих способностей ребенка, за счет которых происходит преодоление проблемных зон.

Таким образом, на наш взгляд, наиболее эффективными методами коррекции самооценки младших школьников являются игровые и арт-терапевтические, среди которых особое место занимает сказкотерапия.

Литература:

1. Божович, Л.С. Проблемы формирования личности / Л.С. Божович. – М.: Просвещение, 2010. – 352 с.
2. Осипова А.А. Общая психокоррекция / А.А. Осипова. – М.: Сфера, 2005. – 510 с.
3. Рыбакова С.Г. Арт-терапия для детей с ЗПР / С.Г. Рыбакова. – СПб: Речь, 2007. – 139 с.
4. Вачков И.В. Сказкотерапия. Развитие самосознания через психологическую сказку / И.В. Вачков. – М.: Просвещение, 2007. – 178 с.
5. Зинкевич-Евстигнеева Т.Д. Формы и методы работы со сказками / Т.Д. Зинкевич-Евстигнеева. – СПб.: Речь, 2006. – 140 с.

Научный руководитель

кандидат психологических наук, доцент Гапанович-Кайдалова Е.В.

Ольга Плаксина

(Гомель, Республика Беларусь)

УСЛОВИЯ РАЗВИТИЯ ПАМЯТИ У ДОШКОЛЬНИКОВ

В психологии термин «развитие» подразумевает сложный процесс, определяемый рядом признаков, которые выделил Л.С. Выготский. Первый признак заключается в том, что при всяком изменении субстрат, лежащий в основе развивающегося явления, остается тем же самым. Второй ближайший признак заключается в том, что всякое изменение здесь носит до известной степени внутренний характер; мы не называем развитием такое изменение, которое совершенно не связано ни с каким внутренним процессом, происходящим в том организме и в той форме активности, которые мы изучаем. Единство как постоянство всего процесса развития, внутренняя связь между прошедшей стадией развития и наступившим изменением – вот второй основной признак, который входит в понятие развития [1, с. 315].

Процесс развития памяти в рамках культурно-исторического подхода рассматривается как переход от непосредственной (натуральной) памяти, присущей животным и маленьким детям, к произвольно регулируемым, опосредствованным знаками, специфически человеческим формам памяти.

Качество произвольного запоминания предметов, картинок, слов зависит от того, насколько активно ребенок действует по отношению к ним, в какой мере происходят их детальное восприятие, обдумывание, группировка в процессе действия. Так, при простом запоминании картинок ребенок запоминает гораздо хуже, чем в тех случаях, когда ему предлагают эти картинки разложить по своим местам, например, отложить отдельно изображения для сада, кухни, детской комнаты, двора. Произвольное запоминание является косвенным, дополнительным результатом выполняемых ребенком действий восприятия и мышления.

У младших дошкольников произвольное запоминание и воспроизведение - единственная форма работы памяти. Ребенок еще не может поставить перед собой цель запомнить или припомнить что-нибудь и тем более не применяет для этого специальных приемов [4, с. 195].

В отечественной психологии детальное исследование возникновения и развития форм опосредствованного запоминания, т.е. запоминания с использованием определенных средств, впервые было проведено А.Н. Леонтьевым [2, с. 256]. Давая детям для запоминания слова, он предлагал им использовать в качестве вспомогательного средства картинки. Из этих картинок дети должны были подбирать такие, которые помогали бы им при последующем воспроизведении. А.Н. Леонтьев установил, что младшие дошкольники дают чрезвычайно низкие показатели запоминания и не могут использовать специально предложенные картинки для того, чтобы организовать процесс лучшего запоминания в целях последующего воспроизведения. Вместе с тем, введение картинок для облегчения запоминания существенно повышает его эффективность у детей старшего дошкольного возраста. Если у младших дошкольников запоминание слов при помощи картинок и без них существенно не различается, то у старших запоминание с картинками становится в два раза эффективнее. Это указывает на сдвиги в развитии памяти, происходящие к старшему дошкольному возрасту.

Во многих исследованиях отечественных психологов (А.Н. Леонтьев, Л.В. Занков, Н.А. Корниенко и др.) были получены данные, опровергающие положение о якобы механическом характере памяти детей дошкольного возраста. Детям предлагался для запоминания самый разнообразный по степени осмысленности материал — бессмысленные слоги, цифры, картинки, слова, рассказы, стихи. Оказалось, что не только в школьном, но и в дошкольном возрасте эффективность запоминания растет пропорционально осмысленности предлагавшегося материала: чем он осмысленнее, тем выше эффект запоминания. Таким образом, значение смысла материала как фактора запоминания выявляется уже в дошкольном возрасте.

Первые припоминания впечатлений, полученных в раннем детстве, относятся обычно к возрасту около трёх лет (имеются в виду воспоминания взрослых людей, связанные с детством). Было установлено, что почти 75% первых детских воспоминаний приходится на возраст от трёх до четырёх лет. Это значит, что к данному возрасту, т.е. к началу раннего дошкольного детства, у ребёнка связываются долговременная память и её основные механизмы. Одним из них является ассоциативная связь

запоминаемого материала с эмоциональными переживаниями. Запечатляющая роль эмоций в долговременной памяти начинает проявлять себя уже в начале дошкольного возраста.

При помощи механических повторений информации дети в старшем дошкольном возрасте могут её запоминать. У них появляются первые признаки смыслового запоминания. При активной умственной работе дети запоминают материал лучше, чем без такой работы [3, с. 233].

Произвольные формы запоминания и восприятия начинают складываться в возрасте четырех - пяти лет. Наиболее благоприятные условия для овладения произвольным запоминанием воспроизведением, по утверждению А.Н. Леонтьева, создаются в игре, когда запоминание является условием успешного выполнения ребенком взятой на себя роли. Количество слов, которые запоминает ребенок, выступая, например, в роли покупателя, исполняющего поручение купить в магазине определенные предметы. Оказывается выше, чем слов, запоминаемых по прямому требованию взрослого [4, с. 214].

О развивающем значении игры говорится в исследованиях А.П. Усовой, Р.И. Жуковской, Д.В. Менджеричкой, Д.Б. Эльконина, Л.В. Артемовой, Н.Я. Михайленко.

Таким образом, продуктивность запоминания у детей в игре намного выше, чем вне игры. Однако, у самых маленьких, трехлетних детей и в игре продуктивность запоминания сравнительно низкая. Первые специальные перцептивные действия, направленные на то, чтобы что-то сознательно запомнить или припомнить, отчетливо выделяются в деятельности ребенка 5-6 лет, причем чаще всего используется простое повторение.

Переход от произвольной к произвольной памяти включает в себя два этапа. На первом этапе формируется необходимая мотивация, т.е. желание что-либо запомнить или вспомнить. На втором этапе возникают и совершенствуются необходимые для этого мнемические действия и операции. К концу дошкольного возраста процесс произвольного запоминания можно считать сформированным. Его внутренним, психологическим признаком является стремление ребенка обнаружить и использовать для запоминания логические связи в материале [5, с. 322].

Для развития произвольной памяти ребёнка важно вовремя уловить и максимально использовать его стремление что-нибудь запомнить. Действия, связанные с сознательным намерением запоминать или припоминать, впервые отчетливо появляются у детей примерно около пяти-шести лет. Внешне они выражаются, например, в преднамеренном повторении ребёнком того, что он хотел бы запомнить. Стимулирование повторения играет в развитии памяти важную роль, и повторениям всячески нужно способствовать.

При обучении запоминанию надо постепенно приучать детей переходить от непосредственного повторения к отсроченному повторению, от повторения вслух к повторению про себя. Переход от внешнего к мысленному повторению делает запоминание более продуктивным. Начиная с четырёхлетнего возраста детей можно учить запоминать одни вещи при помощи других, например предмет или слово с помощью обозначающей его картинки. Вначале готовые средства для запоминания ребёнку предлагает взрослый. Когда дети научаются запоминать и припоминать предметы с помощью предлагаемых им средств, можно переходить к постановке перед ребенком самостоятельного выбора средств, используемых для запоминания [4, с. 115].

Следует иметь в виду один важный момент, отличающий обучаемость детей от обучаемости взрослых. Ребёнок сравнительно легко усваивает материал лишь тогда, когда у него к этому материалу имеется явно выраженный непосредственный или потребительский интерес. Данное замечание касается и памяти. Её развитие у детей дошкольного возраста от произвольной к произвольной и от непосредственной к опосредственной будет проходить активно лишь тогда, когда сам ребёнок заинтересован в применении соответствующих средств запоминания, в сохранении и воспроизведении запоминаемого материала. Дошкольник осознаёт и выделяет мнемические цели только в том случае, если он сталкивается с интересной для него задачей, которая требует активного запоминания и припоминания. Это происходит тогда, когда ребёнок участвует в игре, а цель что-то запомнить приобретает для него реальный, конкретный и актуальный смысл, отвечающий игровым интересам

Совершенствование произвольной памяти у детей связано с применением в процессах запоминания и воспроизведения материала мыслительных операций анализа, синтеза, сравнения, обобщения, установления смысловых связей. Развитие памяти происходит с обучением ребенка основам наук одновременно с совершенствованием его умственной деятельности [6, с. 198].

Важный момент в развитии произвольной памяти старших дошкольников – обучение логическим приемам запоминания. Ведь именно 5-6 летние дети впервые принимают указания, как надо запоминать. Овладение приемами запоминания зависит от следующих условий: степени освоения соответствующих мыслительных операций; содержания и характера материала; характера обучения. Только при его организации запоминание становится логическим; наличия потребности в правильном и точном запоминании и припоминании, стремления проверить его результаты [7, с. 164].

Следует побуждать ребенка контролировать и оценивать мнемическую деятельность, как свою, так и сверстников. Для этого целесообразно сравнивать результаты воспроизведения с образцом. Но следует помнить, что только у детей 5-6 летнего возраста сочетание задачи на запоминание и самоконтроль повышает эффективность памяти. И все-таки в любой период дошкольного возраста ребенку лучше 2

раза воспринять материал и в промежутках попытаться его воспроизвести, чем воспринимать большее число раз подряд, не восстанавливая заученное в самом процессе запоминания [5, с. 233].

Таким образом, чтобы ребенок не забыл материал, необходимо создавать ситуации для его использования во время игры, беседы, рассматривания картинок и т.п., побуждать ребенка активизировать свой опыт. Важнейшим средством, обеспечивающим произвольное запоминание и воспроизведение, накопление опыта жизнедеятельности, общения, познания, выступает режим дня. Взрослый, организуя жизнь ребенка, помогает ему выполнить одни те же действия в повторяющихся ситуациях в одно и то же время. Чтобы дошкольники лучше сохранили в памяти любой материал, необходимо организовать их деятельность с ним, ведь успешность произвольного запоминания тем лучше, чем активнее ребенок действует с предметом, ей необходимо запомнить, чем важнее эти предметы в ее деятельности. Например, дети, которым нужно распределить картинки на группы, запоминают их значительно лучше, чем дети, которые ограничиваются лишь их рассмотрением.

Развитие произвольной памяти происходит в связи с расширением интересов детей. С формированием новых интересов к явлениям природы, общественной жизни дошкольник сосредоточено их наблюдает, внимательно выслушивает новые объяснения о них, лучше запоминая.

Развитие произвольной памяти дошкольника происходит, когда взрослый побуждает ребенка к сознательному воспроизведению своего опыта в игре, продуктивной и речевой деятельности, при пересказе, заучивании, рассказывании, сочинении историй и сказок, т.е. ставит цель «вспомни». Важно, чтобы требование запомнить было вызвано потребностями той деятельности, в которую включен дошкольник. Ребенок должен помнить, зачем нужно запомнить. Использование усвоенных знаний должно следовать вскоре за запоминанием.

Условиями для развития памяти дошкольника являются: активные действия по отношению к запоминаемому материалу, интерес, эмоциональные переживания, смысловая нагрузка, введение картинок для облегчения запоминания, наличие у ребенка сознательного намерения узнать что-либо, механические повторения, логические связи, игра.

Литература:

- 1 Зинченко, П. И. Произвольное запоминание / П.И. Зинченко – М.: Просвещение, 2000. – С. 244
- 2 Леонтьев, А.Н. Развитие высших форм запоминания // Хрестоматия по общей психологии: Психология памяти. — М.: Просвещение, 2005. – С. 166.
- 3 Блонский, П. П. Память и мышление / П.П. Блонский. – Соч. т. 2. – М.: Просвещение, 2001, – С. 118–340.
- 4 Смирнов, А. А. Проблемы психологии памяти / А.А. Смирнов – М.: Просвещение, 1999. – 422 с.
- 5 Лурия, А.Р. Маленькая книжка о большой памяти / А.Р. Лурия - М.: Академия, 2004. - 118 с.
- 6 Пиаже, Ж. Характер объяснения в психологии и психофизический параллелизм. В кн.: Экспериментальная психология / Под ред. П. Фресса и Ж. Пиаже, Вып. I, II. – М.: Просвещение, 2006. – 219 с.
- 7 Леонтьев, А.Н. Развитие высших форм запоминания // Психология памяти / Под ред. Ю.Б. Гиппенрейтер и В.Я. Романова. – М.: Академия 1998. – 312 с.

Научный руководитель

кандидат психологических наук, доцент Гапанович-Кайдалова Е.В.

Ирина Погарцева
(Гомель, Беларусь)

ВОЗРАСТНЫЕ ОСОБЕННОСТИ ВОООБРАЖЕНИЯ МЛАДШЕГО ШКОЛЬНИКА

Младший школьный возраст – период жизни человека от 6 (7) до 10 (11) лет, приходящийся на начальный этап обучения в школе. Поступивший в школу ребенок автоматически занимает совершенно новое место в системе отношений людей: у него появляются постоянные обязанности, связанные с учебной деятельностью. Близкие взрослые, учитель, даже посторонние люди общаются с ребенком не только как с уникальным человеком, но и как с человеком, взявшим на себя обязательство учиться, как все дети в его возрасте. Новая социальная ситуация развития вводит ребенка в строго нормированный мир отношений и требует от него организованной произвольности, ответственной за дисциплину, за развитие исполнительских действий, связанных с обретением навыков учебной деятельности, а также за умственное развитие.

Школьный период характеризуется бурным развитием воображения, обусловленным интенсивным процессом приобретения разносторонних знаний и их использования на практике (В.В. Абрамов, Л.С. Выготский, Н.В. Иванова, Е.И. Игнатьев, Н.А. Кора, В.С. Кузин, А.Н. Леонтьев, Т. Рибо, А.Г. Рузская и др.).

Многие зарубежные психологи (В. Штерн, Д. Дьюи, В. Уорд и др.) рассматривали воображение как врожденную способность ребенка, которая проявляется в различных видах деятельности. Они полагали,

что детское воображение является даже более ярким и оригинальным по сравнению с воображением взрослого человека.

В отечественной психологии, начиная с работ Л.С. Выготского, воображение рассматривается как постепенно развивающееся в процессе овладения различными видами деятельности функция. Л.С. Выготский отмечал, что ребенок 6-10 лет обладает развитым воображением, способен оперировать несуществующими в действительности образами, дополнять и замещать реальные вещи, ситуации, события воображаемыми, строить из материала накопленных представлений новые образы. Условия учебной деятельности активно побуждают детей к развитию произвольного воображения: учитель может попросить учеников на уроке представить определенную ситуацию, образ, предмет. Поэтому воображение младшего школьника всё больше начинает носить произвольный, управляемый характер, приобретая замысел и образ воображаемого явления. Воображение является для ребенка, прежде всего, способом выйти за пределы личного практического опыта и проявляется по большей части в рисовании, сочинении рассказов и сказок. В детском творчестве наблюдается большая вариативность: одни дети воссоздают реальность, другие – фантастические образы. Воображение не только дает выход творческим способностям ребенка, но может обладать и терапевтическим действием, позволяя ему на время уйти в воображаемый мир от трудностей и травмирующих переживаний реальности [1, с. 418].

Возрастное развитие воображения идет в двух направлениях: происходит обогащение образов воображения, которое проявляется в постепенном усложнении сюжетов рисунков, рассказов, игр и т.п.; появляется направленное фантазирование при отделении реальных образов от образов-фантазий (Т. А. Репина, Л. С. Славина, Ф. И. Фрадкина).

Ребенок младшего школьного возраста может вообразить себе гораздо меньше, чем взрослый человек, но он больше доверяет продуктам своего воображения и меньше их контролирует, а потому больше фантазирует. Однако у ребенка беднее не только материал, из которого строит воображение, но и характер комбинаций, которые присоединяются к этому материалу. Их качество и разнообразие значительно уступают комбинациям взрослого.

Младший школьный возраст квалифицируется как наиболее благоприятный, сенситивный для развития творческого воображения, фантазии. Игры, разговоры детей отражают силу их воображения. В их рассказах, разговорах реальность и фантазия нередко смешиваются, и образы воображения могут в силу закона эмоциональной реальности воображения переживаться детьми как вполне реальные. Переживание их настолько сильно, что ребенок чувствует необходимость рассказать об этом. Такие фантазии нередко воспринимаются окружающими как ложь. В психологические консультации нередко обращаются родители и педагоги, встревоженные подобными проявлениями фантазии у детей, которые они расценивают как лживость. В таких случаях психолог обычно рекомендует проанализировать, преследует ли ребенок своим рассказом какую-нибудь выгоду. Если нет, то мы имеем дело с фантазированием, придумыванием историй, а не с ложью. Такое придумывание историй для детей нормально. Взрослым этих случаях полезно включиться в игру детей, показать, что им нравятся эти истории, но именно как проявления фантазии, своеобразная игра. Участвуя в такой игре, сочувствуя и сопереживая ребенку, взрослый должен четко обозначать и показывать ему грань между игрой, фантазией и реальностью.

В младшем школьном возрасте происходит активное развитие воссоздающего воображения. У детей младшего школьного возраста различают несколько видов воображения. Оно может быть воссоздающим (создание образа предмета по его описанию) и творческим (создание новых образов, требующих отбора материала в соответствии с замыслом).

Основная тенденция, возникающая в развитии детского воображения – это переход ко всё более правильному и полному отражению действительности, переход от простого произвольного комбинирования представлений к комбинированию логически аргументированному. Если ребенок 3-4 лет удовлетворяется для изображения самолета двумя палочками, положенными крест-накрест, то в 7-8 лет ему уже нужно внешнее сходство с самолетом («чтоб крылья были и пропеллер»). Школьник в 11-12 лет часто сам конструирует модель и требует от нее еще более полного сходства с настоящим самолетом («чтоб совсем как настоящий был и летал бы»).

Вопрос о реализме детского воображения связан с вопросом об отношении возникающих у учащихся образов к действительности. Реализм детского воображения проявляется во всех доступных ему формах деятельности: в игре, в изобразительной деятельности, при слушании сказок и пр. В игре, например, у ребенка с возрастом увеличивается требовательность к правдоподобию в игровой ситуации.

Наблюдения показывают, что хорошо известные события школьник стремится изобразить правдиво, как бывает в жизни. Во многих случаях изменение действительности вызывается незнанием, неумением связно, последовательно изобразить события жизни. Реализм воображения младшего школьника особенно ярко проявляется в подборе атрибутов игры. У младшего дошкольника в игре все может быть всем. У старших дошкольников уже происходит отбор материала для игры по принципам внешнего сходства. Младший школьник также производит строгий отбор материала, пригодного для игры. Отбор этот производится по принципу максимальной близости, с точки зрения ребенка, этого материала к настоящим предметам, по принципу возможности производить с ним настоящие действия.

Обязательным и главным действующим лицом игры у школьников 1-2 классов является кукла. С ней можно производить любые необходимые «настоящие» действия. Ее можно кормить, одевать, ей можно

выражать свои чувства. Еще лучше для этой цели использовать живого котенка, так как его можно уже совсем по-настоящему кормить, укладывать спать и пр.

Вносимые в ходе игры детьми младшего школьного возраста поправки к ситуации, образам придают игре и самим образам воображаемые черты, все более и более приближающие их к реальной действительности.

А.Г. Рузская отмечает, что дети младшего школьного возраста не лишены фантазирования, находящегося в разладе с действительностью, что характерно еще в большей степени и для школьников (случаи детской лжи и др.). «Фантазирование такого рода играет ещё значительную роль и занимает определенное место в жизни младшего школьника. Но, тем не менее, оно уже не является простым продолжением фантазирования дошкольника, который сам верит в свою фантазию, как в действительность. Школьник 9-10 лет уже понимает «условность» своего фантазирования, его несоответствие действительности» [4, с. 43].

В сознании младшего школьника мирно уживаются конкретные знания и строящиеся на их основе увлекательные фантастические образы. С возрастом роль фантазии, оторванной от действительности, ослабевает, а реализм детского воображения усиливается. Однако реализм детского воображения, в частности воображения младшего школьника, надо отличать от другой его черты, близкой, но принципиально иной. Реализм воображения предполагает создание образов, не противоречащих действительности, но не обязательно являющихся прямым воспроизведением всего воспринятого в жизни.

Воображение младшего школьника характеризуется также другой чертой: наличие элементов репродуктивного, простого воспроизведения. Эта черта детского воображения выражается в том, что в своих играх, например, они повторяют те действия и положения, которые они наблюдали у взрослых, разыгрывают истории, которые они переживали, которые видели в кино, воспроизводя без изменений жизнь школы, семьи и др. Тема игры – воспроизведение впечатлений, имевших место в жизни детей; сюжетная линия игры – есть воспроизведение виденного, пережитого и обязательно в той же последовательности, в какой оно имело место в жизни.

Однако с возрастом элементов репродуктивного, простого воспроизведения в воображении младшего школьника становится все меньше и меньше и все в большей степени появляется творческая переработка представлений.

В процессе учебной деятельности школьников, которая идет в начальных классах от живого созерцания, большую роль, как отмечают психологи, играет уровень развития познавательных процессов: внимания, памяти, восприятия, наблюдения, воображения, памяти, мышления. Развитие и совершенствование воображения будет более эффективным при целенаправленной работе в этом направлении, что повлечет за собой и расширение познавательных возможностей детей.

В младшем школьном возрасте впервые происходит разделение игры и труда, то есть деятельности, осуществляемой ради удовольствия, которое получит ребенок в процессе самой деятельности и деятельности, направленной на достижение объективно значимого и социально оцениваемого результата. Это разграничение игры и труда, в том числе и учебного труда, является важной особенностью школьного возраста.

Значение воображения в младшем школьном возрасте является высшей и необходимой способностью человека. Вместе с тем, именно эта способность нуждается в особой заботе в плане развития. А развивается особенно интенсивно в возрасте от 5 до 15 лет. И если этот период воображения специально не развивать, в последующем наступает быстрое снижение активности этой функции.

Вместе с уменьшением способности человека фантазировать обедняется личность, снижаются возможности творческого мышления, гаснет интерес к искусству, науке и так далее.

Младшие школьники большую часть своей активной деятельности осуществляют с помощью воображения. Их игры – плод буйной работы фантазии, они с увлечением занимаются творческой деятельностью. Психологической основой последней также является творческое воображение. Когда в процессе учебы дети сталкиваются с необходимостью осознать абстрактный материал и им требуются аналогии, опоры при общем недостатке жизненного опыта, на помощь ребенку тоже приходит воображение. Однако, фантазия, как и любая форма психического отражения, должна иметь позитивное направление развития. Она должна способствовать лучшему познанию окружающего мира самораскрытию и самосовершенствованию личности, а не перерастать в пассивную мечтательность, замену реальной жизни грезами. Для выполнения этой задачи необходимо помогать ребенку использовать свои возможности воображения в направлении прогрессивного саморазвития, для активизации познавательной деятельности школьников, в частности развития теоретического, абстрактного мышления, внимание, речи и в целом творчества. Дети младшего школьного возраста очень любят заниматься художественным творчеством.

Таким образом, в результате анализа литературы нами были выделены следующие особенности воображения младших школьников: происходит обогащение образов воображения, появляется направленное фантазирование, развивается творческое воображение, происходит активное развитие воссоздающего воображения, происходит переход от простого произвольного комбинирования представлений к комбинированию логически аргументированному.

Література:

1. Выготский, Л.С. Воображение и творчество в детском возрасте / Л.С. Выготский. – СПб.: Союз, 1972. – 342 с.
2. Давыдов, В.В. Главное – воображение/ В.В. Давыдов. – М.: ИНТОР, 1996. – 214 с.
3. Мухина, В.С. Возрастная психология. Феноменология развития / В.С.Мухина. – М.: Академия, 2006. – 608 с.
4. Федорова, Т.В. Взаимосвязь мышления и воображения в процессе познавательной деятельности младших школьников / Т.В.Федорова // Известие Самарского научного центра Российской академии наук. – 2009. - № 6. С.1232-1236.

Научный руководитель:

кандидат психологических наук, доцент Гапанович-Кайдалова Е.В.

**Ольга Полоз
(Олександрія, Україна)**

ПРОФЕСІЙНЕ ВИГОРАННЯ В ПЕДАГОГІЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

За даними дослідження американського Національного інституту проблем здоров'я і професійної безпеки в наш час більше 35 млн. людей у всьому світі страждають клінічною формою синдрому хронічної втоми. На початку 70 років ХХ ст. цей стан було визначено як синдром «емоційного вигорання».

Термін «професійне вигорання» з'явився у психологічній літературі у 1974 році. Його ввів американський психіатр Гербер Фрейденбергер для характеристики психічного стану здорових людей, які інтенсивно спілкуються з клієнтами, пацієнтами, постійно перебувають в емоційно навантаженій атмосфері при наданні професійної допомоги. Це - люди, які працюють у системі «людина-людина»: педагоги, лікарі, юристи, соціальні працівники, психіатри, психологи, менеджери тощо.

Під синдромом професійного вигорання розуміють емоційне виснаження та спустошення, спричинені власною роботою [1].

Факторами, які впливають на вигорання є індивідуальні особливості особистості: сила нервової системи, темперамент, характер. Професійне вигорання швидше виникає у працівників із слабкою нервовою системою і тих, хто має інтровертований характер, індивідуальні особливості яких не поєднуються з вимогами професій типу «людина-людина». Вони схильні до накопичення емоційного дискомфорту. Що в подальшому може призвести до цинізму, байдужості до людей і навіть агресії [3].

Відомий американський психолог Христина Маслач, яка одна з перших почала досліджувати цю проблему, та стверджувала, що емоційне вигорання – це плата за співчуття.

Професія педагога посідає одне з перших місць з групи ризику. Частково це зумовлено зростанням вимог до особистості педагога з боку суспільства, оскільки він відіграє провідну роль у навчальній діяльності. Тому проблема професійного вигорання педагога є однією з найбільш актуальних у сучасній педагогічній психології.

Професія педагога вирізняється низкою специфічних особливостей, головною з яких є безумовне спілкування з дітьми, а також вольовий стимул, який постійно спонукає до практичної педагогічної діяльності. Освітня діяльність не має фіксованого обсягу і загальноприйнятих критеріїв оцінки результативності, але потребує творчості, активного функціонування свідомості, постійної роботи над собою, удосконалення та поповнення знань, що часто призводить до емоційного перенапруження.

Для того щоб оцінити свій емоційний стан і можливі симптоми професійного вигорання, необхідно скласти про них чітке уявлення. У психології прийнято розділяти симптоми професійного вигорання на три групи: психофізичні; соціально-психологічні; поведінкові.

Психофізичні симптоми: відчуття емоційного і фізичного виснаження; загальна астенизація; почуття постійної, неминаючої втоми не тільки по вечорах, але і зранку, відразу ж після сну (симптом хронічної втоми); часті безпричинні головні болі, постійні розлади шлунково-кишкового тракту; різка втрата чи різке збільшення ваги; повне чи часткове безсоння; постійний загальмований, сонливий стан і бажання спати протягом усього дня; задишка або порушення дихання при фізичному чи емоційному навантаженні.

Соціально-психологічні симптоми: байдужість, нудьга, пасивність і депресія (знижений емоційний тонус, почуття пригніченості); підвищена дратівливість на незначні, дрібні події — часті нервові «зриви» (вибухи невмотивованого гніву чи відмова від спілкування, «відхід у себе»); постійне переживання негативних емоцій, для яких у зовнішній ситуації причин немає (почуття провини, невпевненості, образи, підозри, сорому); почуття неусвідомленого занепокоєння і підвищеної тривожності (відчуття, що «щось не так, як треба»); почуття гіпервідповідальності і постійний страх, що щось «не вийде», чи з чимось не вдасться впоратися; загальна негативна установка на життєві і професійні перспективи.

Поведінкові симптоми: відчуття, що робота стає все важчою і важчою, а виконувати її — все складніше і складніше; співробітник помітно змінює свій робочий режим дня (рано приходить на роботу і пізно йде або, навпаки, пізно приходить на роботу і рано йде); відчуття, що все марно, зневіра, зниження ентузіазму стосовно роботи, байдужість до результатів; невиконання важливих, пріоритетних завдань і

«застрягання» на дрібних деталях, витрата більшої частини робочого часу на погано усвідомлюване чи неусвідомлюване виконання автоматичних і елементарних дій; дистанціювання від співробітників і учнів, підвищення неадекватної критичності; зловживання алкоголем, тютюном, вживання наркотиків [4].

Головними причинами професійного вигорання педагогів є: стрес, спричинений великою кількістю вимог; неспокійна обстановка на роботі, що потребує стійкої уваги і напруги; не завжди розумна організація праці; неухвага до свого здоров'я.

З огляду на те, що психологічна перевтома призводить до зниження якості освітнього процесу, погіршення психологічного клімату в навчальному колективі, а отже, і емоційного стану дітей, дуже важливо завчасно попередити виникнення синдрому емоційного вигорання.

Процес вигорання виникає в результаті внутрішнього накопичення негативних емоцій без відповідної «розрядки» і розвивається поступово. Спочатку у «вигораючого» починає зростати напруга у спілкуванні. Далі емоційна перевтома переходить у фізичну, людина не відчуває в собі сил для виконання навіть дріб'язкових справ, доводиться докладати багато зусиль, щоб примусити себе приступити до роботи [1].

Процес вигорання розвивається поетапно.

Одним із найбільш системних і комплексних прийомів розгляду аналізу синдрому «професійного вигорання» є підхід російського вченого В.В. Бойка, який розробив власну класифікацію симптомів, що супроводжують різні компоненти «професійного вигорання».

В.В. Бойко [2] характеризує їх так:

1. Перший компонент — «*напруження*» — характеризується відчуттям емоційної виснаженості, втоми, викликані власною професійною діяльністю.

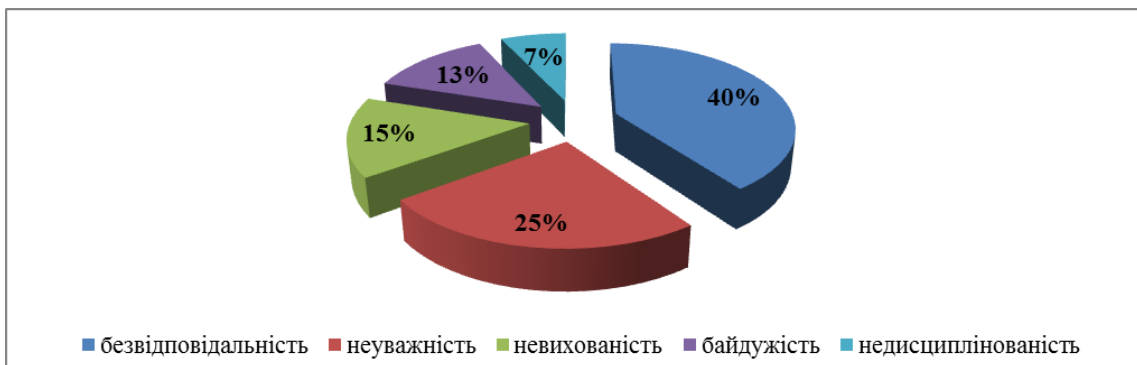
2. Другий компонент — «*резистентність*» — характеризується надмірним емоційним виснаженням, що провокує виникнення та розвиток захисних реакцій, які роблять людину емоційно закритою, відстороненою, байдужою. На такому тлі будь-яке емоційне залучення до професійних справ і комунікацій викликає у людини відчуття надмірної перевтоми.

3. Третій компонент — «*виснаження*» — характеризується психо-фізичною перевтомою людини, спустошеністю, нівелюванням власних професійних досягнень, порушенням професійних комунікацій, розвитком цинічного ставлення до тих, з ким доводиться спілкуватися з робочих питань, розвитком психосоматичних порушень.

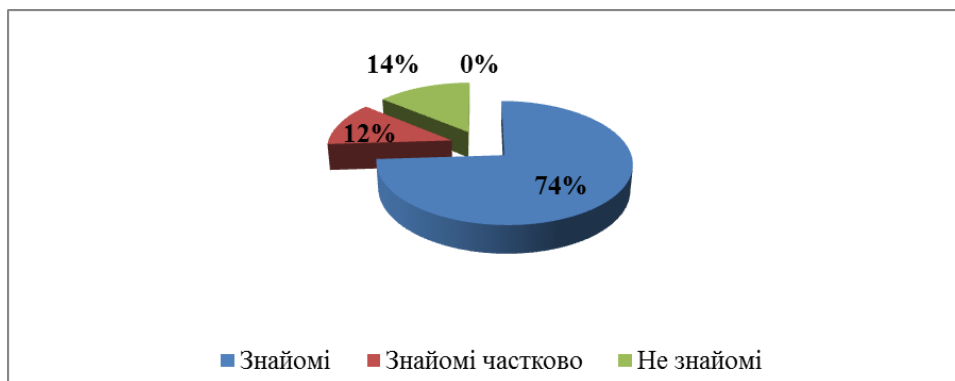
Мною було проведено дослідження професійного вигорання педагогічних працівників Олександрійського медичного училища та деяких шкіл міста. У дослідженні брали участь 100 чоловік: 75% жінок та 25% чоловіків.

Результати дослідження показали, що симптоми вигорання мають 67% педагогів. Є випадки, коли у педагогічних працівників, які мають педагогічний стаж 3 роки, вже на другому році роботи з'явилося відчуття вигорання.

Більше всього педагогів в учнях (студентах) дратує: безвідповідальність, неухважність, невухованість, байдужість, недисциплінованість.

За результатами дослідження можна зробити висновок, що молоді педагоги більше підлягають впливу професійного вигорання. 14% викладачів взагалі не знайомі з терміном «професійне вигорання» та не знають способи його подолання, а 12% знайомі частково.

Умовно можна виділити чотири групи працівників, які найбільш схильні до професійного вигорання:

1. Особливо швидко «вигоряють» співробітники, які є інтровертами, індивідуально-психологічні особливості яких не узгоджуються з професійними вимогами комунікативних професій. Вони не мають надлишку життєвої енергії, характеризуються скромністю та сором'язливістю, схильні до замкнутості і концентрації на предметі професійної діяльності. Саме вони здатні накопичувати емоційний дискомфорт.
2. Люди, які відчувають постійний внутрішній конфлікт у зв'язку з роботою.
3. Жінки, що переживають внутрішню суперечність між роботою і сім'єю.
4. Працівники, професійна діяльність яких проходить в умовах гострої нестабільності і хронічного страху втрати робочого місця.

Дії, які спрямовані на те, щоб подолати синдром вигорання, припускають як самодопомогу, так і зовнішнє надання професійної допомоги. У першому випадку «вигораючим» працівникам потрібно навчитися усвідомлювати симптоми психологічного стресу і керувати ним, опанувати широкий спектр прийомів саморегуляції та подолання перших симптомів прояву стресу на роботі. Якщо ж, така допомога самому собі виявиться недостатньою, буде потрібно і професійна - для профілактики та подолання синдрому вигорання [5].

Існує чимало конкретних способів подолання синдрому емоційного вигорання: культивування інших інтересів, не пов'язаних з професійною діяльністю; внесення різноманітності в свою роботу; підтримання свого здоров'я, дотримання режиму сну і харчування; оволодіння технікою медитації; відкритість новому досвіду; уміння не поспішати і давати собі достатньо часу для досягнення позитивних результатів у роботі і житті; обдумані зобов'язання; участь у семінарах, конференціях, де надається можливість зустрітися з новими людьми і обмінятися досвідом; участь у роботі професійної групи, що дає можливість обговорити виниклі особистісні проблеми, пов'язані з роботою; хобі, що приносить задоволення. Також одним із засобів профілактики емоційного вигорання може бути музична терапія, малювання, танці.

Отже, професійна діяльність педагога визнається як одна з найбільш емоційно напружених, та емоційне вигорання розвивається не через довготривалу діяльність, а в результаті вікових та професійних криз людини, до яких призводять певні її особистісні та організаційні якості. Ризик вигорання пом'якшують стабільна й бажана робота, яка надає можливості для творчості, професійного та особистісного росту, задоволеність якістю життя, наявність різноманітних інтересів, комунікабельність, прагнення до нового. Рідше «емоційно вигорають» оптимістичні й життєрадісні люди, які вміють успішно долати життєві негаразди та вікові кризи; ті, хто займає активну життєву позицію і звертаються до творчого пошуку рішення при зіткненні з важкими обставинами. Педагогам потрібно володіти засобами психічної саморегуляції, знати прийоми релаксації, піклується про поповнення своїх психоенергетичних соціально-психологічних ресурсів.

Література:

1. Безносів С. П. Професійна деформація личности. - СПб: Речь.-2004.
2. Бойко В.В. Энергия эмоций. – 2-е изд., доп. и перераб. – СПб.: Питер, 2004. – 474 с.
3. Водопьянова Н.Е., Старченкова Е.С. Синдром выгорания: диагностика и профилактика. - СПб.: Питер, 2005.
4. Жогно Ю. П. Психологічні особливості емоційного вигорання педагогів. - Одеса 2009
5. Кузьміна Т. Як допомогти вчителю зберегти своє здоров'я та подолати стрес//Психолог. - №29-30 (365-366) 2009.

ДЖЕРЕЛА, МЕХАНІЗМИ І ФАКТОРИ РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ, ЇЇ САМОСВІДОМОСТІ ТА ПОВЕДІНКОВИХ ПРОГРАМ

Сучасна психологічна наука і психологічно-психотерапевтична практика за своїм теоретичним наповненням і методичною диференційованістю видається, у певній мірі, розрізною і суперечливою. У даній статті робиться спроба вийти на певний рівень узагальнення між сучасною травматологією (травматерапією), стресологією, психоаналітичними концепціями, теорією прив'язаності, біхевіористичним, та іншими напрямками психологічної науки і практики; робиться спроба представити певний підхід, більш універсальний погляд, що дозволить віднайти можливості для розуміння багатьох психічних проявів, у контексті особливостей розвитку і функціонування психіки людини.

Для розкриття теми статті уявляється доцільним розпочати із парадигмальних тез щодо природи виживання живих істот у довкіллі, які, на відміну від неживої природи, наділені здатністю до активності. Активність живої істоти виявляється у її здатності станами свого організму, в тому числі і психіки, до активного відображення впливу на неї довкілля, Щодо саме активного відображення впливу довкілля на відміну від пасивного, - активне відображення пов'язане із здатністю до варіативності відповіді на вплив, ступінь якої залежить від рівня розвитку живої істоти, активне відображення також пов'язане із адаптаційною зміною живої істоти в залежності від характеру впливу і можливостей самої живої істоти до змін. Усі ці здатності і можливості живих істот слугують меті їх виживання. У вищих живих істот, в тому числі і у людини, вищим керівним органом, що відповідає за виживання у довкіллі є психіка. Для забезпечення виживання психіка наділена двома функціями – відображення і регуляції. Іншими словами, у живої істоти є здатність відображати вплив середовища і регулювати свій організм так, щоб адаптувати його до життя у певному середовищі. Виживання тварин відбувається у гомогенному середовищі із наявністю в ньому представників різних видів живих істот, а виживання людини відбувається у гетерогенному середовищі - природному, антропогенному, соціальному – серед собі подібних, тобто, виживання людини відбувається серед людей, і адаптаційні можливості психіки людини орієнтовані, у значній мірі, на виживання у людському середовищі – у суспільстві.

Природа психіки вважається умовно рефлексивною, під якою розуміється, що вплив середовища викликає відгук-реакцію, і система впливів формує систему реакцій, що становить сутність психічної регуляції поведінки як вищих тварин, так і людини. Джерелом активності поведінки є потреби, які можливим є задовольняти у оточуючому середовищі, і умовно рефлексивно закріплюються саме ті патерни поведінки, які призводять до задоволення потреб. Біхевіористська формула «стимул-реакція» залишається універсальною для розуміння принципу виживання живої істоти у середовищі у різних аспектах, в тому числі, і в контексті її адаптації, тобто можливості давати реакцію, реагувати, відреагувати впливаючий стимул, адекватно останньому для встановлення рівноваги в системі істота-середовище, що саме і є однією із умов виживання як пристосування до середовища.

Теорія стресу поглиблює і диференціює розуміння щодо адаптаційних реакцій живих істот на інтенсивний загрозливий вплив. Йдеться про те, що за стресогенних умов жива істота має три можливості на них відреагувати – напад-усунення загрозливого фактору, втеча від нього і завмирання. Зазначена тріада реакцій є універсальною щодо адаптаційних можливостей живої істоти до впливу. За умов надсильного впливу на організм, психіку людини, саме неможливість адекватно його відреагувати створює загрозу порушення функціонування системи психічної регуляції, що виявляється у різного роду психічних відхиленнях, розладах, – від посттравматичного стресового розладу за умов одноразової чи багаторазової стресової ситуації і до більш серйозних, навіть психотичних та інших порушень за умов постійно діючих стресових факторів, починаючи від раннього дитинства, які розглядаються як травми розвитку, травми прив'язаності (Боулбі).

Нормальний фізичний і фізіологічний розвиток живої істоти відбувається за умови підтримання фізіологічного гомеостазу, Цей механізм підтримання гомеостазу містить здатність реагувати на вплив середовища і регулювати процес життєдіяльності, втримуючи усі параметри організму у певних динамічних межах. Механізм реагування на різні впливи середовища розглядають як стрес-реакцію, оскільки стресом є будь-який вплив, на який необхідно відреагувати, і до якого необхідно пристосуватися, (Г. Сельє) тобто стресогенні фактори викликають загальний адаптаційний синдром (ЗАС) тієї чи іншої глибини і змісту, захоплюючи, у значній мірі, усю систему організму, йдеться про неспецифічну реакцію, загальну, базисну. І системний підхід в цьому контексті дозволяє дійти розуміння, що на будь-який вплив організм реагує як цілісна система.

Оскільки людина, на відміну від тварин, народжується із значною кількістю потенційних можливостей до розвитку, останній, у надто значній мірі, залежить від умов, зокрема, соціальних умов, тобто від умов соціального впливу, тобто від взаємодій, стосунків, у які людина буде залучена. Іншими словами, оскільки людина є біосоціальною істотою, йдеться про розвиток її соціальної складової, внаслідок соціального впливу на неї. Результатом соціального розвитку є формування особистості, її ідентичності як переживання себе і ставлення до себе, як внутрішнє відчуття себе, своєї цілісності, єдності тощо. Йдеться про певне відчуття Я, певний стан (стани) Я, яке у сучасній психоаналітичній літературі позначається

поняттям «нарцисичного гомеостазу», який підтримується певними психічними регуляторними механізмами у динамічній рівновазі. Можна також говорити про діапазон параметрів особистості, які можна розглядати як норму або як вихід за її межі. Видається доцільним оперувати саме поняттям нарцисичного гомеостазу за аналогією із поняттям фізіологічного гомеостазу, для узагальненого підходу до розуміння і пояснення феномену людської психіки та її функціонування, що дозволить зробити спробу об'єднання розрізнених сучасних теоретично-практичних концепцій психологічної науки і практики.

Теорія прив'язаності Боулбі, підкріплена значною кількістю експериментів і спостережень сприяє заглибленню у особливості і варіації характеру зв'язків між мамою і дитиною, між батьком і дитиною, різними близькими людьми та дитиною, а також над тим, як формуються психічні механізми інтерпсихічної взаємодії та інтрапсихічної динаміки. З близькими людьми межі особистості відкриті, і відбувається інтенсивний обмін впливами, які торкаються глибинних структур, компонентів Я, особливо у періоди еволюції, тобто становлення особистості, коли формуються самі регуляторні механізми психіки, що будуть забезпечувати нарцисичний гомеостаз, формуються або сила Я або його нестійкість, уразливість.

Саме стани Я, рівень функціональності психіки щодо збереження нарцисичного гомеостазу відповідає за адаптивність, ефективність, якість переживання життя людиною. Уразливість, нестійкість нарцисичного комплексу виявляється у особливостях побудови стосунків з іншими, у побудові близьких стосунків, в тому числі і інтимно-сексуальних стосунків тощо. Йдеться про особливості побудови меж, захистів, активності і обміну - у взаємодії з іншими - почуттями, інформацією, енергією загалом. В соціумі це проявляється як відігравання різних соціальних ролей (Я.Л. Морено), і саме нарцисична проблематика відображається на адекватності і ефективності соціальних ролей особистості. Так, наприклад, щодо сексуальності, вона може бути або заблокована загалом або набувати характеру проміскуїтету, тобто нерозбірливих сексуальних зв'язків із різними партнерами (О. Кернберг) при наявності важких нарцисичних розладів. Йдеться про те, з яким станом Я особистість виходить в соціум, вступає у різного роду зв'язки з іншими. Реально непростим є питання щодо розв'язання дилеми: я – для себе - я для інших в контексті соціалізації.

Символізація досвіду, засобом якої є символічна функція психіки забезпечує перехід досвіду від безпосередньо-конкретного, сенсорного, на рівень узагальненого, стислого, інформації, із програмою як способу реагування, а це, у свою чергу, забезпечує більше ступенів свободи у саморегуляції за різних обставин.

Згідно із З. Фрейдом, розвиток живої істоти (людини) здійснюється у зв'язку із інстинктом виживання, що ґрунтується на агресивності і сексуальності, які забезпечують виживання як даної людини, (особини - у тварин), так і свого роду, виду.

Кожна жива істота вищого рівня еволюційного розвитку народжується і зростає у зв'язку, із собою подібними, завдяки їх опіці і підтримці. У людей – це зв'язок із своїми батьками та іншими опікантами. З теорії Боулбі йдеться про інстинкт прив'язаності, який також забезпечує виживання. Інстинкт прив'язаності до своїх батьків забезпечує дитині головну мету – розвиток, набуття самостійності, незалежності.

Відразу виявляється суперечливість феноменів, явищ прив'язаності і розвитку. У прив'язаності, тобто у зв'язку дитина набуває почуття безпеки, надійності, довіри до світу і впевненості у собі. Не усі феномени, що виникають у зв'язку між батьками і дитиною, та й, взагалі, - між людьми, - надаються вербалізації.

Людський інстинкт прив'язаності забезпечує дитині не тільки фізичне зростання, виживання, але й набуття нею ідентичності, розвиток як особистості, її здатність жити у суспільстві, тобто її соціалізацію. Ідентичність – з певним розумінням, - це усвідомлення себе, тобто усвідомлення того, хто я?, який я? Тут - множина характеристик, яку можна редукувати до базисного: «любимий?» чи «нелюбимий?» -, якщо в контексті прив'язаності, зв'язку із значущим іншим, усіма іншими, - або «хороший?» або «поганий?», - якщо з позиції оцінки і самооцінки. З раннього віку, при нерозділеності Я і не-Я, у психіці людини фіксується аналогічне уявлення про світ – «хороший» чи «поганий». Виникають невербалізовані питання-відчуття: «Цей світ мене любить?», «Він мене приймає?», «Я зможу ним покерувати, справитись з ним?», «Я в ньому виживу?».

Про варіанти прив'язаності – 1) ти мене залишила, значить я нелюбима, погана, ти повернулась, я біжу до тебе і відновлюю стан любима, хороша. 2) я не біжу до тебе, я змиралась з тим, що погана, нелюбима, і у мене немає ресурсу повертатись у цю гойдалку (ригідна психіка), 3) я іду до тебе на руки, але не вірю, що маю право знову бути любимою, хорошою, тому плачу, і не заспокоююсь, капризую, бо хочу доказів, що любима, і не можу так легко зняти внутрішній конфлікт «любима-чи нелюбима», бо у дитини, яку покинула мама (пішла на роботу, залишила), фіксується певна я-репрезентація – «я-погана, нелюбима», і тоді, коли мама повертається, сумнів у собі залишається, і виникає внутрішній конфлікт між потребою бути любимою і сумнівом, чи таку погану можна любити, чи маю я право на любов, чи це вже буде на завжди. Тому дитина плаче, і хоче доказів любові, але сама їм не вірить, так ніби знецінює те, що мама поруч, що тримає на руках. Так це можна інтерпретувати і описувати науковою мовою психодинамічного змісту.

Уся проблематика у стосунках між людьми зводиться до сумніву у любовності «Він не прийшов вчасно з роботи, значить мене не любить» «Вона біля мене похмура, значить мене не любить» Я відчуваю нелюбимість, я – нелюбимий. А далі – застосовуються різні стратегії і тактики для подолання цього почуття. У кожної людини є безмежна потреба у почутті «любим ості», тому повинна бути здорова, цілісна

особистість, із здоровим нарцисичним комплексом, стійким і гнучким нарцисичним гомеостазом, здатна витримувати почуття «нелюбимості», «поган ості». Одна із стратегій – це скинути почуття «поганості» на іншого, спроектувати його на іншого. Так роблять діти і незрілі особистості, здебільшого, особистості із пограничною і психотичною організаціями особистості, позбавляючись руйнівного і загрозливого для себе почуття «поганості». В той же час, почуття «любимості» структурує інтегрує особистість, без нього – розлади різної глибини, що проявляються у захистах різного рівня, емоційних, комунікативних і поведінкових проявах тощо.

Сучасні когнітивістські погляди на природу психіки дозволяють розглядати її як інформаційну систему, для якої будь-який вплив сприймається як інформація, на яку формується відгук як певна інформаційна програма, яка, за аналогією з комп'ютерною програмою розгортається у певній послідовності кроків із врахуванням як зовнішніх, так і внутрішніх умов. Психіка постає як система, що здатна до самопрограмування, а відтак – до самоорганізації і саморозвитку. У програмах психіки міститься інформація про розподіл енергії загалом і про специфіку реакцій за різних обставин, спрямованих на забезпечення виживання живої істоти і людини, зокрема.

Головною метою виховання у сім'ї як головному інституті соціалізації, є навчити людину змалку турбуватися про себе, про власний розвиток, зміцнення власного я, однак сімейно-побутова педагогіка щодо цього напрацювала такі традиційні методи, внаслідок застосування яких може відбуватися відчуження особистості з раннього віку навіть від такого роду базисних потреб як турбота про своє здоров'я тощо. Виникає парадоксальна ситуація: навчання турботи про себе відбувається методами, які віддаляють людину від цієї мети.

Нормальний розвиток психіки людини, згідно із психоаналітичною теорією, теорією об'єктних відносин, еґо-психологією теорією прив'язаності відбувається за умов надійної прив'язаності до матері, коли від симбіотичного злиття з нею, де селф і об'єкт є нерозділеними поступово під дією пізнавальної потреби, потреби у розвитку самостійності, автономності, незалежності відбувається формування ідентичності як інтеграції селф-репрезентацій і репрезентацій зовнішніх об'єктів. Сформована ідентичність особистості дозволяє їй встановлювати адекватні межі із іншими людьми і ефективно функціонувати у суспільстві, посідаючи у ньому відповідне місце із можливістю динаміки у самореалізації. У змісті висловленого у даному абзаці міститься практично усе різноманіття проблематики формування особистості, а саме:

- 1) конституційні особливості функціонування мозку щодо обробки інформації і фіксації досвіду, формування програм відреагування впливу;
- 2) особливості характеру прив'язаності дитини і матері, від яких залежить значна частина змісту і динаміки психіки людини;
- 3) специфіка селф-репрезентацій та репрезентацій об'єктів, а також відображення або репрезентації зв'язку, особливостей взаємодії я-інший;
- 4) особливості здатності до інтеграції досвіду селф і досвіду щодо інших об'єктів, особливості здатності надання змісту і значень власному досвіду;
- 5) особливості символічної функції психіки як здатності до символізації досвіду, що, у значній мірі, є умовою, засобом формування зрілої ідентичності.

Світлана Ушакова
(Гомель, Республіка Беларусь)

ФАКТОРЫ, ВЛИЯЮЩИЕ НА РАЗВИТИЕ МЕЖЛИЧНОСТНЫХ ОТНОШЕНИЙ ДОШКОЛЬНИКОВ СО СВЕРСТНИКАМИ

Исследованием факторов, влияющих на межличностные отношения детей, занимались Л.Н. Башлакова, А.А. Бодалев, А.Я. Варга, Ю.Б. Гиппенрейтер, О.А. Карабанова, Е.А. Панько, Е.О. Смирнова, В.В. Столин, А.С. Спиваковская, В.М. Холмогорова и др.

Взаимодействие ребенка с родителями является первым опытом взаимодействия человека с окружающим миром. Этот опыт закрепляется и формирует определенные модели поведения с другими людьми, и эти модели передаются из поколения в поколение. Семья может выступать как в качестве положительного, так и отрицательного фактора в воспитании ребёнка (И.М. Балинский, А.И. Захаров, И.А. Сихорский и др.). Отношение к ребёнку близких взрослых оказывает влияние на межличностные отношения с окружающими людьми (П.Ф. Каптерев, А.П. Нечаев, В.А. Сухомлинский, К.Д. Ушинский, Н.В. Шелгунов и др.)

По мнению Л.И. Божович, Л.С. Выготского, А.Н. Леонтьева, И.С. Кона, Д.И. Фельдштейна на формирование отношения к другим детям влияет опыт межличностных отношений со сверстниками, в которых отрабатываются коммуникативные навыки и формируются дружеские отношения между детьми.

А. Адлер порядок рождения в семье считал одной из основных детерминант установок личности, появляющихся у нее на протяжении жизни. Система семейных отношений, морально-психологический климат в семье существенно меняется с появлением каждого следующего ребенка. Большое значение он придавал позиции, субъективному началу самого ребенка: как он воспринимает свою позицию в семье и

что делает для ее изменения, принятия или отвержения. А. Адлер считал, что для детей однотипной позиции (порядка рождения) характерны общие психологические особенности.

А. Адлер высказал мысль об уникальности положения единственного ребенка в семье: у него нет братьев и сестер, с которыми бы ему надо было конкурировать. Находясь, длительное время под контролем, опекой матери, единственный ребенок привыкает к защите, заботе со стороны других. Главной особенностью его жизнедеятельности становится зависимость и эгоцентризм. Единственный ребенок привык быть в центре внимания, не привык бороться за такую позицию с другими, что создает для него немалые трудности при адаптации в системе межличностных отношений после выхода в своей жизнедеятельности за рамки семьи. Поскольку единственный ребенок в основном общается со взрослыми, у него изначально формируется определенный стереотип, под который не подпадают его сверстники. Поэтому, оказавшись в обществе других детей, он зачастую теряется (не умеет знакомиться, играть и т.п.).

Обычно единственные дети отличаются более развитым интеллектом, более широким кругозором, чем дети из многодетных семей. В обществе родителей, которые гордятся достижением своего потомка, он привык, что этот интеллект нужно проявлять постоянно. Однако подобное поведение в обществе сверстников приводит к тому, что его начинают считать зазнашкой. Для того, чтобы добиться уважения в среде сверстников, единственному ребенку приходится долго и упорно трудиться. И все равно он чувствует себя одиноким, даже когда его усилия приносят плоды.

Единственный ребенок отличается авторитарным стилем общения, что не добавляет ему популярности среди сверстников. Авторитарность обусловлена его положением в своей семье. «Он автоматически стремится к роли лидера - он привык к ней в семье, но среди сверстников его вовсе не считают эксклюзивом, и это приводит к определенной растерянности (не срабатывает привычный поведенческий стереотип!) и усугубляет одиночество» [1, с. 145]. Если же в семье более одного ребенка, многие проблемы, от которых страдают единственные дети, устраняются. Об излишней опеке уже и речи быть не может, ведь родители должны делить свое внимание между несколькими детьми. Это положительно сказывается на межличностных отношениях со сверстниками, т.к. ребенок приобретает опыт общения с другими детьми еще в семье.

Важным фактором, влияющим на положение ребенка в группе сверстников и в целом на характер межличностных отношений детей, является стиль общения педагога с детьми и системой его ценностей (И.И. Заяц, Я.Л. Коломинский, Е.А. Панько, Н.М. Плескачева, О.А. Митрахович, Е. Чеснокова и др.)

Педагог, его ценности, отношение к детям, степень сопричастности к их внутреннему миру в значительной степени определяет психологическое здоровье ребенка в дошкольном учреждении. Отношение ребенка к воспитателю оценивается множеством факторов. Так, «популярные» в группе сверстников дети показывают более высокую осознанность своего отношения к воспитателю, а содержание мотивов этого отношения у них более разнообразно. Указанная особенность связана с тем, что «популярные» и «непопулярные» дети имеют разный опыт общения, воспитатель проявляет к ним неодинаковое отношение и внимание. По данным Т.В. Антонова, Т.А. Репина, А.А. Рояк, наиболее сильное влияние на характер межличностных отношений в детской группе оказывают такие параметры педагогического общения, как форма и модальность оценочных обращений к детям: соотношение мягких и жестких, позитивных и негативных оценочных суждений [2, с. 144].

Наиболее продуктивным является демократический стиль педагогического общения, которому характерны превосходящая позитивная оценка, превалирование положительных оценок деятельности дошкольников, мягких форм воздействия.

В группах, воспитателей демократического стиля руководства, взаимоотношения детей отличаются наибольшей доброжелательностью, наименьшей конфликтностью, у них, высоко развиты коммуникативные умения [3, с. 188].

Оценка со стороны группы особенно важна для детей, начиная с 4-5-летнего возраста. Они стараются воздерживаться от поступков, вызывающих неодобрение сверстников, заслужить их положительное отношение.

Еще одним фактором, определяющим положение ребенка в группе, по мнению Т.В. Антоновой, Я.Л. Коломинского, А.А. Рояк, выступает успешность дошкольника в игровой деятельности. Так, А.А. Рояк выделяет две основные причины неприятия ребенка в игру одногруппниками: недостаточный уровень овладения им игровыми действиями и операциями и рассогласование в его мотивации и игровой мотивации сверстников. Ребенок, не принимаемый сверстниками в совместную игру, теряет одну из основных возможностей приобретения социальных умений, поскольку именно в совместных играх дети учатся согласовывать свои действия с требованиями выполняемой роли и группы, помогать друг другу и др. Основную часть, непринятых в совместную игру детей составляют дошкольники и низким социометрическим статусом в группе.

Внутренний психологический конфликт между ребенком и сверстниками в игре нередко переходит в другие виды детской деятельности [4, с. 11].

Результаты ряда исследований показывают, что межличностные отношения ребенка со сверстниками могут положительно развиваться только на основе общения со взрослыми (Л.С. Выготский, А.В. Запорожец, А.Н. Леонтьев, М.И. Лисина, Д.Б. Эльконин). Развиваясь, ребенок усваивает новые черты и формы поведения, благодаря которым он становится маленьким членом человеческого общества.

Условия развития дошкольника существенно отличаются от условий предыдущего возрастного этапа. Значительно увеличиваются требования, предъявляемые к его поведению взрослыми. Центральным из них становится соблюдение обязательных для всех правил поведения в обществе, норм общественной морали. Растущие возможности познания окружающего мира выводят интересы ребенка за узкий круг близких ему людей, делают доступными для первоначального освоения те формы взаимоотношений, которые существуют между взрослыми в серьезных видах деятельности (учении, труде).

Все это постепенно, шаг за шагом формирует личность ребенка, причем каждый новый сдвиг в формировании личности изменяет влияние условий, увеличивает возможности дальнейшего воспитания [5, с. 190].

Установлено, что в случае, если взрослый расположен к ребенку, проявляет сорадость его успеху и сопереживание его неудаче, то ребенок сохраняет хорошее эмоциональное самочувствие, готовность действовать и преодолевать препятствия и в случае неудачи.

В условиях установления положительных взаимоотношений со взрослым ребенок доверительно относится к нему, легко вступает в контакт с окружающими детьми и др. взрослыми [6, с. 116].

Среди факторов, влияющих на формирование межличностных отношений в детском саду исследователи (Т.В. Антонова, Т.А. Репина, А.А. Рояк, Р.Б. Стеркина и др.) называли также: роль функций руководства, уровень игровых умений, уровень развития общительности ребенка, наличие потребности в общении. В частности, отмечалось, что роль функций руководства подразумевает подчинение в игровых объединениях, характер игровых объединений детей, длительность и устойчивость игры. Обеспечение успеха в совместной деятельности помогает изменить социометрический статус дошкольников.

Очень важным является включение детей в значимые для дошкольников виды деятельности, связанные с четкой установкой на результат (В.А. Горбачева, Р.Б. Стеркина, Н.В. Афанасьева).

Речевая активность детей, может изменить межличностный статус в более высокую сторону. В свою очередь, межличностный статус может способствовать повышению речевой активности [7, с. 54].

В. Бутенко, рассматривая специфику детских отношений в разновозрастных группах, высказывает предположение о том, что совместная жизнь старших и младших детей становится катализатором, усиливающим проявление того или иного начала межличностных отношений. Эти отношения могут быть основаны либо на помощи, поддержке, соучастии к младшим (преобладание личностного начала), либо на их подавлении (преобладание предметного начала). Конкретный характер отношений детей в разновозрастной группе зависит от педагогического стиля общения [8, с. 193].

Таким образом, в результате анализа исследований нами были выделены следующие факторы, влияющие на развитие межличностных отношений дошкольников:

- отношение к ребенку близких взрослых (П.Ф. Каптерев, А.П. Нечаев, В.А. Сухомлинский, К.Д. Ушинский, Н.В. Шелгунов и др.);
- опыт межличностных отношений со сверстниками, в которых отрабатываются коммуникативные навыки и формируются дружеские отношения между детьми (Л.И. Божович, Л.С. Выготский, А.Н. Леонтьев, И.С. Кон, Д.И. Фельдштейн и др.);
- порядок рождения детей в семье, наличие сиблингов (А. Адлер);
- стиль общения педагога с детьми и системой его ценностей (И.И. Заяц, Я.Л. Коломинский, Е.А. Панько, Н.М. Плещачева, О.А. Митрахович, и др.);
- успешность дошкольника в игровой деятельности (Т.В. Антонова, Я.Л. Коломинский, А.А. Рояк и др.);
- роль функций руководства; характер игровых объединений детей, успех в совместной деятельности; включение детей в значимые для дошкольников виды деятельности; уровень развития общительности ребенка, навыки общения, наличие потребности в общении; речевая активность детей (Т.В. Антонова, Т.А. Репина, А.А. Рояк, Р.Б. Стеркина и др.).

Литература:

- 1 Вайнштейн, Л. А. Общая психология: учебник / Л. А. Вайнштейн, В. А. Поликарпов, И. А. Фурманов. – Минск: Современ. шк., 2009. – 512 с.
- 2 Психология личности в трудах отечественных психологов: учебное пособие / Н.А. Логинова. – СПб.: Питер, 2009. – 254 с.
- 3 Смирнова, Е.О. Ранний онтогенез межличностных отношений / Е.О. Смирнова. // Вопросы психологии. – №6. –1994. – С. 69.
- 4 Яковлева, Н.Г. Психологическая помощь дошкольнику / Н.Ш. Яковлева – М., 2002. – 195 с.
- 5 Божович, Л.И. Проблемы формирования личности / Л.И. Божович. – М.: Институт практической психологии, 1997. – 352 с.
- 6 Возрастная и педагогическая психология. Учебное пособие для студ. пед. институтов / Под.ред. А.В. Петровского. – М.: Просвещение, 1973. – 288 с.
- 7 Мухина, В.С. Возрастная психология: феноменология развития. Учебник для студентов ВУЗов. – 4-е издание. – М.: Изд. центр «Академия», 1999. – 456 с.

8 Кряжева, Н.Л. Развитие эмоционального мира детей / Н.Л. Кряжева. Ярославль: Академия Развития, 1986. – 289 с.

Научный руководитель
кандидат психологических наук, доцент Гапанович-Кайдалова Е.В.

Інгріда Чемерис, Людмила Білик, Наталія Старовойтенко
(Черкаси, Україна)

ОЦІНКА РІВНЯ НЕЙРОТИЗМУ ТА ОСОБИСТІСНОЇ ТРИВОЖНОСТІ СТУДЕНТІВ ВИЩОГО ТЕХНОЛОГІЧНОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

Всесвітня організація охорони здоров'я визначає три складові здоров'я – психічне, фізичне та соціальне благополуччя людини. Якість нашого життя у найбільшому ступені залежить від здоров'я. Значної уваги вимагає проблема психічного здоров'я людини, оскільки воно є соціальною категорією і складовою національного здоров'я. Сьогодні на молодь діють різні стрес-фактори (паління, алкоголь, гіподинамія та інше), але також слід враховувати і такий фактор як процес навчання, який може призвести до структурно-функціональних змін психічного стану молоді внаслідок перенапруження. Ці фактори слід розглядати як екологічні і оптимальний рівень впливу таких факторів ми розглядаємо як елемент екологічної безпеки людини.

Під тривожністю розуміють таку індивідуальну особливість особи, що є стійким станом і виражається у емоційному неспокої, розгубленості у різних життєвих ситуаціях. Особистісна тривожність виявляється у емоційному дискомфорті, відчутті постійної небезпеки, схильністю людини сприймати значну кількість ситуацій як загрозові, реагувати на них станом тривоги. Тривожність є одним з виявів психічного неблагополуччя особистості, коли людина очікує постійну, невизначену нею загрозу. Нейротизм – риса особистості, що характеризується емоційною нестійкістю, тривогою, низьким самоповагою, іноді вегетативними розладами. Слід відмітити, що певний рівень тривожності є необхідним для ефективного пристосування людини до дійсності і є нормою. Тобто виділяють дві основні функції тривожності: захисну (інтуїтивне передчуття небезпечної ситуації і підготовка особи для її переживання) і мотиваційну (саме завдяки тривожності людина мобілізує свої можливості заради досягнення певних результатів). Розрізняють мобілізуючу тривогу, яка є адаптивною і дозволяє людині пристосовуватися до життєвих обставин, тому існує оптимальний рівень тривожності, властивий кожній людині. Занадто високий рівень тривожності, як і повна відсутність тривоги є явищами, які унеможливають нормальну адаптацію до різних умов і тому вони розглядаються як дезадаптивні реакції, що призводять до дезорганізації поведінки і, в підсумку, перешкоджають розвитку особистості та її ефективній діяльності.

Таким чином, стійкий стан тривожності є дезадаптивним та дезорганізуючим, свідчить про порушення розвитку особистості, призводить до накопичення і поглиблення негативного емоційного досвіду, результатом чого є негативні прогностичні оцінки. В кінцевому підсумку такий стан порушує розвиток особистості, її діяльність, комунікативні властивості і має деструктивний характер [1, с. 12].

Тривогу як емоційний стан людини вивчали багато науковців. Вони досліджували тривожність в сферах впливу соціуму при певних індивідуальних особливостях, а також при виникненні певних психічних розладів. Особливо відомими вченими у цій сфері були: Г. Айзенк, Ч.Д. Спілбергер, Є.І. Соколов, А.М. Прихожан та інші. Вивчалися питання впливу на виникнення, розвиток і закріплення тривожності в реальних умовах спільної діяльності. Саме це стало основою нашого дослідження.

Наші дослідження дають підстави, щоб стверджувати про взаємозв'язок між особистісною тривожністю та нейротизмом, проблемами тривоги та самооцінкою у студентів.

За основу психодіагностичного комплексу було обрано опитувальник Айзенка «Визначення нейротизму». Для аналізу тривожності був використаний опитувальник Тейлора та розрахований коефіцієнт тривожності $K_{тр}$. Якщо $K_{тр}$ більший 0,225, то рівень тривожності респондента високий. Чим більший коефіцієнт, тим вищий рівень тривожності. За підрахунками американського психолога Дж. Тейлора, коефіцієнт тривожності особистості у психопатів перевищує 0,370. Аналізуючи отримані результати, нами модифіковано шкалу тривожності і для кращої інтерпретації результатів високий рівень тривожності ($K_{тр}$ більше 0,225) поділено ще на три рівні. Таким чином, було отримано наступну шкалу:

I $K_{тр} < 0,2225$ - низький рівень тривожності; II $K_{тр} = 0,23-0,39$ - високий рівень тривожності; III $K_{тр} = 0,4-0,59$ - дуже високий рівень тривожності; IV $K_{тр} = 0,6$ і більше - надзвичайно високий рівень тривожності [2, с. 22].

Групу досліджуваних склали 114 студентів Черкаського державного технологічного університету, які навчаються на різних курсах та спеціальностях.

За допомогою опитувальників було визначено, що нейротизм студентів характеризується збудливістю, тривожністю та імпульсивністю. Так 35 % опитуваних становлять збудливі та тривожні холерики. Частка меланхоліків складає 5 %. В загальній сумі 40 % опитуваних становлять нестабільні особистості, так звані невротики, для яких характерний високий рівень сприйнятливості до зовнішніх обставин, неврівноваженість нервово-психічних процесів, емоційна нестійкість, що призводить до

особистісного дискомфорту, ускладненню адаптації і негативно забарвленого відношення до життя. Такий стан є результатом переживання стресових ситуацій і потребує психологічної корекції. І лише 35 % – це емоційно стабільні особистості, які характеризуються спокійністю, врівноваженістю, впевненістю та рішучістю. Частка недійсних тестів становить 25 %.

Аналіз рівня особистісної тривожності показав, що у 50 % її рівень – високий, а у 14,5 % рівень тривожності є дуже високим. Отже, більше половини обстежених студентів є тривожними особистостями.

Якщо проаналізувати рівень тривожності у розрізі курсу, на якому навчається студент, то високий рівень тривожності характерний для студентів першого курсу, а саме, 52 % опитаних студентів першого курсу мали високий рівень тривожності і 16 % - дуже високий. Це можна пояснити необхідністю адаптації до нових умов навчання, необхідністю самостійно визначати життєві орієнтири, будувати нові міжособистісні відносини. Університетська система освіти передбачає великий обсяг самостійної роботи, але у студентів першого курсу нерозвинені навички самостійного опрацювання навчального матеріалу, тому виникає протиріччя між новими вимогами та можливостями самоконтролю. Також слід відмітити, що більшість студентів почали мешкати у студентського гуртожитку, що також створює додаткове нервово напруження. Тому саме таким студентам необхідна як профілактична, так і корекційна психологічна допомога.

На другому курсі рівень особистісної тривоги дещо нижче і в цілому складає 63 % (50 % мали високий рівень тривожності і 13 % - дуже високий). Студенти другого курсу вже адаптовані як до навчального процесу, так і до побутових умов, але у них можуть виникати проблеми у міжособистісних відносинах.

На третьому курсі посилюється професійно орієнтована складова змісту освіти, що викликає у студентів поглиблення професійних інтересів. Також слід відмітити, що спеціалізація може призвести до зменшення сфери різнобічних інтересів. Рівень особистісної тривожності склав 55 % (40 % студентів мали високий і 15 % - дуже високий рівень тривожності).

На четвертому курсі у студентів формуються установки щодо майбутньої професійної діяльності, матеріального та сімейного стану, часто відбувається переоцінка цінностей, що, на нашу думку, може призвести до підвищення рівня тривожності. В цілому, загальний рівень тривожності склав 64 %, з них 50% студентів мали високий рівень тривожності і 14 % - дуже високий.

Отже, для ефективної діяльності у суспільстві та адаптації до життєвих обставин людина повинна мати певний рівень тривожності, що є обов'язковою особливістю активної особистості. Це конструктивна тривожність, яка забезпечує організацію поведінки, адекватну оцінку життєвих ситуацій і оптимальне виконання поставлених задач. Самооцінка людиною свого стану забезпечує самоконтроль поведінки та самовиховання.

Високий рівень тривожності є ознакою порушення психологічного благополуччя особи і призводить до зміни самооцінки тих ситуацій, що складаються в процесі навчання. 14,5 % досліджених студентів мали дуже високий рівень тривожності. Саме вони потребують корекційної психологічної допомоги (особливо студенти першого курсу, серед яких 16 % високо тривожних осіб), яка повинна бути орієнтована на виробництво адекватних способів реалізації та задоволення провідних соціогенних потреб студентів [1, с. 13]. Такі студенти мають низький рівень самооцінки, який є нестійким, як правило, сором'язливий. Постійне відчуття небезпеки перед майбутнім спонукає їх робити негативні прогнози і сприяє безініціативності, вони намагаються не привертати до себе увагу як з боку викладача, так і одногрупників. Тому такі студенти є менш популярними і самотніми внаслідок порушення здатності до комунікації, яка виявляється або у замкнутості, або у нав'язливому спілкуванні, недовірливості, малоактивності, безініціативності. Також такі студенти можуть бути агресивними, оскільки агресія для них є засобом психологічного захисту від очікуваних образ та глузування. Все це позначається на успішності навчальної діяльності та налагодженні контактів з оточенням.

Отже, впливаючи на самооцінку, тривожність призводить до розвитку проблем на міжособистісному рівні та впливає на успішність навчання. Студенти з високим рівнем тривожності відчувають емоційний дискомфорт та дезадаптовані. Проведене дослідження показало, що лише 35 % опитаних студентів здатні пристосовуватись до середовища і нормально в ньому існувати, відчувати себе комфортно, маючи низький рівень тривожності та стабільність особистості. Тому важливим є впровадження особистісно орієнтованих технологій навчання, ставлення до студентів як до рівноправних партнерів у спільній діяльності, виявлення поваги, що дозволить частково знизити ризики розвитку нестабільності особистості та підвищити рівень безпеки життєдіяльності.

Література:

1. Прихожан А.М. Причины, профилактика и преодоление тревожности / А.М.Прихожан // Психологическая наука и образование. – 1998. – № 2. – С. 12-22.
2. Чемерис І.А. Аналіз рівня шкільної тривожності у учнів підліткового віку / І.А. Чемерис, Л.І. Білик, Н.В. Старовойтенко, Т.М. Рига, С.І.Ключка // Прикладні наукові розробки - 2012: матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції. – 27.07 – 05.08.2012, Прага. – Ч. 9 Психологія та соціологія. – С. 21 – 25.

УСЛОВИЯ И МЕТОДЫ РАЗВИТИЯ ВНИМАНИЯ У ДОШКОЛЬНИКОВ

Проблемой изучения внимания у дошкольников занимались В.В. Зеньковский, И.В. Блинников, Ю.Б. Дормашев, Гербарт, Л.И. Божович, И.Г. Малкин-Пых, Л.Ф. Тихомирова, И.И. Баскакова, А.Н. Леонтьев.

В развитии внимания у ребенка существенным является его интеллектуализация, которая совершается в процессе умственного развития ребенка: внимание, опирающееся сначала на чувственное содержание, начинает переключаться на мыслительные связи. В результате расширяется объем внимания ребенка [1].

Л.С. Выготский, А.Н. Леонтьев показали, что на различных ступенях развития можно наблюдать формирование произвольного внимания путем опоры на развернутые внешние вспомогательные средства с их последующим сокращением и постепенным переходом к высшим формам свернутой внутренней организации внимания. Так, в ходе опыта ребенок должен был достать орех, спрятанный в одной из банок. К этой банке для ориентировки прикреплялась маленькая серая бумажка. Обычно ребенок 3 - 4 лет не обращал внимания на нее и не выделял избирательно необходимую банку. Однако, после того, как орех клался в банку на его глазах, ему указывали пальцем на серую бумажку, она приобретала характер знака, говорящего о скрытой цели и направляла внимание ребенка. Здесь указательный жест является знаком, заменяющим слово. У детей более старшего возраста указательный жест заменяется словом, ребенок начинает самостоятельно пользоваться указательным знаком, опираясь на который, он может организовать свое внимание [2].

Д.Б. Годовикова [3] исследовала воздействие словесных инструкций на переключение внимания. Дети от 3 до 7 лет должны были нажимать на один ключ при зажигании красной лампочки и на другой при зажигании желтой. При изменении ситуации (закрывалось определенное окошечко) дети должны были действовать противоположным образом. Исследование показало, что детей всех возрастов дошкольного детства посредством предварительной словесной инструкции можно подготовить к преднамеренному, произвольному переключению с одного типа действий на другой в соответствии с изменениями элементов ситуации. Но переключение действия на основе словесной инструкции у детей от 3 до 5 лет требовало не только многократного повторения словесной инструкции, но и некоторое количество повторений переключения действия при смене сигнала (дети упражнялись в переключении действий). Половина детей от 5 до 6 лет и все дети от 6 до 7 лет переключают действие на основе инструкции. Было установлено, что старшие дошкольники активно усваивали инструкцию и этим обеспечивали формирование установочной реакции.

В эксперименте Т.В. Петуховой также были показаны возрастные различия в становлении произвольного внимания при использовании речевых инструкций. Дети получали инструкцию, где предлагалось отобрать из 10 карточек те, на которых было хотя бы одно из двух названных животных (например, лошадки и курочки) и не брать карточки, на которых был, например, медведь. Инструкция давалась перед каждым выбором. Названные изображения два раза менялись. Начиная со второго отбора, детям предлагалось повторить инструкцию. Младшие дошкольники с большим трудом выполняли задание; старшие, активно используя речь, выполняли задание намного успешнее. Повторение инструкции вслух у первых встречалось 10 раз, у вторых – 107. Повторение запрещенного изображения при выполнении действия у младших детей наблюдалось 12 раз, у старших – 147. Эксперименты Т.В. Петуховой показали, что степень развития внимания зависит от используемых приемов: проговаривания вслух инструкции или плана, предварительного планирования действий [4].

И.И. Баскакова указывает, что точность следования инструкции взрослого может служить важным показателем уровня психического развития ребенка. Итак, психологические исследования показывают, что развитие произвольного внимания связано с увеличением роли речи в регуляции деятельности и поведения детей. Это могут быть словесные указания взрослого или собственные высказывания детей, организующие его внимание. Например, словесное обозначение самими детьми тех элементов ситуации, на которые нужно обратить внимание.

В исследовании произвольного внимания дошкольников отмечается, что одновременный поиск двух и более объектов, требующий распределения внимания, существенно снижает его эффективность. Эти факты позволяют предположить, что устойчивость и распределение внимания опираются на разные механизмы и одним из таких «механизмов» может быть содержание и состав реализуемых при этом внутренних действий [5].

Согласно данным И.И. Баскаковой, необходимость ориентации всего на два и притом однотипных критерия, которые по отдельности не представляют никаких сложностей, порождает у старших дошкольников многочисленные ошибки. Автор объясняет это трудностью распределения и переключения внимания во внутреннем плане, то есть в неявной форме высказывает мысль, что снижение произвольного внимания при увеличении критериев возникает за счет усложнения выполняемых при этом внутренних действий [5].

И.Г. Малкина-Пых подчеркивает связь развития внимания дошкольника с изменением организации его жизни, освоением новых видов деятельности (игровой, трудовой, продуктивной). Таким образом, развитие произвольного внимания тесно связано не только с развитием речи, но и с пониманием значения предстоящей деятельности, осознанием ее цели. Развитие этого вида внимания также связано с освоением норм и правил поведения, становлением волевого действия [6].

Согласно Д.Б. Эльконину и А.Н. Леонтьеву, игра в дошкольном возрасте является основным видом деятельности, то целесообразно говорить о связи игры и внимания. Игровая деятельность влияет на формирование произвольности психических процессов. В игре дети лучше сосредотачиваются и больше запоминают [7].

Внимание обладает определенными такими свойствами как: объем, устойчивость, концентрация, избирательность, распределение, переключаемость и произвольность. Нарушение каждого из свойств приводит к трудностям в функционировании внимания как процесса, как следствие к отклонениям в деятельности ребенка. При маленьком объеме внимания – это невозможность сконцентрироваться одновременно на нескольких предметах, удерживать их в уме. При недостаточной концентрации и устойчивости внимания ребенку трудно долго сохранять внимание, не отвлекаясь и не ослабляя его. При недостаточной избирательности внимания ребенок не может сосредоточиться именно на той части материала, которая необходима для решения поставленной задачи. При плохо развитой переключаемости внимания ребенку трудно переключаться с выполнения одного вида деятельности на другой. При плохо развитой способности распределения внимания ребенок не умеет эффективно (без ошибок) выполнять одновременно несколько дел. Недостаточная произвольность внимания не позволяет ребенку сосредоточивать внимание по требованию.

Подобные недостатки не могут быть устранены отдельными «упражнениями на внимание» в процессе занятий с ребенком и требуют для их преодоления специально организованной работы. Такая работа предполагает:

1. Использование специальных упражнений, тренирующих основные свойства внимания: объем, распределение, концентрацию, устойчивость и переключение.

2. Использование упражнений, на основе которых развивается внимательность как свойство личности. Обычно причина общей невнимательности заключается в ориентации детей на общий смысл текста, фразы, арифметической задачи или выражения – дети схватывают этот смысл и, довольствуясь им, «пренебрегают частностями». Главная задача таких занятий: преодоление этого обобщенного восприятия, попытка научить воспринимать содержание с учетом элементов на фоне смысла целого [8].

Для этого используются: психогимнастика, игры на развитие сенсорного внимания, игры на развитие слухового внимания.

А.А. Осипова считает, что психогимнастика – это метод, при котором участники проявляют себя и общаются без помощи слов. Психогимнастика позволяет снимать эмоциональное напряжение и мышечные зажимы, корректировать настроение и отдельные черты характера, обучать ауторелаксации. Сам термин «психогимнастика», по мнению А. А. Осиповой, имеет широкое и узкое значение. В широком смысле психогимнастика – это курс специальных занятий, направленных на коррекцию и развитие различных сторон психики человека, в том числе и эмоционально-личностной. В узком смысле под психогимнастикой понимают игры и этюды, в основе которых лежит использование двигательной экспрессии в качестве главного средства коммуникации [9].

Сенсорное внимание возникает при действии объекта на органы чувств. Оно обеспечивает четкое отражение предметов и их свойств в ощущениях и в восприятиях человека. Благодаря сенсорному вниманию возникающее сознание образы предметов являются ясными и отчетливыми. Сенсорное внимание может быть зрительным, слуховым, обонятельным и так далее. В основном у человека проявляется зрительное и слуховое внимание. Лучше всего в психологии изучено зрительное внимание, так как его легко обнаружить и зафиксировать [10].

Развитие внимания непосредственно идет в игре и на занятиях. Игра - ведущий вид деятельности ребенка дошкольного возраста. Для детей дошкольного возраста игра имеет исключительное значение: это и учеба, и труд, и серьезная форма воспитания. Произвольное внимание развивается не только в специально организованных взрослыми дидактических играх, но и в сюжетно-ролевых.

Таким образом, развитие внимания дошкольников определяется следующими условиями: интеллектуализация, которая совершается в процессе умственного развития ребенка (Ю.Б. Дормашев); опора на развернутые внешние вспомогательные средства с их последующим сокращением и постепенным переходом к высшим формам свернутой внутренней организации внимания (Л.С. Выготский, А.Н. Леонтьев); включение ребенка в игровую деятельность (Д.Б. Эльконин); использование различных приемов развития внимания: проговаривания вслух инструкции или плана, предварительного планирования действий и др. (И.И. Баскакова, Д.Б. Годовикова, Т.В. Петухова); освоение новых видов деятельности (игровой, трудовой, продуктивной); развитие речи, понимание значения предстоящей деятельности, осознание ее цели; освоение норм и правил поведения, становление волевого действия (И.Г. Малкина-Пых). Для развития внимания у дошкольников используются такие методы: дидактическая игра, сюжетно-ролевая игра, психогимнастика.

Література:

1. Дормашев, Ю.Б. Психология внимания / Ю.Б. Дормашев, В.Я. Романов. – М.: Тривола. – 1995. – 352 с.
2. Леонтьев, А. Н. Очерк развития психики / А.Н. Леонтьев. – М.: Флинта: Наука, 2008. – 59 с.
3. Годовикова, Д. Б. Роль предварительного зрительного ознакомления с условиями задачи в формировании двигательного навыка у детей дошкольного возраста / Д.Б. Годовикова. – М.: Наука, 1999. – 301 с.
4. Тамбиев, А.Э. Исследование обобщенной оценки внимания / А.Э. Тамбиев, С.Д. Медведев // Вопросы психологии. – 2007. – №4. – С. 76-78.
5. Баскакова, И.Л. Внимание дошкольника, методы его изучения и развития. Изучение внимания школьников / И.Л. Баскакова. – М.: Издательство «Институт практической психологии», 2012. – 64 с.
6. Малкина-Пых, И.Г. Возрастные кризисы: справочник практического психолога / И. Г. Малкина-Пых. – М.: Эксмо. – 2005. – 896 с.
7. Михайленко, Н.Я. Проблемы дошкольной игры: Психолого-педагогический аспект / Н.Я. Михайленко, Н.Н. Поддъяков. – М.: Педагогика, 2007. – 154 с.
8. Развитие внимания у детей дошкольного возраста [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.child-psy.ru/normarazvitiya/279.html>. – Дата доступа: 10.12.2015.
9. Осипова, А.А. Диагностика и коррекция внимания / А.А. Осипова. – М.: Сфера, 2004. – 104 с.
10. Маклаков, А. Г. Общая психология / А.Г. Маклаков. - ООО «Питер Пресс», 2008. – 581 с.

Научный руководитель:

кандидат психологических наук, доцент Гапанович-Кайдалова Е.В.

Анастасія Дудка

(Переяслав-Хмельницький, Україна)

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ КОПІНГ – ПОВЕДІНКИ ОСОБИСТОСТІ ТА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ЇХ В ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ПЕДАГОГА

Людина не може уникнути стресу, але може навчитися долати його.

Р. Лазарус

Стрес — це наша індивідуальна реакція, яка може відрізнятись від реакції будь-якої іншої людини. В її основі лежить наше ставлення до цієї ситуації, а також наші думки й почуття. Г. Сельє зауважував, що наймогутнішим джерелом стресу є негативні емоції і почуття. Змінюючи свої думки й реакцію, ми отримуємо можливість цілком змінити своє відчуття й понизити рівень стресу.

Стресовий стан більшою мірою визначається тим, як ми реагуємо, мислимо і говоримо, а не тільки зовнішніми чинниками (стресори), які викликають стрес. Тому буде доречним прислухатися до мудрості Сходу: «Якщо не можеш змінити ситуацію, зміни своє відношення до цієї ситуації». Пізніше цю думку висловив і М. Аврелій: «Переміни ставлення до речей, що тебе хвилюють, і ти будеш поза небезпекою від них». Отже, наша реакція на ситуацію залежить від нас, від наших думок, якими можна керувати. Як казав Л. Толстой, «людина розумом може і повинна позбутися того, що її турбує».

На жаль життя сучасної людини можна охарактеризувати, як систематичні психічні перевантаження, де стрес накладається на стрес, не даючи часу на відновлення.

Багато вчених розглядають професійну діяльність педагогів – як один з найбільш психологічно напружених видів соціальної діяльності, який можна віднести до переліку тих професій, які є найбільш стресогенними, що призводять до професійного вигорання.

До основних факторів, що породжують стрес у вчителів належать щоденні робочі емоційні перевантаження, високий динамізм, брак часу, складність та конфліктність ситуацій, що постійно мають місце у процесі виконання професійних обов'язків, соціальну оцінку, необхідність здійснення частих та інтенсивних контактів, взаємодія з дітьми, щоденні стресові ситуації, які виникають у навчальному процесі. Тобто професійна діяльність вчителів пов'язана з високою мірою емоційної напруги, особливість якої полягає у необхідності вміти контролювати свій психоемоційний стан в момент появи негативних емоцій, які є постійними супутниками [7]. Відповідно це буде вимагати пошук певних стратегій чи механізмів, які б послаблювали чи нейтралізували дію негативних емоцій на педагогів - ними будуть виступати копінг-поведінка та її складові.

Поняття «копінг» у перекладі з англійської означає опанувати, долати (від англ. «to cope»), російські дослідники інтерпретують його як «совладание» або «совладающеповедение», а німецькі вчені визначають дане поняття словом «bewältigung» (подолання) [15, 16, 17].

Копінг (опанування стресу) – відносно нове поняття у психології, вперше даний термін був використаний Л. Мерфі у 1962 році у дослідженнях засобів подолання дітьми вимог, які висувають кризи розвитку. До них відносилися активні зусилля особистості, які спрямовані на оволодіння важкою ситуацією або проблемою. Виходячи зі своїх спостережень дітей дошкільного віку, Л. Мерфі дає визначення терміну «копінг» як «певну спробу створити нову ситуацію, навіть якщо вона загрозна, небезпечна, ставить

незручне становище, або радісна та сприятлива». При цьому термін «копінг» розуміється як прагнення індивіда розв'язати певну проблему, яка з одного боку є вродженим видом поведінки (рефлекс, інстинкт), а з іншого – набутою, диференційованою формою (опанування себе, стриманість, схильність до чогось) [11].

У вітчизняній психологічній літературі поняття "копінг" визначається як опанувальна поведінка або психологічне подолання.

Копінг розглядається як індивідуальний спосіб подолання людиною стресової ситуації та наявних особистісно-середовищних ресурсів [7].

На думку С. Нартової-Бочавер, копінг – це процес, що розгортається в часі, оскільки особистість і середовище утворюють нерозривний динамічний взаємозв'язок, впливаючи один на одного [10]. Р. Лазарус стверджує, що копінг – це відповідь людини на стрес, який виникає внаслідок відсутності рівноваги між сприйняттям запитів середовища та індивідуальних ресурсів, доступних для взаємодії з цими запитами. Автор також стверджує, що стресогенні стимули призводять до різної величини стресу у різних людей і в різних ситуаціях, в тому числі і в професійній діяльності. Тож "подолання" (coping) виступає як застосування поведінкових і когнітивних зусиль для задоволення зовнішніх і внутрішніх вимог [7, 10].

В результаті теоретичних та експериментальних досліджень було доведено, що для подолання складних стресових ситуацій кожна людина використовує індивідуальну поведінку, депроєктує певні стратегії (копінг-стратегії), що утворилися за допомогою особистого досвіду та психологічних резервів (копінг-ресурси). Ресурси регуляції поведінки можна розглядати як певний функціональний потенціал, що забезпечує підтримку у подоланні стресових ситуацій. Згідно аналізу різних досліджень в рамках ресурсного підходу можна виділити наступні копінг-ресурси: особистісний потенціал суб'єкту (особистісні характеристики, здібності та навички), соціальна підтримка (інструментальна/ моральна), соціальне ухвалення або осудження [1, 3, 5, 6, 14]. Існує тісний взаємозв'язок між тими особистісними конструктами, за допомогою яких людина формує своє ставлення до життєвих труднощів, і тим, яку копінг-стратегію поведінки вона обирає. Серед таких факторів зазначають, зокрема, розвиток інтелектуальної, вольової, емоційної, мотиваційної сфер особистості, життєвий досвід, значущість подій тощо. Така особистісна властивість, як впевненість у вирішенні проблеми сприяє аналізу та реалізації намірів при вирішенні складних ситуацій [14]. Копінг-поведінка здійснюється на базі копінг-ресурсів за допомогою копінг-стратегій. Копінг-ресурси – характеризують особистість та соціальне середовище, що полегшує та робить можливим успішну адаптацію до життєвих стресорів [4].

Копінг-стратегії – це актуальні відповіді особистості на загрозу, яка виникла, або засіб управління стресором [3].

До змістовно-структурної моделі копінг-поведінки особистості педагога Т. Ткачук включає: особистісно-середовищні копінг-ресурси, серед яких когнітивні: увага, пам'ять, мислення; комунікативні: емпатія, афіліація, сензитивність до відчуження, комунікабельність та особистісні: впевненість у собі, емоційна стійкість, локус контролю, Я-концепція, а також копінг-стратегії «розв'язання проблем», «пошук соціальної підтримки», «пошук соціальної підтримки», «уникання» Рис.1. [13].

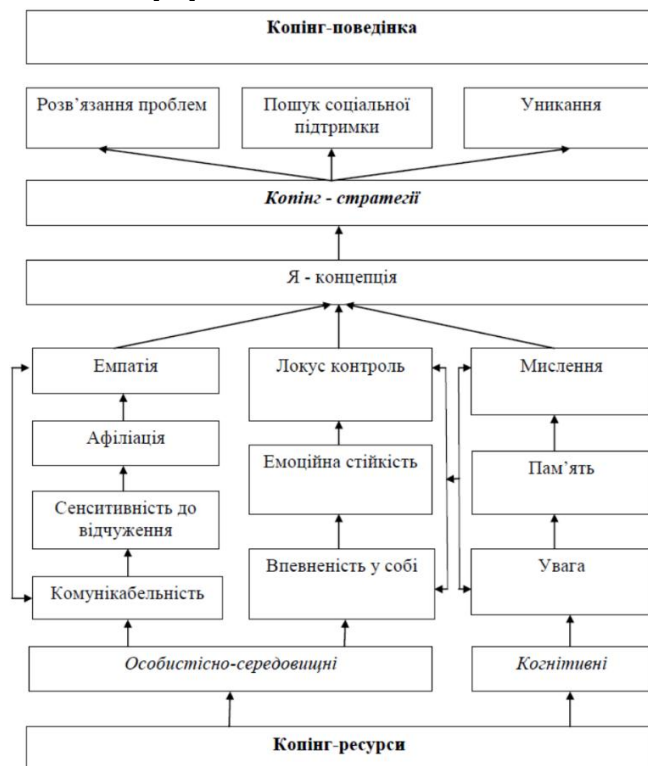

Рис. 1. Психологічна модель копінг-поведінки особистості

Існує ряд точок зору різних науковців, які займаються проблемою копінг-поведінки, з приводу ефективності копінг-стратегій. В багатьох теоріях йдеться про те, що копінг-стратегії можуть бути як продуктивними, тобто функціональними, або непродуктивними - дисфункціональними (П.П. Віталіано, І.К. Коплік, І. Фрайденберг).

Інтерес до проблеми подолання стресу призвів до того, що за останні п'ятнадцять років збільшилася кількість робіт, автори яких намагалися не тільки теоретично вивчити, але й емпірично виміряти копінг-поведінку, створюючи для цієї мети спеціальні опитувальники.

У дослідженнях автори найчастіше розроблюють свої особисті методи діагностування і вивчення копінг – поведінки, які мають вигляд багатощкальних опитувальників, відкритих чи напівструктурованих інтерв'ю.

Автори опитувальників найчастіше досліджували:

– окремі конкретні ситуативні копінг-стратегії;

– стратегії розділені за основними сферами психічної діяльності (когнітивні, емоційні, поведінкові);

– базові стратегії копінг-поведінки, що включають когнітивні, поведінкові та емоційні варіанти реагування на стрес, які утворилися шляхом об'єднання окремих ситуативно-специфічних копінг-стратегій за принципом активності-пасивності подолання стресу;

– окремі ситуативно-специфічні копінг-стратегії і базові копінг-стратегії, для чого в опитувальники включалися шкали, спрямовані на вивчення тих і інших типів стратегій [7].

У 1978 році Л. Перлін і К. Шулер уперше використали метод інтерв'ю для вимірювання копінг-поведінки дорослих. Ці вчені виділили три копінг-стилі, які відповідають основним сферам психічної діяльності: копінг-стилі, спрямовані на змінення самої ситуації; копінг-стилі, спрямовані на змінення значення ситуації; копінг-стилі, спрямовані на контроль негативних емоцій [10].

Р. Лазарус і С. Фолкман створили опитувальний лист "Способи копіngu" (1980), що складається із 118 пунктів, який у різних модифікаціях став одним з найбільш популярних інструментів вимірювання копінг-поведінки. Методика визначає 8 видів ситуативно-специфічних копінг-стратегій: конфронтація, самоконтроль, пошук соціальної підтримки, відхід-уникнення, планове вирішення проблем, позитивна переоцінка, прийняття відповідальності [7].

У наступні роки були розроблені різні варіанти опитувальників для вивчення копінг-поведінки. Так, А. Біллінгс і Р. Моос створили опитувальник, за допомогою якого можна виміряти три види копіngu: спрямованого на оцінку, спрямованого на проблему, спрямованого на емоції [5; 10]. Е. Хейм запропонував методику дослідження особливостей копінг-поведінки, диференційованої за основними сферами психічної діяльності, в якій виділялося більше 25 ситуативно-специфічних копінг-стратегій. Ці стратегії було розподілено на три групи: більш адаптивні, менш адаптивні й такі, що мають невизначений вплив на адаптацію [9].

У 1989 році була створена шкала копінг-поведінки, яка включає дві форми копінг-поведінки: характерологічну і ситуативну [8; 10].

У 1990 році з'явився багатомірний опитувальник, що визначає три види копіngu: орієнтованого на завдання, орієнтованого на емоції, орієнтованого на уникання.

Дж. Амірхан на основі факторного аналізу різноманітних копінг-відповідей на стрес розробив "Індикатор копінг-стратегій". Він виділив три групи копінг-стратегій, спрямованих на вирішення проблем, на пошук соціальної підтримки і на уникнення [4; 7]. "Індикатор копінг-стратегій" можна вважати одним з найбільш вдалих інструментів дослідження базисних стратегій копінг-поведінки людини. Ідея цього опитувальника полягає в тому, що всі поведінкові стратегії, які формуються у людини протягом життя, можна поділити на три великі групи.

– Стратегія вирішення проблем – це активна поведінкова стратегія, відповідно до якої людина прагне використовувати всі наявні особистісні ресурси для пошуку можливих способів ефективного вирішення проблеми.

– Стратегія пошуку соціальної підтримки – це активна поведінкова стратегія, відповідно до якої людина для ефективного вирішення проблеми звертається за допомогою та підтримкою до навколишнього середовища: сім'ї, друзів, значущих інших.

– Стратегія уникнення – це поведінкова стратегія, відповідно до якої людина прагне ухилитись від контакту з оточуючою дійсністю, відійти від вирішення проблем. Людина може використовувати пасивні способи уникнення, наприклад, занурення в хворобу або вживання алкоголю, наркотиків, а може зовсім "піти від вирішення проблем", використавши активний спосіб уникнення – суїцид [7]. Дана стратегія є однією з провідних поведінкових стратегій при формуванні дезадаптивної форми копінг-поведінки (псевдокопінг-поведінки). Вона спрямована на подолання або зниження дистресу людиною, яка перебуває у стресовій ситуації. Використання цієї стратегії зумовлене недостатністю особистісно-середовищних копінг-ресурсів і навичок активного вирішення проблем. Проте вона може носити адекватний або неадекватний характер залежно від конкретної стресової ситуації, віку і стану ресурсної системи особистості [9; 10].

Найбільш ефективним є використання всіх трьох стратегій копінг-поведінки залежно від ситуації. В одному випадку людина може самостійно справитися з труднощами, що виникли, у другому випадку – їй потрібна підтримка оточуючих, у третьому випадку – людина просто може уникати зіткнення з проблемною ситуацією, наперед проаналізувавши її негативні наслідки. Копінг вважається ефективним, якщо копінг-

стратегії, які реалізуються суб'єктом, відповідають ситуації та включають адаптивні, усвідомлені дії, що сприяють її вирішенню.

Копінг-поведінка, що складається з копінг-стратегій є найголовнішою складовою що дає змогу людині та зокрема педагогу ефективно опановувати щоденні проблемні ситуації та сприяє збереженню психічного і фізичного здоров'я. Ефективний копінг, зокрема копінг- поведінку ми спостерігаємо, якщо в результаті взаємодії з проблемною ситуацією людина: усвідомлює значущість її вирішення, знаходить свій індивідуальний варіант подолання, робить певні дії в цьому напрямку, задовольняє свої актуальні потреби та відновлює свій комфортний психологічний стан. При цьому вона застосовує копінг-стратегії, що включають певні психологічні механізми (усвідомленої саморегуляції та психологічного захисту). Механізми усвідомленої саморегуляції допомагають витримати стресогенний вплив, адаптують, підготовлюють основу для реалізації копінг-стратегій, які спрямовані не тільки на когнітивне та емоційне, але й на поведінкове (діяльнісне) вирішення ситуації. Механізми психологічного захисту можуть використовуватися при пасивних формах копінгу, з орієнтованістю особистості на внутрішнє врегулювання емоційної напруги. Активні копінг-стратегії, що орієнтовані на вирішення проблеми та пошук соціальної підтримки, сприяють психологічному комфорту та здоров'ю. В свою чергу, пасивні стратегії – уникання (активне, пасивне), спрямовані на зняття емоційного напруження, приводять до тимчасового комфорту, тому що ситуація не вирішується та продовжує впливати на особистість. Ці стратегії зумовлюють характер неефективної копінг-поведінки, що продукує професійне вигорання [3, 1].

Отже, дослідження особливостей копінг-поведінки особистості складається відповідно до змісту, структури, класифікації і ґрунтується на аналізі джерел зарубіжної і вітчизняної психологічної науки. Проведений теоретичний аналіз наукових джерел дає можливість визначити копінг – поведінку як індивідуальний спосіб взаємодії особистості із складною, кризовою, стресовою ситуацією на зниження впливу стресу. Копінг-поведінка є певним різновидом соціальної поведінки особистості і включає в себе: ситуаційні, особистісні, ресурсні компоненти. Встановлено, що психічне і фізичне самопочуття людини залежить від вибору нею поведінкових стратегій у момент зіткнення з психотравмуючою ситуацією. Використання активних чи пасивних поведінкових стратегій подолання залежить від гендерних, вікових, міжкультурних характеристик, сфери діяльності та значущості життєвої події для людини [3, 2].

Висновки: Дана стаття розкриває теоретико-методологічні засади вивчення досліджень подолання стресу та стресових ситуацій особистості та педагога зокрема, які на даний час виділені окремим напрямком в психологічних науках. Нині науковці та вчені продовжують вивчати копінг-поведінку, ресурси та стратегії подолання стресу в професійній діяльності педагога. Психологічні особливості копінг-поведінки особистості та зокрема педагога можна розглядати зі сторони ситуації, особистості та ресурсів. Професія педагога вимагає виділення багато часу, сил та здоров'я, дає постійний вплив негативних емоцій, що у свою чергу спонукає особистість до занепадання духом, погіршує здоров'я та формує проблеми у сфері міжособистісної комунікації, які за рахунок копінг-поведінки та її складових можна зберегти. Відповідно потрібно враховувати адаптаційний потенціал особистості, професійні, гендерні та вікові чинники.

Література:

1. Борисова М.В. Психологические детерминанты феномена эмоционального выгорания у педагогов / М.В.Борисова // Вопросы психологии. – 2005. – № 2. – С. 96 –103.
2. Вдовиченко А.В. «Особенности копінг – поведінки особистості ужиттєви з та професіональних ситуаціях» /Вдовиченко А.В.// Вісник Чернігівського національного педагогічного університету [збірник наукових праць]. Вип. 103. Т. 2 / Чернігівський нац. ун-т ім. Т. Г. Шевченка; [голов. ред. / М. О. Носко; відп. ред. В. О. Дятлов]. - Чернігів: ЧНПУ імені Т. Г. Шевченка, 2012. - 228 с.; 29 см. - (Психологічні науки).
3. Грановская Р.М., Никольская И.М. Защиталичности: Психологические механизмы.// Грановская Р.М., Никольская И.М. //- СПб.: Знание, Свет, 1999. - 352 с
4. Лазарус Р.С. 1998 – Lazarus R.S. Fiftyyearsofresearchandtheoryof R.S. Lazarus (Ananalysisofhistoricalandperennialissues)/ Лазарус Р.С // NewYork, 1998.
5. Лазарус Р.С. Психология эмоций: учеб. пособие [для студ. вузов, обуч. по спец. псих.] / Р.С. Лазарус // – СПб: Питер, 2007. – 328 с.
6. Лапин И.П. Зачем «копінг», корда есть совладание? //Социальная и клиническая психиатрия/ Лапин И.П.//. – 2009. – №2. – С. 57–59.
7. Маркова А. К. Психология труда учителя / А. К. Маркова. // – М.: Просвещение, 1993. – 192 с.
8. Маклаков А.Г. Личностный адаптационный потенциал: его мобилизация и прогнозирование в экстремальных условиях / А.Г. Маклаков // Психологический журнал. – 2001. – Т. 22, № 1. – С. 16-24
9. Murphy L. Coping vulnerability and residence in childhood. Coping and Adaptation. / Murphy L // N.Y. 1974
- 10.Нартова-Бочавер С.К. "Copingbehavior" в системе понятий психологии личности / С.К. Нартова-Бочавер // Психологический журнал. – 1997. – Т. 18, № 5. – С. 20-30.
- 11.Пельцман Л. Стрессовые состояния у людей, потерявших работу / Л. Пельцман // Психологический журнал. – 1992. – Т. 21, № 1. – С. 126-130.
- 12.Польская Н.А. Взаимосвязьсклонности к модификациям тела с копінг-стратегиями / Н.А. Польская // Вопросы психологии. – 2007. – № 6. - С. 43-54.

- 13.Ткачук Т.А. «Психологічна модель копінг-поведінки педагога»/ Ткачук Т.А // . – 2014. – 174 с. Гуманітарний Вісник № 32.
- 14.Кіясь А.В. Міжнародний науковий форум «Простір гуманітарної комунікації» <http://www.pgk.npu.edu.ua/-3-26/105-2010-11-24-07-03-50>.
- 15.Подольська Л.А. Українсько-німецький розмовник. / Подольська Л.А. // 2008. - К. – 160 с.
- 16.М. П. Подвезько, М. І. БаллаАнгло-український словник: Близько 65000 слів / Уклад. М. П. Подвезько, М. І. Балла// за редакцією Ю. О. Жлуктенка. — Київ: Рад. школа, 1974. — 663 с.
- 17.Шапар В. Сучасний тлумачний психологічний словник. / Шапар В. // 2007. - Харків - 640 с.

Науковий керівник:

доктор психологічних наук, професор Ткачук Таїсія Анатоліївна.

СЕКЦІЯ: СОЦІАЛЬНІ КОМУНІКАЦІЇ. МЕДІА**Ігор Рибченко
(Київ, Україна)****МАНІПУЛЯЦІЯ В ЗАСОБАХ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ**

На даному етапі розвитку суспільства засоби масової інформації (далі – ЗМІ) мають великі щодо формування соціальної думки та формування вихідних ідей суспільства, вони повністю контролюють поширення інформації, що впливає на наші уявлення, а в подальшому і на нашу поведінку.

Вже зараз ЗМІ мають можливість нав'язувати людям бажане сприйняття світу, програмувати світогляд людей та формувати необхідні стереотипи поведінки. Таким чином, на сучасному етапі ЗМІ можна вважати одним з найважливіших суспільних інститутів формування суспільної думки та можливості маніпуляції суспільною свідомістю.

Маніпуляція – це особлива форма впливу на людину з метою прийняття нею певних рішень чи виконання певних дій, які необхідні тому хто цією людиною маніпулює. Отже, маніпуляція суспільною свідомістю – це вид влади, що примушує людей змінювати свої життєві пріоритети, норми моралі чи принципи. В результаті професійної маніпуляції поведінка мас стає передбачуваною для маніпуляторів. При цьому вплив на аудиторію відбувається в прихованій формі.

У сучасній науці до проблеми можливостей маніпуляції є два підходи: медіаорієнтований і медіацентристський [2, с. 68]. У першому підході людину розглядають як критичного і активного споживача інформації; в даному випадку свідомість людей не підпорядковується ЗМІ, навпаки, ЗМІ до своїх потреб пристосовує людина. З інформаційного потоку люди обирають інформацію, що задовольняє їхні потреби, саме це формує інформаційний ринок. Проводячи аналіз ЗМІ, як засобу впливу на свідомість мас не варто забувати, що вони в першу чергу є засобом комунікації. Люди обробляють отриману інформацію не просто механічно, вони сортують її за пріоритетами важливості, непотрібну відсіюють, самі встановлюють послідовність сприйняття. Аудиторія мас – це не пасивна маса, що споживає духовну продукцію, а перш за все, особистості й індивіди. Кожна людина по своєму інтерпретує інформацію, яка надходить, оцінюючи і фільтруючи її в залежності від своєї картини світу, власного соціального статусу, віросповідання, культурного розвитку, віку, статі і т. д. Намагання ЗМІ нав'язувати кардинальні стереотипи нерідко наштовхуються на активний психологічний опір, це результат селективного ставлення людей не лише до власної інформації, але й до її походження [1, с. 16]. Так як повідомлення отримані реципієнтом, сприймаються не автоматично (потрібні деякі особово-творчі реакції), люди здебільшого на маніпуляції з боку ЗМІ не піддаються. Мова йде про сукупність інтересів та поглядів індивіда або внутрішні чинники, що інколи суттєво змінюють наслідки прихованого впливу. Даний підхід поширений як у зарубіжній, так і в вітчизняній літературі.

За медіацентристським підходом аудиторія ЗМІ – схильна до навіювання і стороннього управління, пасивна маса. Для цієї позбавленої індивідуальності маси ЗМІ створюють нову реальність, світ ілюзій. Представники даного підходу тримаються думки, що ЗМІ позбавляють людину свободи і самостійності вибору, нівелюють її індивідуальність.

В сучасних ЗМІ використовуються різні методи маніпуляції, часто вони накладаються один на одного, або використовується одночасно кілька способів.

Єдиної класифікації методів маніпуляції немає, і спеціалісти намагаються їх систематизувати самостійно. Основні з них:

метод дезінформації або фабрикації фактів. Суть методу в тому, що в певний момент ЗМІ поширюють інформацію, яка є відвертою неправдою. Як правило, дезінформація надходить з різних джерел і впадає в підсвідомість людини, часто це відбувається під час прийняття якогось важливого рішення і коли правда стане відомою, це вже буде не важливо. Цей метод використовується не часто.

метод семантичного маніпулювання. Суть методу полягає в створенні повідомлення з уривку фрази або відео, що змінює сенс сказаного і викликає або позитивні, або негативні асоціації, що впливає на сприйняття інформації.

метод відволікання. За допомогою цього методу створюється інформація, яку подають, як дуже важливу, на її тлі актуальність попередньої інформації, яку важко замовчати, стає незначною.

метод твердження і повторення. Дає змогу висловити думку твердженням, що не підлягає обговоренню та критиці, потім повторення надають твердженням значимості.

За способом подачі матеріалу Г.Шиллер виділяє 2 методи подачі інформації: метод дроблення та метод термінової подачі інформації. Суть методу в тому, щоб читачі чи глядачі не змогли поєднати і зрозуміти проблему. Досягти цього можна перервавши програму рекламою або розмістивши текст на різних сторінках. За допомогою терміновості повідомлення набуває характеру невідкладності, що посилює можливості до маніпулювання [6].

Метод створення ворога. Використовується для створення негативної реакції у суспільства. В основі лежить ідея дегуманізації – ворога показують не схожим на вас, з негативними рисами, будь-які позитивні риси замовчуються [3, с. 338].

Також в арсеналі маніпулювання свідомістю людей ЗМІ використовують стереотипи, міфи, та імідж.

Стереотипи можуть ефективно керувати процесом сприйняття інформації. ЗМІ стандартизує повідомлення, підводячи інформацію під стереотип. Стереотипи формуються з допомогою двох факторів: несвідомої колективної обробки і соціокультурного оточення, а також при цілеспрямованому впливу з боку ЗМІ [5].

За допомогою стереотипів дуже легко маніпулювати людьми, бо стереотипи тісно пов'язані з життєдіяльністю суспільства в цілому і з конкретними групами осіб окремо.

ЗМІ вчать людину мислити стереотипами і зменшують інтелектуальний рівень повідомлень. Повторення ж закріплюють стереотипи [4].

Відмінний від стереотипу метод – імідж. Стереотип – образ, який відображає властивості і характеристики, які хоча б частково наявні у об'єкта, імідж же образ сфабрикований. Він створюється за допомогою асоціацій, і він завжди пов'язаний з уявою. Імідж створює установку, що впливає на поведінку людини у відношенні до об'єкта.

Міфотворення - процес довгий і важкий, але ефективний. Досягається за допомогою зниження критичності мислення, зменшення елементів логіки, підвищення містичності й емоційності мислення.

Цей список методів маніпуляції не є вичерпним, його можна продовжувати довго, до того ж маніпулятивні методи завжди вдосконалюються і їх кількість збільшується, але варто пам'ятати, що люди якими маніпулюють також несуть відповідальність за рішення, які вони приймають, вони часто дозволяють собою маніпулювати, і звикли перекладати свою відповідальність на когось іншого. Невміння, або інколи і небажання критично, з розумінням ставитись до одержаної інформації, аналізувати її уважно, прагнення до економії власних інтелектуальних ресурсів призводить до наслідків, коли люди без примусу потрапляють під дію маніпуляторів. Тобто, засоби масової інформації виконують роль засобів масового самовиправдання. І справді, в "жертви" з'являється відчуття, що вона вільно приймає рішення, але це вельми зменшує свободу вибору. З іншого боку, маніпулятивний вплив створює спокусу, а вже об'єкт маніпулятивних технологій самостійно обирає рішення, що основане його на існуючій ієрархії цінностей і як результат боротьби конкуруючих між собою мотивів (у іншому випадку мова йшла б про примус, що базується на фізичному чи моральному тиску, страху, погрозах). Навіть при проведенні політичних виборів, що вважаються найяскравішим прикладом маніпуляції людьми, жоден не в змозі забрати в людини можливість приймати продумане, зважене рішення, що основане на здоровому глузді, критичному аналізі ситуації, яка склалася. Безперечно, дії маніпулятора орієнтуються на відсутність свободи вибору жертви, але право вибору лишається завжди: або обрати менше зло (вибрати поміж з варіантів, які нав'язав маніпулятор), або прикласти зусилля, проявити активність щоб змінити ситуацію, яка виникла. Навіть за умов відсутності альтернативи, можна прискорити бажані події чи спробувати відстрочити небажані. Інакше кажучи, не звертаючи увагу, що сучасні ЗМІ мають великі можливості впливу на індивідуальну та масову свідомість, кожна особа сама є відповідальною: чи зливатися їй з натовпом чи прикладати якнайбільше зусиль і відстоювати власні погляди.

Література:

1. Березкина О.Н. Политический имидж в современной политической культуре: Автореф. дисс. д-ра политол. наук. – СПб.: Питер, 1999. – 30 с
2. Горшков М. Общественное мнение: История и современность. – М., – Политиздат, – 1988. – с. 383
3. Зелинский С. А. Информационно-психологическое воздействие на массовое сознание — СПб.: Издательско-Торговый Дом «СКИФИЯ», 2008. — 280 с.
4. Кара-Мурза С. Маніпуляція свідомістю. - М.: "Алгоритм", 2000
5. Моль А. Соціодинаміка культури. - М.: Прогрес, 1973
6. Шиллер Г. Маніпулятори свідомістю. - М.: "Думка", 1980

Науковий керівник:

кандидат наук з державного управління Цимбаленко Яна Юріївна.

Світлана Фіялка
(Київ, Україна)

ВИСВІТЛЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ГРОМАДСЬКОЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ «УКРАЇНА БЕЗ СМІТТЯ» В СОЦІАЛЬНІЙ МЕРЕЖІ ФЕЙСБУК

За умов перманентної економічної кризи в Україні екологія залишається другорядним питанням державної політики. Увага до довкілля на державному рівні виникає лише в разі реальної загрози екологічної катастрофи. Однак питання екології були й залишаються в центрі уваги діяльності численних недержавних громадських організацій. Унікальною платформою для об'єднання населення заради захисту екології стали соціальні мережі. Вони дають можливість громадським організаціям активно поширювати свої ідеї, залучати до своїх лав нових членів та координувати їхні дії. Ш. Досемаґен виокремлює напрями використання соціальних мереж для захисту довкілля, зокрема залучення мас; активізацію діяльності

незалежних активістів; громадський тиск на бізнес [1]. Соціальні мережі є джерелом інформації та дають можливість оперативно інформувати інших. Однак самі по собі вони не є інструментом змін і не здатні замінити реальних дій: розділяти відходи, робити пожертвування, виходити на вулиці з протестами [2].

Соціальні мережі здатні підняти рівень обізнаності світової спільноти щодо екологічних проблем, однак при цьому реальною загрозою є те, що створюється ілюзія, ніби для покращення екологічної ситуації достатньо зробити ретвіт або поставити лайк [3]. Хоча, відповідно до результатів дослідження цифрової комунікації, проведеного американською піар-агенцією Cone Communications, близько двох третин опитаних стверджують, що після того, як вони натискають лайк до публікацій на сторінках екологічних організацій у соцмережах, це означає, що вони готові підтримати ці організації матеріально або як волонтери [4].

Точно встановити кількість усіх екологічних неурядових організацій, котрі діють в Україні, украй складно. Окремі з них мають власний статут, цілі та завдання й функціонують із часів здобуття незалежності, інші – створюються під конкретні гранти, що їх виділяє міжнародне співтовариство на підтримання екологічної безпеки у світі [5]. Одним з лідерів за активністю в соцмережах є екологічна організація «Україна без сміття». Попри те, що організацію було засновано відносно недавно (2015 року), вона встигла реалізувати багато проектів, пов'язаних з проблемою сміття в країні. Це було б неможливо без активної комунікації із широкою громадськістю. Таку комунікацію було налагоджено завдяки соціальним мережам.

Через Фейсбук організація регулярно публікує статті за тематикою своєї діяльності (інтерв'ю, аналітичні статті, колонки), звернення до українців, агітаційні матеріали, інформацію щодо правильного сортування сміття, проведення екологічних кампаній, різноманітних конкурсів, співпрацює з волонтерами та спонсорами; залучає громадськість до впровадження екологічних ініціатив. Так організація намагається втримати наявних та заручитися підтримкою нових прихильників; залучити фінансування; натиснути на владу. У соціальній мережі пропагується діяльність із захисту довкілля, відбувається обмін ідеями та результатами природоохоронної діяльності. Серед напрямів взаємодії з громадськістю через соцмережі – організація акцій екологічної спрямованості за участю населення; критика державних і комерційних проектів, реалізація яких може суттєво вплинути на стан довкілля; лобювання захисту навколишнього середовища; інформування щодо програм екологічної освіти та тренінгів.

Важливим напрямом комунікативної взаємодії через соціальну мережу є інформування населення щодо того, як правильно сортувати сміття, що відбувається в Україні з утилізацією батарейок, акумуляторів, люмінесцентних ламп, електроніки й побутової техніки, автопокришок, лакофарбової продукції, предметів медичного призначення та ліків.

У мережі приділяється увага досвіду реалізації екологічних проектів територіальними громадами. Так, Україна без сміття поділилася публікацією «Казкове село Бобриця зробило неможливе!», де описано приклад вдалої реалізації екологічних ініціатив у селі Бобриця під Києвом, у якому організовано вивезення сміття, роздільне збирання та екопатруль. Тут же міститься звернення самої організації до громадськості: «Ініціативна група – це все, що потрібно для повторення такого досвіду у своїх селах» [6].

Ще один напрям комунікації з громадськістю – розповсюдження агітаційних матеріалів. Так, 5 травня 2015 року на сторінці організації було опубліковано серію переконливих агітаційних матеріалів щодо того, чому пластикову тару треба сортувати та здавати в пункт прийому вторинної сировини або кидати в спеціальний контейнер: 1. Пластикові пляшки можуть бути перероблені до 30 разів поспіль. 2. З ПЕТ-пляшок отримують поліефірне волокно, з якого виготовляють зимовий наповнювач для курток, повітряні фільтри для авто, оббивку сидінь, спальники, квіткові горщики, футболки тощо. 3. ПЕТ-пляшка займає 2 місце за цінністю серед відходів після алюмінію. 4. ПЕТ-пляшка є сировиною для полімерного бетону. Для виготовлення 1 цегли бруківки потрібно 10 ПЕТ-пляшок. 5. 27 перероблених ПЕТ-пляшок йде на виготовлення 1 флісового светра. 6. Під час горіння ПЕТ виділяє небезпечну отруйну речовину – діоксин, яка накопичується в печінці, руйнуючи імунну систему людини. Дихати таким димом дуже небезпечно. 7. З ПЕТ-пляшок навчилися отримувати бензин. Щоб отримати 900 грам палива, потрібен 1 кг подрібнених пластівців ПЕТ. 8. Період розпаду ПЕТ – 300 років [7].

У Фейсбуці також повідомляється, що громадська організація «Україна без сміття» проводить лекції для дітей у дошкільних навчальних закладах і школах. Так, у Києві протягом 2015–2016 представники «України без сміття» провели серію зустрічей з дошкільнятами, на яких із дітьми грали в сортування сміття та навчали їх того, що макулатура – це не лише книги й зошити, але й упаковка від зубної пасти та яєць. Також дітям у доступній формі пояснювали, як відрізнити папір від пластику. Ця ж організація встановила в деяких садках і школах Києва бокси для збирання макулатури. Завдяки цьому діти залучаються до збереження довкілля, набуваючи корисної й екологічної звички збирати папір і здавати його на переробку. Поряд з уроками екологічного виховання в школах і дитячих садках організація ініціює проведення екологічних дитячих фестивалів до Всесвітнього Дня Землі, конкурсів екологічного плакату, літературного твору тощо.

Через Фейсбук організація залучає громадян до участі в численних конкурсах. Наприклад, у квітні 2015 року було оголошено місячник з роздільного збирання вторинної сировини. При цьому обов'язковою умовою отримання символічних призів став лайк сторінки партнерів акції, фотографія зібраної вторинної сировини за місяць, а також лайк сторінки «Україна без сміття», репост запису з умовами конкурсу та коментар до запису [8].

Налагодити контакт з аудиторією через Фейсбук «Україна без сміття» також намагається, знайомлячи читачів сторінки з учасниками фотопроєкту про киян, які практикують роздільне збирання побутових відходів у себе вдома. Типовий образ такого учасника: молода успішна людина (30-40 років) з вищою освітою, прогресивними поглядами, яка поділяє цінності організації та своїм прикладом надихає інших дбайливо ставитися до довкілля.

У цілому організації вдалося досягти підтримки широкої громадськості, залучити її до реалізації своїх проєктів, налагодити партнерські стосунки з державними органами, підприємствами, контакти з медіа, а також взаємодію між членами самої організації. Ці зв'язки визначають ставлення до організації, її репутацію, наявність ресурсів та умов для її існування. Однак організація має підтримувати такі взаємини тривалий час. А для цього потрібно формувати стратегію багаторівневого піар-супроводу соціально значущих проєктів й за її допомогою налагоджувати довгострокові, стійкі комунікації, залучаючи нові цільові групи.

Література:

1. Dosemagen S. Social Media and Saving the Environment: Clicktivism or Real Change? [Electronic resource]. – URL: http://www.huffingtonpost.com/shannon-dosemagen-/social-media-and-saving-t_b_9100362.html 01/28/2016.
2. Barrett B. Debate: How Can Social Media Save The Planet? [Electronic resource]. – URL: <http://ourworld.unu.edu/en/debate-2-0-how-can-social-media-save-the-planet>.
3. Szaky T. Can Social Media Really Help Make a Difference for the Environment? [Electronic resource]. – URL: <http://www.treehugger.com/corporate-responsibility/can-social-media-really-help-make-difference-environment.html>.
4. 2014 Cone Communications Digital Activism Study [Electronic resource]. – URL: <http://www.conecomm.com/research-blog/2014-cone-communications-digital-activism-study/>.
5. Обиход Г. О. Неурядові екологічні організації на території України: типологія, діяльність і стратегічні орієнтири розвитку // Наук. вісн. Міжнар. гуманіт. ун-ту. – 2015. – № 10 с. – С. 205.
6. Україна без сміття. (2015, 15 вересня). Казкове село Бобриця зробила неможливе! [Фейсбук]. – URL: <https://www.facebook.com/NowasteUkraine/posts/1631373653779028>.
7. Україна без сміття. (2015, 5 травня). Нарешті!
В нас є українська версія улюбленої агітки [Фейсбук]. – URL: <https://www.facebook.com/NowasteUkraine/photos/a.1558311317751929.1073741828.1557981371118257/1589231934659867/?type=3>.
8. Україна без сміття. (2015, 10 квітня). Итак, начинаем конкурс! [Фейсбук]. – URL: <https://www.facebook.com/NowasteUkraine/photos/a.1558311317751929.1073741828.1557981371118257/1580661252183602/?type=3&theater>

СЕКЦІЯ: СУЧАСНІ ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ

Александр Архипов, София Архипова
(Київ, Україна)

МОДЕЛИРОВАНИЕ КИБЕРРИСКОВ

В работах [1-5] рассмотрено применение информационных рисков для анализа экономико-стоимостных отношений в ситуации «атака/защита» для информационной сферы. Приведенные в этих работах материалы, наряду с очевидной преемственностью модельных структур и параметров, характеризовались появлением при определенных условиях, связанных с предположениями о поведении злоумышленника, существенной дифференциацией получаемых результатов анализа. Ниже на основе представленных в [1-5] данных и выводов предпринята попытка формирования моделей киберрисков для различных сценариев действий атакующей стороны.

При формировании моделей киберрисков используется трехфакторная формула риска вида [1-3]:

$$R = P_t P_v q = P_t \frac{q}{q + sc} q, \quad (1)$$

где P_t – вероятность возникновения (активации) угрозы T у атакующей стороны A (злоумышленника) относительно некоторого информационного ресурса I , P_v – вероятность удачного использования атакующей стороной уязвимостей информационной системы (ИС), приводящая к реализации угрозы T , q – убытки, возникающие в этом случае. В общем случае P_v – обобщенная (интегрированная) вероятность успешного проведения комплекса атак, порожденных существованием совокупности уязвимостей ИС (включая уязвимости самой системы защиты информации (СЗИ)). Значение вероятности P_v зависит от степени защищенности ИС, которая в свою очередь обусловлена объемом инвестиций C в СЗИ и учитывается эвристической моделью в виде дроби в правой части выражения (1) [2, 3]. Значение s в знаменателе дроби – коэффициент, возможный диапазон значений которого связан с существующей в мировой практике зависимостью между уровнем инвестиций C в СЗИ и ценностью q критической информации для ее владельца (сторона B). Для информационного ресурса I , содержащего коммерческую тайну, $c = (0,05 \div 0,20) q$ [3, 4], а границы для s определяются из условия: $s \geq 10 \div 60$. Из формулы (1) очевидно, что при отсутствии критической информации в ИС (т.е. $q = 0$) вероятность $P_v = 0$. Для $q \gg sc$, т.е. при значительном уровне критичности ресурса I и низких затратах на создание и функционирование СЗИ, вероятность $P_v \rightarrow 1$, что соответствует объективной невозможности обеспечения адекватного уровня защиты критической информации в ИС. При нулевом инвестировании в СЗИ вероятность $P_v = 1$, поэтому исходное значение интегрального информационного риска равно $R_1 = P_t q$. Инвестирование в СЗИ средств в размере C приводит (при условии рациональных расходов этих средств на нужды защиты) к тому, что вероятность успешного использования уязвимости становится меньше 1, то есть $P_v < 1$. Остаточный риск в этом случае равен $R = P_t P_v q$. Таким образом величина потерь, которые удастся предотвратить благодаря инвестированию в СЗИ, составляет

$$R_1 - R = P_t q - P_t P_v q = (1 - P_v) P_t q = P_s P_t q, \quad (2)$$

а соответствующая «прибыль» – $\Delta_R = R_1 - R - c = (1 - P_v) P_t q - c$. С учетом формулы (1) величина Δ_R оказывается нелинейно зависящей от объема инвестиций C , а максимум этой зависимости определяет значение эффективных инвестиций $c_{eff \max}$ [3, 4], для которого прибыль на единицу инвестируемых средств оказывается наибольшей. Исследование зависимости $\Delta_R(c)$ требует задания модели поведения атакующей стороны A в киберпространстве, что в итоге приводит к нескольким вариантам сценариев (моделей) рисков [1, 4].

Вариант 1. Предполагается, что атакующая сторона – это так называемый «повседневный» хакер (скрипт кидди, *script kiddie*), одиночка, не имеющий достаточного опыта и знаний, необходимых для написания своего собственного эксплойта или сложной программы для взлома, использующий для атаки компьютерных систем и сетей скрипты или программы, разработанные другими, не понимая механизма их действия. Этот злоумышленник не способен на самостоятельную реализацию эффективных атакующих действий, его ресурсные возможности (в частности финансовые) крайне скромны. Предполагается, что в этом случае справедливо эвристическое соотношение [5]:

$$P_t = 1 - D/\gamma g, \quad (3)$$

где D - общая стоимость затрат атакующей стороны А на реализацию угрозы T , g - полученный при этом «выигрыш», величина которого обуславливается ценностью ресурса I для злоумышленника, при этом $D \leq \gamma g$. Введенный в знаменатель коэффициент мотивации γ отражает влияния психотипа злоумышленника на его поведение: при азартности, склонности к риску значения $\gamma \geq 1$ [1, 5]. В итоге

$$R = (1 - \frac{D}{\gamma g}) \frac{q}{q + sc} q. \quad (4)$$

Подстановка риска (4) в соотношение (2) и последующее исследование зависимости $\Delta_R(c)$ позволяет определить диапазон допустимых инвестиций: $0 \leq c \leq qP_t$ и оценочное значение наибольшей величины эффективных инвестиций в СЗИ: $c_{eff \max} = 0,25q$ [1, 4, 5], обеспечивающей максимум «прибыли» $\Delta_R(c)$.

Вариант 2. Атакующая сторона – профессионал или группа, обладающая необходимыми знаниями, навыками и достаточным опытом злоумышленных действий в киберпространстве, для которой хакинг – основное занятие откровенно коммерческого характера, располагающая достаточными финансово-экономическими возможностями, для которой, однако актуально ограничение $D \leq \gamma g$. В случае низкозатратной атаки [4], возможной при асимметричных представлениях сторон А и В о ценности одного и того же информационного ресурса I , когда рыночная стоимость g ресурса I для атакующей стороны А значительна выше принятой стороной В оценки q , из модели (4), заменяя в числителе и знаменателе дроби q на g , получаем: $c_{eff \max} = 0,25q^2/g$. В более затратных атаках, учитывая, что ресурсные потенциалы сторон-антагонистов А и В могут сближаться, рост инвестиций D стороны А в атакующие действия начинает существенно влиять на увеличение вероятности P_v . Это обуславливает необходимость учета инвестиций D в видоизмененной модели риска [1, 4, 5]:

$$R = (1 - \frac{D}{\gamma g}) \frac{q}{q + s \frac{c^2}{D}} q. \quad (5)$$

Зависимость $R_1 - R = (1 - P_v)P_t q$ после подстановки в нее выражения (5) приобретает логистический характер, а анализ неравенства $\Delta_R = R_1 - R_t - c \geq 0$ дает возможность определить диапазон разумных инвестиций:

$$\frac{qP_t}{2} (1 - \sqrt{1 - \frac{4D}{sqP_t^2}}) \leq c \leq \frac{qP_t}{2} (1 + \sqrt{1 - \frac{4D}{sqP_t^2}}). \quad (6)$$

Исследуем этот вариант, увеличивая значения инвестиций D атакующей стороны. С ростом D правая c_1 и левая c_2 границы диапазона допустимых инвестиций сближаются, стягиваясь в точку $c = qP_t/2$ при $D = 0,25sqP_t^2$. В этом предельном случае наибольшая величина инвестиций в СЗИ составит $c_{eff \max} = 0,5q$.

Вариант 3. «Профессионал-исполнитель». Модель киберриска для этого варианта получаем из модели (5) для случая, когда вероятность активации угрозы $P_t = (1 - \frac{D}{\gamma g}) \equiv 1$:

$$R = \frac{q}{q + s \frac{c^2}{D}} q, \quad (7)$$

что соответствует ситуации, в которой атакующая сторона для достижения своих целей прибегает к услугам наемного исполнителя (отсюда название модели – «Профессионал-исполнитель»), обязанного при любых обстоятельствах выполнять свою работу.

Как правило, в ситуации «атака-защита» обе стороны А и В в своих действиях руководствуются принципом экономической целесообразности (разумной достаточности). Однако особенность **Варианта 3** состоит именно в том, что, в случае особой важности поставленной перед «профессионалом-

исполнителем» задачи, он может рассчитывать на привлечение для поддержки своих действий определенных дополнительных ресурсов: финансовых, технических, информационно-аналитических, оперативных. На практике это означает возможность реализации в рамках **Варианта 3** очень высокзатратных атак. При этом очевидно, что если $D \rightarrow \infty$, то $P_V \rightarrow 1$, т. е. в этой ситуации успешная реализация угрозы атакующей стороной А оказывается практически гарантированной. Типичным примером подобной ситуации является выполнение особо важного задания сотрудником спецслужбы, являющимся профессионалом, подготовленным к осуществлению атакующих действий в киберпространстве [1, 4, 5].

Вариант 4. Атакующая сторона – хактивист (идейный хакер, «кибер-активист»), стремящийся перенести в киберпространство продвижения политических идей, защиту прав человека, свободы слова, организуя акции гражданского «электронного» неповиновения в киберпространстве, старающийся привлечь внимание общественности к тем или иным вопросам и проблемам современного общества путем синтеза социальной активности и хакерства.

Как и в предыдущем варианте, в действиях хактивиста практически отсутствует коммерческий стимул, поэтому модель риска для хактивиста, в зависимости от доступных для него ресурсов, совпадает с (4) при $P_f = 1$ либо с (7).

Выводы

На основе экономико-стоимостного анализа различных сценариев поведения злоумышленника в киберпространстве предложены четыре модели киберрисков. Для каждой модели получены выводы относительно оценок максимальных объемов инвестиций в систему защиты информации.

Литература:

1. Архипов А.Е., Скиба А.В. Информационные риски: модели рисков, исследование и использование // Инвестиції: практика та досвід. – 2016. – №1. – С. 51 - 60.
2. Архипов А.Е., Архипова С.А. Применения мотивационно-стоимостных моделей для описания вероятностных соотношений в системе «атака-защита» // Правове, нормативне та метрологічне забезпечення системи захисту інформації в Україні –2008. вип. 1(16) - С. 57-61.
3. Архипов А.Е. Применение экономико-мотивационных соотношений для оценивания вероятностных параметров информационных рисков // Захист інформації – 2011. – №2 (51) – С. 69-76.
4. Архипов А.Е. Применение экономико-стоимостных моделей информационных рисков для оценивания предельных объемов инвестиций в безопасность информации // Захист інформації. – 2015. - Том 17, №3. – С.211-218.
5. Архипов О.Е. Вступ до теорії ризиків: інформаційні ризики: моногр. / О.Е.Архипов. – К.: Нац. Акад. СБУ, 2015. – 248 с.

Олексій Каштан
(Слов'янськ, Україна)

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ОПЕРАЦІЙНИХ СИСТЕМ WINDOWS ТА LINUX

Коли більшість людей міркує над вибором операційної системи для власного комп'ютера то коло пошуків зводиться до операційної (надалі ОС) Windows і OSX (операційна система виробництва Apple). Але, на жаль, недостатньо висвітлено питання ОС Linux. Остання сьогодні знаходиться у вільному доступі і має невелике коло користувачів, але дуже відданих. Linux та Windows дуже популярні операційні системи, кожна з яких має свої як сильні та слабкі сторони. Актуальною постає проблема аналізу особливостей використання сучасних ОС Linux та Windows.

Метою статті є порівняльний аналіз ОС Windows та Linux.

Так, над проблемою створення, удосконалення та якісного використання сучасних ОС Linux та Windows плідно працюють: Дж. Баррет, Д. Колісниченко, Г. Курячий, Б. Лівінгстон, П. Мак-Федріс, К. Маслинский, Е. Немет, Г. Снайдер, Е. Таненбаум, Д. Томашевський, Б. Уейл, Т. Хейн та ін.

На основі аналізу сучасної науково-технічної літератури порівняння ОС Linux та Windows проведемо за наступними категоріями: дистрибутиви, інсталяція, програмне забезпечення та сумісність, захист від вірусів.

Почнемо дослідження із порівняльного аналізу дистрибутивів ОС Windows та Linux. Наслідуючи Е. Таненбаума, дистрибутив – інсталяційний комплекс програм і необхідних бібліотек. На сьогоднішній день ОС Windows зберігає досить просту структуру версії, в той же час побудова ОС Linux набагато складніше. Розробником ОС Linux є фінський студент Л. Торвальдс. Linux-ядро є основою для всіх операційних систем Linux. Однак, ядро може бути змінено і причому будь-ким, з метою створення власних версій програмного забезпечення. В результаті, існують сотні різних Linux-розрядних операційних систем, відомих як «дистрибутиви» [1].

Усе це робить вибір між ОС Linux набагато складнішим, ніж просто вибір ОС Windows 7, ОС Windows 8 або ОС Windows 10. Указані дистрибутиви можуть відрізнятися один від одного по дизайну,

функціональності і складності, і часто постійно змінюються. Відмінності між ними не завжди очевидні. З іншого боку, однією з переваг ОС з відкритим вихідним кодом є можливість використання декількох дистрибутивів, відповідно до власних вподобань і без жодних витрат. Найпопулярніша Linux має стандартну ОС Ubuntu, яка робить роботу із об'єктами ОС настільки простою, наскільки це можливо для новачків в Linux. Інші популярні дистрибутиви включають Linux Mint, Debian, Fedora, останні з яких Л. Торвальдс особисто використовує на всіх своїх комп'ютерах [2].

Наступним кроком дослідження є порівняльний аналіз інсталяції ОС Windows та Linux. Спільною особливістю ОС Linux є можливість «живого» завантаження – встановлення ОС із DVD або USB, без необхідності установки ОС на комп'ютер. Це дуже зручний спосіб, що дозволяє швидко перевірити чи подобається дистрибутив без необхідності інсталювати його. Встановлення ОС Windows, навпаки, більш тривалий процес і забирає багато часу, а також вимагає як мінімум наявності початкових знань про процес інсталяції [3].

Перейдемо до вивчення програмного забезпечення та сумісності ОС Windows та Linux. Однією із серйозних переваг ОС Windows є те, що програми випущені під дану ОС, як правило, мають якісну технічну підтримку: допомога користувачу із вирішенням проблем у роботі програмного забезпечення, регулярний випуск оновлених версій, що виходять або з причин виявлених і виправлених помилок, або під нові версії ОС Windows [4].

У ОС Linux більшість програм є іноземними, інтерфейс яких є не досить зрозумілим для невпевненого користувача комп'ютера і написаний на англійській мові. Ще один з найважливіших моментів, який постає на шляху вибору між ОС Linux і Windows – це сумісність пристроїв з операційною системою. Справа в тому, що знову ж таки для ОС Windows всі пристрої мають драйвера і додаткові утиліти, коли як для ОС Linux цього немає, тому на ОС Linux можуть перестати працювати драйвера сканера, принтера, мобільного телефону і навіть відеокарти. Більшість виробників програмного забезпечення, звичайно ж, самі вибирають, для кого випускати драйвера, однак завжди серед двох систем обирають Windows, оскільки вона найбільш розповсюджена серед користувачів [5].

Проаналізуємо дизайн та інтерфейс ОС Windows та Linux. Так, завдяки відкритому співтовариству розробників, в дистрибутивах ОС Linux можна зустріти масу сучасних віянь в сфері операційних систем: оформлення вікон, оригінальне використання панелі завдань, бічних панелей і іншого. Наприклад, дизайн ОС Ubuntu є значно досконалішим ніж дизайн ОС Windows. Однак, із випуском Windows 10 вже і компанія Microsoft вийшла на більш новий рівень оформлення. Хоча до цього моменту першість завжди було за Ubuntu [5].

Останнє питання нашого дослідження є порівняльний аналіз захисту від вірусів в ОС Windows та Linux. Так, в ОС Windows захист від вірусів частковий і потрібне додаткове придбання, і установка антивірусів. Але існує вбудований захист від шкідливого коду – «Захист від вірусів», але він дуже ненадійний і зламуються навіть не серйозною вірусною атакою. Для посилення захисту ОС Windows від вірусів необхідно купувати і встановлювати додаткове програмне забезпечення від інших розробників. Також цим компаніям потрібно платити регулярно за покупку оновлення антивірусної бази [5].

В ОС Linux спочатку передбачені засоби захисту в ядрі операційної системи. Ядро має властивість допускати на запис, тільки ті команди, які походять від адміністратора (від roota). Усі інші користувачі, які ходять в Інтернет і користуються ресурсами ОС Linux ніколи не мають таких прав і можливостей як адміністратор. Тому якщо користувач ОС Linux ніколи не говорить стороннім людям пароль roota на своїй машині, то зламати його неможливо.

На основі проведеного аналізу виявлено, що ОС Linux простіше встановлювати, підтримувати, і необхідно менше витрат на оновлення і підтримку системи ніж ОС Windows, що пов'язано з відсутністю потреби ставити драйвера для популярних пристроїв. Також ОС Linux має більше файлових систем ніж ОС Windows. Найбільше захищеною від вірусів є саме ОС Linux. Відмітимо, що із кожним роком популярність ОС Linux зростає, а ОС Windows спадає. Дуже важливим є те, що ОС Linux можна встановити легально і безкоштовно. У той же час придбавши і встановивши ОС Windows, необхідно витратити значні кошти на додаткове програмне забезпечення.

Література:

- 1 Таненбаум Э. Современные операционные системы / Э. Таненбаум, Х. Бос. – Питер, 2015. – 1120 с.
- 2 Гурій А. М. Інформатика та інформаційні технології / А. М. Гурій, Н. І. Поворознюк, В. В. Самсонов. – Харків: Компанія СМІТ, 2005. – 59 с.
- 3 Томашевський Д. Microsoft Windows 8. Керівництво користувача Microsoft Windows 8. Керівництво користувача / Д. Томашевський. – Вільямс, 2013. – 356 с.
- 4 Мак-Федріс П. Microsoft Windows 7. Повне керівництво Microsoft Windows 7 Unleashed / П. Мак-Федріс. – М.: Вільямс, 2012. – 257 с.
- 5 Клыков М. С. Основы операционных систем [Текст]: учеб. пособие / М. С. Клыков, А. Н. Сульдин, Т. И. Балалаева; ДВГУПС. Каф. «Строительное производство». – Хабаровск: Изд-во ДВГУПС, 2010. – 118 с.

Науковий керівник:

кандидат педагогічних наук, викладач Параєва Світлана Андріївна.

СЕКЦІЯ: ТЕХНІЧНІ НАУКИ

Владимир Богушевский, Виктория Сухенко
(Киев, Украина)

УСКОРЕННЫЙ РЕЖИМ ОБЖИГА ФУТЕРОВКИ КОНВЕРТЕРА ИЗ УГЛЕРОДСОДЕРЖАЩЕГО КИРПИЧА

Аннотация. Разработан научно обоснованный способ оптимизации режима обжига конвертера. Теоретически и практически обоснована операция по ускоренному безопасному режиму разогрева конвертера. Определены величины пространственно-временного распределения температуры и термических напряжений по толщине футеровки.

Введение. В последние годы на металлургических комбинатах страны повсеместно внедряются энерго- и ресурсосберегающие технологии в процессы, обеспечивающие получение готового продукта с минимальными затратами топлива, электроэнергии и материалов [1, 2]. Огнеупорные материалы для сталеплавильного производства – это в основном углеродсодержащие формованные изделия. Выбор схемы футеровки агрегата, включая качество применяемых огнеупоров, технологии выполнения футеровки, эволюционировали параллельно с развитием технологии в сталеплавильном производстве.

К настоящему времени в футеровке кислородных конвертеров используются в основном высокостойкие углеродсодержащие формованные огнеупоры. Температура термообработки 250 – 320 °С зависит от качества используемого связующего. Качество этих изделий оценивается, в первую очередь, свойствами изделий после коксования (после термообработки в восстановительной атмосфере при 1000 °С), стойкостью к окислению, шлакоустойчивостью [3].

Существенное влияние на стойкость смолодомитомагнезитовой (СДМ) футеровки конвертера оказывает режим ее обжига. Наиболее распространенный способ обжига футеровки – коксом в струе кислорода [4]. Однако при таком способе обжига в рабочем пространстве конвертера создается окислительная атмосфера, разрушающая коксовый скелет и снижает стойкость футеровки.

Исследования, приведенные в статье, проводились в НТУУ „Киевский политехнический институт” по теме „Управление конвертерной плавкой в условиях неполной информации о начальных и конечных условиях продувки”, Государственный регистрационный номер 0114U005002.

Постановка задачи. Целью исследований является сокращение продолжительности разогрева футеровки конвертера.

Результаты исследований. На основе расчета нестационарной теплопроводности с использованием известных решений для полуограниченной стенки при монотонно изменяющихся граничных условиях первого рода произведено обоснование ускоренного режима обжига футеровки конвертера.

В производственных условиях по показаниям термопары регистрируется температурная кривая обжига. С учетом этой информации решение задачи можно свести к нахождению температурного поля при переменных граничных условиях первого рода, что позволяет избежать влияния неконтролируемых факторов внешнего теплообмена и существенно облегчить исследование.

Распределение температуры на огневой поверхности футеровки (рис. 1) с достаточной для практических расчетов точностью можно аппроксимировать уравнением

$$t|_{x=0} = t_0 + b\tau^n, \quad (1)$$

где $t|_{x=0}$ – температура огневой поверхности футеровки, °С; t_0 – начальная температура футеровки, равная температуре окружающей среды, °С; b – коэффициент пропорциональности, °С/чⁿ; τ – текущее время операции, ч.

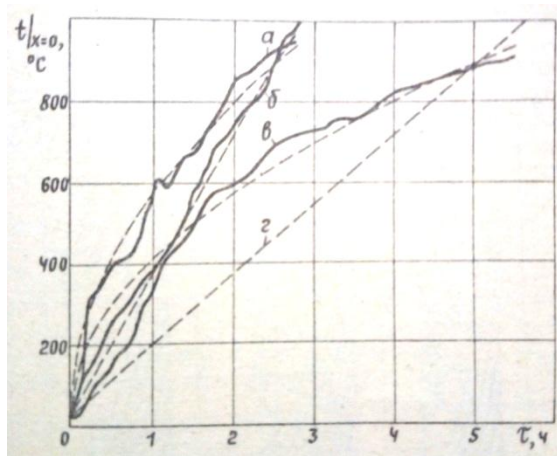

Рисунок 1. Различные варианты температурного режима обжига новой футеровки конвертера: — - температура внутренней поверхности футеровки; ---- - аппроксимация по формуле (1).

Показатель степени n в зависимости от хода экспериментальной кривой может быть равен 0,5 (варианты а и в) или 1 (варианты б и г).

Футовка конвертера имеет осевую симметрию, поэтому рассматриваем только радиальное температурное поле, пренебрегая торцевым эффектом.

Значение теплофизических характеристик для СДМ кирпича: $\lambda = 2,2$ Вт/(м·К), $c = 1090$ Дж/(кг·К), $\rho = 2800$ кг/м³ [5].

Соотношения для бесконечно толстой стенки с погрешностью менее 4 % можно применять для оценки температурного поля в цилиндрической стенке конечной толщины при условиях [6], что отношение наружного диаметра к внутреннему $D_{н}/D_{в} < 2$, а критерий

$$\frac{3600a}{\delta^2} \leq 0,65, \quad (2)$$

где a – температуропроводность огнеупорного материала, м²/с; δ – толщина футеровки, м.

Для нахождения температурного поля в футеровке конвертера необходимо решить уравнение теплопроводности с учетом условий однозначности

$$\begin{aligned} \partial t / \partial \tau &= 3600a \partial^2 t / \partial x^2 \quad (\tau > 0; 0 \leq x \leq \infty); \\ t|_{\tau=0} &= t_0; \\ t|_{x=0} &= t_n + bt^n; \\ t|_{x \rightarrow \infty} &= t_0. \end{aligned} \quad (3)$$

С учетом соотношений (2) и (3) запишем решение температурного поля в футеровке при $n = 0,5$ [7, 8].

$$t = t_0 + bt^{0,5} \left[(-0,5 \sqrt{\frac{\pi}{Fo_x}} \operatorname{erfc} \frac{0,5}{\sqrt{Fo_x}} + \exp(-\frac{0,25}{Fo_x})) \right] \quad (4)$$

$$\bar{t} = t_0 + 0,5bt^{0,5} \left[-(0,5 \sqrt{\frac{\pi}{Fo_x}} + \sqrt{\pi Fo_x}) \operatorname{erfc} \frac{0,5}{\sqrt{Fo_x}} + \sqrt{\pi Fo_x} + \exp(-\frac{0,25}{Fo_x}) \right], \quad (5)$$

где t – температурное поле футеровки, для которого $x \in 0,5, \delta$, °С; $Fo_x = 3600a\tau/x^2$ – критерий Фурье, варьируемый по координате x ; erfc – символ табулированного интеграла, называемого функцией ошибок Гаусса.

Решение температурного поля при $n = 1$ ($t_0 = 20$ °С, $b = 22,5$ °С/ч) выражается формулами

$$t = t_0 + b\tau \left[\left(1 + \frac{0,5}{Fo_x}\right) \operatorname{erfc} \frac{0,5}{\sqrt{Fo_x}} - \frac{1}{\sqrt{\pi Fo_x}} \exp(-\frac{0,25}{Fo_x}) \right]; \quad (6)$$

$$\bar{t} = t_0 + b\tau \left\{ \left(1 + \frac{1}{6Fo_x}\right) \operatorname{erfc} \frac{0,5}{\sqrt{Fo_x}} + \frac{4}{3} \sqrt{\frac{Fo_x}{\pi}} \left[1 - \left(1 - \frac{0,25}{Fo_x}\right) \exp(-\frac{0,25}{Fo_x}) \right] \right\}, \quad (7)$$

где \bar{t} – среднеинтегральная температура по толщине футеровки δ , °С.

Результаты расчета приведены на рис. 2. Достоверность описанной методики расчета температурного поля футеровки конвертера при обжиге подтверждается результатами экспериментального исследования. В футеровку конвертера на различном расстоянии от огневой поверхности кладки закладывались термомпары на уровне цилиндрической части (21 ряд от днища). При исследовании использовали хромель-алюмелевые термомпар.

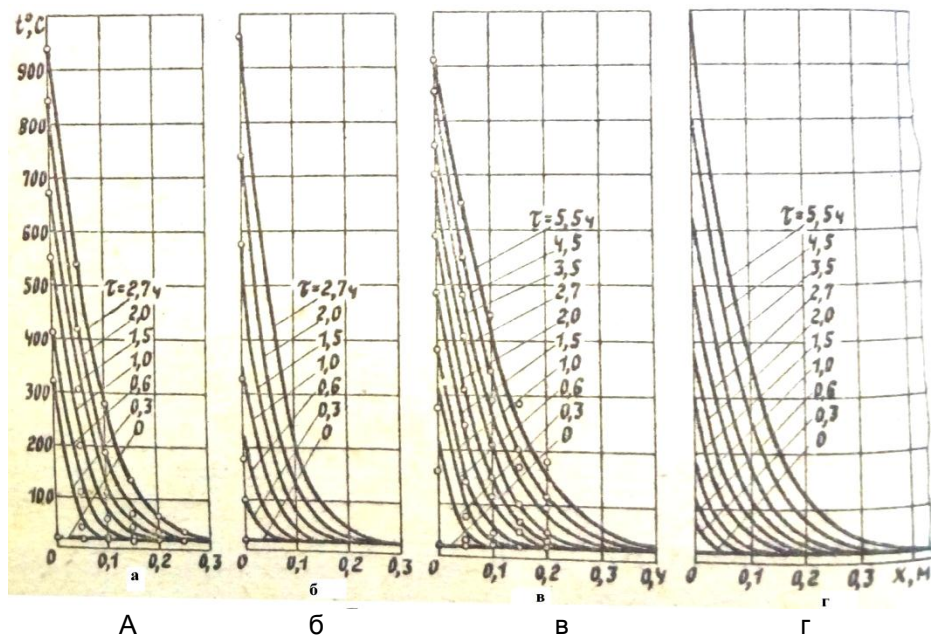

Рисунок 2. Расчетное пространственно-временное распределение температуры по толщине футеровки конвертера при отжиге ($\delta = 0,93$ м): а,б,в,г - варианты граничных условий; ° - опытные точки по измерению термопар.

Хромель-алюмелевые термопары с электродами 0,5 мм, армированные двухканальной алундовой соломкой, со стороны открытых горячих спаев на длине 50 калибров находились под воздействием изотермического поля, что уменьшало инерционность и погрешность измерения температуры вследствие оттока теплоты по электродам.

Расчетные кривые хорошо совпадают с экспериментальными зависимостями, среднеквадратическое отклонение расчетных точек по вариантам а и в составляет $10,7$ °С. При этом максимальное отклонение не превышает 30 °С. Характер кривых пространственно-временного распределения температуры в футеровке в период обжига качественно совпадает с результатами измерений других исследователей [9]. Результаты измерений температуры в разных точках по толщине футеровки и расчет температурного поля свидетельствуют о том, что максимальная скорость изменения температуры наблюдается в слоях, непосредственно примыкающих к огневой поверхности, и существенно уменьшается при удалении от нее. Разработанная нами система управления режимом обжига футеровки содержит термопару 13 и газоотборное устройство 14, смонтированные с помощью огнеупорной глины в летке конвертера (рис. 3).

В процессе обжига сигнал о температуре поверхности футеровки от термопары 13 поступает на вторичный прибор 2 и далее на вход регулятора расхода кислорода 4. Туда же поступает сигнал о расходе кислорода измеряемого датчиком 8 и вторичным прибором 3. С программного задатчика 7 генерируется сигнал, пропорциональный оптимальному изменению температуры огневой поверхности футеровки по ходу обжига. По этим сигналам регулятор управляет исполнительным механизмом 10 и клапаном 9, обеспечивая оптимальное изменение температуры. Сигнал об объемной доле

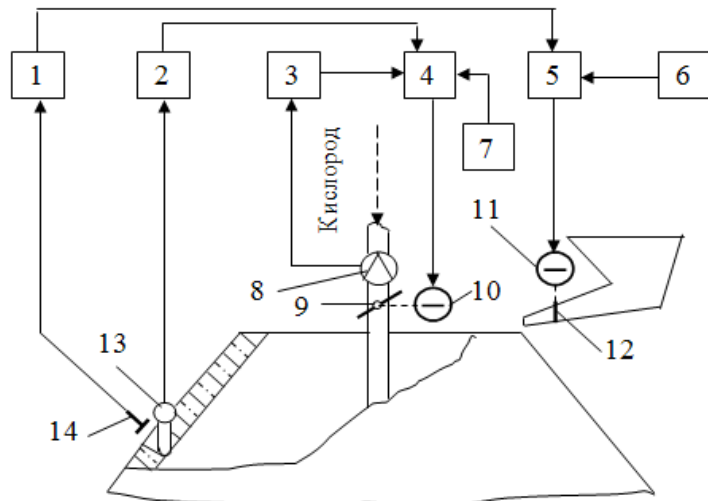

Рисунок 3. Схема системы управления режимом обжига СДМ футеровки конвертера.

кислорода в конвертерном газе поступає з измерителя 1 на регулятор 5, куди одночасно поступає сигнал з задатчика 6 о максимально можливій долі кислорода, при якій ще не настає руйнування коксового скелета футеровки. При перевищенні максимально можливій долі кислорода в конвертерном газе регулятор 5 для забезпечення надлежного газового режиму керує виконувальним механізмом 11, подаючи в конвертер кокс.

Висновки. Результати вимірювань температури в різних точках по товщині футеровки і розрахунок температурного поля свідчать про те, що максимальна швидкість зміни температури спостерігається в шарах, безпосередньо примикаючих до огневої поверхні, і суттєво зменшується при віддаленні від неї. Основним показником нормального ходу розігріву футеровки є відсутність окислювальної атмосфери в порожнині конвертера.

Література:

1. Аксельрод Л.М. Развитие огнеупорной отрасли – отклик на запросы металлургии / Л.М. Аксельрод // Бюллетень «Черная металлургия». – 2013. – № 3. – С. 125 – 142.
2. Saxby B. The changing face of refractory magnesia / Saxby B., Saxby A. // Refractories WORLDFORUM. – 2013. – № 5. – P. 31 – 34.
3. Бабенко А.А. Влияние оксида магния на рафинирующие свойства конвертерных шлаков / А.А. Бабенко, Л.Ю. Кривых, В.В. Левчук // Известия вузов. Черная металлургия. – 2010. - № 4. – С. 20 – 23.
4. Основи металургійного виробництва металів і сплавів: підручник / за ред. Д.Ф.Чернеги, Ю.Я.Готвянського. – К.: Вища школа, 2006. – 503 с.
5. Mittenbühler A. Über die Wärmeleitfähigkeit einiger basischer Steinqualitäten für den Konverter // Tonindustrie – Zeitung und Keramische Rundschau. – 1967. – 91. – S. 261 – 264.
6. Гольдфарб Э.М. Теплотехника металлургических процессов / Э.М. Гольдфарб. – М.: Металлургия, 1967. – 440 с.
7. Пехович А.И. Расчеты теплового режима твердых тел / А.И. Пехович, В.М. Жидких – Л.: Энергия, 1976. – 353 с.
8. Томшу Ф. Термомеханические свойства динасовых огнеупорных изделий в воздухонагревателях / Томшу Ф., Чермак А., Ланкош И. // Чер. металлы. – 1972. – № 4. – С. 25 – 29.
9. Deneen C., Leonard L.A., Padbury H.F. Converter lining lives at Spenser Works and Ebbs Vale // Journal of the Iron and Steel Institute. – 1969. – Vol. 207, № 7. – P. 963 – 971.

Володимир Богушевський, Юлія Сирбу
(Київ, Україна)

ПРИСТРІЙ ВИЗНАЧЕННЯ МОМЕНТУ ЗЛИВУ МЕТАЛУ З КОНВЕРТЕРА

Вступ

Відома ціла низка пристроїв визначення моменту зливу металу з конвертера [1 – 3]. Одні з них забезпечують отримання заданого вмісту вуглецю [1, 2], інші одночасного отримання заданих значень вуглецю і температури [3]. Недоліком перших є необхідність коректувань плавки по температурі, що знижує продуктивність конвертера й якість металу, недоліком інших – підвищені втрати металу з корольками, які знаходяться у шлаку [4], що також знижує продуктивність конвертера.

Наведені в статті дослідження проводились в Національному технічному університеті України «КПІ» по темі «Математичні моделі й алгоритми системи управління кисневим конвертером» державний реєстраційний номер 0110U002880.

Постановка задачі

Метою досліджень є визначення моменту зливу металу з конвертера, що забезпечує максимальну продуктивність при повному осадженні корольків металу із шлаку.

Результати досліджень

Протягом продувки в кисневому конвертері газами, що відходять із зони взаємодії струменя дуття з вуглицем, в шлак викидаються об'єми металу різних розмірів – корольки. При зупинці продувки відбувається осадження корольків у метал, внаслідок чого вміст корольків в шлаку із часом зменшується. Залежність вмісту корольків металу в шлаку після припинення продувки становить

$$K = K_0 - k\tau, \quad (1)$$

де K , K_0 – відповідно поточне і початкове значення концентрації корольків металу в шлаку, %; k – швидкість осадження корольків, %/хв.; τ – час після закінчення продувки, хв.

Як показали наші дослідження величини K_0 і k є функціями перегріву шлаку над лінією ліквідусу. З достатньою для практики точністю сукупне рівняння може бути представлено у вигляді

$$K = \alpha_1 + \alpha_2 \Delta t - (\alpha_3 + \alpha_4 \Delta t)\tau, \quad (2)$$

де $\alpha_1, \alpha_2, \alpha_3, \alpha_4$ – коефіцієнти, що відповідно дорівнюють 9 %, 0,137 %/К, 0,9 %/хв., 0,0234 %/(К·хв.); Δt – величина перегріву шлаку відносно температури ліквідусу, К.

Таким чином, із (2) повний час осаджування корольків металу τ_K , хв., знайдемо із виразу

$$\tau_K = \frac{\alpha_1 + \alpha_2 \Delta t}{\alpha_3 + \alpha_4 \Delta t} \quad (3)$$

Якщо час витримки металу в конвертері менше часу повного осаджування корольків, то частина металу губиться разом із шлаком.

Вміст вуглецю в металі в процесі продувки визначається за формулою [5]

$$C = \alpha_1 C_1 + \alpha_2 C_2, \quad (4)$$

де C – вміст вуглецю у ванні рідкого металу, %; C_1, C_2 – вміст вуглецю, що визначається відповідно за матеріальним балансом і швидкістю зневуглицювання. Тут

$$C_1 = \frac{C_6 m_6 + C_4 m_4 + a m_B}{m_6 + m_4 - k \tau} - \int_{(\tau)} v_C d\tau, \quad (5)$$

де C_6, C_4 – вміст вуглецю відповідно в брукхі й чавуні, %; m_6, m_4, m_B – маса на плавку брукхту, чавуна й вапна, т; a – коефіцієнт, що характеризує вміст двоокису вуглецю у вапні; k – коефіцієнт, що характеризує середню швидкість вигару компонентів садки, т/хв.; v_C – швидкість зневуглицювання металу, %/хв.

Вміст вуглецю, що визначається по швидкості зневуглицювання, визначаємо за формулою

$$C_2 = \sqrt{\frac{1}{\beta_1 v_C} + \beta_2}, \quad (6)$$

де β_1, β_2 – коефіцієнти.

Температуру ванни визначають за формулою [6]

$$t = \beta_3 + \int_{\tau} (\beta_4 p + \beta_5 t_{\phi} + \beta_6 v) d\tau + \beta_7 \Delta t_K, \quad (7)$$

де t – температура ванни, p – тиск газів під куполом газоходу, Па; t_{ϕ} – температура факела на зрізі горловини кесону, $^{\circ}\text{C}$; v – інтенсивність подачі дуття, $\text{м}^3/\text{хв.}$;

При досягненні вмісту вуглецю, що перевищує задане на 0,3 %, проводять вимір вуглецю і температури металу зондом. Потім визначають об'єм дуття, що необхідно подати в ванну для досягнення заданого вмісту вуглецю

$$V_{дi} = f(C_2) - f(C_3) - 0,5 \Delta V_{д(i-1)}, \quad (8)$$

де $f(C_2), f(C_3)$ – функції при відповідних аргументах, що дорівнюють

$$f(C_3) = \begin{cases} 50 m_C C, & \text{якщо } C \leq 0,1 \\ (3,4 + 16C) m_C, & \text{якщо } C > 0,1; \end{cases} \quad (9)$$

$C \in (C_2, C_3),$

C_2, C_3 – відповідно вміст вуглецю в металі в момент виміру зондом і задане значення, %; $\Delta V_{д(i-1)}$ – похибка у визначенні об'єму дуття при нормальних умовах на попередній плавці, м^3 ; m_C – садка конвертера, т.

При необхідності охолодження плавки проводять розрахунок охолоджуючих матеріалів або нагрівання ванни за рахунок піднімання фурми

$$\begin{aligned} \Delta m_B &= [-5,85(t_3 - t_2) + 0,81 V_{д}] / m_C - 0,5 \Delta m_{B(i-1)}; \\ \Delta H_{д} &= 0,066 \Delta m_B, \end{aligned} \quad (10)$$

де Δm_{Bi} – коректуюча маса вапна на охолодження при додувці, т; $\Delta m_{B(i-1)}$ – похибка визначення коректуючої маси вапна на охолодження при додувці попередньої плавки, т; $\Delta H_{д}$ – зміна відстані від торця фурми до рівня спокійного металу при додувці, що еквівалентне впливу добавки вапна, м; t_3, t_2 – відповідно задане значення температури металу в кінці продувки і в момент взяття проби при вимірі зондом, $^{\circ}\text{C}$.

Пристрій (рис. 1) працює наступним чином.

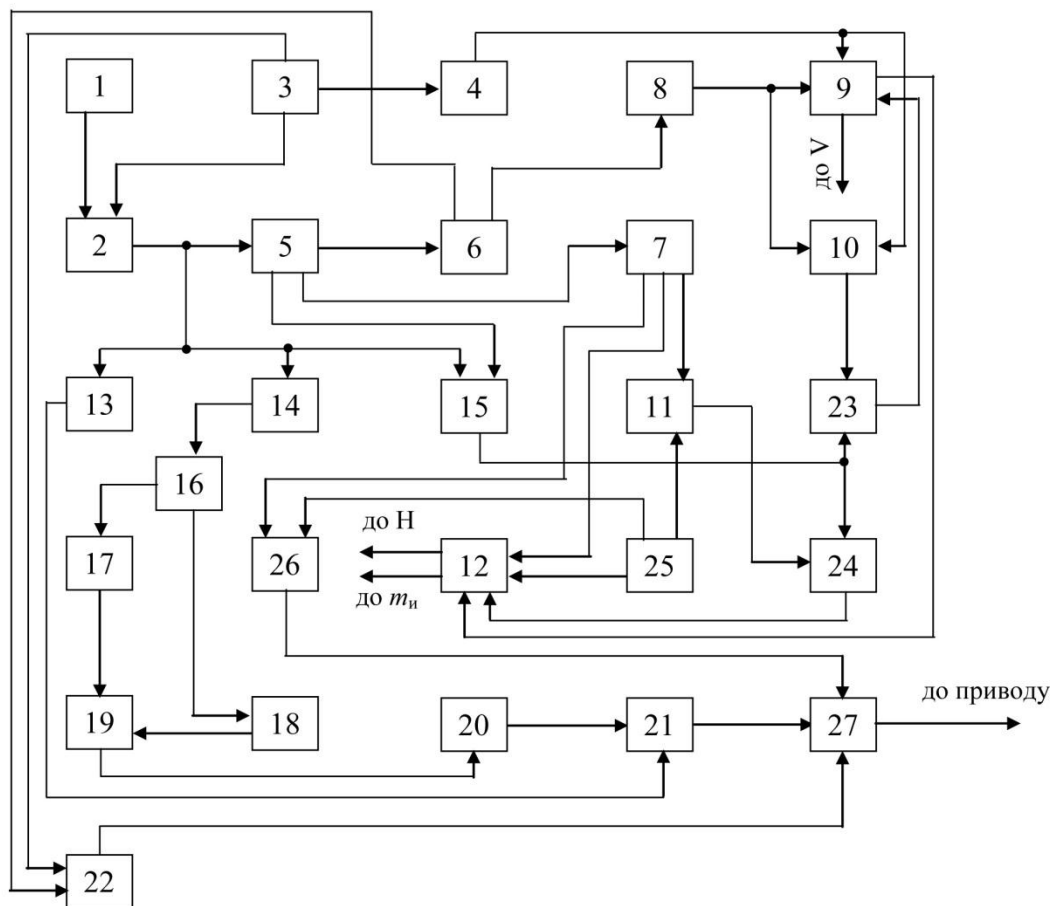

Рис. 1. Блок-схема пристрою визначення моменту зливу металу з конвертера

В процесі продувки конвертера проводиться розрахунок вмісту вуглецю в ванні конвертера за формулами (5), (6) в блоці 1 розрахунку вмісту вуглецю. Вихідний сигнал, що пропорційний вмісту вуглецю, поступає в блок 2 порівняння, в який одночасно поступає напруга, що пропорційна заданому вмісту вуглецю в металі з блоку 3. За досягнення значення вмісту вуглецю, що перевищує задане на 0,3 %, поступає сигнал з блоку 2 порівняння на спрацювання привода 5 зонда. Зонд опускається в конвертер і проводить вимір вмісту вуглецю в металі і його температури. Значення цих параметрів фіксуються відповідно у вимірювачах 6 і 7. Напруга, що пропорційна заданому вмісту вуглецю, поступає з блоку 3 у функціональний блок 4, вихідний сигнал якого пропорційний величині $f(C_3)$ за формулою (9). Напруга, поступає з вимірювача 6 на функціональний блок 8, напруга якого пропорційна величині $f(C_2)$. На виході суматора 9 формується напруга, що пропорційна величині V_{di} по формулі (8). При цьому напруга, що пропорційна величині $\Delta V_{D(i-1)}$ – поступає з блоку 23 пам'яті. Напруга, поступає в суматор 11, у котрий одночасно поступає напруга з вимірювача 7. З виходу суматора 11 знімається напруга, що пропорційна величині $-5,85(t_3 - t_z)/m_c$, причому коефіцієнт $-5,85/m_c$ установлюється як масштабний коефіцієнт суматора. Напруга, поступає в суматор 12, у який одночасно поступає напруга з вимірювача 7. Туди ж поступає напруга, що пропорційна величині V_{di} зі суматора 9. Вихідна напруга суматора 12, що пропорційна значенню Δm_{Bi} за виразом (10), причому напруга, що пропорційна величині $\Delta m_{B(i-1)}$ поступає з блоку 24 пам'яті. По закінченні продувки з другого входу блоку 2 порівняння поступає сигнал на привід зонда 5 на вимір вмісту вуглецю і температури ванни. Напруга, що поступає на функціональний блок 8 і далі на суматор 10. Туди ж одночасно поступає вихідна напруга функціонального блоку 4. Таким чином, вихідна напруга суматора 10 буде пропорційна величині ΔV_D . В момент закінчення виміру зондом 5 сигнал на підняття зонда поступає на схему 15, на яку раніше поступав сигнал з блоку 2 порівняння про рівність розрахункового вмісту вуглецю заданому. Схема 1 спрацьовує й значення ΔV_D записується в блок 23 пам'яті. Аналогічно по каналу суматор 11, блок 24 пам'яті записується значення Δm_{Bi} . Сигнал з блоку 2 порівняння про рівність розрахункового вмісту вуглецю заданому поступає також на запуск таймера 13 і на привід зонда 14, що проводить вимір температури шлаку вимірювачем 16. Вимірювач 16 передає в блок 17 напругу, що пропорційна температурі шлаку. Сигнал вимірювача 16 передається в блок 18 визначення температури ліквідусу шлаку. В блоці 18 проводиться диференціювання сигналу падіння температури і визначення мінімального сигналу. Вихідна напруга з вимірювачів 17 і 18 поступає в суматор 19, вихідна напруга якого, що пропорційна величині Δt , поступає у функціональний блок 20. Вихідна напруга

функціонального блока 20, що пропорційна величині τ_k , поступає в блок 21 порівняння. При рівності напруг з виходу таймера 13 і функціонального блока 20 на виході блока 21 порівняння устанавлюється "одиничний" сигнал. Аналогічно на виході блока 22 порівняння устанавлюється "одиничний" сигнал при виконанні умови $C \leq C_3$, а на виході блока 26 порівняння – за умови $t \geq t_3$. Схема 1 27 спрацьовує, подаючи сигнал до приводу конвертера на злив металу. В разі необхідності попередньо виконуються операції суматорів 9 і 12 на виконання коректуючи операцій.

Промислові іспити пристрою на Єнакіївському металургійному заводі показали, що використання пристрою дозволяє підвищити продуктивність конвертера на 0,3 %, відповідно зменшивши витрати металошихти на 1 т сталі за рахунок підвищення виходу корисного.

Висновки.

Безпосередній злив металу після закінчення продувки, що має місце в умовах невеликих коректувань по температурі й вмісту вуглецю, приводить до втрат металу з корольками у шлаку. Надмірна витримка металу в конвертері після закінчення продувки для повного осадження корольків призводить до зниження продуктивності конвертера. Основним параметром, що визначає час витримки металу в конвертері перед зливом є перегрів шлаку над лінією ліквідусу.

Подальші дослідження будуть направлені на включення пристрою в АСУ ТП конвертерної плавки.

Література:

1. Реализация модели управления конвертерной плавкой в системе принятия решений / Богушевский В.С., Сухенко В.Ю., Сергеева Е.А., Жук С.В. // Автоматика. Автоматизация. Электричные комплексы та системи. – 2010. – № 1 (25). – С. 101 – 105.
2. Богушевский В.С., Сухенко В.Ю., Сергеева Е.А. Математическая модель управления дутьевым режимом конвертерной плавки // Известия вузов. Черная металлургия. – 2011. – № 8. – С. 24 – 25.
3. Богушевський В.С., Сергеева К.О. Контроль температурного режиму конвертерної плавки // Наукові вісті НТУУ „КПІ”. – 2009. – № 6. – С. 75 – 80.
4. Основи металургійного виробництва металів і сплавів: Підручник / Д.Ф. Чернега, В.С. Богушевський, Ю.Я. Готвянський та ін.; За ред. Д.Ф. Чернеги, Ю.Я. Готвянського. – К.: Вища школа, 2006. – 503 с.
5. Богушевський В.С., Сгоров К.В. Контроль динаміки ванни по ходу продувки як складова системи керування конвертерною плавкою // Наукові вісті НТУУ „КПІ”. – 2013. – № 1. – С. 51 – 56.
6. Математические модели и системы управления конвертерной плавкой / В.С. Богушевский, Л.Ф. Литвинов, Н.А. Рюшин, Н.А. Сорокин. – К.: НПК «Киевский институт автоматизации», 1998. – 304 с.

Науковий керівник:

доктор технічних наук, Богушевський Володимир Святославович.

Олена Хлус
(Київ, Україна)

ФАКТОРИ ВПЛИВУ НА ЗНОСОСТІЙКІСТЬ ДЕТАЛЕЙ ТЕРТЯ ОФСЕТНИХ ДРУКАРСЬКИХ МАШИН

Сучасні тенденції розвитку поліграфічної галузі вимагають якіснішої поліграфічної продукції та підвищення технологічного процесу їх виготовлення. Безпосередній вплив на якість готової продукції чинить стабільність роботи друкарського устаткування. Офсетні друкарські машини мають рухомі механізми, що перебувають у постійному контакті, а саме вузли тертя високообертового поліграфічного обладнання.

Ресурс експлуатації друкарських машин визначається саме опором підшипників різним видам контактної взаємодії, так як жоден вузол офсетної друкарської машини не обходиться без підшипникових деталей. Також 80 % відмов машин і механізмів у роботі відбувається через руйнування тертьових деталей, тому від деталей тертя вимагаються низькі значення втрат енергії на тертя та висока зносостійкість [1].

Накоплені наукові дані свідчать, що процеси тертя та зносу представляють сукупність послідовних переходів матеріалу з одного стану у інший. При одних умовах переходи визначаються процесами пружної та пластичної деформацій, при інших себе проявляють більш глибокі структурні та фазові перетворення у поверхневому та підповерхневому шарах матеріалу. Справді на тертя витрачається 30-40 % від енергії виробленої у всьому світі, а втрати коштів у промисловості розвинутих країн у результаті тертя і супутнього зносу машин та механізмів складає 4-5 % і більше відсотків від національного доходу [2].

Робота механізмів ротаційних друкарських машин характеризується високими швидкостями, що призводить до підвищення температур у зоні контакту, знакозмінних циклічних навантажень (динамічні ударні навантаження, втомлювальні напруження), також на механізми тертя впливають агресивні середовища (клей, лак, паперовий пил, розчинники, оточуюче середовище особливе з підвищеною вологістю), взаємодія тертьових поверхонь та мастил за їх присутності (вид тертя – рідинне, граничне без змазки). При попаданні сторонніх предметів, перенавантаженні, відсутності мастила може виникнути

дефект скручування, що виникає під дією крутного моменту за наявності значного опору. Усі ці чинники призводять до зміни розмірів деталей машин, їх геометричних характеристик, структури, властивостей й напружений стан поверхневих шарів, що має прямий вплив на зносостійкість [2].

Міцність до стирання визначається якістю обробки поверхні деталі. На зносостійкість суттєво впливає якість поверхні деталі після механічної обробки, що характеризується шорсткістю, хвилястістю, фізикомеханічними властивостями поверхневого шару та геометрією форми. Також у процесі обробки деталей можуть виникнути мікронерівності, що спричиняють відрив або видалення часток металу з поверхні тертя – схоплення.

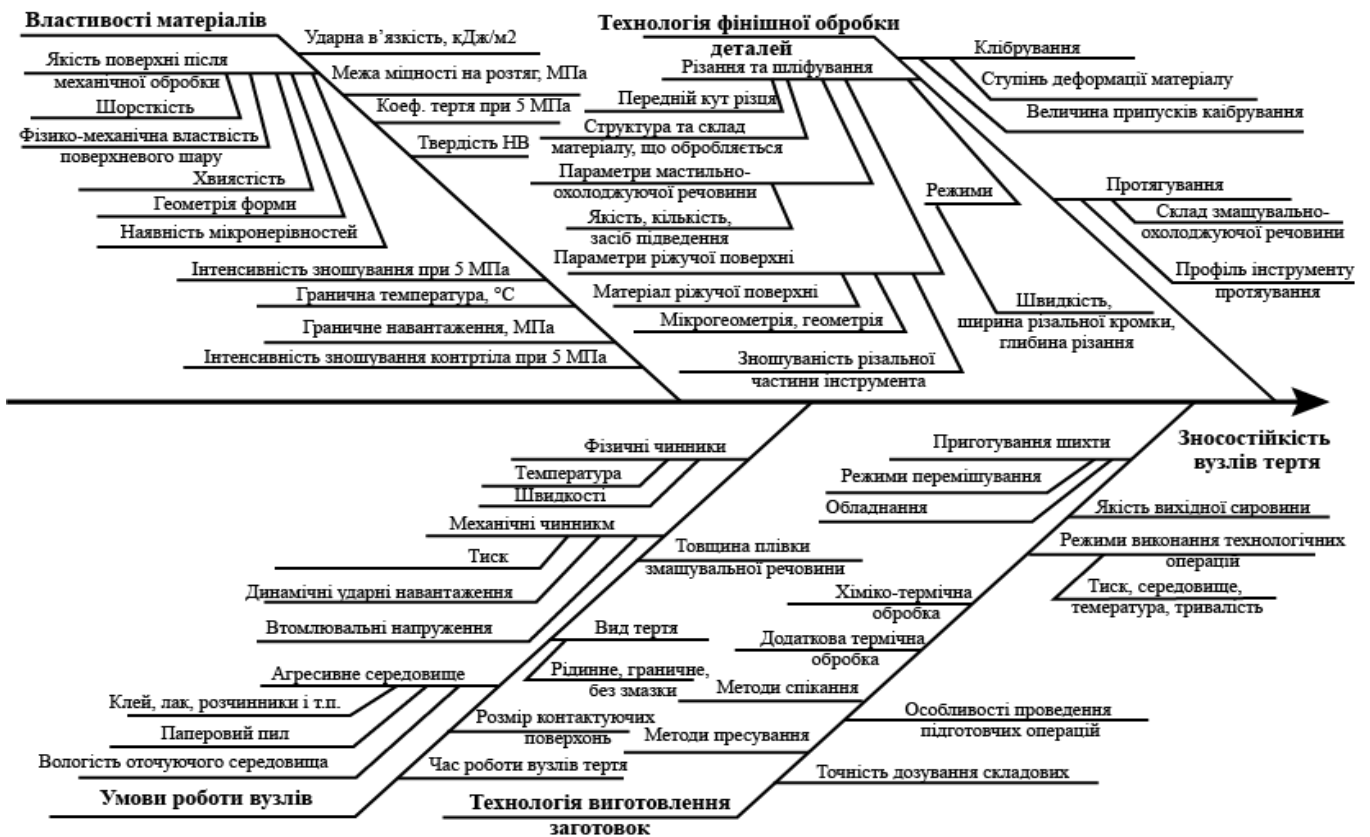
Виходячи з вимог до матеріалів, які працюють в умовах високих швидкостей та навантажень можна визначити основні їх параметри, що мають безпосередній вплив на зносостійкість: коефіцієнт тертя, стійкість до зносу при терті з мастилом, граничному терті та при аварійному припиненні подачі мастила, корозійна стійкість до дії навколишнього та робочого середовища, механічна міцність, теплопровідність та жаростійкість. Залежно від умов змащування, робочих навантажень та швидкостей ковзання змінюються і вимоги до властивостей підшипникових матеріалів, тому на зносостійкість суттєво впливає такий параметр як несуча здатність матеріалів.

Безпосередній вплив на процес тертя а отже і на зносостійкість має параметр шорсткості оброблюваної деталі, тому варто розглянути основні фактори, що впливають на параметр шорсткості при обробці поверхні деталі. До них можна віднести: режими різання (швидкість, ширина різальної кромки, глибина різання), матеріал (вуглецева, легвана сталь, швидкорізальна сталь), геометрія, мікрогеометрія і зношуваність різальної частини інструмента, жорсткість системи верстат-інструмент-заготовка, кількість, якість і засіб підведення мастильно-охолоджуючої рідини [2].

Технологічні засоби підвищення фізико-механічних властивостей верхнього шару деталі грають не останню роль у забезпеченні високої зносостійкості деталей тертя. Можна виділити такі методи: термічна обробка, хіміко-термічна, електрофізична (електроіскрова, електрогідравлічна) обробка, пластична деформація.

Також на зносостійкість деталей тертя чинить технологія фінішного механічного оброблення контактуючих поверхонь та одержані при цьому їх параметри якості. Від величин параметрів якості, які забезпечуються саме на фінішних операціях, у підсумку залежить формування тих чи інших функціональних властивостей робочих поверхонь деталей тертя, що впливають на зносостійкість, а відтак, і на довговічність вузла і друкарської машини у цілому. До методів механічної обробки деталей відносять різання, калібрування, розгортання та шліфування. При механічній обробці повинно бути чітко врахована дія процесу механічної обробки на структуру та властивості шару деталі, що оброблюється. При обробці поверхні у матеріалі підшипника можуть проходити такі процеси як ущільнення за рахунок наклепу, ущільнення більш пористих ділянок. Згладжування поверхонь та часткове закриття пор, розривлення поверхонь та поява мікротріщин. Дотримання режимів обробки дозволяє забезпечити нормальну обробку майже усіх підшипникових матеріалів [3].

Отже проаналізувавши фахові технічні джерела було систематизовано чинники (причинно-наслідкова діаграма Ісікава чинників зносостійкості деталей вузлів тертя зображена на рисунку), що впливають на зносостійкість підшипників офсетних друкарських машин.

Причинно-наслідкова діаграма чинників зносостійкості деталей вузлів тертя

Зазначено, що основними чинниками впливу на зносостійкість є властивості композитних матеріалів, технологія фінішної обробки деталей, технологія виготовлення заготовок, умови роботи вузлів тертя. На сьогодні для вирішення питання по підвищенню зносостійкості деталей тертя поліграфічного обладнання є перспективним напрямом виготовлення нових високозносостійких підшипників нових антифрикційних композиційних матеріалів, що характеризуються низьким коефіцієнтом тертя. І розгляд факторів, що впливають на зносостійкість деталей тертя друкарського обладнання дозволить у майбутньому в проектуванні нових технологічних процесів по виготовленню високозносостійких деталей тертя.

Література:

1. Т. А. Роїк, П. О. Киричок, А. П. Гавриш. Композиційні підшипникові матеріали для підвищення умов експлуатації [Текст]: монографія / Т. А. Роїк, П. О. Киричок, А. П. Гавриш. – К.: НТУУ «КПІ», 2007. – 404 с.
2. П. О. Киричок, Т. А. Роїк, А. В. Шевчук, А. П. Гавриш, О. І. Лотоцька Технологія поліграфічного машинобудування [Текст]: навч. посіб. / П. О. Киричок, Т. А. Роїк, А. В. Шевчук та ін. – К.: НТУУ «КПІ», 2014. – 508 с.
3. Федорченко І. М., Пугина Л. І. Композиционные спеченные антифрикционные материалы [Текст]: монографія / Федорченко І. М., Пугина Л. І. – Киев: Наук. Думка, 1980. – 404 с.

Науковий керівник:

доктор технічних наук, професор НТУУ «КПІ» Роїк Тетяна Анатоліївна.

СЕКЦІЯ: ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА ТА ПРОФЕСІЙНИЙ СПОРТ

**Андрій Федоряка, Олександр Тилічко
(Дніпро, Україна)**

РАЦІОНАЛЬНА ПОБУДОВА ТРЕНУВАЛЬНИХ ЗАНЯТЬ НА РОЗВИТОК КООРДИНАЦІЙНИХ ЗДІБНОСТЕЙ У ДІВЧАТОК 9 – 10 РОКІВ, ЩО ЗАЙМАЮТЬСЯ ФІГУРНИМ КАТАННЯМ НА КОВЗАНАХ В ОЗДОРОВЧІЙ ГРУПІ

Актуальність. Фігурне катання на ковзанах є олімпійським видом спорту і користується великою популярністю у всьому світі і в цілому в Україні. Заняття з фігурного катання на ковзанах проходять в ДЮСШ, СДЮСШ, СДЮШОР, ШВСМ та групах оздоровчої спрямованості. Діти, які займаються в оздоровчих групах, виступаючи на змаганнях і показуючи хорошу технічну підготовленість, мають можливість перейти в спортивні школи. Фігурне катання на ковзанах є привабливим і популярним видом спорту, він активно розвивається і набуває все більшої популярності завдяки своїй видовищності, яка полягає в поєднанні краси, музики і мистецтва зі спортом, силою, виснажливими тренуваннями і захоплюючими змаганнями. Нові підходи до забезпечення професійної підготовки тренера, або інструктора з фігурного катання на ковзанах відображають необхідність їх якісного зростання рівня професійно-прикладних знань, умінь і навичок, особистісних якостей і вимагають перегляду пріоритетів у процесі їх навчання. Очевидність перегляду цілей навчання в системі освіти обумовлюється соціальним замовленням і сучасною системою потреб в підготовці фахівців-тренерів, інструкторів.

У пошуках інноваційних підходів до організації тренувального процесу з дітьми і підлітками слід враховувати особливе значення і привабливість для них фігурного катання на ковзанах. Фігурне катання дозволяє вирішити цілий комплекс важливих завдань в роботі з учнями: задовольнити їх потребу в русі, навчити володіти своїм тілом, розвивати фізичні якості, розумові та творчі здібності, моральні якості і т.п. [2, 5].

Україні працює багато спортивних шкіл, клубів та гуртків з фігурного катання на ковзанах, і тому актуальною є проблема забезпечення їх необхідною навчально-методичною літературою. Проблемами організації навчально-тренувального процесу займалися фахівці: А.Н. Мішин, А.Б. Гандельсман, Н.А. Панін, А.Е. Чайковська, Н.Ш. Курбанов та інші [1, 3, 4, 6, 7, 8], які наголошували на необхідності вдосконалення методики підготовки спортсменів, тренерів та інструкторів з фігурного катання на ковзанах.

Мета роботи: експериментально обґрунтувати методику розвитку координаційних здібностей у дівчаток 9 – 10 років на заняттях фігурним катанням на ковзанах в оздоровчих групах.

Завдання роботи:

1. Визначити вихідний рівень розвитку координаційних здібностей у дівчаток 8 - 9 років, що займаються фігурним катанням на ковзанах.

2. Розробити методику розвитку координаційних здібностей дівчаток 8 - 9 років, що займаються фігурним катанням на ковзанах, яка включає спеціальні вправи, рухливі ігри та естафети.

3. Визначити ефективність розробленої методики.

Для вирішення поставлених завдань нами використовувалися наступні **методи досліджень:**

- 1) аналіз і узагальнення літературних джерел;
- 2) педагогічне спостереження;
- 3) педагогічне тестування;
- 4) методи математичної статистики.

Для визначення вихідного рівня розвитку координаційних здібностей ми прийняли у дівчаток контрольні нормативи. У педагогічному тестуванні ми використовували такі тести:

1. Човниковий біг 3 x 10 м, з оббіганням набивних м'ячів.
2. Кидок м'яча в рухому ціль.
3. Три перекиду вперед.
4. Статична рівновага за методикою Бондаревського.

Всі оціночні випробування проводилися після стандартної розминки (12 – 15 хв.), Яка включала в себе біг, загальноорозвиваючі і спеціальні вправи.

Дослідження проводилися в ДЮСШ з фігурного катання на ковзанах СК «Метеор» міста Дніпропетровська. У дослідженні взяли участь 22 дівчинки у віці 9 – 10 років, які були розділені на контрольну та експериментальну групи, по 11 дівчаток у кожній. Заняття проходили 3 рази на тиждень, тривалість заняття 90 хв.

У тренувальному процесі дівчаток контрольної групи ніяких експериментальних змін не відбувалося. Дівчатка цієї групи займалися за стандартною методикою. В експериментальній групі заняття проводилися за розробленою нами методикою. Експериментальна методика була заснована на даних літературних джерел, результати тестування, з урахуванням думки тренерів і власного практичного досвіду, і була спрямована на розвиток координаційних здібностей.

Основною відмінністю експериментальної методики від традиційної було використання в кінці підготовчої частини занять комплексу вправ на розвиток координаційних здібностей. Специфіка комплексу полягала в тому, що вправи виконувалися в різному темпі, на всі групи м'язів, використовувалися вправи,

спрямовані на розвиток всіх видів координаційних здібностей і стійкість приземлення. Наприкінці більшості занять проводилися естафети та рухливі ігри. Нами були розроблені два комплексу вправ, які виконувалися по черзі, на кожному тижні. Рухливі ігри та естафети давалися по черзі і змінювалися на кожному тижні. Педагогічний експеримент тривав 5 місяців.

Аналіз і обговорення результатів дослідження. На підставі аналізу літературних даних за станом питання ми з'ясували, що заняття фігурним катанням на ковзанах позитивно впливають не тільки на фізіологічний стан організму, але і на фізичні здібності людини. Однак тренеру необхідно знати індивідуальні особливості кожного з тих, що займаються і на основі цих знань планувати навчально-тренувальний процес. Результат підготовки буде найбільш успішним, якщо тренер буде уважно стежити за тим, як ті, що займаються реагують на те чи інше навантаження, щоб вчасно запобігти помилкам та травмам.

За результатами попередніх досліджень був зроблений висновок, що контрольна і експериментальна групи перебувають на однаковому рівні розвитку координаційних здібностей, який визначається як середній. На підставі отриманих даних ми прийшли до висновку про необхідність додаткової роботи над розвитком координаційних здібностей у дівчаток 9 – 10 років, що займаються фігурним катанням на ковзанах, так як координаційні здібності є одними з найважливіших фізичних якостей в даному виді спорту.

Після закінчення експерименту було проведено порівняльний аналіз результатів педагогічного тестування, який показав, що в контрольній групі в тестах з визначення рівня розвитку координаційних здібностей не спостерігається достовірного приросту показників ($p > 0,05$), рівень розвитку координаційних здібностей залишився на середньому рівні. В експериментальній групі рівень розвитку координаційних здібностей достовірно збільшився ($p < 0,05$). Порівнюючи результати попереднього і заключного тестувань, ми визначили, що у контрольній групі спостерігається приріст показників тільки в тесті «статична рівновага», це можна пояснити специфікою виду спорту. В експериментальній групі відбувся достовірний приріст показників у всіх тестах (таблиця 1).

Цей факт підтверджує ефективність розроблених і використовуваних нами спеціальних вправ, рухливих ігор та естафет. При порівнянні показників результатів тестування рівня розвитку координаційних здібностей контрольної та експериментальної груп після експерименту, нами доведено вірогідність відмінності, що підтверджується порівнянням значень t-критерію Ст'юдента ($t > T_{гр}$, $p < 0,05$).

Подальші дослідження будуть спрямовані на розвиток координаційних якостей у дівчат 13-15 років, які займаються фігурним катанням на ковзанах в оздоровчих групах.

Таблиця 1

Показатели уровня развития координационных способностей у девочек 8 – 9 лет после педагогического эксперимента

№	Тесты	Группа	1	2	p	p1
			$\bar{X} 1 \pm m 1$	$\bar{X} 2 \pm m 2$		
1	Челночный бег, с	К	9.5 ± 0.8	9.0 ± 0.28	>0.05	<0.05
		Е	9.4 ± 0.7	8.6 ± 0.15	<0.05	
2	Бросок мяча в цель, баллы	К	6.0 ± 0.17	6.4 ± 0,41	>0.05	<0.05
		Е	6.2 ± 0.18	7.4 ± 0,28	<0.05	
3	Три кувырка вперед, с	К	4.8 ± 0.5	4.5 ± 0,5	>0.05	<0.05
		Е	4.6 ± 0.5	3.9 ± 0,35	<0.05	
4	Статическое равновесие, с	К	13.6 ± 0.21	15.2 ± 0,51	<0.05	<0.05
		Е	13.8 ± 0.23	16.5 ± 0,52	<0.05	

Висновки

Нами було проведено дослідження рівня розвитку координаційних здібностей у дівчаток 9 – 10 років, які займаються фігурним катанням на ковзанах в оздоровчих групах. На підставі отриманих даних до і після педагогічного експерименту можна зробити наступні висновки:

1. У відповідних літературних джерелах з різних галузей знань, що мають відношення до предмету дослідження, науково обґрунтована необхідність і важливість використання нових методик, спрямованих на розвиток фізичних якостей, в даному випадку, координаційних здібностей на заняттях з фігурного катання на ковзанах.

2. За результатами дослідження вихідного рівня розвитку координаційних здібностей виявлено, що дівчатка 9 – 10 років, які займаються фігурним катанням на ковзанах, мали середній рівень розвитку координаційних здібностей.

3. Експериментальна методика включала в себе комплекси вправ на розвиток всіх видів координаційних здібностей і стійкість приземлення, які виконувалися в різному темпі. Також використовувалися спеціальні естафети та рухливі ігри, які проводилися в кінці основної частини занять.

4. У ході дослідження було виявлено, що використана нами методика позитивно вплинула на розвиток і вдосконалення координаційних здібностей у дівчаток 9 – 10 років. Показники рівня розвитку координаційних здібностей в експериментальній групі зросли з середнього рівня до вище середнього. Показники достовірно збільшилися, в порівнянні з даними контрольної групи.

5. Результати дослідження дають підставу вважати, що ми можемо рекомендувати дану методику для розвитку координаційних здібностей на заняттях з фігурного катання на ковзанах.

Таким чином, отримані результати свідчать про ефективність розробленої нами методики розвитку координаційних здібностей у дівчаток 9 – 10 років, які займаються фігурним катанням на ковзанах в оздоровчих групах.

Література:

1. Абсолямова И.В. Фигурное катание на коньках / И.В. Абсолямова, Е.В. Жгун, Л.С. Хачатуров, С.П. Кандыба, В.В. Агапова – М.: Советский спорт, 2006. – 154с.
2. Апарин В.А. Массовые формы работы по фигурному катанию // Фигурное катание на коньках: учебник для институтов физич. культ./ под ред. А.Н. Мишина. М.: ФиС. 1985. 338 с.
3. Гендельсман А.Б. Фигурное катание на коньках: учеб. для ин-тов физкультуры / под ред. А.Б. Гендельсмана. – М.: ФиС, 1975. – 182 с.
4. Гришина М.В. Теоретико-методические основы управления тренировочным процессом в фигурном катании на коньках: автореф. дис. на соискание учен. степени доктора пед. наук: спец. 13.00.04 "Теория и методика физического воспитания и спортивной тренировки" / М.В. Гришина. – М., 1991. – 50 с.
5. Курбанов Н. Ш. Самоучитель по фигурному катанию на коньках / Н. Ш. Курбанов. Ростов - на - Дону: Из - во «Феникс», 2009. - 112 с. 99. Панин Н.А. Фигурное катание на коньках / Н.А. Панин– М.: ФиС, 1985. – 212 с.
6. Медведева І.М. Теоретико-методичні засади підготовки фахівців зі складнокоординаційних видів спорту: монографія / Ирина Михайлівна Медведева. – К.: Вид.-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2008. – 379 с.
7. Мишин А.Н. Фигурное катание для всех. / А.Н. Мишин. – Л.: Лениздат, 1976. – 117 с.
8. Чайковская, Е.А. Фигурное катание / Е.А. Чайковская. 3-е изд., пер. изд. - М.: Физкультура и спорт, 2003. - 127 с.

СЕКЦІЯ: ФІЛОЛОГІЧНІ НАУКИ

Shuhratxon Imyaminova
(Tashkent, O'zbekiston)

YOSHLAR NUTQIDA FRAZEOLEKSEMALARNI QO'LLANISHI

O'tgan asrning 30-yillariga kelib nemis tilshunosligida yoshlar leksikasi tushunchasi qo'llanila boshlandi. Sotsiolingvistik tadqiqotlarda yoshlar leksikasi bir qancha yo'nalishlarda tadqiq qilinadi. Hozirgi paytda yoshlar leksikasiga zamonaviy tilning yangi hodisasi sifatida qaraladi. Ammo qadimgi davrda ham yoshlarning o'z til uslublari bo'lganligi hamda o'sha davrlarda yashagan yoshi kattalar va yoshlar qo'llaydigan til o'rtasida sezilarli farqlar bo'lganligi ko'pchilikka ma'lum emas. Yoshlar leksikasini tarixiy jihatdan tadqiq etishda biz Germaniyadagi hozirgi yoshlar tilining ilk shakllari sifatida mashhur bo'lgan tarixiy talabalar tiliga oid qadimgi lug'atlar va hujjatlarga duch kelamiz [1, c. 37]. Bu hujjatlar, lug'atlar va yozishmalar o'zida o'sha davr yoshlarining til uslubi, hayot tarzi, bilim darajasi hamda sotsial o'rni, qadr-qimmatini aks ettiradi.

XVI-XVII asrlarga kelib yoshlarning, ayniqsa talabalarining ijtimoiy-siyosiy mavqeyi ancha oshdi. Reformatsiya davrida talabalar ancha erkinliklarga ega bo'ldilar. Ushbu sabab yoshlar leksikasining rivojlanishiga sabab bo'ldi. Yoshlar leksikasini tadqiq etishda XVIII-XIX asrlarda yuzaga kelgan talabalar leksikasi ahamiyatga molikdir. XIX- asrning o'rtalaridan boshlab ushbu tilga bag'ishlab maxsus lug'atlar tuzilgan. Ushbu til haqida ma'lumot beruvchi ilk adabiy manbalar sirasiga *Zachariesning "Rennomist" (1744)*, *Kortumning "Jobsiade" (1784)*, *Laukhardning yozishmalari (1792)*, *Wedekindning kundalıkları (1824)*, *Gyotening "Dichtung und Wahrheit" (1811)* kabi asarlarini keltirishimiz mumkin. Bugungi kunda o'rta asrlar talabalar tilida yozilgan eng mashhur namuna **Robert Salmasius**ga tegishlidir: „O Zeiten! O Sitten! Wo höret man noch ein angenehmes Feldgeschrei der praven Purschen auf der Gasse und aus den Fenster?...“ (Salmasius, 1974, S. 67)

Shuni eslatib o'tish lozimki, tarixiy talabalar leksikasiga ham xuddi zamonaviy yoshlar leksikasida bo'lgani kabi turli xillardan o'zlashma so'zlarning ta'siri katta bo'lgan. Tarixiy nemis talabalar leksikasida avvalambor grek va lotin tilidan o'zlashgan so'zlar katta miqdorni tashkil qilgan. Shu o'rinda ta'kidlash lozimki, bunda nafaqat o'zlashma so'zlar yakka holda, balki ayrim hollarda nemis tili bilan qorishgan holda til chatishmalarini ham uchratishimiz mumkin. Tarixiy talabalar leksikasida mavjud bo'lgan nemis va lotin tili chatishmalari „*makkoronisch Latein*“ deb atalgan.

XVII-XVIII asrlarga kelib ko'pchilik Yevropa davlatlarida bo'lganidek nemis yoshlari leksikasida ham fransuz tili ta'sirini kuzatish mumkin. Bu davr „*a-la-mode Zeit*“ deb atalib, barcha sohalar bilan birgalikda nemis tili leksikasiga fransuz tili ta'siri kuzatiladi. Ushbu davrda fransuz tili ta'sirida „*petits maîtres*“ va „*Rennomiste*“ deb nomlangan maxsus talabalar guruhlariga xos bo'lgan alohida leksika va uslublar ham paydo bo'lgan. Shunisi ahamiyatga molikki, bu paytda Göttingen, Laypzig va Yena universitetlari talabalarining leksikasida sezilarli darajada farqlar bo'lgan. Bunday farqlar haqidagi aniq ma'lumotlarni Friedrich Laukhard Christianning 1792-yilda yozilgan talabalar leksikasida hududiy farqlar to'g'risidagi esdaliklari orqali bilib olishimiz mumkin.

XX asrning boshlariga kelib maktab o'quvchilari leksikasiga ham qiziqish uyg'ondi. O'quvchilar leksikasi ustidagi ilk jiddiy tadqiqotlar tilshunos olimlar **Rudolf Eilenberg (1910)** va **Friso Melzer (1928)** tomonidan olib borilgan. Melzer o'quvchilar tilida uchta katta mavzuni ajratadi:

- Maktab
- Sport va o'yinlar
- Jamiyatdagi kishilar, atrofdegilar bilan bog'liq so'zlar [2, c. 90].

O'quvchilar leksikasi tadqiqoti o'tgan asrning 60-70-yillarigacha davom etdi. Ushbu tadqiqotda ayniqsa Heinz va Marianna Kupperlarning hissalarini kattadir.

Yoshlar leksikasidagi frazeologizmlar haqida so'z ketganda frazeoleksemalar haqida to'xtalib o'tish lozim bo'ladi. Frazeoleksemalar kompleks va idiomatik leksik birliklar hisoblanib, ular gapning biror qismi sifatida yoki alohida tarzda kela oladi [3, c. 41]. Frazeoleksemalarning idiomatik xususiyati haqida so'z ketganda, avvalambor „idioma“ atamasi ma'nosiga to'xtalib o'tish lozim bo'ladi. Idioma ma'lum bir tilga xos, unga o'zlashib ketgan va boshqa tilga so'zma-so'z tarjima qilib bo'lmaydigan nutq birligidir [4, c. 21]. Idiomalar to'liq ko'chma ma'noga ega bo'lib, ularni tog'ridan to'g'ri tarjima qilib bo'lmaydi. Ko'plab adabiyotlarda frazeoleksemalar va frazeologizmlar o'zaro sinonim tarzda ishlatiladi. Yoshlar leksikasidagi frazeoleksemalarni tadqiq qilishda kuzatish mumkinki, yoshlar o'z nutqida nafaqat avvaldan ishlatilib kelingan frazeologizmlardan, balki butunlay yangi, faqatgina yoshlar leksikasiga xos frazeologizmlardan ham foydalanadi. Yani yoshlar qo'llovchi ayrim frazeologizmlar nafaqat yoshlar leksikasiga tegishli, balki ular o'z navbatida og'zaki yoki standart tilga ham xosdir. Masalan, *daneben sein*, barbod bo'lmoq, *am Arsch vorbei gehen*, *Bock auf etwas haben*, biror narsaga xohishi bor bo'lmoq, *drauf sein*, yaxshi kayfiyatda bo'lmoq, *volle Kanne*, haddan ziyod *auf die Nerven gehen*, asabiga tegmoq, *vom Hocker reißen*, nimagadir qiziqmoq yoki yoqtirmoq kabilar shular jumlasiga kiradi. Yoshlar leksikasidagi frazeologizmlarni morfologik-sintaktik jihatdan tahlil qilganda tilshunos olim W. Flaysher barcha frazeoleksemalarni quyidagi kategoriyalarga bo'lgan:

Verb. PL: *sich Kante geben*, *sich berauschen*, *mast bo'lmoq*.

Nom. PL: *volle Kanne*, *total*, *juda*, *haddan ortiq*, *mein Ding*, *mein Tun*, *mein Geschmack*, *mening ishim*, *mening xohishim*.

Adj. PL: *am Stück* ‚ununterbrochen‘ ‚davomiy, muntazam, bo‘linmagan‘; *in die Fresse* ‚direkt, rückhaltslos‘ [5, c. 142], to‘g‘ridan to‘g‘ri, chin dildan‘.

Ammo yuqoridagi tur frazeologizmlar yoshlar leksikasida produktiv hisoblanmaydi. Yoshlar leksikasidagi frazeologizmlarning ko‘pchiligi *lassen* fe‘li yordamida (*X raushängen lassen* ‚sich wie X benehmen‘ ‚o‘zini X dek tutmoq‘), gap shaklidagi frazeologizmlar (*jm. zeigen, wo die Socken hängen* ‚jm. eines besseren belehren‘ ‚imgadir yaxshi narsani o‘rgatib qo‘ymoq‘), frazeologik juft shakllar (ohne X kein Y) kabilarni uchratish mumkin.

Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, adabiy tilda uchrovchi ayrim frazeologizmlar yoshlar leksikasiga so‘z tarkibi o‘zgartirgan, yangilangan yoki kengaygan holda kelishi mumkin. Bunga misol qilib, adabiy tilda uchrovchi *jm. ein Ohr abreden* frazeologizmini olish mumkin. Bu iboraning ma‘nosi „unerwünscht viel reden“ – „istalmagan tarzda ko‘p gapirish“ bo‘lib, ushbu iboraning yoshlar leksikasida quyidagi variantlari mavjud: *jm. ein Ohr abkauen, jm. ein Ohr abschwätzen*. Standart tildagi *eine Scheibe abschneiden* ‚sich an etwas ein Beispiel nehmen können‘ ‚o‘zi uchun nimanidir namuna qilib olmoq‘ iborasini esa yoshlar leksikasida *ein Scheibchen absäbeln* kabi varianti uchraydi. Quyida frazeologik xususiyatga ega bo‘lgan muloqot shakllari va iboralarning yoshlar leksikasidagi variantlarini ko‘rish mumkin:

Leitform	Bedeutung	Variante
<i>für den Arsch</i>	‚schlecht‘	<i>für die Füße</i>
<i>keine Ahnung haben</i>	‚nicht wissen‘	<i>keinen Plan haben</i>
<i>kein Wort verstehen</i>	‚nichts verstehen‘	<i>kein Meter verstehen</i>
<i>Was ist Sache?</i>	‚Erkundigungsfrage‘	<i>Was ist Tango?</i>
<i>Alles klar?</i>	‚Grußformel‘	<i>alles frisch?</i>

Taxminan aytish mumkinki, *das reißt die Wurst nicht vom Teller* frazeologizmi ham adabiy tildagi *das zieht nichts mehr vom Teller* ‚das findet keinen Anklang‘ ‚ma‘qul kelmaslik, ma‘qul bo‘lmaslik‘ iborasidan kelib chiqqan. Shuningdek, *jn. aus den Socken hauen* iborasining *hauen* va *reißen* fe‘llari bilan yasalgan va teng ma‘no beruvchi *jn. vom Hocker reißen / jn. vom Hocker hauen / jn. vom Socken reißen* ‚begeistern‘ - ‚hayratlanmoq‘ kabi variantlari mavjud.

Yoshlar leksikasining boshqa sohalarida bo‘lgani kabi frazeologizmlar haqida so‘z ketganda ham chet tilidan o‘zlashgan iboralarni eslab o‘tish lozim. Yuqoridagi boblarda ta‘kidlanganidek, o‘zlashtirma so‘z va iboralarning ba‘zilari frazeologizmlar tarkibiga kiradi. Bularga misol qilib *to do one’s own thing > sein eigenes Ding machen, to kick ass > Ass kicken, thumbs up > Daumen hoch / rauf* kabilarni keltirishimiz mumkin.

Tilshunos olim **H. Burgerning** fikriga qaraganda, yoshlar leksikasidagi frazeologizmlarni anglatgan ma‘nosiga ko‘ra bir qancha yirik guruhlariga bo‘lish mumkin. Bular safiga his-tuyg‘u va ichki tasavvurni bildiruvchi frazeologizmlar, sotsial holat-munosabatni anglatuvchi frazeologizmlar, baholashni bildiruvchi, ko‘p variantli va o‘rin almashuvchi frazeologizmlar hamda komparativ frazeologizmlar kiradi. Ichki tasavvur va his – tuyg‘uni anglatuvchi frazeologizmlar o‘z navbatida xohish-istakni (*Lust haben*) bildiruvchi (1), quvnoq yoki sho‘x kayfiyat, holatni anglatuvchi (2), salbiy, yomon o‘y-fikr va tasavvurni anglatuvchi (3) hamda asosiy ma‘nosi „hayratlanmoq“ so‘ziga teng bo‘lgan iboralar (4):

(1) *(keinen) Bock haben, (keine) Mäße haben, (keinen) Trieb haben, (keinen) Nerv haben, X drauf sein* ‚biror narsaga xohish-istagi bo‘lmoq/ bo‘lmaslik‘

(2) *die Fetzen fliegen lassen, die Sau rauslassen, eine Ziege loslassen, die Kuh fliegen lassen, aus dem Häuschen sein* ‚ko‘tarinki ruhda bo‘lmoq, sho‘x kayfiyatda, holatda bo‘lmoq‘

(3) *am Arsch vorbei gehen, auf die Nerven gehen, auf etw. scheißen* ‚asabiga tegmoq, kayfiyati yomon bo‘lmoq, yomon holatda bo‘lmoq‘

(4) *vom Hocker reißen, aus den Socken hauen, jm. die Krone ausreißen, jm. geht der Zipfel hoch* ‚hayratlanmoq, lol qolmoq‘

Sotsial holatni anglatuvchi frazeologizmlar ko‘pincha ijobiy yoki salbiy bo‘yoqdorlikka ega bo‘ladi. Ba‘zida esa sotsial jihatdan faollik darajasini ko‘rsatadi. Masalan: *den Larry machen, den X raushängen lassen, auf X machen, auf die Kacke hauen, sich zum Bezirksolaf machen, sich einen abrechen, fett dabei sein, auf die Rolle gehen* va boshqalar.

Baholashni anglatuvchi frazeologizmlar ko‘pincha biror bir sifat bilan to‘g‘ridan to‘g‘ri almasha olish xususiyatiga ega bo‘ladi. Ular ko‘pincha konkret holat-situatsiyaga, insoniy xislatlarga bo‘lgan munosabatni bildiradi. Ular ham o‘z navbatida ijobiy va salbiy baholashni anglatuvchi iboralarga bo‘linadi:

Ijobiy ma‘noda: *Daumen hoch* ‚hammasi zo‘r‘, *es macht Zoom* ‚bundan natija chiqadi‘, *es hat was* ‚mana bunisi endi boshqacha‘;

Salbiy ma‘noda: *Griff ins Kino* ‚oshga tushgan pashsha‘ *Schuß in den Ofen, daneben sein* ‚hammasi barbod bo‘lmoq‘

Komparativ frazeologizmlar ko‘pincha yoshlar leksikasida ekspressivlikni oshirish uchun xizmat qiladi. Yoshlar leksikasida komparativ frazeologizmlar [*abgehen wie X*] namunasi tarzida yasaladi. Musiqqa sohasi bilan bog‘liq bunday frazeologizmlar ayniqsa ko‘pchilikni tashkil etadi: *Die Band, die live abgeht wie ein Intercity auf gerader Strecke* [...]

Das ist Punkrock der abgeht wie Schmierseife, echt [...]

[VP wie X] konstruksiyasida ko'pincha X individual tarzda noodatiy bo'lgan leksik birliklar bilan to'ldiriladi [6, c. 70]. O'xshatmalar odatda tevarak-atrofdan olingan so'zlar bo'ladi: [die Musik] *bläst dir wie ein Vulkan in das Gesicht*.

Mir gefällt das Teil. Alles passt, kein bläder SchnickSchnack. Sechs Hits, die passen wie der Holzschuh auf den Arsch [7, c. 247].

Yuqoridagi ma'lumotlardan kelib chiqqan holda aytish mumkinki, yoshlar leksikasini semantik jihatdan tahlil qilganda unda uchraydigan frazeologizmlarni tahlil qilish munim ahamiyat kasb etadi. Biz yuqorida tahlil qilgan frazeologizmlarni umumiy tarzda frazeologik birliklar va namunaviy frazeologik konstruksiyalar kabi guruhlariga bo'lish ma'quldir. Mazkur frazeologizmlarni tahlil qilish orqali yoshlar leksikasining o'suvchanligini, uning adabiy va og'zaki til bilan aloqasini hamda hamda ta'sirini kuzatishimiz mumkin. Yoshlar leksikasining adabiy til va og'zaki tildan ko'ra tezroq o'zgaruvchanlik xususiyati frazeologizmlarning ko'p sonli variantlari va o'rnini boshqa iboraga tez almashtirib berish holatlariga ta'sir qiladi.

Adabiyotlar:

1. Neuland E. Jugendsprache. Tübingen, A. Franke Verlag Tübingen und Basel, 2008, S. 37
2. Melzer F. Die Breslauer Schülersprache. 1928. In: Henne Helmut/ Objartel Georg. 1984, Bd. 5, S. 1-93
3. Coulmas F. Routine im Gespräch. Zur pragmatischen Fundierung der deutschen Idiomatik. Wiesbaden, 1981.
4. Imyaminova Sh. S. Nemis tili frazeologiyasi. Toshkent, Mumtoz so'z, 2011.
5. Fleischer W. Phraseologie der deutschen Gegenwartssprache. Leipzig, VEB Bibliographisches Institut, 1982.
6. Fleischer W. Phraseologie der deutschen Gegenwartssprache. Leipzig, VEB Bibliographisches Institut, 1982.
7. Androutsopoulos J.K. Deutsche Jugendsprache. Untersuchungen zu ihren Strukturen und Funktionen. Frankfurt am Main, Bern, New York, Paris, Wien: Lang, 1998.

Meirgul Kaleshova
(Astana, Kazakhstan)

DIFFICULTIES OF LITERARY TRANSLATION

It is essential to be familiar with treasures of the world literature for the high spirituality of any educated person. Yet, not everyone can afford to read Shakespeare, Dante and Goethe in original. Cultural heritages of European countries, ideas of Eastern philosophers with their world history, ancient epics of world people and works of contemporary authors which reflect the new flow in art and history - all this kind of treasure can be available only thank for writer-translators.

Translation is an ancient activity of human beings. As soon as different groups of people and languages appeared in human's history, there were bilinguals who helped people to communicate between "different language" communities. Together with oral interpretation, written translation of official, religious and business documents have begun to be in a high demand as well. Translation had a vital social function making the intercultural communication possible since the ancient times. In fact, written translation was widely spread and opened an access to other cultures, also founded an interaction and connection between literature and culture [1, p. 23]. The main common substance of translation is intercultural communication, in fact. Translation is considered as a type of linguistic mediation in which content of the source text (original) is transferred to another language by creating informatively and communicatively equal text. Widely speaking, translation is a transferring of literary integrity from one system to another. In a narrow sense, translation is a transposition of literary work from one language into another. Today, the problem of literary translation is widely developed both in translation studies and literary criticism. Literary translation is a special kind of translation, special kind of art. More and more linguists having drawn great attention to this issue.

Even the translation studies of ancient world deeply discussed the issue of level closeness to the original one. Early translations of Bible and of any other works that were considered as saint works were translated in the sense of word-for-word by copying original text and it led to the misunderstanding of the real meaning. Therefore, later some translators tried to widen translators' right to more free translation, which stated that it is necessary to transfer the meaning and general view rather than the words themselves. From these first statements about the goals of translators, it can be said that it was the beginning of current theoretical discussions about the word-for-word and free translation, of necessity to preserve the source text's impression on readers. [1, p. 32]. In some cases, even a quite successful translation cannot be considered as a translation. Gogol, in this sense, compared translator to something invisible or limpid glass. As an example of it we can tell about Chukovskii whose translation, according to Belinskii, "was hard to call as a translation as it is read as the original text". This statement is related to the context of the issue mentioned above, precisely, to the issue of possibility to translate the whole literary translation itself. Every translator of literary texts solves the main problem of linguistic translation according to his/her view: fidelity or beauty. But what does the fidelity mean? Follow the words or spirit of the original text? M. Lozunskii discussed about the two types of translation: «reorganization», allowing the translator to reshape the work to suit his literary texts and/or ideological predilections and «reproductive», is a maximally faithful replica of the form and content of the original. ("Report on the art of translation, 1935) and insisted on obeying the latter one. He concluded: "It goes without saying that only a rendering of the second type

may be called a translation. Its aesthetic and cognitive significance cannot be even compared to that of 'reorganizational' translation. As a matter of fact, the latter one is not even a translation, but rather an act of retelling, or imitation. It is an independent genre in its own right, but it can never replace the true translation, the 'reproductive' one" (Lozunskyi, 1936). On the one hand, some translators state the importance of correspondence between the spirit of mother tongue and behaviors of the source readers, on the other hand some scholars think about the understanding and perceiving the different mentality and culture – and on this way to make it possible even to violate the mother tongue. Pursuing the former one leads to the free translation, following the latter one leads to the word-for-word translation. These two types of translation exchange between each other throughout the history. Literary translation requires searches, creativity, empathy, acuity of seeing, hearing and, but it mustn't cover the author's individuality. Literary translation supposes to create style forming system of the original text with proper selection and organization of linguistic tools of translation on the phonetical, lexical, semantical and syntactical levels. "Straight transplantation of foreign words is impossible in poems: only acquirement the existing tradition of national poetic language is possible" (L.Ya. Ginzburg). In this sense, following the poetic tradition in the translation of language is very important. It should be noted that approach to a language of poetry, trope, rhythm and rhyme between Kazakh language, Russian and English languages is absolutely different. In the beginning of 20th century, especially after the First World War English poets immediately rejected the right rhythms and length, it was left in nineteenth century. Lexicon filed was also reconsidered. Lexica of high style was completely dropped out (it was used only to create archaic translations). Then poems, written by high style or even with its elements, were considered as an old rhetoric and flow of high level speech, they stylistically acquired opposite meaning: which was considered as high level became lower level. In Russian poetic tradition this problem was not solved one meaningfully, and such literary tools are still in demand nowadays in poetic experience [2, p. 68]. So, good translator is a creator, but what kind of creation should it be? This question is still unanswered now. There is a view that creativity of translator is like creativity of an actor. It is known that the highest achievement of an actor is not to deviate from the playwright and he/she should just implement it. However, every good actor solves this problem in his/her own way: we can say the same about a good translator, whose creativity consists of interpretation of the original or like the former one. The possibility of interpretation means variety of translation decisions. According to fair views of some authors this variety is in the source text itself. In this case, translation is conducted by the order of original's interpretation, but according to the well-known theoretic-translator I. Levyi translation as an art is an intermediate category between original art and executive art. Sharp opposite translations do not exclude each other, but it is not the opposite to the original one neither which includes the possibility of different categories. There are some paradoxical facts. For instance, during the meeting of translators in Moscow they discussed whether author of the original text should know the language translated into or not (they meant literary translation). When K. Winston discussed the cases when author knows the language translated into, he emphasized that the author would strongly insist on translation of each word, even though they are fully aware of all inconveniences and consequently impossibility of full translation. A good translator is not afraid of retreating from the original one as it was pointed by Levik at that meeting, " all these deviations will complement or develop author's ideas, or they will demonstrate the same things from different and unexpected angle. As Goethe said about "Faust" done by young Gerard De Nerval" He showed me my "Faust" from such side that I have never seen before". All these facts testify to the creative nature of literary translation. In her study linguist O.E. Simen set a goal of comparing two translations of Shakespeare's play "Romeo and Juliet" by B. Pasternak and T. Shepkin, Kupernik. His goal was to identify the underlying value of the style that must be considered in the translation, to analyze the decisions taken by the author of the translation, to find out which of the translations are more acceptable and meets all translation norms and fulfils its artistic function. Special attention was drawn to the translator's influence on his or her work. On the basis of researches done it can be said that translator's identity greatly influences on the quality of translation. Choosing and analyzing the brightest examples of translation solutions and transformations that were chosen in Shakespeare's play, it was concluded that the translation of Pasternak can be considered adequate as he corresponds to the strategy which 1. Meets the set goals by the translator – to create TT equivalent to ST and to perform the same function; 2. Normative approaches to literary translation are still being discussed as all categories and norms are somehow subjective issue. As for adequate translation, it is based on high qualification, level of professionalism and author's talent. During the literary translation mostly translators have to rely on their own competence and intuition. 3. Together with professionalism and high level of competence, talent of the author that influences on the quality of translation of the literary work is also important factor. For instance, Pasternak started to translate after his long period of own art literature, while Shepkin and Kupernik were not poets at all. Their translation was done with high level of language competence also, but Pasternak has translated on the basis of thoughts and scenes being both bilingual and biliterary critics [3, p. 110].

The role of the translation of literary works is difficult to evaluate in exchanging between different nations and cultures. Reading the works translated from English, French or German we perceive the text as literary one and don't even think about how much translator tried in order to transfer the meaning of the literature adequately. There is a view in translation studies with which it is impossible not to agree: original of literary work which is intended to influence on its own readers who have national identities cannot be precisely and fully transferred into another language. One of the literary translation complexity is due to special "loading" of each word – the translator has to not only reproduce the text into another language, but also create the new one with different "vision" of the world, special methods of perception and reflections of different culture and language to which the

original belongs to. Translation is an art which cannot be done by word-for-word delivering of the original, therefore translator must be a good at literature. Kuprin mentioned about it: "...it is not enough to even perfectly know the foreign language to properly translate a text, it is also necessary to deeply understand each word and the mystery connection of those words". Not every translator can offer a good literary translation. Word-for-word translation cannot reflect the deepness of literary work, but usually it often doesn't provide a general idea. Sometimes text may not align with the original. The main thing is that the translator should transfer the idea and context to the target readers in the same way as it was meant to source readers. Translator as a speaker sets out not the original text, but his own understanding of this text not the original text. Therefore, literary translation is impossible without a comprehensive understanding of the original text, and one foreign language skills are not enough, you need a special ability to interpret the play of words, a sense of linguistic form, the ability to convey an artistic image. For instance, during the translation from English into Russian it is essential to re-create the work as literary and have good writing skills in Russian. Transferring the national English flavor, both writers and translator should have multilateral experience and constant restock of impressions – it is impossible to deliver the idea, spirit and life of the work without any life knowledge. However, desire of people to understand each other, the pursuit of spiritual wealth signed in the literatures of the world, make translators constantly improve and strive for the most harmonious transfer of works of fiction. However, desire of people to understand each other based on world literature makes translators to improve and transfer literary work harmoniously.

Bibliography:

1. Barkhudarov L. S., *Language and Translation* // Publisher "International relations", Moscow, 1975 – 240 p.
2. Komissarov V. N. (2001), *Modern translation studies* // Textbook. – M.: ЭТС, 2001. – 424 p.
3. Brandes M., Provotorov V. I., *Translational text analysis* // Textbook. – 3rd edition, 2001. – 224 p.

Academic adviser:

Doctor of philological sciences, professor Satenova Serkkul Kopbeshbayevna.

Shohista Rashidova
(Namangan, Uzbekistan)

THE ROLE OF FEEDBACK IN ENGLISH CLASSES

Feedback is one of the most powerful influences on learning and achievement, but this impact can be either positive or negative. Its power is frequently mentioned in articles about learning and teaching, but surprisingly few recent studies have systematically investigated its meaning in the classrooms. This article discusses a role of feedback in EFL classes and suggests the ways in which feedback can be used to enhance its effectiveness in the classroom. During my earlier teaching period, I tried to find out the role of feedback in English classes and I faced some problems and later I found out my mistakes according to my topic. The mistakes which I never paid attention to each student while checking tasks. For instance:

I: ... *and what's the answer to number 1?*

Whole class: *past simple I did my homework.*

I: *And number 2?*

Whole class: *He drank black tea.*

Does this sound familiar? How many times have we done feedback like this? Probably many times?, Why do we fall into the pattern of getting feedback in this way? Is it the easiest way? The quickest? When I first started teaching at local language centre, I used to give feedback the same way. I thought, it was a way to check comprehension if the students had the correct answers. While I could pick out the correct answer from a sea of noise, many of my students couldn't. I used to think, "I've done a good job. My students understand!" but then I began to realize that generally it was only the stronger or the more confident students who would shout out the answers. When I looked at individual student's work, I saw that they didn't always have the correct answer and, more importantly, they didn't know what the correct answer was. Besides, I had to understand what the drawbacks of whole class feedback are.

- The teacher is in control and decides when to move onto the next question.
- The teacher is probably doing most of the talking.
- Just because the teacher has heard someone say the answer it doesn't mean that all the students know what the correct answer is.
- This method doesn't help weaker students – they often get lost during the feedback, especially if they have a lot of incorrect answers.

More importantly, it doesn't tell the teacher what problems the students had with the activity or if they need further practice. Although, the most essential factor is that students don't learn anything from this kind of feedback – all they get from it is 'I did my homework yesterday' is correct. They don't learn why it is correct or why, for example, 'I did my homework yesterday' is wrong. In a communicative, learner-centered classroom whole class feedback goes against the grain. The teacher is in control and the students learn little if anything from the

process. However, in many communicative, learner-centered classrooms we've seen, the feedback process has still been teacher-centered. I've been thinking about this subject a lot during the practical period. I've been asked to do explain it and have wanted to do these because of what I have seen during classroom observations. It's not such an easy thing to give a description because we have to do activities first in order to get feedback on them. And look in the reference books – can we find anything about feedback? Not much. I've come to the conclusion that this area has been somewhat neglected. However, I should first define what I mean by 'feedback'. There are different types of feedback:

- Giving students an idea of how they've done after a speaking activity – looking at both their errors and the good things they have said.
- Asking students what they think about an activity they have done or to reflect on recent classes.
- Checking the answers to activities the students have done.

I want to concentrate on the third one. So students have completed an exercise and now the teacher wants to check the answers. What alternative ways are available to us? Take a look at the following ideas:

1. Give the students an answer key or put the answer key on the wall or the board.
2. Give each student the answer to one or more questions – they read out for the class to check.
3. One student has the answer key and plays the teacher.
4. Get students to write the answers on the board.
5. Get one student to read out his/her answers – the rest of the class see if they have the same.
6. Course books sometimes encourage students to listen to the answers.
7. Give the students a reading text with all the answers in.
8. Students nominate each other to say the answer.
9. Do it as a competition – students work in teams to check their answers and then get points.
10. Teacher monitors while students are on task and makes a note of common problems to concentrate on in feedback.

May you have a question why do these? We try to answer to your question.

1. To encourage learner autonomy – the teacher won't always be there to provide answers. If you put the key on the wall, it also gets the students out of their seats for a few minutes. You can make it more fun by getting them to run to the walls, find the answers and go back to tell their partners – a bit like a running dictation or give half the answers to one person and the other half to their partner. They share their information like an information gap activity.
2. Although the teacher provides the answers, the students are in control of the feedback.
3. I saw this done really well in an observation. The student with the answer key has to be able to answer questions asked by the class to make it more effective.
4. This is a good way to deal with early finishers.
5. This works well if students have different answers to questions because they can discuss the answer and come to an agreed conclusion.
6. A good way to introduce intensive listening into your classroom with a real purpose.
7. An alternative way to get the students reading in your class. It practises scanning skills and, like 6, has a real purpose.
8. A student-centered version of whole class feedback. It works better if students choose the questions to answer at random as it keeps them on their toes and encourages them to listen to each other.
9. Makes the feedback more interesting and fun and could help to change the pace of the lesson.
10. This saves time going through answers which the students have got correct and gives more time to work on the answers they got wrong and think about the reasons why.

This leads me onto my next point. A further reason why the above techniques are useful, when compared to whole class feedback, is that error correction can be dealt with. Some of the techniques above will allow for discussion of the answers more easily than others, for example 2, 3 and 10. Doing this with number 9 would distract the students' attention away from the competitive element, although it could be done afterwards. One of the drawbacks of whole class, teacher-led feedback is that there is little chance for the students to discuss their answers. For feedback to be effective and worthwhile, students need the opportunity to talk about their answers so that they can see why the correct answer is right and why the incorrect one is wrong (as I mentioned earlier). In this way, we can encourage students to learn from their mistakes. It also gives us valuable feedback on our teaching. If we see that students have had a problem with particular questions, we probably need to 're-teach' or at least review this area again. What to do before feedback with the class we should know before using any of these techniques, it's important for students to check their answers together with a partner. This gives students confidence and a chance to communicate in English to discuss their answers. As the teacher, you might have to help a bit here so that they don't slip into L1 as may sometimes happen. You can give them 'task language' such as:

I think...

What do you think about...

I think so, too./ Me too...

I don't. I think...

If you get students used to giving each other feedback after activities and introduce the appropriate task language, not only will the students get a chance to discuss their answers but they will also have an opportunity to

use language. It could be a good opportunity to get them practicing, for example, agreeing and disagreeing, negotiating meaning etc. In this way, feedback has a real communicative purpose. Other things to do before getting class feedback:

- Getting students to check their answers in pairs is a good way to mix the students up and get them moving around for a few minutes.

- If you have a student who always finishes before everyone else, look at his/her answers and tell him/her how many he has got wrong but not which ones. This is a good way to keep an early finisher busy for a little while longer while the others catch up. It's also a good way to get students to look at their answers again – something I find very few of my students do especially in tests or exams, so this is a good strategy to encourage.

In addition, we should consider some issues. So, back to the techniques of checking answers with the whole class. There are some issues to consider when choosing which technique is the most appropriate.

- **Time** – If it only took the students five minutes to complete the exercise but the feedback takes 15 minutes, then this probably isn't the most efficient use of time.

- **Level** – Lower level students might have some difficulties in learning

- **Activity type** – we should know which of those activities are more suitable than others.

The role of learner training: before using these techniques with your students you will probably need to give them some learner training. Issues you will need to consider are:

Issues	Solutions
Students need to understand the purpose behind using different feedback techniques.	They will learn and understand more if they are in control of the feedback as it will be more meaningful and they will be involved in communication for a real purpose.
Some students might not feel comfortable being told an answer by another student.	Encourage a positive classroom atmosphere and use activities at the beginning of a new class that build the dynamics.
Some students might feel uncomfortable about having this kind of responsibility.	Students need to be encouraged that they can learn from each other and that the teacher isn't the 'fountain of all knowledge'.
Students don't know how to check answers for themselves.	When you introduce the different techniques, show the students what to do. You can also encourage them to self-check outside the class by setting homework and getting them to look at an answer key as many workbooks encourage nowadays.

These techniques need to be introduced at an early stage so that students see them as part of everyday classroom life. If we use student-centered activities in our classrooms, it's also important to support these with student-centered feedback. Because, students wait until after the activity to receive confirmation by you on a job well done (or not so well done, as the case may be). Although there are a variety of techniques which encourage students to notice the language, and which you can employ throughout a lesson, correction from the teacher prevents students from noticing mistakes. It can also harm their ability to analyze why something is wrong. In other words, students aren't used to taking responsibility for the language they produce. In the real world beyond the classroom, this can translate into hesitant speakers unsure of their abilities. They likely have weak language-recognition skills, too. It would be oversimplifying to just state that this type of correction has no place in the classroom, though. It does, especially in the early stages of the lesson when students first practice the target language. They haven't become familiar with the new material, so can't yet judge what's right and what's wrong. They need direct feedback from you. Very low-level students also benefit from teacher-to-student correction. There's the guarantee that any correction given will be right, clearly explained, and supported by examples. But we can offer correction through other techniques as well. In addition to teacher-to-student correction, consider the following: 1. Self-correction; 2. Group correction; 3. Student-to-student correction;

Self-correction: In a classroom that focuses on conversation and self-responsibility, students should correct their English quite frequently. In doing so, they increasingly notice and correct problem spots, both individual weak points and ones connected to their native language. For example, Japanese learners often drop articles (a/an/the) and plural "s," as well as confuse gender pronouns (he/she). Even higher-level learners have this problem. But with repeated self-correction, students better remember the right language and use it... which leads to establishing the right pattern, or habit... which leads to correct use of the language over time. In addition,

when students catch and correct their own mistakes, their confidence increases. Students may correct themselves in the middle of a conversation, such as, "I goed to... I mean, I went to the beach yesterday." This is obviously ideal. Although you want to strive for little to no intervention on your part, students may require a minor prompt. You could raise an eyebrow, for example, or say, "Excuse me?" This signals a mistake was made, and the speaker should review and correct what he just said. Self-correction should take place quickly, hardly affecting the flow of the conversation. If students correct themselves too much, it can have the opposite effect. It hinders fluency. You also can't always rely on students to catch their own mistakes. These may go uncorrected. *Positives*: encourages recognition of mistakes; builds confidence; aids retention; *Negatives*: students may not be able to recognize mistakes; overuse hinders the flow of conversation.

Group correction: A student doesn't always catch his own mistakes, though, no matter how skilled he may be. Or perhaps you don't want to interrupt an activity. Or maybe you feel as though you have corrected too much during the lesson already, so teacher-to-student correction is out, too. Group correction is an alternative, with peers in small groups pointing out mistakes. The idea is that groups of students work together to help one another. Because large groups can prove intimidating, five students or fewer together end up as ideal. With role-plays, presentations, interviews, debates, or any other type of group activity, students note mistakes for a feedback session later. Similarly, one student can sit out, observe the conversation, and jot down notes. Other students then rotate out to observe as the activity continues. A correction session follows in which your English learners play the role of the teacher. Always stress that feedback should be positive, and that everyone benefits by pointing out and correcting mistakes together! Group correction has the potential to foster teamwork, as well as a sense of support in the classroom. Both are important in creating a positive learning environment where students can feel comfortable experimenting with the language. It also provides the opportunity for learners to notice language problems without help or interruption by the teacher. Unfortunately, this also means that any errors (unfamiliar language, or language above the class's ability level) will remain uncorrected. As I wrote in "Mistakes, Errors, and Correction," you don't always want to spend time teaching new material outside the scope of the lesson. And what of the times you do want to take a little detour, though? Unfortunately with group correction, you'll miss opportunities to fine tune your learners' abilities. Two final points: stronger students will help weaker students in the group, yet everyone benefits. Chances are high that other people in the group made similar mistakes, including the more adept students--just no one noticed. Hence everyone gets reinforcement of the correct language. Student talking time also rises, because learners must point out and discuss the problems. *Positives*: fosters teamwork and support; stronger students help weaker students; increases student talk time, as everyone talks about the mistakes; *Negatives*: students may not catch mistakes; errors (unfamiliar language, or English not known to be unnatural) will go uncorrected.

Student-to-student correction: This isn't so dissimilar from group correction. It has many of the same advantages and disadvantages. The primary difference, though, comes with students working in pairs rather than groups. You can use this type of correction in any conversational activity. As with all conversations, the primary objective is to exchange ideas and/or information. Assign a secondary objective of listening for, identifying, and correcting any mistakes. Students could also work in pairs with a worksheet, discussing and correcting sentences with mistakes that you have purposely made. Both encourage high student talk time, and fosters comprehension and teamwork. On the negative side, students could miss problems with the language, or even correct something that doesn't need correction. *Positives*: Encourages high student talk time, comprehension, and teamwork; *Negatives*: students might not identify the mistakes, or might try to correct language that isn't wrong; can be time-consuming. If any of the techniques for correction get overused, you limit their effectiveness. In a typical class, some combination of teacher-to-student, self-correction, and peer-to-peer correction provides the most benefit. It ensures that you have the chance to point out problems with the language. It also allows students to build confidence and responsibility through self-correction, plus language recognition skills while correcting a partner or a group member. When employed together, we produce proficient speakers of English. Providing feedback throughout lessons is important. It is something that will become second nature with just a little bit of practice. Feedback should be used to encourage students to work hard and indicate what they need to focus on when they are having difficulty. Feedback often takes one of three forms: verbal, visual, or written. In this chapter we'll take a look at how teachers can use these different methods to provide feedback in the ESL/EFL classroom.

Used literature:

1. (2005) C.Coffin, M.J.Curry,...,Teaching academic writing
2. Claudia L.Keh article: "Feedback in writing process: a model and methods for implementation"
3. <http://education.waikato.ac.nz/research/files/etpc/files/2011v10n2dial1.pdf>
4. www.Busyteacher
5. www.headsupenglsih.com

WHAT IS THE BEST TEACHING METHOD FOR LEARNING ENGLISH?

Once William A. Ward said “The mediocre teacher tells, the good teacher explains, the superior teacher demonstrates and the great teacher inspires”. To my view-of-point, a good experienced professional language teacher always adopts approaches and methods, deciding on the most suitable techniques and applying the most appropriate methodology for his/her learner’s specific objectives, learning style and context. Because, many linguists have proved that there is not one single best method for everyone in all contexts, and that no one’s teaching method is inherently superior to the others. Also, it is not always possible or appropriate to apply the same methodology to all learners, who have different objectives, different environments and different learning needs. As being young inexperienced curious teacher, having an absolute confusion in my mind, I decided that I would need to understand the various methods and techniques so that I would be able to navigate the market, make educated choices, and boost my enjoyment of learning a language.

As we are currently living in an era of information technology, so today we are being drowned in the deluge of information. A gale of changes has blown in the pedagogy of English Language Teaching (ELT). ICT (video cameras, computers, LCD projectors and etc.) has initiated new possibilities into the classroom. Methods and approaches of teaching English have developed rapidly, especially in the last 50 years in both general education and language teaching.

The main methodologies are listed below in the chronological order of their development:

- Grammar Translation – the classical method
- Direct Method – discovering the importance of speaking
- Audio-lingualism – the first modern methodology
- Humanistic Approaches – a range of holistic methods applied to language learning
- Communicative Language Teaching – the modern standard method
- Principled Eclecticism – fitting the method to the learner, not the learner to the method.

Each method has a different focus or priority, so let’s look at what this means in practical terms in the classroom. The more common methods have a link to a separate page with more details and an explanation of how they work, including the most common method currently used – Communicative Language Teaching:

Method	Focus	Characteristics
<u>Grammar Translation</u>	Written literary texts	Translate from English into your native language
<u>Direct Method</u> (also called Natural Method)	Everyday spoken language	Student learns by associating meaning directly in English
<u>Audio-Lingual Method</u>	Sentence and sound patterns	Listening and speaking drills and pattern practice only in English
Cognitive Code Approach	Grammar rules	English grammar rules deduced and then understood in context
<u>Humanistic Approaches</u> – 4 popular examples:		
– The Silent Way	Student interaction rather than teacher	Teacher is silent to allow student awareness of how English works
– Suggestopedia	Meaningful texts and vocabulary	Relaxed atmosphere, with music; encourages subliminal learning of English
– Community Language	Student interaction	Understanding of English

Learning		through active student interaction
– Comprehension Approach (Natural Approach, the Learnables, and Total Physical Response)	Listening comprehension	English speaking delayed until students are ready; meaning clarified through actions and visuals
<u>Communicative Language Teaching</u>	Interaction, authentic communication and negotiating meaning	Understanding of English through active student interaction; role play, games, information gaps
Content-based, Task-based, and Participatory Approaches	What is being communicated, not structure of English	Content based on relevance to students' lives: topics, tasks, problem-solving
Learning Strategy Training, Cooperative Learning, and Multiple Intelligences	How to learn	Teach learning strategies, cooperation; activities vary according to different intelligences

[1, Based on *Techniques and Principles in Language Teaching* (Oxford University Press)]

Recent discussions of language teaching methodology have emphasized the importance of providing opportunities for learners to communicate. Communicative language teaching (CLT) has been put forth around the world as the “new”, or “innovative” way to teach English as a second or foreign language. The essence of CLT is the engagement of learners in communication in order to allow them to develop their communicative competence. By definition, CLT puts the focus on the learner [2, Savignon, 2001]. In CLT, the following sequence of activities is often used [3, Littlewood, 1986].

Writing

1. *Pre-writing activities*. Activities designed to generate ideas for writing or focus the writers' attention on a particular topic.
2. *Drafting activities*. Activities in which students produce a draft of their composition, considering audience and purpose.
3. *Revising activities*. Activities in which students focus on rereading, analyzing, editing, and revising their own writing.

Reading

1. *Pre-reading activities*. Activities which prepare the students for reading the text. Such activities could include providing a reason for reading, introducing the text, breaking up the text, dealing with new language, and asking signpost questions.
2. *While-reading activities*. Activities which students complete as they read and which may be either individual, group, or whole class
3. *Post-reading activities*. Activities which are designed to provide a global understanding of the text in terms of evaluation and personal response. Such activities could include eliciting a personal response from the students, linking the content with the student's personal experience, establishing relationship between the text and others, and evaluating characters, incidents, ideas, and arguments.

As one can notice here that there is a general acceptance of the complexity and interrelatedness of skills in both written and oral communication and of the need for learners to have the experience of communication, to participate in the negotiation of meaning. It is clear that the principles of CLT apply not only to speaking and listening activities but to reading and writing activities as well which involves interpretation and negotiation of meaning between writers and readers. Speaking and listening activities also go through the same stages namely preparation stage or pre-activity, during -activity where the teacher presents the material of the lesson and post – activity stage where students practice the new concepts and apply them in a new situation. To sum up, as being language teachers, we always need to choose the techniques and activities that are appropriate for each particular task, context and learner, with a focus on motivation and helping learners become independent and inspired to learn more.

References:

1. *Techniques and Principles in Language Teaching* (Oxford University Press)
2. Savignon, S. 2001 *Communicative language teaching: state of the art*. TESOL
3. Littlewood, W. 1986 *Communicative language teaching*. Cambridge: Cambridge University Press

4. www.about.com
5. www.google.uz

Dilafuz Sarimsakova
(Namangan, Uzbekistan)

MODERN APPROACHES TO STUDY OF A CONCEPT IN LINGUISTICS

The question of a concept and its description is one of the most difficult in modern science. Initially it decided within philosophy. Though the term “*concept*” could not be used in a philosophical discourse, the sense problem, and its realization in the world of things or language always occupied one of the central places in philosophy. In the most general view the question of a concept is reduced to a problem of relationship of the ideal and material worlds – thinking, consciousness and language as the most significant for this research of categories.

In the short dictionary of cognitive terms the notion of the *concept* is considered, how (lat. *conceptum* – thought, the contents, concept) – “... operational substantial unit of memory, mental lexicon, conceptual system of language of the brain, all picture of the world reflected in human mentality”. In turn, a mental lexicon — it “... the system reflecting in language ability of knowledge of words and units similar to them, and carrying out the difficult functions connected both with words, and with structures of representation of encyclopedic knowledge standing behind them” [1].

For the first time in domestic science the term the concept was used by S. A. Askoldov-Alekseev in 1928. The scientist defined a concept as mental education which replaces in the course of thought an uncertain set of subjects, actions, cogitative functions of the same sort (concepts a plant, justice, mathematical concepts) [2, p. 267-279].

D.S.Likhachev approximately in the same time used notion of a concept for designation of generalized cogitative unit which reflects and interprets the reality phenomena depending on education, personal experience, professional and social experience of the native speaker and, being some kind of generalization of various word meanings in individual consciousnesses of native speakers, allows communicating to overcome individual distinctions existing between them in understanding of words. The concept, according to D. S. Likhachev, doesn't arise from word meanings, and is result of collision of the acquired value with personal life experience of the speaking. The concept in this plan, according to D. S. Likhachev, carries out replaceable function in language communication [3, p. 3-9].

V.I.Karasik leads a number of approaches to the concepts, developed by different authors. Among them we will call the following:

concept – the idea including abstract, concrete and associative and emotional and estimated signs, and also the pressed history of concept [4, p. 40-43];

concept – personal judgment, interpretation of objective value and concept as substantial minimum of value [5, p. 280-287];

concept is the abstract scientific concept developed on the basis of concrete everyday concept [6];

concept – the essence of concept shown in the substantial forms in image, concept and of a symbol [7];

concepts – the peculiar cultural genes entering a genotype of culture, self-organizing integrative functional and system multidimensional (at least three-dimensional) the idealized shapings relying on conceptual or pseudo-conceptual basis [8, p. 11-35].

V.I. Karasik characterizes concepts as “mental educations which represent being stored in memory of the person significant realized typified fragments of experience”, “multidimensional mental education as a part of which the figurative and perceptual, conceptual and valuable parties”, “a fragment of life experience of the person”, “endured information”, “quantum of endured knowledge” are allocated [9, p. 59].

A.A. Zalevskaya defines a concept as objectively existing in consciousness of the person perceptual and cognitive and affective formation of dynamic character unlike concepts and values as products of the scientific description (constructs) [10, p. 39]

In one of the latest works A.A. Zalevskaya characterizes a neural basis of a concept – activation of many separate neural ensembles distributed on different sites of a brain, but entering a uniform set. Access to all these sites is provided at the same time thanks to the word or any other sign. From the psycholinguistic point of view A.A. Zalevskaya emphasizes the individual nature of a concept – multidimensional simultanny structure. The concept is a property of the individual, – she writes [11, p. 234-244].

S. G. Vorkachev defines a concept as “operational unit of thought”, as “unit of collective knowledge (sending to the highest spiritual sushchnost), having language expression and noted by ethnocultural specifics” [12, p. 43-52]. If no mental education has ethnocultural specifics, it, according to the scientist, doesn't belong to concepts.

M.V. Pimenova notes: “That the person knows, considers, represents about objects of an outside and inner world and there is that is called as a concept. The concept is an idea of a world fragment” [13, p. 208].

V. V. Krasnykh defines a concept so: “most abstracted idea “cultural subject”, not having visual prototypical image, though visual and figurative associations, with it connected” are possible. V. V. Krasnykh defines a

national concept so: "most the general, most abstracted, but specifically represented (language) consciousness, the idea which has undergone to cognitive processing of "subject" in total all valent communications noted by the national and cultural it is marked; "some kind of curtailed deep "sense" of "subject" [14, p. 272]

Thus, in the concept V. V. Krasnykh a concept can be only unit of high degree of the abstraction having national and cultural specifics, called by the word and including verbal associations addressed to a concept.

The concept as mental formation of high degree of abstractness is connected mainly with the word. It follows from this that it includes all communicatively significant information besides a subject concern. First of all, it instructions on the place taken by this sign in lexical system of language: its paradigmatic, syntagmatic and word-formation communications – that F. Saussure calls "importance" and that, finally, reflects "the linguistic value of extra language object" [15, p. 49-50].

The concept, according to S. A. Askoldov, E.S. Kubryakova, S. H. Lyapin, O. P. Skidan 's scientific definitions, is "the multidimensional cogitative construct reflecting process of knowledge of the world, results of human activity, its experience and knowledge of the world, storing information on it". M. A. Holodnaya treats a concept as "the informative mental structure which features of the organization provide possibility of reflection of reality in unity the different quality of aspects". According to R. Pavilens, concepts are "the meanings making cognitive basic subsystems of opinion and knowledge" [16, p. 49-50].

Methodologically important we consider reasonings on structure of a concept by Yu. S. Stepanov. The concept, in his opinion, includes such components, as "1) the main, actual sign; 2) additional or some additional, passive signs which are not actual, and historical; 3) the internal form which usually not so isn't realized, imprinted in an external verbal form" [17, p. 40-43]. The first component – the main, actual sign of a concept – we mean, "is known" for everything to carriers of this or that language, this or that culture. Expressed verbally, it a communication medium of representatives of a certain ethnic community, the nation, the people, a nationality. Unlike it the second component – the additional, passive sign of a concept – finds the relevance far not for all ethnos; it is available to representatives of a certain social group, to concrete microcommunity. And, at last, the third component – an etymological sign or an internal form – is the least actual for linguistic as experts of concrete sciences go in for history of life of the word mainly.

It is known that concepts enter the area correlated to mentality as by a great number of cognitive, the emotional and behavioural stereotypes of the nation. The border dividing mindset and mentality – concepts in wide and concepts in a narrow sense – is adequately indistinct. As the only criterion degree of a massive and invariability of the cognitive and psychological stereotypes reflected in lexical semantics of language [18, p. 37-48].

Speaking about classifications of concepts, it is necessary to emphasize that classifications different scientists take various signs as a principle. We will begin with structurally semantic typology. So, A.P. Babushkin classifies concepts on lexical and phraseological [19, p. 12, 50-53]. From the structural-semantic point of view lawfully allocation in independent types of prepositive, prepositional and other concepts, as is done by N. A. Krasavsky.

In a basis of discursive classification S. A. Askoldov and V. I. Karasik put "the principle of ways of development" world - scientific, art and ordinary, and allocate scientific, art and ordinary concepts in separate type [20, p 3-16].

The linguocultural concepts is one more criterion of differentiation, obviously, their belonging to the sphere of knowledge or consciousness which they serve. Concepts can typologized not only structural-semantic, discursive, but also sociological. So, D. S. Likhachev classifies all concepts on the following groups; universal (for example, "death", "life"), ethnic ("fatherland", "intellectuals"), group ("scene" for the actor and the viewer), individual (they completely depend on personal experience, system of values, cultural level of the specific person) [5, p. 280-287]. From extent of possession of culture, i.e. level of education, good breeding, intelligence, depends a sphere of concept of the specific person.

Summing up the result of all aforesaid about a concept, it is necessary to emphasize that the category of a concept receives the interdisciplinary status as it is used in two new paradigms: linguocognitive and linguocultural [21, p. 3-10].

Representatives of the first direction (E. S. Kubryakova, N. A. Boldyrev, I. A. Sternin, A. P. Babushkin) interpret a concept as unit of the operational consciousness acting as complete, not dismembered reflection of the fact of reality. Addressing in the course of mental designing (conceptualization) of subjects and the world around phenomena, concepts reflect the content of knowledge, experience, results of all activity of the person and results of knowledge to them world around in the form of certain units, knowledge "quanta".

Representatives of the second, culturological direction (A. Vezhbitskaya, N.D Arutyunova, V. I. Karasik, D. S. Likhachev, Yu.S. Stepanov, L.O. Cheyenko, S. H. Lyapin, V. I. Shakhovskiy, S.G. Vorkachev) consider a concept as the mental education noted to some extent by ethnosemantic specifics [22, p. 6-7].

So, three main approaches were outlined in linguistic understanding of a concept. First, in the broadest sense the number of concepts joins the lexemes which values make the content of national language consciousness and form 'a naive picture of the world' native speakers. D. S. Likhachev assumes that set of such concepts and is formed to a sphere of concept of language) [5, p. 280-287] in which the culture of the nation concentrates. In such approach the way of conceptualization of the world in lexical semantics is defining, the main research means – conceptual model by means of which basic components of semantics of a concept are allocated and stable relations between them come to light. Secondly, in understanding Yu. S. Stepanov and Neroznak refer the semantic educations noted by linguocultural specifics and in one way or another

characterizing of carriers of a certain ethnoculture [23, p. 78-89]. Set of such concepts doesn't form sphere of concept as there is nobody the complete and structured semantic space, but occupies in it a certain part – conceptual area. And, at last, to number of concepts refer only semantic educations which list is adequately limited and which are keys for understanding of national mentality as the specific relation to the world of its carriers.

Generalization of the points of view on a concept and its definitions in linguistics allows to come to the following conclusion: the concept is unit of collective consciousness (sending to the supreme cultural wealth), having language expression and noted by ethnocultural specifics.

Used literature:

1. Краткий словарь когнитивных терминов / Е.С. Кубрякова, В.З. Демьянков, Ю.Г. Панкрац, Л.Г. Лузина. М., 1996.
2. Аскольдов С.А. Концепт и слово.// Русская словесность. От теории словесности к структуре текста. Антология. М., 1997. - С. 267-279
3. Лихачев Д.С. Концептосфера русского языка // Изв. РАН - СЛЯ - 1993, № 1. – С. 3-9.
4. Степанов Ю.С. Константы. Словарь русской культуры. Опыт исследования. М., 1997. С. 40-43
5. Лихачев Д.С. Концептосфера русского языка. // Русская словесность. От теории словесности к структуре текста: Антология. М., Academia, 1997. - С. 280-287.
6. Соломоник А. Семиотика и лингвистика. М., Молодая гвардия, 1995.
7. Колесов В.В. Язык и ментальность. СПб, 2004.
8. Ляпин С.Х. Концептология: к становлению подхода //Концепты. Научные труды Центроконцепта. Вып.1. Архангельск, 1977. - С.11-35.
9. Karasik V. I. Introduction in cognitive linguistics 2004, p. 59.
- 10.Залевская А.А. Психолингвистический подход к проблеме концепта // Методологические проблемы когнитивной лингвистики. Воронеж, 2001, с. 39.
- 11.Красавский Н.А. Эмоциональные концепты в немецкой и русской лингвокультурах. Монография. Волгоград, 2001. С. 40-59
- 12.Степанов Ю.С. Константы. Словарь русской культуры. Опыт исследования. М., 1997. С. 40-43
- 13.Добровольский Д.О. Национально-культурная специфика во фразеологии (1) // ВЯ. 1997. № 6. С. 37-48
- 14.Телия В.Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты. М., 1996. С. 94-97, 216-235
- 15.Бабушкин А.П. Типы концептов в лексико-фразеологической семантике языка. Воронеж, 1996. С. 12, 50-53
- 16.Карасик В. И. Культурные доминанты в языке // Языковая личность: культурные концепты. Волгоград-Архангельск. 1996. С. 3-16
- 17.Степанов Ю.С. Константы. Словарь русской культуры. Опыт исследования. М., 1997. С. 40-43
- 18.Добровольский Д.О. Национально-культурная специфика во фразеологии (1) // ВЯ. 1997. № 6. С. 37-48
- 19.Бабушкин А.П. Типы концептов в лексико-фразеологической семантике языка. Воронеж, 1996. С. 12, 50-53
- 20.Карасик В. И. Культурные доминанты в языке // Языковая личность: культурные концепты. Волгоград-Архангельск. 1996. С. 3-16
- 21.Ангелова М.М. "Концепт" в современной лингвокультурологии / М.М. Ангелова // Актуальные проблемы английской лингвистики и лингводидактики. Сборник научных трудов. Выпуск 3. - М., 2004. - С. 3-10.
- 22.Дорофеева Н.В. Удивление как эмоциональный концепт (на материале русского и английского языков): АҚД. Волгоград, 2002. С. 6-7
- 23.Красавский Н.А. концепт "Zorn" в пословично-поговорочном фонде немецкого языка. // теоретическая и прикладная лингвистика. Выпуск 2. Язык и социальная среда. Воронеж. Изд-во ВГУ, 2000. С. 78-89 //eidos.rsl.ru

Шахсанам Алиева
(Запорожье, Украина)

ВЫСКАЗЫВАНИЕ-ПРЕДЛОЖЕНИЕ И МЕЖФРАЗОВОЕ ЕДИНСТВО КАК ЕДИНИЦЫ ТЕКСТА

Понятие сложное синтаксическое целое, вошедшее в практику изучения текста и связанное с именем И. А. Фигуровского, сыграло свою положительную роль [5, с. 69]. Понятие межфразовое единство более четко характеризует исследуемую нами единицу текста [1, с. 2].

Всякий текст заключает в себе речемыслительную деятельность создателя его, отправителя, автора, адресанта, рассчитанную на восприятие читателем, получателем, адресантом, слушателем. Значит, кроме результата деятельности автора, текст – это и материал для деятельности читателя. Двунправленность текста рождает много проблем при попытке охарактеризовать его, и Н. С. Валгина справедливо подчеркивает: «В теории текста еще много нерешенных проблем» [1, с. 5].

Современная лингвистика утверждает, что текст – это информативное единство, состоящее из нескольких предложений; целостное и связанное коммуникативное произведение; творческий акт автора, вызываемый определенной целью материал для восприятия читателем, для интерпретации его.

Заметим, что предложение – единица языка и основная единица синтаксиса. При помощи предложения мы выражаем свои мысли, чувства, обращаемся друг к другу с вопросами, советами и просьбами. Следует также отметить, что любое высказывание – это предложение, отличающееся многообразием форм

По мнению Н. С. Валгиной, высказывание- предложение представляет собой наименьшую единицу текста, может являть различные по цели выражения мысли и интонация предложения.

Кстати, среди предложений могут быть и построения с чужой речью, сложные предложения различной структуры, простые предложения, отличающиеся многообразием форм.

Межфразовое единство – это единица более высокого уровня. Несколько высказываний, объединяясь по смыслу и грамматически, образуют межфразовое единство, где обычно находим, кроме зачина и основной части, еще и концовку. Каждый из таких компонентов может иметь одно или несколько предложений [3, с. 180]. Конкретизируя понятие о тексте, отмечаем, что текст – это несколько предложений, связывающихся не только по смыслу, но и грамматически, а образующих межфразовое единство. Так можно охарактеризовать понятие высказывание – предложение и межфразовое единство.

Следовательно, в тексте, кроме высказываний - предложений, надо видеть межфразовые единства, которые могут объединиться во фрагмент [2, с. 108].

Например, рассказ А. И. Куприна «Искусство» – это шесть предложений, представляющих одно межфразовое единство, где первое предложение – зачин, следующие два – основная часть, а последующие три – концовка.

У одного гениального скульптора спросили: «Как согласовать искусство с революцией?»

Он отдернул занавеску и сказал: «Смотрите».

И показал им мраморную фигуру, которая представляла раба, разрывающего оковы страшным усилием мышц всего тела.

И один из глядевших сказал: «Как это прекрасно!»

Другой сказал: « Как это правдиво!»

Но третий воскликнул: «О, я теперь понимаю радость борьбы!» [4, с. 250]. Связь первого предложения с заглавием обеспечивается повтором слова *искусство*, связь же второго с первым — личным местоимением *он*, а третьего с предыдущими – не только сочинительным союзом *и*, но и неполнотой.

Для связи предложений концовки характерно привлечение как союза *и*, так и числительного *один*, а также синонима *глядящих* (четвертое предложение); числительного *другой* и повтора глагола *сказал* (пятое предложение); союза *но*, числительного *третий* и синонима *воскликнул* (шестое предложение).

«Золотой луг» М. Пришвина – это повествование, где два межфразовых единства: один из них – это *забавы мальчиков*, а другой – *детское открытие*. Кстати, на связь второго единства с первым указывает последнее высказывание первого: *«Но раз мне удалось сделать открытие»*.

«Родник в мелколесье» – это не одно, не два межфразовых единства, а восемь, которые объединяются в два фрагмента: один из фрагментов – *раздумья писателя о поэтичности русских слов*, а второй – *повествование о роднике*.

Подводя итог, заметим, что надо учиться строить не только высказывания – предложения различной структуры, но и межфразовые единства, обеспечивая надлежащую связность отдельных высказываний – предложений в межфразовом единстве.

Например, при анализе фактов языка следует стремиться к тому, чтобы создавались необходимые межфразовые единства. Показываем это на примере морфемного - смыслового анализа одного лишь слова.

*Нас спрашивают: « Какой морфемный состав слова **предупренный**, а также его значение?»*

*Отвечая, говорим, что это слово – имя прилагательное, имеющее окончание **-ий**, а основу **предупренн-**.*

*В оцениваемой основе, кроме корня **-упр-**, находим суффикс **-енн-**, приставку **пред-**.*

*Следовательно, анализируемое имя прилагательное имеет в своем составе приставку **пред-**, корень слова **-упр-**, суффикс **-енн-**, окончание **-ий**.*

Завершая анализ, мы, уважаемые собеседники, значение анализируемого имени прилагательного объясняем так: «Предупренный – значит такой, который бывает перед наступлением утра».

Литература:

1. Валгина Н. С. Теория текста: Учебное пособие. - М: Логос, 2003. –280с.
2. Иваненко В. К. Предложение–высказывание, межфразовое единство и фрагмент как единицы текста//Вестник Запорожского национального университета. Филологические науки. – 2011. № 1. – С. 107–109.
3. Иваненко В. К., Иваненко С. В. Инновации в обучении целесообразной речи// Актуальные проблемы педагогической инноватики: Материалы маждународной научно практической конференции/ Под ред. В. П. Делия. ИСЭПМ, 22–23 апреля 2009. – Балашиха, 2009. – С. 179–185.

4. Куприн А. И. Собрание сочинений в 9 томах. – Том 4. М.: Худ. литература, 1971. 308 с.
5. Фигуровский И. А. Синтаксис целого текста и ученические письменные работы. –М.: Учпедиз., 1961. – 171 с.

Ольга Андреева
(Запоріжжя, Україна)

КОГНІТИВНА МОДЕЛЬ МОВИ

На шляху до когнітивної моделі мови не раз ставились питання, пов'язані з тим, як співвідносяться ті чи інші структури знання, що формуються у свідомості людини на основі пізнання дійсності. Ще зовсім недавно вважалося загалом доцільним розглядати мову у якості якоїсь абстрактної сутності, системи знаків-символів. У свою чергу область досліджень структурної лінгвістики обмежувалася «язиком в себе і для себе» [1, с. 5-6]. Більшість лінгвістів не підтримували точки зору, згідно з якою існує чітке розмежування між мовною компетенцією та використанням мови. Але мова – це тільки невелика частина того цілого явища, що ми намагаємося пізнати, тієї картини, що ми намагаємось роздивитись.

Когнітивна наука – це наука міждисциплінарна, яка інтегрує зусилля вчених різних спеціальностей з метою отримання найбільш повного та адекватного уявлення про такі складні феномени природи, якими є людська свідомість і розум. Когнітивна лінгвістика намагається в свою чергу відповісти на ці ж питання у безпосередньому зв'язку з мовою.

Когнітивний підхід до вивчення та аналізу мовного матеріалу має на меті пояснити, як і в якому обсязі фіксується у мовному коді весь комплекс знань людини про світ. Базисною категорією тут виступає категорія знань. Звернення до системи знань у нашому дослідженні необхідне для «розкриття механізму пізнання дійсності та визначення структур представлення одиниць досвіду людини в її свідомості» [2, с. 7].

В мові як у процесі дуальної природи мисленнево-мовного характеру – розрізняють мисленневий зміст, який має позамовну співвіднесеність з реальною дійсністю та з логічними поняттями, і мовний зміст, що зазвичай трактується як семантика, значення одиниць мови [3, с. 17-21].

В лінгвістичній літературі, як в зарубіжній, так і у вітчизняній, існує чимало концепцій трактування поняття «значення». Коротко й точно сутність мовного значення була сформульована М.В. Нікітіним [4, с. 6] як «концепт, зв'язаний знаком». Більшість науковців сходяться у думці про те, що значення – це «факт свідомості» [4, с. 9], складне утворення, вплетене безпосередньо в її когнітивні системи. Значення трактується і як репрезентант, форма існування знання про позамовну дійсність. У той же час значення виконує роль своєрідного посередника між звуковою формою слова та думкою.

Когнітивну лінгвістику таким чином можна визначити як «надглибинну семантику» й розглядати як цілком природний розвиток семантичних ідей, спробу побачити за категоріями мовної семантики деякі більш загальні поняттєві категорії, які природно розглядати як результат освоєння людиною світу в процесі пізнання.

Слід зазначити, що проблема мовного значення також отримує новий ракурс свого висвітлення на новому витку розвитку лінгвістики, з позицій нової парадигми наукового пізнання. В когнітивній семантиці значення починає вивчатись у постійній взаємодії та співвіднесеності із знанням. Тут воно прирівнюється до концептуалізації та трактується як певна інформаційна структура.

І мова, і знання визначаються в когнітології як похідні від базової категорії – інтелекту людини [5, с. 192]. Мова ж як невід'ємна складова розуму, взаємопов'язана з іншими когнітивними структурами та процесами – сприйняттям, пам'яттю, мисленням та ін. [8, с. 213]. Мозок людини розглядається не просто як пристрій, що здійснює певні операції зі знаками, значення яких йому недоступні, а як когнітивна система, якій цілком зрозумілим є зміст тієї інформації, що надходить для обробки.

У широкому розумінні когнітивна лінгвістика займається мовою саме як субсистемою когніції, тобто ментальною системою знань. Метою когнітивної лінгвістики є опис та пояснення організації та функціонування людської когніції, тобто того, як мовне знання репрезентується ментально й опрацьовується когнітивно.

Когніція – це англomовний термін (*cognition*), якому важко знайти еквівалент в українській мові, бо за своїм змістом він відрізняється від близького до нього поняття «пізнання». Згідно з визначенням цього поняття в ЛЭС, «когніція» - це «знання, пізнання» [6, с. 439]. Іншими словами, на відміну від терміна «пізнання», «когніція» означає ще й сам пізнавальний процес – процес засвоєння знань, а також і результат пізнання – самі знання. Тому цей термін використовується паралельно з терміном «пізнання», коли під ним розуміють процеси свідомого наукового пізнання світу або теоретичного мислення.

Когніція – це поняття, що охоплює не тільки цілеспрямоване, теоретичне пізнання, а й звичайне буденне, що є не завжди свідомим. Це щоденне пізнання світу людиною, отримання звичайного, тілесного, чуттєвого, наглядного, сенсорно-моторного досвіду у щоденному співіснуванні людини з навколишнім світом. Це будь-який процес (свідомий і несвідомий), пов'язаний з отриманням знань, їх переробкою, запам'ятовуванням, використанням. Це й світосприйняття, і спостереження, і категоризація, і

мислення, і мовлення, і уява і багато інших психічних процесів або їх сукупність [7, с. 39-49].

Усю пізнавальну діяльність людини (конгіцію) можна розглядати як вміння орієнтуватися у світі, бо ця діяльність безпосередньо пов'язана з необхідністю ототожнювати та відрізняти об'єкти. Для забезпечення операцій такого роду виникають концепти, а центральне місце у цій класифікаційній діяльності займають процеси концептуалізації і категоризації, які відрізняються за своїм кінцевим результатом й метою. Процес концептуалізації зумовлено необхідністю виділяти мінімальні змістовні одиниці людського досвіду – структур знання, а процес категоризації направлено на об'єднання схожих або тотожних одиниць у більші разряди, категорії. Категоризація – це пізнавальний процес, це співвідношення об'єкта або події з певною категорією.

Література:

1. Болдырев Н.Н. Концепт и языковое значение. Лексические и грамматические концепты //Когнитивная семантика (курс лекций по английской филологии). Тамбов: Изд-во Тамб.ун-та, 2001.
2. Сильдмяэ И. Знание (Когитология). – Таллин: Ээсти раамат, 1987. – 129 с.
3. Варшавская А.И. Смысловые отношения в структуре языка (на материале современного английского языка). – Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1984. – 135 с.
4. Никитин М.В. Лексическое значение в слове и словосочетании (Спец. курс по общей и английской лексикологии). – Владимир: Владимирск. гос. пед. ин-т им. Т.И. Лебедева-Полянского, 1974. – 222 с.
5. Звегинцев В.А. Мысли о лингвистике. – М.: Изд-во МГУ, 1996. – 336 с.
6. ЛЭС Лингвистический энциклопедический словарь. – М.: Сов.энциклопедия, 1990 – С. 439.
7. Кубрякова Е.С. Размышления о судьбах когнитивной лингвистики на рубеже веков //Вопросы филологии – 2001 - №1. – С. 26-31.
8. Герасимов В.И. К становлению “когнитивной грамматики” // Современные зарубежные грамматические теории. – М.: ИНИОН. – 1985. – С. 213-250.

Shaxnoza Bekmurotova
(Tashkent, O'zbekiston)

SIFATDOSHLARNING O'RGANILISHI

Sifatdoshlar fe'ning xoslangan uch shaklidan biri bo'lib, bu shakl uning fe'llik vazifa va xususiyatlariga ikkinchi bir turkum vazifa va xususiyatlarini yuklaydi. Mazkur holat sifatdoshga alohida e'tibor tadqiq qilishni talab qiladi. Bu tilshunoslikda allaqachon e'tiborga olingan va tilshunoslikning dastlabki tadqiqotlaridan boshlab unga turli nuqtai nazardan yondashilib kelingan.

Sifatdoshlar deyarli barcha tillarda o'z aksini topgan. U Yevropa tillari hisoblangan nemis, ingliz va fransuz tili grammatikasida ham qayd etilgan. Rus tilida fe'ning xoslangan shakllaridan biri ekanligi haqidagi fikrlar rus tili grammatikasiga bag'ishlangan barcha darslik va qo'llanmalarda kuzatiladi. Umuman rus tilshunosligi, rus turkologiyasi, umuman turkologiya, o'zbek tilshunosligida uning o'rganilishi va o'rganilish tarixi o'zbek tilshunosligi uchun yangilik emas.

Ma'lumki, hozirgi turkiy tilshunoslik asosan rus tilshunosligi yutuqlaridan foydalangan holda taraqqiy etgan. Sifatdosh haqidagi qarashlar asosan rus tilshunosligida paydo bo'lib, u turkiy tillar tilshunosligiga keyin tadqiq etilgan. Keyinchalik turkiy tillar tilshunosligida shu til faktlaridan kelib chiqib, sifatdoshlarni tadqiq etish va yangi fikrlar bilan boyitish ishlari amalga oshiriladi. Bu turkiy tillardagi sifatdoshlarga xos vazifa va xususiyatlar rus tilidagi sifatdoshlarning vazifa va xususiyatlariga ko'p tomonlama o'xshash ekanligi, bu tillar tilshunosligi o'rtasida uzoq davr bevosita aloqa bo'lib kelganligi bilan bog'liqdir.

Rus tilshunosligida dastlab sifatdoshlarga alohida turkum sifatida qaralgan. Buni I.I. Meshchaninov monografiyasida ko'rish mumkin [1, с. 79]. V.V.Vinogradov tuzgan darsligida esa u fe'l va sifat oralig'idagi turkum deb izohlanadi [2, с. 398]. A. M. Peshkovskiy o'zining rus tili sintaksisiga bag'ishlangan ilmiy monografiyasida sifatdoshlar sifatning barcha xususiyatlarini qabul qilgan, hatto ot turkum vazifasini o'tay oladigan so'zlar, deb ko'rsatadi [3, с. 56].

Sifatdosh haqidagi rus turkologlarining qarashlari o'ziga xos bo'lib, ular deyarli obektiv fikrlarni aytganlar. A. K. Borovkov 1943- yil o'zbek tili grammatikasiga bag'ishlangan maktab darsligida sifatdosh aniqlovchi vazifasida kelishi va aniqlik, majhul nisbatlari ma'nosida qo'llanilishini tilga olgan edi [4, с. 234] Rossiyada turkolog olim sifatida juda kata salmoqqa ega bo'lgan N. K. Dmitiyev o'z ilmiy ishining sifatdoshga bag'ishlangan qismida sifatdoshni tadqiq etuvchi nazariy masalalarga umuman o'rin ajratmaydi, faqat faktlarni qayd etish bilan chegaralanadi. U bir o'rinda sifatdosh egalikni, kelishikni qabul qilmasligini qayd etib, keyinroq bir o'rinda u inkor va bo'lishsizlik shakllarini olishi mumkinligini aytgan [5, с. 41]. U bu o'rinda sifatdoshning faqat aniqlovchi vazifasida kelishini e'tiborda tutgan bo'lishi kerak. Sifatdosh o'tlashgan holda gap bo'lagi vazifasini o'tasa, egalikni ham, kelishikni ham orttirishi mumkin. Fe'ning shu xoslangan shaklidagi bu tomon e'tiborga olinmagan.

O'zbek tilshunoslaridan sifatdosh haqida dastlab mukammalroq to'xtagan tilshunos R. Jumaniyozovdir. Bu tilshunos M. Asqarova bilan hamkorlikda ravishdosh va sifatdoshga bag'ishlab e'lon qilgan risolasida uni ancha atroflicha tahlil etib bergan. Unda asosan sifatdosh fe'ning xoslangan shakli sifatida tadqiq etiladi. Bunda u

predmetning harakat belgisini sifatlovchi vazifasini bajaradi, shu xususiyatiga ko'ra sifatga yaqin turadi deb ko'rsatadi. Shu bilan birga tilshunos sifatdoshning shaxs-son bilan tuslanishi, mayl va zamon ma'nosini berishi, nisbat qo'shimchalarini olishi va bo'lishli va bo'lishsizlikni ko'rsata olishiga ko'ra uni fe'l turkumi kategoriyalaridan biri sifatida qayd etadi. Sifatdoshlar otlashib otga xos barcha sintaktik vazifalarni, sifatlashib sifatga xos barcha sintaktik vazifalarni, sifatlashib sifatga xos barcha sintaktik vazifalarni bajara olishi haqida ham fikr yuritadi va tahlillar keltiradi. Olim sifatdoshni asosan morfologik kategoriya sifatida qaragan va talqin etgan.

R. Jumaniyozov e'lon qilgan risolasida o'n yillar o'tgandan keyin A. Hojiyevning o'zbek tili sifatdoshlariga bag'ishlangan maxsus maqolasi e'lon qilindi. Unda aytilgan fikrlar ham R. Jumaniyozov bergan fikrlarga o'xshash sifatdoshning morfologik tadqiq etilishiga bag'ishlangan. Unda A. Xojiyev fe'lining sifatga xos xoslangan shaklini yuzaga keltiruvchi qo'shimcha asosan **-gan** ekanligini aytib, u bilan birga qo'llanuvchi qo'shimchalar zamon talabiga ko'ra qo'shiladigan yordamchi elementar ekanini aytadi. Shu bilan boshqa sifatdosh yasovchilar ham borligi, lekin kam unum ekanligini ko'rsatadi [6, c. 139].

O'zbek tilidagi sifatdoshlarga o'ziga xos tadqiqotlari bilan yondoshgan S. N. Ivanovdir. Bu uning nomzodlik dissertatsiyasi bo'lib, **-gan** shakli sifatdoshlar sintaksisiga bag'ishlangan va uning kesim, aniqlovchi, ega va to'ldiruvchi, hol vazifalarida kelishini tahlil qilib berilgan. Bunda ma'lum darajada sof sifatdosh nazarda tutilgan bo'lsa-da, ishning ikkinchi qismida sifatdoshning substantivatsiyasi e'tiborga olingan. Ishning tahlil qismida sodda gap tarkibiga kiritilgan **-gan** shaklli sifatdoshli qurilmalar haqida ham yo'l-yo'lakay to'xtab o'tilgan. Mazkur tadqiqot sifatdoshga sintaktik nuqtai nazardan yondashilgani jihatidan ham o'zbek tilidagi sifatdoshga bag'ishlangan avvalgi ishlardan tubdan farq qiladi va o' davri uchun yangilikdir.

O'zbek tilidagi sifatdoshlarning sintaktik xususiyatlariga bag'ishlangan ishlarning eng dastlabkisi Sh. Karimovning nomzodlik dissertatsiyasi hisoblanadi. Biroq u o'z tadqiqotini nemis tilidagi partizipning sintaktik xususiyatlari bilan qiyoslab olib borgan. S. N. Ivanov o'z diqqatini sifatdoshlarning sintaktik vazifasiga qaratgan bo'lsa, Sh. Karimov sifatdoshlarning qanday sintaktik birliklar bilan birikib kelishi va ularning semantikasiga e'tibor bergan. Lekin shuni ham aytish kerakki, Sh. Karimov ko'pgina o'rinlarda S. N. Ivanovning fikrlarini takrorlagan bo'lsa ham, unga munosabat bildirmagan. Shunga qaramay, bu tadqiqotchi sifatdoshlarning sintaktik xususiyatlariga tamoman yangi tomondan yondoshgani uchun o'z yangiliklariga va o'z qimmatiga ega.

O'zbek tilidagi sifatdoshlarning sintaksisiga bag'ishlangan navbatdagi dissertatsiya M.D. Shoxnazarovaga tegishlidir. Bu ishida u barcha shakllar bilan yasalgan sifatdoshlarning sintaktik xususiyatini taxlil etib berishga harakat qilgan. Bu muallif ham o'z ishida sifatdoshning ko'proq gapning qanday bo'laklari sifatlovchisi bo'lib kelishi haqida to'xtaydi va uning sifatlanmishini xarakterlaydi. Bu jihatlari bilan mazkur tadqiqot ishi Sh. Karimovning tadqiqot ishiga yaqin turadi. Shunga qaramay muallif Sh. Karimovning ishiga munosabat bildirmaydi va unga ilova ham keltirmaydi. M. D. Shoxnazarova yana sifatdoshning fe'lga xos boshqarish xususiyatini saqlab qolganligi, sintaktik qurilma uyushtira olishi kabilarni ham qayd etadi va shu bilan chegaralanib, sifatdoshli qurilmalar va ularning tarkibi haqida fikr bildirmaydi. Mazkur ishda sifatlovchi sifatidagi sifatdoshning sifatlanmishi asosiy predikatsiyaga tegishli bo'lak bo'lishi ko'rsatilgani holda, uning har ikki predikatsiya o'rtasidagi bog'lash vazifasini bajarishi yuzasidan munosabat bildirilmaydi. Shunga qaramay, M. Shoxnazarovaning o'zbek tilshunosligida sifatdosh haqidagi keyingi ishlar uchun turtki vazifasini o'tadi.

O'zbek tilidagi sifatdoshlar yuzasidan J. Muxtorov doktorlik dissertatsiyasini yoqlagan bo'lib, unda o'zbek tilidagi sifatdoshlarning shakllanishi, uning tarixiy taraqqiyoti yuzasidan fikr yuritilgan. Ish to'laligi bilan til tarixiga mansubdir. Uning hozirgi o'zbek tiliga oid sifatdoshlarni o'rganish taraqqiyotiga aloqasi yo'qligi sababli bu haqda dissertatsiyada to'xtashni joiz deb bilmadik.

Ma'lumki, sifatdoshli qurilmalar sodda gap tarkibiga kiritilib, uni murakkablashtirilgan sodda gapga aylantiradi. Ya'ni sodda gap polipredikativ holda tarkib topadi va bunda birdan ortiq predikatsiya bir sodda gap holda shakllanadi. Ko'rinadiki, gap mazmuni bilan sintaktik qurilishi o'rtasida nomutanosiblik yuzaga keladi.

Sifatdosh formalarining fe'llik xususiyati shundan iboratki, ular nisbat ma'nosini ifoda etadi.

O'zbek tilshunosligida ham sifatdosh fe'lining bir funksional shakli deb qaraladi. Gapda fe'llar, sifatlar va o'rni bilan otlar kabi semantik - grammatik xususiyatlarga ega bo'lgan fe'l formalari sifatdosh deb ataladi: *o'qigan, yozgan, o'qimagan, yozmagan, oqar, oqmas, o'tar, o'tmas, kelajak* kabi. Fe'llar ham, sifatlar ham, shuningdek, sonlar ham, umuman olganda predmetning belgisini bildiradi. Lekin bu turkumlarga oid so'zlar leksik - semantik jihatdan bir - biridan farqlanadi. Fe'llar predmetning harakat - holatini, sifatlar predmetning rangi, hajmi, mazasi, xususiyati va shu kabi belgilarni, sonlar esa predmetning soni, miqdorini bildiradi: **kelgan odam, yaxshi odam, uchta odam**.

Sifatdoshning leksik - semantik jihatdan sifat va son turkumiga oid so'zlardan farqi, uning harakat yoki holat ifodalashidir. Shunga ko'ra, sifatdosh fe'l (fe'l formasi) hisoblanadi [7, c. 17].

Predmetning harakat belgisini atributiv yo'l bilan ifodalash sifatdoshlarning asosiy xususiyatidir. Lekin sifatdosh formalarining vazifasi faqat shu bilan chegaralanmaydi.

O'zbek tilida sifatdoshlar juda ko'p va nemis tiliga qaraganda murakkabroqdir.

Sifatdoshning fe'llik xususiyati juda qadimgi davrlardan boshlangan. Qadimgi turkiy tildayoq uning fe'llashgan shakllarini ko'ramiz.

Sifatdosh:

- 1) jarayonni bildiradi, fe'l ham jarayonni bildiradi;
- 2) sifatdosh faqat fe'ldan hosil qilinadi, demak, fe'llikning o'z doirasida yuzaga keladigan hodisa;
- 3) sifatdosh o'zi yasalgan fe'l bilan ayni bir leksik ma'noni anglatadi (yangi leksik ma'no anglatilmas ekan, demak, yangi leksik birlik yangi turkum birligi yuzaga kelmaydi);

- 4) sifatdoshda unga asos bo'ladigan fe'lining o'timli - o'timsizlik xususiyati saqlanadi;
- 5) sifatdoshda unga asos bo'ladigan fe'lining darajasi saqlanadi;
- 6) sifatdoshda uning yasalishiga asos bo'ladigan fe'lining boshqaruv xususiyati, o'ziga hol bo'lakni bog'lash xususiyati bilan saqlanadi.

Yuqorida ta'kidlangan xususiyatlar sifatdoshning fe'llik belgilari deb keltiriladi. Aslida esa bular – sifatdosh fe'l ekanini, fe'lining bir shakli ekanini tasdiqlaydigan dalillar.

Quyidagilar sifatdoshning sifatlik belgilari deb keltiriladi:

1) sifat kabi predmetning belgisini bildiradi (lekin sifat predmetning doimiy belgisini bildirsa, sifatdosh vaqtincha belgisini bildiradi);

2) sifat kabi sifatlovchi vazifasida keladi;

3) sifat kabi sifatlanmish bilan son, kelishikda moslashib o'zgaradi;

4) sifat kabi turlanadi;

5) sifat kabi otlashib keladi. Bu vaqtda otga xos grammatik formalarni qabul qiladi;

Nemis tilida sifatdosh quyidagi fe'llik xususiyatlariga ega:

1) nisbiy zamon ma'nosi;

2) daraja;

3) boshqaruv;

Sifatdoshlar quyidagi sifatlik xususiyatiga ega:

1) Sifatdosh ham sifat kabi predmetning belgisini bildiradi;

2) Sifatdosh sifat kabi otlasha oladi.

Predmetning belgisini bildirishi, sifatlovchi vazifasida kelishi, turlanishi – bunday xususiyatlar sonlarga ham, otmoshlarning ayrim turlariga ham xos, lekin shu asosda ular sifat deb qaralmaydi; demak, bunday belgilar sifatdoshni alohida turkum deb ajratish uchun yetarli dalil bo'la olmaydi. Sifat bilan sifatdoshni haqiqatda yaqinlashtiradigan xususiyat - qisqa shaklning mavjudligi, lekin bu ham asli turkumlik belgisi bo'lmay, balki sintaktik vazifa (kesimlik vazifasi) talabi bilan yuzaga kelgan shakl.

Xullas, sifatdoshning fe'llik belgilari shu qadar salmoqli va sifatlik belgilari shu qadar umumiyki, hech qanday ikkilanmay sifatdoshni fe'lining bir shakli deb talqin etishni qo'llab - quvvatlaymiz.

Adabiyotlar:

1. Meshaninov I.I. Chlen predlozheniya i chasti rechi. – M.-L., 1978.
2. Vinogradov V.V. Russkiy yazik. – M., 1947.
3. Peshkovskiy A.M. Russkiy sintaksis v nauchnom osveshenii. – M., 1956.
4. Borovkov A.K. O'zbek tili grammatikasi. 1 kt. – T.: O'zpednashr, 1943.
5. Dmitriev N.K. Stroy tyurskix yazikov. – M.: IRL, 1962
6. Grammatika azerbaydjanskogo yazika. Pod. Red. M.SH. SHiraliyeva i E. V. Sevortyana. – Baku: Elim, 1971.
7. Umarxo'jayev M. Qiyosiy tipologiya masalalari. Samarqand: SamDChTI, 2006.

Шухратхон Имяминова
(Тошкент, Ўзбекистон)

ТИЛДА ФРАЗЕОЛОГИЗМЛАР ВА МАҚОЛ – МАТАЛЛАР МУНОСАБАТИ МАСАЛАСИ

Фразеологизмлар – халқ аср-асрлар мобайнида тил воситасида яратган тимсолий (образли) ифода ва тасвир воситаларидир. Шунинг учун ҳам тилни ва бадиий адабиётни фразеологизмларсиз тасаввур этиб бўлмайди.

Халқ яратган фразеологизмларни, шартли равишда, “қулоққа ёққан гаплар” деб ҳисоблаш мумкин. Чунки қулоққа ёқмаганида халқ уларни аср-асрлар асраб-авайлаб, тилдан тилга, дилдан дилга ўтказиб келмаган бўлар эди.

Тилшуносликда олимлар фразеологизмларни, келиб чиқишига кўра, иккига – оғзаки ва ёзма адабиёт намуналарига бўлишади. Мулложон Фозилов ёзма адабиёт намуналари бўлмиш фразеологизмларга бадиий, илмий, сиёсий асарлар ҳамда матбуотда пайдо бўлган идиома, ибора, матал ва мақолларни (ҳикматли сўзларни) қўшади [1, 3 б]. Бундан англашиладики, тилда, адабиётда ва оғзаки нутқда фразеологизмлардан унумли фойдаланилади ва янги-янги фразеологизмлар юзага келиши ҳам мумкин.

Албатта, фразеологизмларни, асосан, халқ яратади. Ёзма адабиёт намуналарида шоир, ёзувчи, драматурглар ҳам худди халқ фразеологизмларига ўхшаб кетадиган янги-янги, теша тегмаган ифодалар ишлатади. Улар шу ижодкорнинг топилмаси. Аммо кўп ишлатилаверса, ана шу ёзма адабиёт маҳсули бўлган ифодалар ҳам худди фразеологизм каби халқ ўртасида оммалашади ва истеъмолга кўчади. Кейинчалик, ҳатто, уни ким яратганининг ҳам унчалик аҳамияти бўлмай қолади. Тилшунослар, адабиётшунослар ва таржимонлар ифода излаётганда ана шу машҳур “қолип”лардан осонгина фойдаланиб кетаверади.

Фразеологизмлар тушунчасига мақол ҳам киради. Мақол – ҳамма халқда ҳам мавжуд. Мақоллар типологик жиҳатдан ҳамма халқда ҳам деярли бир хил қонуниятлар асосида яратилади. Шу билан бирга, ҳар бир халқнинг мақоли миллий, яъни ўзига хос хусусиятларга эга бўлади.

Ўзбек халқи лисоний-бадий меросида фразеологизмлар шунчалар кўпки, икки жилдлик “Ўзбек халқ мақоллари” [2] да мақоллар берилган бўлса, профессор Шавкат Раҳматулаевнинг “Ўзбек тилининг изоҳли фразеологик луғати”да [3] мақолдан бошқа фразеологик бирикмалар киритилган. Аммо бу икки манба тилимиздаги барча мақол ва фразеологизмларни қамраб олган, деб айта олмаимиз. Чунки бу икки тўпламга, асосан, ҳозирги пайтда ҳам фаол ишлатилаётган намуналар олинган, хобос. Ҳолбуки, минг йиллик ёзма адабиётимиз бор. Агар шу манбалардаги мақол ва фразеологизмлар ҳам алоҳида луғат қилинса, бу жиҳатдан ҳам халқимиз жуда катта бойликка эга экани аёнлашади.

Албатта, қадимги манбаларда учрайдиган мақол ва фразеологизмларни ўрганиш, луғат қилиш ишлари ҳам бошланган, айрим луғатлар ҳам чоп этилган. Масалан, тилшунос Эргаш Умаров Алишер Навоийнинг биргина “Хазойин ул-маоний”и асосида фразеологизмлар луғатини тузган [4] ва бу жараён давом этиб келмоқда.

Модомики, фразеологизмлар тилнинг бойлиги, уларда бадийлик кучли бўлиб, фикрни таъсирчан ифодалашда жуда қўл келар экан, нутқда ва тилда улардан унумли фойдаланиш – табиий. Модомики, ёзма матнларда ва оғзаки нутқда фразеологизмлар кўп учрар экан, уларни илмий ўрганиш ҳамиша долзарб масала бўлиб қолаверади.

Фразеологизмлар тушунчасига қуйидагилар киради:

- ибора;
- матал;
- мақол.

Бу фразеологик бирикларнинг ҳар бири ўзига хосликларга эга. Тилшуносликда буларга таърифлар берилган, уларнинг ўхшаш ва фарқли тарафлари ўрганилган. Масалан, Шавкат Раҳматуллаев ибора ҳақида қуйидагиларни ёзади: *“Ибора йирик тил бирлиги бўлиб, камида иккита мустақил сўздан (лексемадан) таркиб топади. Шунга кўра, “иборанинг ифода плани” деб сўзлар (лексемалар), шулар таркибидаги тил бириклари кўзда тутилади. Таркибли морфеманинг, лексеманинг маъноси одатда уни ташкил қилувчи тил бирикларига хос маъноларнинг йиғиндиси сифатида гавдаланади, қисмлар маъноси асосида бутуннинг маъноси тушунилади. Ибора ҳам – таркибли тил бирлиги, лекин унинг маъноси таркибидаги лексемаларга хос маъноларнинг оддий йиғиндисига тенг бўлмайди”* [5, 14 б].

XIX асрнинг улкан рус тили тадқиқотчиси В. Даль матал билан мақолни ўзаро қиёслаб, шундай деган: *“Матал – халқнинг таърифича, ғунча, мақол эса – мева; бу таъриф – жуда ҳам тўғри”* [6, 15 б].

М. А. Рибникованинг фикрича, мақол тўлиқ, тугал мазмун англатувчи гап бўлса, матал кўчма маъно ифодаловчи ибора, у мақолнинг ярмидир [7, 15 б].

Шундай қилиб мақол ва маталларда, нақл ва барқарор ибораларда халқнинг ҳаётий муаммолари – меҳнат-машаққати, ғам-андуҳи, расм русумлари – ҳамма-ҳаммаси кўзгудагидек акс этиб туради. Халқнинг тил бойлиги – унинг бўёқдор, сержило лексикасининг, фразеология қатламининг бойлиги билан ҳам ўлчанади.

Турли тилларда гаплашувчи халқларда шакл ва мазмун жиҳатидан бир-бирига жуда ўхшаш, бир-бирига мос тушадиган мақол-маталлар учрайди. Бу ҳақида фикр юритишдан олдин тилшуносликнинг фразеологизм йўналиши, у ўрганадиган тил бириклари, уларнинг турлари ва ўзаро фарқлари хусусида сўз юритиш зарурдир. Ўзбекистон Миллий энциклопедиясида фразеология хусусида батафсил маълумот берилган. Унда ёзилишича, юнонча *phrasis* яъни ифода, ибора каби маъноларни англатувчи сўздан келиб чиққан соҳа тилнинг фразеологик таркибини унинг ҳозирги ҳолатида ва тарихий тараққиётида текширувчи бўлими, қолаверса, муайян тилдаги фразеологизмлар мажмуи ҳамдир.

Идиома-фразеологизмлар, фразеологик бирикмалар ва барқарор жумлалар (мақол, маталлар, гапга тенг бошқа фразеологизмлар) ўртасидаги муайян тафовутларга қараб кўплаб тадқиқотчилар фразеологияни 2 хил: тор ва кенг маънода тушунадилар. Уни кенг маънода тушунадиган бўлсак, мақол ва маталлар, фольклорга хос барқарор жумлалар, баъзи мулоқот шакллари ҳам киритилади. Асрлар давомида шаклланган фразеологизмлар оғзаки нутқда, бадий адабиётда ҳамда публицистикада ўткир, таъсирчан тасвирий восита сифатида кенг қўлланади. Ёзувчилар ўз асарларида фразеологизмлардан унумли фойдаланиш билан бирга мавжуд фразеологизмларни асар руҳига мослаган ҳолда қисман ўзгартирадилар, шу йўл билан янги иборалар яратадилар.

Турли хусусиятларга эга бўлган фразеологизмлар мажмуи тилнинг фразеологик қатламини ташкил этади. Тилнинг фразеологик қатлами эса доимий равишда янги фразеологизмлар билан бойиб боради ва халқнинг маданий-тарихий тажрибасини, шунингдек, қонуналарини акс эттиради. Фразеологизмларни ўрганиш ва тасниф қилиш билан тилшуносликнинг фразеология бўлими шуғулланади.

Халқнинг нутқида фаол ишлатиладиган, асрлар ўтсада, инсоният хотирасидан кўчмай келаётган мақол, матал, иборалар табиийки, халқнинг орзу-истаклари, ўй-хаёллари акс этган материалларда ҳам намоён бўлади. Уларни батафсил таҳлил этиш, баҳолашдан олдин фразеологизмларнинг турларини аниқ ажратиб олиш мақсадга мувофиқдир. Ўзбек олимлари ичида Ғайбулла Саломовнинг 1966 йили нашрдан чиққан “Тил ва таржима” монографиясида фразеологизмларнинг таржимаси хусусида сўз юритилар экан, мақол, матал ва ибораларнинг ўзига хос хусусиятлари ҳақида ҳам батафсил маълумот берилган. Жумладан, Ғ.Саломов мақоллар ҳақида шундай ёзади: *“Мақол – халқ ақл-идрокининг маҳсули, унинг ҳукми, кўп асрлик тажрибалари мажмуи, турмушдаги турли воқеа-ҳодисаларга муносабатининг ифодасидир. Мақол кундалик ҳаётда, кишиларнинг бир-бирлари билан муомалада бўлиши жараёнида*

туғилади. Халқ мақоли – халқнинг мулкидир. Мақол қайғуси – халқ қайғуси, мақол ғазаби – халқ ғазаби, мақол кулеуси – халқ қайғуси, ва мақол кинояси – халқ кинояси демакдир» [8, 256 б].

Дарҳақиқат, мақоллар борки, “ширин” – панд-насихат қилади, ақл ўргатади, мард ва ботир бўлишга даъват этади; “аччиқ” – айбингизни дангал юзингизга айтади, порахўр, муттаҳам, ёлғончи, ўғри, лўттивоз, икки юзламачи, хушомадгўй, лаганбардор, қаллоб одамларнинг таъзирини беради; аччиқ, алам қилдирадиган сўзлар билан пичинг қилади, араз ва киноя аралаш боплаб адаб беради.

Халқимиз “Сўз кўрки – мақол”, – деб бежиз айтмаган, албатта. Чунки мақол – халқнинг аср-асрлар мобайнида сайқаллана-сайқаллана, энг маъқул ва мақбул шаклга келган ифода тури. Шунинг учун адабий жанрлар ичида тил ва услуб жиҳатидан мақолдан пухта-пишиқроқ бир тур йўқ. Бу жанрда сўзлар нафақат айтилмоқчи бўлган фикрни баён қилади, балки, мақолни эшитган, ё ўқиган одамни ўйлантиради, ҳиссиётига таъсир қилади. Баъзида мақолларига қараб шу халқ тилининг куч-қувватига баҳо бериш мумкин.

Бу жиҳатдан ўзбек халқ мақоллари ҳам ҳеч бир халқ мақолларидан қолишмайди. Бу фикрни мазкур ифода турининг биздаги миқдорига қараб ҳам, сифатига қараб ҳам баралла айтиш мумкин.

Фразеологизмлар, хусусан, мақолларсиз нутқ йўқ. Ҳар биримиз гапимизнинг янада таъсирчанроқ чиқишини ўйлаб, иложи борича, нутқимизни мақол билан безаймиз. Олимларнинг фикрича: “Мутахассислар ҳисоб-китобига қараганда, ҳар бир кишининг нутқида 80 тагача мақол бор экан. Буни биз билмаймиз, чунки у хотирамизда. Сўралганда, 80 та мақолни кетма-кет ҳеч ҳам айтиб беролмаслигимиз мумкин. Аммо фаолиятимиз давомида уни турли муносабатлар билан ишлатамизу, қўллаймиз” [9, 40 б].

Мақол – халқ оғзаки ижоди маҳсули. Аммо мингйиллик ёзма адабиётимиз намуналарини ҳам мақолларсиз тасаввур қилиш қийин.

Аслида, ўзбек халқ мақолларини ёзиб олиб, тўплаш кейинроқ бошланган. Бу ҳақда “Ўзбек халқ мақоллари” икки жилдлигида шундай маълумот берилади: “Ўзбек халқ мақолларини тўплаш ва уларга муайян бир тартиб бериш ишлари XIX асрнинг иккинчи ярмидан бошланган эди. Ҳ. Вамбери (1867) ва Н.П. Остроумов (1895) тўплаб, нашр этган мақоллар ана шу жумлага киради. Аммо халқ оғзаки ижоди асарларини, жумладан, мақолларни ҳақиқий равишда тўплаш ва нашр этиш ишлари собиқ Иттифоқ даврида бошланди. Натижада бирин-кетин Б. Раҳмонов (1924), Ш. Жўраев (1926), Б. Каримов (1939), Ш. Ризаев, Ў. Азимов, Ў. Холматов (1941), Ҳ. Зарифов (1947), М. Афзалов, С. Иброҳимов, С. Худойберганов (1958, 1960, 1965, 1978), Р. Жуманиёзов (1964, 1967, 1970), Э. Сиддиқов (1976, 1986), Б. Саримсоқов, И. Ҳаққулов, А. Мусоқулов, Р. Зарифов (1978), Б. Саримсоқов, А. Мусоқулов, М. Мадраҳимова (1981, 1984) каби фольклоршунослар, фан ва маданият арбоблари томонидан тузилган турли характердаги ва турли ҳажмдаги мақол тўплamlари нашр этилди” [10, 40 б].

Тилшуносликда қайд этилганидек: “Мақолга адабий нуқтаи назардан қизиқиш, асар бадиийлигини ошириш ва бадиий тил равонлигини таъминлаш учун ундан фойдаланиш ҳамма замон сўз санъаткорларининг доим диққат марказида бўлган. Юсуф Хос Ҳожиб, Рабғузий, Қутб Хоразмий, Атойи, Лутфий, Саккокий, Алишер Навоий, Муҳаммад Солиҳ, Мажлисий, Абулғози, Турди, Гулханий, Мунис, Нодира, Муқимий, Фурқат, Аваз, Ҳамза ва бошқаларнинг асарлари синчиклаб ўрганилса, улар таркибида қанчадан-қанча мақоллар баъзан айнан, баъзан ўзгарган ҳолда мавжудлигига қаноат ҳосил қиламиз. Мақолга махсус, агар таъбир жоиз бўлса, фольклористик нуқтаи назардан, гарчи у эпизодик характерда бўлса-да, муносабатда бўлинган ҳолларга ҳам дуч келамиз” [11, 7 б].

Тарихга назар ташлайдиган бўлсак, ўзбек халқ мақолларини илк бор тўплаган олим – Маҳмуд Кошғарий. Мутахассисларнинг аниқлашича, унинг XI асрда яратилган тилшуносликка оид буюк асари – “Девону луғотит турк”да турли муносабатлар билан туркий халқлар орасида кенг тарқалган 400 га яқин мақол ва матал келтирилган. Бу тил бойлиқларининг кўпчилиги бугун ҳам ишлатилапти. Фақат айримлари баъзи ўзгаришларга учраган, холос.

Адабиётлар:

1. Фозилов М. Фарҳанги зарбулмасал, мақол ва афоризмҳои тоиқию форс. Душанбе: Нашриёти “Ирфон”. 1975.
2. Ўзбек халқ мақоллари. Икки жилдлик. Т.: “Фан” нашриёти”. 1-жилд. 1987. 2-жилд. 1988.
3. Раҳматуллаев Ш. Ўзбек тилининг изоҳли фразеологик луғати. Т.: “Ўқитувчи” нашриёти. 1978.
4. Умаров Э. Фразеологический словарь “Хазойин ул-маоний” Алишера Навои. Т.: “Фан”, 1971.
5. Раҳматуллаев Ш. Ўзбек тилининг изоҳли фразеологик луғати. Т.: “Ўқитувчи” нашриёти. 1978.
6. Даль В. Напутное//Пословицы русского народа. М.: 1957. Ўзбек халқ мақоллари. Икки жилдлик. 1-жилд. Т.: “Фан”, 1987..
7. Рыбникова М. А. Русские пословицы пословицы и поговорки. М.: 1961. Ўзбек халқ мақоллари. Икки жилдлик. 1-жилд. Т.: “Фан”, 1987.
8. Саломов Ф. Тил ва таржима. Т.: “Фан” нашриёти. 1966.
9. Ўзбек халқ мақоллари. Икки жилдлик. 1-жилд. Т.: “Фан” нашриёти. 1987.
10. Ўзбек халқ мақоллари. Икки томлик. 1-том. Т.: “Фан” нашриёти. 1987.

ГОЛОВНІ ПАРАМЕТРИ ТА ТИПОЛОГІЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ДИСКУРСУ У СФЕРІ ПАБЛІК РІЛЕЙШНЗ

У статті виділено PR (англ. public relations, скор. PR)-дискурс, подано різні підходи до його визначення, встановлено місце дискурсу у сфері публік рілейшнз стосовно інших видів дискурсу та подано стислу характеристику його головних параметрів та типологічних ознак.

Дослідження різних видів дискурсу внаслідок розширення сфери лінгвістичних, соціальних і гуманітарних наук набуває все більшої актуальності. Метою цієї статті є виявлення основних підходів до визначення змістового наповнення поняття дискурсу в дослідженнях публік рілейшнз, а також виокремлення специфіки його трактування в науці, що вивчає PR.

PR-дискурс дедалі більше популяризується та глобалізується в результаті загальної тенденції до інтеграції гуманітарних досліджень та посилення міждисциплінарних зв'язків [1, с. 116]. Зростання ролі комунікації у сучасному суспільстві, а також підвищення значення спілкування в діяльності маркетингових та бізнес-компаній зумовлює важливість дискурсного підходу до аналізу PR-стратегій.

У монографіях вітчизняних авторів, підручниках і статтях, які так чи інакше торкаються питання публічної комунікації, політичних технологій і власне PR, можна виявити значне розмаїття і розбіжності в написанні, побудові вербальних конструкцій, формулюванні визначень PR [1, с. 256]. PR має риси повсякденної комунікації (особистісної, діалогічної, усної) та масової (неособистісна, монологічна, технічна), оскільки в ній розглядаються об'єкти, з якими мовець має безпосередні стосунки, але яка спирається на закони спілкування з масовою аудиторією [3, с. 26]. Проблема визначення поняття PR досить складна тому, що:

- по-перше, існує багато підходів та тлумачень цього феномену;
- по-друге, метод PR розглядається досить часто як інформаційний вплив на громадськість для досягнення певної мети [1, с. 240].

PR-дискурс можна розглядати як один зі структурних елементів загального феномену “дискурс”. Безпосередньо витоки теорії дискурсу і методів його аналізу слід вбачати в дослідженнях мовного вжитку (нім. школа П. Хартмана, П. Вундерліха та ін.), у соціолінгвістичному аналізі комунікації (американська школа Е. Щеглова, Г. Закса та ін.), логіко-семіотичному описі різних видів тексту – політичного, дидактичного, оповідного – французький постструктуралізм (семіотичні дослідження в лінгвістиці – А. Греймас, Є. Ландовський та ін.), у моделюванні породження мовлення в когнітивній психології, описі етнографії комунікації, в антропологічних дослідженнях [5, с. 54]. З кінця 80-х рр. XX ст. увага лінгвістів зосередилася на з'ясуванні комунікативної природи дискурсу. Дослідженням дискурсу займалися такі науковці, як Н. Арутюнова, Ю. Степанов, О. Кубрякова, В. Демьянков, Е. Шейгал, В. Карасик та інші [9, с. 23].

Хоча термін “дискурс” став ключовим у багатьох наукових дослідженнях з різних галузей гуманітарного знання, досі не існує єдиного чіткого визначення, яке відобразило б усю складність і багатоплановість цього феномену [2, с. 36]. Ф. С. Бацевич у праці “Основи комунікативної лінгвістики” пропонує таке визначення: “Дискурс – тип комунікативної діяльності, інтерактивне явище, мовленнєвий потік, що має різні форми вияву (усну, писемну, паралінгвальну), відбувається у межах конкретного каналу спілкування, регулюється стратегіями і тактиками учасників; синтез когнітивних, мовних і позамовних (соціальних, психічних, психологічних тощо) чинників, які визначаються конкретним колом “форм життя”, залежних від тематики спілкування, має своїм результатом формування різноманітних мовленнєвих жанрів” [2, с. 138].

Дискурс у сфері публік рілейшнз (ПР) – відносно новий тип дискурсу, спрямований на встановлення зв'язків між інституціями, партіями, окремими політиками тощо і суспільством загалом. Такі зв'язки роблять діяльність організації, політика прозорішою, зрозумілою решті суспільства. А. В. Олянич виділяє різні підходи до визначення PR-дискурсу. З позиції семіотичного підходу PR-дискурс – динамічно активна знакова система, яка формує єдине смислове поле в комунікативному просторі між організацією та групами громадськості [8, с. 244].

PR-дискурс, як будь-яка система норм і правил комунікативної взаємодії, виникає в системі соціокультурного обміну, презентуючи своє соціокультурне наповнення. Норми, які виникають у процесі соціокультурного обміну та взаємодії, по суті, формують площину дискурсу, інституціоналізуючись у вигляді тексту і таким чином впливаючи на соціальну свідомість та соціальні норми, які формуються в результаті соціальної взаємодії у певній соціальній реальності. Визначальною для комунікацій публік рілейшнз є наявність конкретної комунікативної мети та комунікативних намірів суб'єкта, що зумовлюють вибір вербальних і невербальних засобів їхньої реалізації у текстах як продуктах дискурсивної діяльності [6, с. 118].

PR-дискурс як суспільна комунікація передбачає не тільки утилітарні, комерційні, а й соціально-етично значущі цілі (суспільні блага у вигляді консолідації громадян навколо соціальних цінностей, таких як турбота про близьких, суспільна увага, соціальна відповідальність, благодійність) [5, с. 79]. Із вищезазначеного випливає мета PR – узгодження суб'єкта з його громадськістю, тобто встановлення

рівноправного двостороннього спілкування для виявлення уявлень чи інтересів обох учасників взаємодії та досягнення взаєморозуміння, заснованого на правді, знанні і повній поінформованості.

Дискурс у сфері публік релейшнз можна справедливо назвати складним типом дискурсу, гібридною субстанцією, яка характеризується інтеграцією ознак різних типів дискурсу, а саме: медіадискурсу, рекламного дискурсу та маркетингового дискурсу, і реалізується на їх перетині.

- PR-дискурс пов'язаний з тією чи іншою комунікативною стратегією чи інтенцією;
- PR-дискурс – це репрезентація смислів, ідей, образів, ціннісних орієнтацій тощо, що дає змогу говорити про наявність певного інтерфейса цього дискурсу;
- У PR-дискурсі, як і у будь-якому дискурсі, є не тільки видимий, але і невидимий план, до якого відносяться контексти, підґрунтя, потенціали;
- PR-дискурс несе в собі певний емоційно-енергетичний заряд, має соціальну і психологічну енергію;
- PR-дискурс включений у широкий простір культурно-історичних комунікацій, що охоплюють діалог різних поколінь [10, с. 300].

Головною метою PR-дискурсу є “створення позитивного іміджу інституції чи окремого політичного діяча, формування зовнішнього та внутрішнього соціально-політико-психологічного середовища, сприятливого для успіху цієї інституції чи цього діяча” [1, с. 14]. Тобто, можна стверджувати, що PR – це специфічна комунікативна практика, націлена на встановлення взаєморозуміння та доброзичливих, довірливих відносин між учасниками цієї комунікації та покращення репутації суб'єкта PR.

Цінності дискурсу у сфері публік релейшнз розкриваються у його ключових концептах (довіра, вплив, переконання, взаєморозуміння, толерантність, успіх). Вони зводяться до усвідомлення тісного зв'язку між людиною, культурою та суспільством.

Стратегії дискурсу у сфері публік релейшнз реалізовано в його жанрах. О. Д. Кривоносів пропонує класифікувати PR-тексти на первинні (прес-реліз, бекграундер, лист запитань-відповідей, факт-лист, байлайнер тощо) та комбіновані, медіатексти і суміжні PR-тексти (прес-кіт, буклет, брошура, нюзлеттер, іміджева стаття, іміджеве інтерв'ю, кейс-сторі, слоган, резюме, прес-ревію) [6, с. 117].

На думку С. Пономарьова, в PR-дискурсі можна виділити три групи текстів залежно від цільової аудиторії: матеріали для ЗМІ, тексти для корпоративних комунікацій та тексти для поширення в масовій аудиторії. Крім вищезазначених текстових форм у сфері публік релейшнз, поданих О. Д. Кривоносим, він розглядає корпоративні газети і журнали, корпоративний бюлетень, позиційні заяви, фічер, підготовлені публікації, оглядові та аналітичні статті, річний звіт [3].

Форми і методи вираження інформації у PR-дискурсі зумовлені дискурсивними особливостями, які притаманні дискурсу у сфері публік релейшнз взагалі та його видам і підвидам зокрема. О. Ф. і В. М. Русакови подають таку типологію PR-дискурсу: залежно від галузевої структури публік релейшнз виділяють дискурси PR-іміджування, PR-брендінгу, корпоративної культури, медіа-релейшнз, державних та громадських PR-структур та PR-компаній; залежно від застосування конкретних технологій – дискурси фірмового стилю, репутаційного менеджменту тощо. Вчені вважають цілком правомірним говорити про такі підвиди дискурсу у сфері публік релейшнз, як дискурс реклами, телевізійний дискурс, дискурс преси та дискурс маркетингу [9, с. 104].

Функціями PR-дискурсу, за твердженням О. Русакової та В. Русакова, є: 1) “функція формування суспільних відносин та 2) функція дизайну ментальних структур громадської свідомості відповідно до поставлених стратегічних цілей PR-комунікації” [9, с. 121]. Матеріалом для дискурс-аналізу мови PR можуть слугувати зразки текстів і повідомлень, певні документи і дані, такі як промови директорів фірм, прес-релізи, повідомлення, рекламні тексти [7, с. 96].

Отже, публік релейшнз – це організація руху інформації, спрямована на формування комунікативного простору сучасного суспільства поряд з теорією переговорів, пропагандою, рекламою, маркетингом, лобізмом тощо. Дискурсний підхід до дослідження PR-комунікацій сприятиме глибшому осягненню зв'язку між людиною, культурою та суспільством, створить нові можливості у вивченні й оптимізації комунікативних процесів у межах і поза межами публік релейшнз.

Література:

1. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики: Підручник / Ф. С. Бацевич. – К.: Видавничий центр “Академія”, 2004. – 344 с.
2. Блэк С. Паблік рилейшнз. Что это такое? / С. Блэк. – М.: Новости, 1990. – 216 с.
3. Богоявленский А.Е. Типы текстов публік рилейшнз и носители PR-сообщений [Электронный ресурс] / А.Е. Богоявленский // Вестник ВГУ. Сер.: Филология. Журналистика. – 2004. – № 1. – С. 24–35. – Режим доступа: http://www.vestnik.vsu.ru/content/phylog/2004/01/toc_ru.asp.
4. Каліщук Д. М. До проблеми типології дискурсу / Д. М. Каліщук // Науковий вісник Волинського нац. ун-ту ім Лесі Українки. Серія: Філологічні науки. – 2007. – №4. – С. 50-52.
5. Катлип С.М. Паблік рилейшнз. Теория и практика // С.М. Катлип, А.Х. Сентер, Г.М. Брум / [пер. с англ]. – М.: Вильямс, 2000. – 624 с.
6. Мантуло Н.Б. PR-дискурс як система вираження інформації: жанровий аспект / Н.Б. Мантуло // Держава та регіони. Серія: Соціальні комунікації. – 2010. – №1. – С. 116-120.
7. Мойсеев В. А. Паблік рилейшнз [Текст] / В. А. Мойсеев. – К.: Академвидав, 2007. – 224 с.
8. Олянич А. В. Презентационная теория дискурса / А. В. Олянич. – М.: Гнозис, 2007. – 408 с.

9. Русакова О.Ф. PR-Дискурс: Теоретико-методологический анализ [Электронный ресурс] // О.Ф. Русакова, В.М. Русаков. – Екатеринбург: УрО РАН, Институт международных связей, 2008. – 340 с. – Режим доступа: http://www.madipi.ru/index.php?option=com_content&view=article&id=27%3Aр...
10. Шишкина М. А. Паблик рилейшнз в системе социального управления / М. А. Шишкина. – СПб.: Изд-во Санктпетерб. ун-та, 1999. – 444 с.

Науковий керівник:

кандидат філологічних наук, професор Коляда Єліна Калениківна.

**Анастасія Матрос
(Запорозьє, Україна)**

НАЦИОНАЛЬНЫЕ ОСОБЕННОСТИ ИЗОБРАЖЕНИЯ ДВОЕМИРИЯ В РУССКОЙ РОМАНТИЧЕСКОЙ НОВЕЛЛЕ ПЕРВОЙ ПОЛОВИНЫ XIX ВЕКА. (НА ПРИМЕРЕ ПРОИЗВЕДЕНИЯ «СТРАШНОЕ ГАДАНИЕ» БЕСТУЖЕВА-МАРЛИНСКОГО)

Александр Александрович Бестужева-Марлинский, приобрёл славу отнюдь не благодаря писательской деятельности, но критике. Свои литературно-критические взгляды он излагал в журналах «Сын отечества», «Невский зритель», «Соревнователь просвещения», «Благонамеренный» и др.

Бестужев считал, что литература это «отрасль философии» и поэтому призывал литераторов к идейности и социальной актуальности создаваемых текстов. Он отстаивал народно-героическую литературу, критиковал подражание чужеземным произведениям, приветствовал свободу творчества, и оригинальную, национально-самобытную литературу. Будучи декабристом, он остался верен романтической традиции, в своём художественном творчестве соблюдал «стиль и приёмы, очень близко напоминающие немецкий *Sturm und Drang* 70-х годов прошлого столетия и «неистовую» французскую беллетристику школы В.Гюго (которым Марлинский всего больше увлекался)» [1, с. 253—257].

Рассматриваемая нами новелла «Страшное гадание», как нельзя точно пропитана романтическим духом. Здесь и мечущийся, необузданный, страстный романтический герой, и фантастика, и конфликт с внешним миром, неверие в возможность идеала, но надежда на его существование, и вытекающее из всего вышеперечисленного двоемирие.

Один мир представлен высшим светом. Люди, обитающие там — холодны, неискренни, меркантильны, их чувства — игра, их цель — статус в обществе.

Другой мир — способ уйти от реальной действительности в страну фантастики и иллюзий. Осуществляется это в произведении благодаря восприятию национального быта, обычаев, нравов, психологии и фольклора. Так М. Васильев (исследователь творчества писателя), справедливо назвал «Страшное гадание»: «целой энциклопедией народной русской демонологии и святочной обрядности... На фоне реально-бытовой картины новогодних посиделок, — замечает он, — перед читателем проходит весь малый Олимп русской мифологии: русалки, оборотни, лешие, домовые, черти, мертвецы и привидения. И все эти образы носят строго выдержанный характер народных о них представлений. Видно тонкое знание автором народных верований» [цит по:2]

Этнографическимотивы у Бестужева — Марлинского опозитизированы, а быт эстетизирован (приём эстетизации быта, характерный ещё для Гофмана). Чтобы создать романтический мир русского крестьянства автор вносит в произведение много ценных сведений о нём — например, детали национальной одежды: «...девки в заячьих шубах, крытых яркою китайкою...» [4, с. 34], «Ряды молодиц в низаных киках, в кокошниках и красных девушек в повязках разноцветных, с длинными косами, в которые вплетены были треугольные подкосники с подвесками или златошвейные ленты...» [4, с. 34], «Молодцы в пестрядинных или ситцевых рубашках с косыми галунными воротками и в суконных кафтанах...» [4, с. 34]; детали народных посиделок: игра на балалайке, песни, шутки, лежанье на печи, споры ит.д.; христианские верования, тесно переплетённые с народной демонологией: «Черный ангел, или, по-книжному, так сказать, Ефиоп, всегда у каждого человека за левым плечом стоит да не смигнувши сторожит, как бы натолкнуть на грех...» [4, с. 39], «молодицы...сидели по лавкам очень тесно, чтоб не дать между собою места лукавому — разумеется, духу, а не человеку...» [4, с. 35], «...Ведь канун-то Нового года чертям сенокос...» [4, с. 36], «Спроси-ка у Оришки: хорош ли чертов свадебный поезд, какой она вчера видела, глядясь за овинами на месяц в зеркало? Едут, свищут, гаркают... словно живьем воочьюсовершаются...один бесенок оборотился горенским Старостиним сыном Афонькой да одно знай, пристаёт: сядь да сядь в сани. Из круга, зная, выманивает. Хорошо, что у ней ум чуть но с косу, так отнекалась» [4, с. 36].

Невероятно красочно и подробно описаны новогодние гадания: «Накрыв блюдом чашу, в которой лежали кусочки с наговорным хлебом, уголья, ... и перстни да кольца девушек, все принялись за подблюдные песни, эту лотерею судьбы и ее приговоров. Звучным напевам вторили в лад потрясаемые жеребьи в чаше...» [4, с. 34], «Петух, пущенный в круг, по обводу которого насыпаны были именные кучки овса и ячменя с зарытыми в них кольцами, удостоив из которой-нибудь клюнуть, возвещал неминуемую свадьбу для гадателя или загадчицы... » [4, с. 35].

Сюжет произведения напоминает жанр русского фольклора —быличку («рассказ героя о встрече с «нечистой силой» [3, с. 17]). Кроме этого само по себе повествование пестрит быличками, при изображении мира русского крестьянства, таким образом, наполняя этот мир фантастическими элементами, таинственностью и загадочностью.

В сознании романтического героя «скука городских балов» сравнивается с «крестьянскими посиделками». Однако таинственный гость (обладающий двойственной природой и, как позже выясняется, представитель нечистой силы) развенчивает ту невинность, беззаботность и весёлость, которая так привлекает героя-повествователя в идиллической картине крестьянского быта: *«Невинности давно уж нету в помине нигде, Горожане говорят, что она полевой цветок, крестьяне указывают на зеркальные стекла, будто она сидит за ними, в позолоченной клетке; между тем как она схоронена в староверских книгах, которым для того только верят, чтоб побранить наше время. А веселость, сударь? Я, пожалуй, оживлю вам для потехи эту обезьяну, называемую вами веселостью. Штоф сладкой водки парням, дюжину пряников молодлицам и пары три аршин тесемок девушкам - вот мужицкий рай; надолго ли?»* [4, с. 39]. Принесши то, о чём упоминал из своих саней, странный гость нарушает ту кажущуюся незыблемость идиллии (охмелевшие крестьяне начали браниться между собой, упрекать один другого романтический мирок превращается в склоки, драки и ругань).

«Чудный незнакомец», довольный собой поглядывал на эту картину с иронией, а потом произнёс: *«Вот люди!»* [4, с. 40]. Этими словами раскрывается глубокая мораль, которую позже понял рассказчик: *«как в городах и селах, во всех состояниях и возрастах подобны пороки людские; они равняют бедных и богатых глупостию; различны погрешушки, за которыми кидаются они, но ребячество одинаково...»* [4, с. 40].

Изначально «странный гость» показаллицо пороков на других людях, позжепозволилглавному герою испытать всё это на себе, путём «страшного гадания».

Страшное гадание представляло собой гадание на воловьей шкуре, которое ранеебыло очень популярно в России. Однако сам автор упоминает, что *«...в примечаниях к «Красавице озера» ("Ladyofthelake") Вальтер Скотт приводит письмо одного шотландского офицера, который гадал точно таким образом...»* [4, с. 41] (Известно, что Вальтер Скотт считался знатоком гаданий на своей родине в Шотландии, а Бестужев-Марлинский следовал в своём творчестве традициям Скотта. Однако, это не значит, что на создание народного фантастического в «Страшном гадании» оказал влияние западноевропейский романтик, а свидетельствует лишь о трансформации обряда некогда общего для языческих племён Европы).

Возвращаясь к сути всего того, что пришлось пережить главному герою не то, во сне, не то наяву, не то в бреду (обольщение и похищение замужней женщины, позор и разрыв супружеской пары, обман и убийство мужа Полины и поездка через озеро с самим лукавым, который, до поры, прятался под личиной «неизвестного гостя»), отметим, что все события, которые приключились в фантазии рассказчика, призваны были образумить «безумного влюблённого».

«Сказка ложь, да в ней намёк» —в анализируемом нами произведении, наверх поднимаются нормы морали. Марлинский выступает строгим судьёй человеческих пороков, средоточием которых, в первую очередь, считает светское общество. Конфликт между двумя мирами создаётся с поучительной целью, что не свойственно было немецкому романтизму, зато точно определяло русский характер.

Литература:

1. Бестужев Александр Александрович // Русские писатели, 1800—1917: биографический словарь в 2-х томах. / Под ред. Тоддеса Е.А. — М.: Просвещение, 1989. — Т. 1. — 527 с.
2. О романтизме А. Марлинского. [Электронный ресурс]: portalus.ru. — Режим доступа: http://www.portalus.ru/modules/travelling/print.php?subaction=showfull&id=1295876209&archive=1295896527&start_from=&ucat=&
3. Словарь литературоведческих терминов / Под.ред. С. П. Белокуровой. — М.: Паритет, 2005. — 320 с.
4. Страшное гадание. / Сост., Ю. М. Медведева. — М.: Русская книга, 1997 – 448 с. (21-47)

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ

- Imyaminova Shuhratxon Salijanovna** – filologiya fanlari nomzodi, dotsent, Tashkent, O'zbekiston.
- Kaleshova Meirgul Myrzalykyzy** – Master`s Degree student of philological faculty, General linguistics and translation studies Department, L.N. Gumilyov Eurasian National Universty Astana, Kazakhstan.
- Łukasz Zima** - magister, doktorant, Uniwersytet Pedagogiczny im. KEN w Krakowie.
- Rashidova Shohista** – 2nd-year student, Namangan State University, Namangan, Uzbekistan.
- Sarimsakova Dilafruz Muhamadjonovna** – English teacher, Namangan State University, Namangan, Uzbekistan.
- Viktoriya Herasymenko** – Magister, doktorant, Uniwersytet Pedagogiczny im. KEN w Krakowie.
- Алиева Шахсанам Магеррамовна** – инспектор деканата I международного факультета, магистр филологии, Запорожский государственный медицинский университет
- Андреева Ольга Юрьевна** – преподаватель, Запорожский государственный медицинский университет, г. Запорожье, Украина.
- Аужанова Назгуль Бектурсуновна** – профессор, Жетысуский государственный университет им. И. Жансугурова, г. Талдыкорган, Казахстан.
- Баленко Людмила Миколаївна** – викладач медичної генетики вищої кваліфікаційної категорії, викладач-методист, методист, Олександрійське медичне училище, м. Олександрія, Україна.
- Бекмуратова Шахноза Азаматовна** – преподаватель кафедры иностранных языков Ташкентского Технического университета имени Абу Райхон Беруний, г. Ташкент, Узбекситан.
- Белякова Ольга Володимирівна** - старший викладач, ДВНЗ «Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана», м. Київ, Україна.
- Бижунова Ольга Викторовна** – слушатель ИПК и ПК УО «Гомельский государственный университет им. Ф. Скорины», специальность «Практическая психология», заочная форма обучения, д. Бабичи, Республика Беларусь.
- Бияшев Биржан Кадырович** – доктор ветеринарных наук, профессор, Казахский национальный аграрный университет, г. Алматы, Казахстан.
- Бияшев Кадыр Бияшевич** – доктор ветеринарных наук, профессор, Казахский национальный аграрный университет, г. Алматы, Казахстан.
- Білик Людмила Іванівна** – д.пед.н., професор кафедри загальної екології, педагогіки та психології, Черкаський державний технологічний університет, м. Черкаси, Україна.
- Богушевский Владимир Святославович** – профессор, д.т.н., профессор, НТУУ «Киевский политехнический институт им. И. Сикорского», г. Киев, Украина.
- Боєва Світлана Юрїївна** – доцент, кандидат історичних наук, НТУУ «КПІ ім. І. Сікорського», м. Київ, Україна.
- Бондаренко Аліна Володимирівна** – студентка 2 курсу, Харківський національний автомобільно-дорожній університет, м. Харків, Україна.
- Бродна Юлія Вадимівна** – студентка 4 курсу, Національна металургійна академія України, м. Дніпро, Україна.
- Буднік Андрій Миколайович** – студент 6 курсу, ФСП, НТУУ «КПІ», м. Київ, Україна.
- Газарова Ксенія Миколаївна** – студентка ОКР "магістр" Донецького державного університету управління, м. Маріуполь, Україна.
- Гамерський Богдан Ігорович** – студент 6-го курсу, НТУУ «КПІ», м. Київ, Україна.
- Драч Тамара** – Аспірантка Національної академії керівних кадрів культури та мистецтв, викладач студії танцю Яни Башмакової, м. Київ, Україна.
- Ермагамбетова Светлан Емльсовна** – кандидат ветеринарных наук, доцент, Казахский национальный аграрный университет, г. Алматы, Казахстан.

- Миколаєнко Євген** – аспірант кафедри історії і культури України, Державний вищий навчальний заклад «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди», м. Переяслав-Хмельницький, Україна.
- Жакупова Айгуль Асылбековна** – докторант, Казахский национальный аграрный университет, г. Алматы, Казахстан.
- Жолдасбекова Асель Еркінбековна** – Казахский национальный аграрный университет, докторант 2 курса. г. Алматы, Казахстан.
- Жуманов Азамат Оралбаевич** – Бердақ номидаги Қорақалпоқ давлат университети, Қорақалпоқ, O'zbekiston.
- Каштан Олексій Романович** – студент 4 курсу Слов'янського коледжу Національного авіаційного університету, м. Слов'янськ, Україна.
- Клямар Юлія Григорівна** – студентка IV курсу інституту іноземної філології Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, м. Луцьк, Україна.
- Кобченко Вероніка Андріївна** – студентка 2 курсу, Харківський національний автомобільно-дорожній університет, м. Харків, Україна.
- Коваль Ірина Олегівна** – студентка 2 курсу, Харківський національний автомобільно-дорожній університет, м. Харків, Україна.
- Комар Ольга Сергіївна** – викладач, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, м. Умань, Україна.
- Кукуєва Віталіна Віталіївна** – кандидат хімічних наук, доцент, докторант, Державної організації «Інститут геохімії навколишнього середовища НАН України, м. Київ, Україна.
- Лапчук Олеся Олександрівна** – аспірант Східноєвропейського національного
- Лисак Володимир Юрійович** – к.е.н., доцент, м. Кам'янець-Подільський, Україна.
- Лисиченко Георгій Віталійович** – доктор технічних наук, чл. кор. НАН України, директор Державної організації «Інститут геохімії навколишнього середовища НАН України, м. Київ, Україна.
- Матрос Анастасія Анатоліївна** – викладач, Запорізький державний медичний університет, м. Запоріжжя, Україна.
- Мезенцова Анастасія Володимирівна** – студентка 2 курсу, Харківський національний автомобільно-дорожній університет, м. Харків, Україна.
- Мордвінова Наталія Олександрівна** – викладач Харківського автомобільно-дорожнього технікуму, м. Харків, Україна.
- Нургожаева Гульсин Макенбаевна** – кандидат ветеринарних наук, Казахский национальный аграрный университет, г. Алматы, Казахстан.
- Олефіренко Ірина Валеріївна** – викладач медичної біології вищої кваліфікаційної категорії, Олександрійське медичне училище, м. Олександрія, Україна.
- Олійник Ольга Степанівна** – старший викладач, м. Кам'янець-Подільський, Україна.
- Пендерецький Орест Володимирович** – доц. кафедри туризму ІФНТУНГ, м. Івано-Франківськ, Україна.
- Плаксина Ольга Аркадьевна** – слухатель ИПК и ПК УО «Гомельский государственный университет им. Ф. Скорины», специальность «Практическая психология», заочная форма обучения, г. Гомель, Республика Беларусь.
- Погарцева Ирина Николаевна** – слухатель ИПК и ПК УО «Гомельский государственный университет им. Ф. Скорины», д. Уза, Республика Беларусь.
- Полоз Ольга Андріївна** – викладач основ загальної та медичної психології вищої кваліфікаційної категорії, Олександрійське медичне училище, м. Олександрія, Україна.
- Рибченко Ігор Віталійович** – 6 курс, ФСП, НТУУ «КПІ», м. Київ, Україна.
- Рига Тетяна Миколаївна** – кандидат біологічних наук, доцент, Черкаського Державного Технологічного університету, м. Черкаси, Україна.

- Різничок Світлана Василівна** – ст. викладач, к.пед.н., Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького, м. Львів, Україна.
- Романець Зоя Олексіївна** – доцент, кандидат психологічних наук, Національний університет “Львівська політехніка”, м. Львів, Україна.
- Сарыбаева Динара Амангельдиевна** – Ph.D доктор ветеринарных Казахский национальный аграрный университет, г. Алматы, Казахстан.
- Свердлик Єлизавета Віталіївна** – студентка 2 курсу, Харківський національний автомобільно-дорожній університет, м. Харків, Україна.
- Сирбу Юлія Ігорівна** – аспірант, Національний технічний університет України “Київський політехнічний інститут ” імені Ігоря Сікорського, м. Київ, Україна.
- Старовойтенко Наталія Василівна** – к.пед.н., доцент кафедри загальної екології, педагогіки та психології, Черкаський державний технологічний університет, м. Черкаси, Україна.
- Стефіна Надія Васидівна** – к.пед.н., доцент кафедри хорового диригування, вокалу та методики музичного виховання, Сумський державний педагогічний університет імені А.С.Макаренка, м. Суми, Україна.
- Султашова О.Г.** – кандидат географических наук, доцент, Каракалпакский государственный университет имени Бердаха, Узбекистан.
- Сухенко Виктория Юрьевна** – старший преподаватель, НТУУ «Киевский политехнический институт им. И. Сикорского», г. Киев, Украина.
- Таиров Б.С.** – Каракалпакский государственный университет имени Бердаха, Узбекистан.
- Тилічко Олександр Володимирович** – викладач кафедри фізичного виховання, Дніпропетровський національний університет залізничного транспорту ім. академіка В. А. Лазаряна, м. Дніпро, Україна.
- Ткаченко Клавдія Антонівна** – викладач, Білоцерківська філія ОДАТРЯ, м. Біла Церква, Україна.
- Ткаченко Олександр Вікторович** – директор, канд. с.-г наук, ПрАТ «ВНЗ»МАУП Білоцерківська філія, м. Біла Церква.
- Товкайло Андрій** – аспірант кафедри історії і культури України, Державний вищий навчальний заклад «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди», м. Переяслав-Хмельницький, Україна.
- університету імені Лесі Українки, м. Луцьк, Україна.
- Учитель Інна Борисівна** – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри інженерної педагогіки, Національна металургійна академія України, м. Дніпро, Україна.
- Ушакова Светлана Владимировна** – слухатель ИПК и ПК УО «Гомельский государственный университет им. Ф. Скорины», специальность «Практическая психология», заочная форма обучения, педагог-психолог ГУО «Лельчицкий ясли-сад №2», г.п. Лельчицы, Республика Беларусь.
- Федоряка Андрій Вікторович** – старший викладач кафедри гімнастики, Дніпропетровський державний інститут фізичної культури і спорту, м. Дніпро, Україна.
- Фіялка Світлана Борисівна** – кандидат наук із соціальних комунікацій, доцент кафедри видавничої справи та редагування Видавничо-поліграфічного інституту Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», м. Київ, Україна.
- Хлус Олена Сергіївна** – аспірантка другого року навчання кафедри репрографії Видавничо-поліграфічного інституту НТУУ «КПІ», м. Київ, Україна.
- Чайковський Ярослав Іванович** – кандидат економічних наук, доцент, Тернопільський національний економічний університет, м. Тернопіль, Україна.
- Чалаузова Тетяна Валеріївна** – викладач історії першо кваліфікаційної категорії, Олександрійське медичне училище, м. Олександрія, Україна.

- Чемерис Інгрида Альгімантійовна** – кандидат біологічних наук, доцент, завідувач кафедри загальної екології психології та педагогіки Черкаського Державного Технологічного університету, м. Черкаси, Україна.
- Червона Леся Миколаївна** - кандидат філософських наук, старший науковий співробітник, Інститут вищої освіти НАПН України, м. Київ, Україна.
- Чотбай Ақмәлдір Мұратқызы** – студент 3-го курсу, Жетысуский государственный университет им. И. Жансугурова, г. Талдыкорган Казахстан.
- Чупанова Діана Олегівна** - викладач кафедри суспільних наук Черкаського інституту пожежної безпеки ім. Героїв Чорнобиля НУЦЗ України, м. Черкаси, Україна.
- Шульга-Попова Марина Ивановна** – слухатель ИПК и ПК УО «Гомельский государственный университет им. Ф. Скорины», заместитель заведующего по основной деятельности ГУО «Санаторный ясли-сад №21 г. Речица», г. Речица, Республика Беларусь.
- Яцинич Оксана Борисівна** – викладач вищої категорії, викладач-методист, ДВНЗ «Дрогобицький механіко-технологічний коледж»

НАСТУПНІ КОНФЕРЕНЦІЇ / СЛЕДУЮЩИЕ КОНФЕРЕНЦИИ

Уважаемые преподаватели, аспиранты, студенты!

Государственное высшее учебное заведение

«Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический университет имени Григория Сковороды»,
молодежная общественная организация «Независимая ассоциация молодежи»,

студенческое научное общество исторического факультета «Комитет исследования истории и современности»

Информируют Вас, что с 30 по 31 октября 2016 г. проводится XXXI Международная научно-практическая интернет-конференция «Проблемы и перспективы развития науки в начале третьего тысячелетия в странах Европы и Азии».

Планируется работа по секциям:

I. БИОЛОГИЧЕСКИЕ НАУКИ

1. Систематика и география высших растений.
2. Структурная ботаника и биохимия растений.
3. Микология и альгология.
4. Ресурсоведение и интродукция растений.
5. Молекулярная биология, микробиология.
6. Зоология.
7. Физиология человека и животных.
8. Биохимия и биофизика.
9. Генетика и цитология.
10. Биоинженерия и биоинформатика.

II. ГЕОГРАФИЯ И ГЕОЛОГИЯ

1. Регионоведение и региональная организация общества.
2. Наблюдение, анализ и прогноз метеорологических условий.
3. Гидрология и водные ресурсы.
4. Биогеография, биоресурсоведение, биоразнообразие.
5. Картография и геоинформатика.
6. Природопользование и экологический мониторинг.
7. Техника и технологии геологоразведочных работ.
8. Почвоведение.

III. ГОСУДАРСТВЕННОЕ УПРАВЛЕНИЕ

1. Повышение роли государственного служащего на современном этапе развития общества.
2. Современные технологии управления.
3. Взаимодействие различных ветвей власти.
4. Подготовка государственных служащих.

IV. ЭКОЛОГИЯ

1. Состояние биосферы и его влияние на здоровье людей.
2. Экологические и метеорологические проблемы больших городов и промышленных зон.
3. Радиационная безопасность и социально-экологические проблемы.
4. Промышленная экология и медицина труда.
5. Проблемы экологического воспитания молодежи.
6. Экологический мониторинг.

V. ЭКОНОМИКА

1. Банки и банковская система.
2. Внешнеэкономическая деятельность.
3. Финансовые отношения.
4. Инвестиционная деятельность и фондовые рынки.
5. Управление трудовыми ресурсами.
6. Маркетинг и менеджмент.
7. Учет и аудит.
8. Математические методы в экономике.
9. Экономика промышленности.
10. Экономика предприятия.
11. Логистика.
12. Экономика АПК.
13. Региональная экономика.
14. Экономическая теория.
15. Государственное регулирование экономикой.
16. Макроэкономика.

VI. ИСТОРИЯ

1. История Украины.
2. Всемирная история.
3. История науки и техники.
4. Этнография.
5. Устная история.
6. История стран СНГ.

VII. МАТЕМАТИКА

1. Дифференциальные и интегральные уравнения.
2. Перспективы систем информатики.
3. Теория вероятностей и математическая статистика.
4. Прикладная математика.
5. Математическое моделирование.

VIII. ИСКУССТВО

1. Музыкальное искусство.
2. Искусство танца.
3. Театральное искусство.
4. Фото и киноискусство.
5. Искусство дизайна.

IX. ПЕДАГОГИКА

1. Дистанционное образование в высшей школе.
2. Проблемы подготовки специалистов.
3. Методические основы воспитательного процесса.
4. Стратегические направления реформирования системы образования.
5. Современные методы преподавания.
6. Социальная педагогика.

X. ПОЛИТОЛОГИЯ

1. Избирательные технологии.
2. Проблемы интеграции Украины в мировое сообщество.
3. Отношения Украины с НАТО.
4. Отношения Украины со странами СНГ.

XI. ПРАВО

1. История государства и права.
2. Административное и финансовое право.
3. Охрана авторских прав.
4. Трудовое право и право социального обеспечения.
5. Уголовное право и криминология.
6. Борьба с экономическими преступлениями.
7. Экологическое, земельное и аграрное право.
8. Конституционное право.
9. Гражданское право.
10. Хозяйственное право.
11. Криминалистика и судебная медицина.
12. Предпринимательское и банковское право.
13. Уголовно-процессуальное право.

XII. ПСИХОЛОГИЯ

1. Место психолога на производстве.
2. Формы работы психолога-практика.
3. Современные тенденции в методологии психологических исследований.
4. Психология терроризма.
5. Психолого-педагогические проблемы развития личности в современных условиях.
6. Клиническая психология.
7. Общая психология.
8. Педагогическая психология.
9. Психология развития.
10. Психология труда.
11. Психофизиология.
12. Социальная психология.

XIII. СОЦИОЛОГИЯ

1. Кадровый менеджмент.
2. Современные технологии социального опроса.

XIV. СОВРЕМЕННЫЕ ИНФОРМАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ

1. Компьютерная инженерия.
2. Вычислительная техника и программирование.
3. Программное обеспечение.
4. Информационная безопасность.

XV. ФИЗИЧЕСКАЯ КУЛЬТУРА И ПРОФЕССИОНАЛЬНЫЙ СПОРТ

1. Физическая культура и спорт: проблемы исследования, предложения.
2. Развитие физкультуры и спорта в современных условиях.

XVI. ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ НАУКИ

1. Методика преподавания языка и литературы.
2. Риторика и стилистика.
3. Теоретические и методологические проблемы исследования языка.
4. Синтаксис: структура, семантика, функция.
5. Методы и приемы контроля уровня владения иностранным языком.
6. Актуальные проблемы перевода.
7. Язык, речь, речевая коммуникация.
8. Украинский язык и литература.
9. Русский язык и литература.
10. Этно-, социо- и психолингвистика.

XVII. ФИЛОСОФИЯ

1. Философия литературы и искусства.
2. Социальная философия.
3. История философии.
4. Философия культуры.
5. Философия религии.
6. Философия науки.

XVIII. ТЕХНИЧЕСКИЕ НАУКИ

1. Metallurgy.
2. Горное.
3. Литейная Дело.
4. Машиноведение.
5. Электротехника
6. Теплотехника.
7. Гидротехника.
8. Радиотехника.
9. Строительство

XIX. СОЦИАЛЬНЫЕ КОММУНИКАЦИИ. МЕДИЯ.

1. Журналистика. Теория и история журналистики.
2. Книговедение, библиотековедение, библиографоведение.
3. Социальная информатика. Прикладные социально-коммуникационные технологии.

Оргкомитет конференції планує розміщати доповіді на Web-сторінці по адресу: <http://conferences.neasmo.org.ua>.

По результатах конференції буде сформований електронний збірник матеріалів, який можна буде завантажити в PDF-форматі на головній сторінці конференції по адресу: <http://conferences.neasmo.org.ua/>.

Робочі мови конференції – український, польський, російський, англійський, французький, білоруський, грузинський, армянський, азербайджанський, казахський, узбекський, таджицький, киргизський, молдавський, туркменський.

Останній термін подання матеріалів – 29 жовтня 2016 г. (включительно).

Вартість участя в конференції та розміщення статті в електронному збірнику становить:

Організаційні збори - 10 USD США або 10 Євро (переклад в гривні – 500 гривень). (в організаційні збори входить оплата за розміщення на сайті, верстка макета, редактування текстів).

Обсяг статті – не більше 7 сторінок. Завантажити збірник можна буде **через тиждень** на головній сторінці конференції.

Для учасників країн Європи та Азії (за виключенням України) засоби перераховуються наступним чином:

1. СПОСОБ ПЕРЕВОДА.

Переклади по системі «Юністрім» для Бобровника Юрія Вікторовича пунктах Приват Банк г. Переяслав-Хмельницький (в квитанції повинен бути вказаний **код перекладу** та Ф.І.О. того, хто перекладає гроші, країна).

(комісія 0,15 USD США)

2. СПОСОБ ПЕРЕВОДА (Через ОАО «Сбербанк Росії»)

Для учасників з Російської Федерації (500 руб.) оплати організаційних зборів в гривні РФ (RUB) в відділеннях **ОАО «Сбербанк Росії»** для того, щоб організаційні збори дійшли, в розділі **НАЗНАЧЕННЯ ПЛАТЕЖА**, потрібно вказувати **«ПЕРЕВОД ЛІЧНОЇ СРЕДСТВ»** і тільки ці три слова.

56A: Банк-Посередник:	ОАО «Сбербанк Росії», Москва, РФ БИК 044525225, К/С 3010181040000000225 ИНН 7707083893 СВИФТ: SABRRUM
57D: Банк Бенефіціара:	/30111810100000000540 АО «СБЕРБАНК РОССИИ» Київ, Україна
59D: Бенефіціар:	/ 26207017148867/ Бобровник Юрій Вікторович

3. СПОСОБ ПЕРЕВОДА

Або поштовою переказом на Ф.І.О.: Бобровник Юрій Вікторович, 08401, Україна, Київська обл, г. Переяслав-Хмельницький, ул. Сухомлинського, 32, к. 108.

4. СПОСОБ ПЕРЕВОДА Western Union на Бобровник Юрій Вікторович (Bobrovnik Jurij Viktorovich) (вказуйте код перекладу, Ф.І.О того, хто перекладає організаційні збори)

ОБРАЗЕЦ ОФОРМЛЕНИЯ СТАТЕЙ

Научная степень и ФИО автора
по образцу Иван Петренко (Киев, Украина)

Секция, подсекция по образцу (Филологические науки
Методика преподавания языка и литературы.)

НАЗВАНИЕ СТАТЬИ (БОЛЬШИМИ БУКВАМИ)

Текст статьи

(Ссылки на литературу по тексту в квадратных скобках по образцу [1, с. 23])

Литература:

5. Евремов С. Михаил Коцюбинский / / Ефремов С. Избранное: Ст. науч. разведки.
Монографии - К.: Наук. мысль, 2002. – 760 с.

Научный руководитель:

кандидат исторических наук Бобровник Юрий Викторович

Внимание!

После литературы (в правом углу указывается научный руководитель (для студентов и аспирантов)) подаются сведения об авторах (Ф.И.О. (полностью) домашний адрес, код города, телефон, e-mail, место работы или учебы, должность, ученое звание, ученая степень.

К участию в конференции принимаются статьи объемом до 7 страниц набранных в редакторе **MICROSOFT WORD** в виде компьютерного файла с расширением *. doc. Шрифт Times New Roman 14. Междустрочный интервал 1,5. Поля со всех сторон 20 мм. Материалы на конференцию принимаются по электронной почте по адресу: neasmo@gmail.com (тема сообщения: 30.10-31.10.2016 г.) (в случае если Ваш почтовик выбрасывает **ошибку не отправления**, отправляйте на адрес neasmo@ukr.net) или на CD-дисках (дискеты не принимаются) с добавлением печатных материалов + отсканированную копию или ксерокопию квитанции об оплате оргвзноса. **В случае отправки научной статьи по электронной почте**, печатные материалы присылать не надо, а к статье, нужно прикрепить отсканированную копию квитанции об оплате оргвзноса.

Адрес оргкомитета:

08401, Украина, Киевская обл, г. Переяслав-Хмельницкий, ул. Сухомлинского, 32, к. 108.

Контактное лицо в Украине и за рубежом: Бобровник Юрий Викторович

Контактные телефоны: +38 (097) 923 16 58,: +38 (093) 335 78 86.

E-mail: neasmo@gmail.com

ВНИМАНИЕ!

После того, как мы получили от Вас статью, Вы обязательно должны получить ответное сообщение: **«Вашу статью получили и приняли»**. Если такой ответ не поступил через день после отправки, тогда обязательно позвоните в оргкомитет и сообщите о ситуации.

РАБОТЫ ОБЪЕМОМ более 7 страниц не принимаются!

Тексты, набранные межстрочным интервалом 1,0 **НЕ ПРИНИМАЮТСЯ!**

С результатами и форматом проведения подобных мероприятий можно ознакомиться по адресу <http://conferences.neasmo.org.ua/>

Участие в конференции – это отличная возможность осветить свои научные работы для студентов, аспирантов и преподавателей!

ІНФОРМАЦІЯ ДЛЯ УЧАСНИКІВ З УКРАЇНИ

Шановні викладачі, аспіранти, студенти!

Державний вищий навчальний заклад

«Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»,
молодіжна громадська організація «Незалежна асоціація молоді»,

студентське наукове товариство історичного факультету «Комітет дослідження історії та сучасності»

Інформують Вас, що з 30 по 31 жовтня 2016 р. проводиться XXXI Міжнародна науково-практична інтернет-конференція

«Проблеми та перспективи розвитку науки на початку третього тисячоліття у країнах Європи та Азії».

Планується робота за секціями:

I. БІОЛОГІЧНІ НАУКИ

1. Систематика та географія вищих рослин.
2. Структурна ботаніка та біохімія рослин.
3. Мікологія та альгологія.
4. Ресурсоведення та інтродукція рослин.
5. Молекулярна біологія мікробіологія.
6. Зоологія.
7. Фізіологія людини та тварин.
8. Біохімія та біофізика.
9. Генетика та цитологія.
10. Біоінженерія та біоінформатика.

II. ГЕОГРАФІЯ ТА ГЕОЛОГІЯ

1. Регіоноведення і регіональна організація суспільства.
2. Спостереження, аналіз та прогноз метеорологічних умов.
3. Гідрологія та водні ресурси.
4. Біогеографія, біоресурсоведення, біорізноманітність.
5. Картографія та геоінформатика.
6. Природокористування та екологічний моніторинг.
7. Техніка та технологія геологорозвідувальних робіт.
8. Грунтознавство.
9. Економічна географія.

III. ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ

1. Підвищення ролі державного службовця на сучасному етапі розвитку суспільства.
2. Сучасні технології управління.
3. Взаємодія різних гілок влади.
4. Підготовка державних службовців.

IV. ЕКОЛОГІЯ

1. Стан біосфери та його вплив на здоров'я людей.
2. Екологічні та метеорологічні проблеми великих міст і промислових зон.
3. Радіаційна безпека та соціально-екологічні проблеми.
4. Промислова екологія і медицина праці.
5. Проблеми екологічного виховання молоді.
6. Екологічний моніторинг.

V. ЕКОНОМІКА

1. Банки та банківська система.
2. Зовнішньоекономічна діяльність.
3. Фінансові відносини.
4. Інвестиційна діяльність та фондові ринки.
5. Управління трудовими ресурсами.
6. Маркетинг та менеджмент.
7. Облік та аудит.
8. Математичні методи в економіці.
9. Економіка промисловості.
10. Економіка підприємства.
11. Логістика.
12. Економіка АПК.
13. Регіональна економіка.
14. Економічна теорія.
15. Державне регулювання економіки.
16. Макроекономіка.

VI. ІСТОРІЯ

1. Історія України.
2. Загальна історія.
3. Історія науки і техніки.
4. Етнографія.
5. Усна історія.

VII. МАТЕМАТИКА

1. Диференціальні та інтегральні рівняння.
2. Перспективи систем інформатики.
3. Теорія ймовірностей та математична статистика.
4. Прикладна математика.
5. Математичне моделювання.

VIII. МИСТЕЦТВО

1. Музичне мистецтво.
2. Мистецтво танцю.
3. Театральне мистецтво.
4. Фото і кіномистецтво.
5. Мистецтво дизайну.

IX. ПЕДАГОГІКА

1. Дистанційна освіта у вищій школі.
2. Проблеми підготовки фахівців.
3. Методичні основи виховного процесу.
4. Стратегічні напрями реформування системи освіти.
5. Сучасні методи викладання.
6. Соціальна педагогіка.

X. ПОЛІТОЛОГІЯ

1. Виборчі технології.
2. Проблеми інтеграції України у світове співтовариство.
3. Відносини України з НАТО.
4. Відносини України з країнами СНД.

XI. ПРАВО

1. Історія держави та права.
2. Адміністративне і фінансове право.
3. Охорона авторських прав.
4. Трудове право та право соціального забезпечення.
5. Карне право та кримінологія.
6. Боротьба з економічними злочинами.
7. Екологічне, земельне та аграрне право.
8. Конституційне право.
9. Цивільне право.
10. Господарське право.
11. Криміналістика та судова медицина.
12. Підприємницьке та банківське право.
13. Кримінально-процесуальне право.

XII. ПСИХОЛОГІЯ

1. Місце психолога на виробництві.
2. Форми роботи психолога-практика.
3. Сучасні тенденції в методології психологічних досліджень.
4. Психологія тероризму.
5. Психолого-виховні проблеми розвитку особистості в сучасних умовах.
6. Клінічна психологія.
7. Загальна психологія.
8. Педагогічна психологія.
9. Психологія розвитку.
10. Психологія праці.
11. Психофізіологія.
12. Соціальна психологія.

XIII. СОЦІОЛОГІЯ

1. Кадровий менеджмент.
2. Сучасні технології соціального опитування.

XIV. СУЧАСНІ ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ

1. Комп'ютерна інженерія.
2. Обчислювальна техніка та програмування.
3. Програмне забезпечення.
4. Інформаційна безпека.

XV. ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА ТА ПРОФЕСІЙНИЙ СПОРТ

1. Фізична культура і спорт: проблеми дослідження, пропозиції.
2. Розвиток фізкультури і спорту в сучасних умовах.

XVI. ФІЛОЛОГІЧНІ НАУКИ

1. Методика викладання мови та літератури.
2. Риторика і стилістика.
3. Теоретичні та методологічні проблеми дослідження мови.
4. Синтаксис: структура, семантика, функція.
5. Методи та прийоми контролю рівня володіння іноземною мовою.
6. Актуальні проблеми перекладу.
7. Мова, мовлення, мовна комунікація.
8. Українська мова та література.
9. Російська мова і література.
10. Етно-, соціо- та психолінгвістика.

XVII. ФІЛОСОФІЯ

1. Філософія літератури та мистецтва.
2. Соціальна філософія.
3. Історія філософії.
4. Філософія культури.
5. Філософія релігії.
6. Філософія науки.

XVIII. ТЕХНІЧНІ НАУКИ

1. Металургія
2. Гірництво
3. Ливарна справа
4. Машинознавство
5. Електротехніка
6. Теплотехніка
7. Гідротехніка
8. Радіотехніка
9. Будівництво

XIX. СОЦІАЛЬНІ КОМУНІКАЦІЇ. МЕДІА.

1. Журналістика. Теорія та історія журналістики
2. Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство.
3. Соціальна інформатика. Прикладні соціально-комунікаційні технології

Оргкомітет конференції планує розміщувати доповіді на web-сторінці за адресою:
<http://conferences.neasmo.org.ua/>

Робочі мови конференції: українська, польська, російська, англійська, французька, білоруська, грузинська, вірменська, азербайджанська, казахська, узбецька, таджицька, киргизька, молдавська, туркменська.

Останній термін подання статей – 29 жовтня 2016 р. (включно).

Вартість участі в конференції та розміщення статті в електронному збірнику складає:

Оргвнесок – 90 грн. (в оргвнесок входить оплата за розміщення на сайті, верстка макету, редагування текстів). Об'єм статті – не більше 7 сторінок. Скачати збірник можна буде через тиждень після закінчення роботи конференції за адресою <http://conferences.neasmo.org.ua/> натиснувши на слово.

Кошти перераховуються на:

Картку Приват банку **5168 7420 6537 9988** (одержувач - **Бобровнік Юрій Вікторович**) та відправити **SMS** підтвердження про оплату на моб. **097 923 16 58** у повідомленні вказати прізвище учасника конференції.

ЗРАЗОК ОФОРМЛЕННЯ СТАТЕЙ

ПІБ автора
Місто
за зразком *Іван Петренко*
(Київ, Україна)

Секція, підсекція за зразком **ФІЛОЛОГІЧНІ НАУКИ**
(Методика викладання мови та літератури)

Назва статті (великими літерами)

Текст статті

(посилання на літературу по тексту у квадратичних дужках за зразком [1, с. 23])

Література:

1. Коцур В.П. Історія середніх віків: [у 2-х т.]. – Т.1. Раннє середньовіччя: курс лекцій. / В.П. Коцур, В.О. Балух. – Чернівці: Наші книги, 2009. – 496 с.
2. Пангелов Б.П. Організація і проведення туристсько-краєзнавчих подорожей: навч. посіб. / Б.П. Пангелов. – К.: Академвидав, 2010. – 248 с.

Науковий керівник: кандидат філологічних наук, Петренко Іван Петрович

Увага!

Після літератури (у *правому куті вказується науковий керівник (для студентів та аспірантів)*) подаються **відомості про авторів** (П.І.П. (повністю) домашня адреса, код міста, телефон, E-mail, місце роботи або навчання, посада, вчене звання, науковий ступінь).

До участі у конференції приймаються статті **обсягом від 5 до 7 сторінок** набраних у редакторі MICROSOFT WORD у вигляді комп'ютерного файлу з розширенням *.doc. Шрифт Times New Roman 14. Міжрядковий інтервал 1,5. Поля з усіх сторін 20 мм. Матеріали на конференцію приймаються електронною поштою за адресою: neasmo@gmail.com (*тема повідомлення: 30.10-31.10.2016 р.* (у разі якщо Ваш поштовик викидає помилку, відправляйте на адресу neasmo@ukr.net)) або на CD-дисках (**дискети не приймаються**) із додаванням друкованих матеріалів + відскановану копію або ксерокопію квитанції про сплату оргвнеску. У разі відправки коштів оргвнеску на картку Приватбанку ксерокопію квитанції не надсилається (достатньо відправити **SMS** вказавши прізвище **автора доповіді**).

Увага! У разі відправки статті та квитанції про оплату оргвнеску електронною поштою, надсилати друковані матеріали Укрпоштою не потрібно!

Увага! Після того, як ми отримали від Вас статтю, Ви обов'язково маєте отримати повідомлення-відповідь: **«Вашу статтю отримано та захищено»**. Якщо така відповідь не надійшла через день після надсилання, тоді обов'язково зателефонуйте оргкомітету і повідомте про ситуацію.

Адреса оргкомітету:

08401, Київська обл. м. Переяслав-Хмельницький, вул. Сухомлинського, 32, гурт. 1, кім. 108.

Координатор – Бобровнік Юрій Вікторович

Контактні телефони: (097) 923 16 58, (093) 335 78 86.

РОБОТИ ОБ'ЄМОМ менше 3 сторінок НЕ ПРИЙМАЮТЬСЯ!

ТЕКСТИ, НАБРАНІ МІЖРЯДКОВИМ ІНТЕРВАЛОМ 1,0 НЕ ПРИЙМАЮТЬСЯ!!!

З результатами та форматом проведення попередніх конференцій можна ознайомитися за адресою <http://conferences.neasmo.org.ua/>

ЗМІСТ / СОДЕРЖАНИЕ**СЕКЦІЯ: БІОЛОГІЧНІ НАУКИ**

Людмила Баленко, Ірина Олефіренко (Олександрія, Україна) ВПЛИВ ТЕРАТОГЕНІВ НА ВИНИКНЕННЯ АНОМАЛІЙ РОЗВИТКУ ЛЮДИНИ.....	6
Айгуль Жакупова, Кадыр Бияшев, Биржан Бияшев, Светлана Ермагамбетова (Алматы, Казахстан) ОПРЕДЕЛЕНИЕ ПРОФИЛАКТИЧЕСКИХ СВОЙСТВ БАКТЕРИЦИНПРОДУЦИРУЮЩЕГО ШТАММА E. COLI 64 НА ТЕЛЯТАХ ПРИ ЭКСПЕРИМЕНТАЛЬНОМ ЗАРАЖЕНИИ ВИРУЛЕНТНЫМИ КУЛЬТУРАМИ E. COLI 25, S. TYPHIMURIUM 371, KLEBSIELLA PNEUMONIAE 30.....	8
Асель Жолдасбекова, Кадыр Бияшев, Биржан Бияшев, Гульсин Нургожаева, Динара Сарыбаева (Алматы, Казахстан) АУЫРҒАН, ӨЛГЕН ЖӘНЕ ДЕНІ САУ ЖАҢА ТУҒАН БҰЗАУЛАРДАН БӨЛІНГЕН SALMONELLA ӨСІНДІЛЕРІНІҢ ЗАРДАПТЫЛЫҚ ҚАСИЕТІН ЗЕРТТЕУ.....	10
Назгуль Чотбай, Ақмөлдір Чотбай (Талдықорган, Казахстан) АДЫРАСПАН – PEGANUM HARMALA L.....	12

СЕКЦІЯ: ГЕОГРАФІЯ ТА ГЕОЛОГІЯ

Орест Пендерецький (Івано-Франківськ, Україна) ПРОМИСЛОВИЙ ЕКОЛОГІЧНИЙ ТУРИЗМ.....	15
--	----

СЕКЦІЯ: ЕКОЛОГІЯ

Віталіна Кукуєва, Георгій Лисиченко (Київ, Україна) Тетяна Рига, Інгріда Чемерис (Черкаси, Україна) ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ ХЛАДОНІВ НА ОЗООНОВИЙ ШАР ЗЕМЛІ ТА ПОШУК ЕКОЛОГІЧНО БЕЗПЕЧНИХ ВОГНЕГАСНИХ РЕЧОВИН.....	17
Клавдія Ткаченко, Олександр Ткаченко (Біла Церква, Україна) ПРО ЕКОЛОГІЗАЦІЮ ОСВІТИ.....	19

СЕКЦІЯ: ЕКОНОМІКА

Ольга Белякова (Київ, Україна) ФУНКЦИИ И КЛАССИФИКАЦИЯ СОВРЕМЕННЫХ ИНВЕСТИЦИЙ.....	22
Богдан Гамерський (Київ, Україна) ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЕЛЕКТРОННОГО ДОКУМЕНТООБІГУ В УПРАВЛІННІ ТРУДОВИМИ РЕСУРСАМИ.....	24
Володимир Лисак, Ольга Олійник (Кам'янець-Подільський, Україна) ЗАРОДЖЕННЯ ТА ЕВОЛЮЦІЯ ПОНЯТТЯ ІННОВАЦІЯ ТА ЇХ РОЛЬ В ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ	26
Ярослав Чайковський (Тернопіль, Україна) УДОСКОНАЛЕННЯ УПРАВЛІННЯ БАНКІВСЬКИМИ РЕСУРСАМИ В УКРАЇНІ З ВРАХУВАННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ДОСВІДУ.....	28

СЕКЦІЯ: ІСТОРІЯ

Світлана Боєва (Київ, Україна) ПІСЛЯВОЄННА НІМЕЧЧИНА: «ЕКОНОМІЧНЕ ДИВО» ФРН.....	32
Олеся Лапчук (Луцьк, Україна) ФЕСТИВАЛЬНИЙ РУХ У ЛУЦЬКУ НА ПОРУБІЖЖІ ТИСЯЧОЛІТЬ: ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ.....	34
Євген Миколаєнко (Переяслав-Хмельницький, Україна) АДВОКАТУРА НАДДНІПРЯНСЬКОЇ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ - ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ.....	36
Наталія Мордвінова (Харків, Україна) СТАРОРУСЬКЕ МІСТО ДОНЕЦЬ.....	38
Андрій Товкайло (Переяслав-Хмельницький, Україна) ПЕРЕДУМОВИ ВИНИКНЕННЯ «СОЮЗУ УКРАЇНСЬКИХ АДВОКАТІВ».....	40
Тетяна Чалаузова (Олександрія, Україна) ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ СТАНОВЛЕННЯ ЖІНКИ В СУСПІЛЬСТВІ: ЗАРУБІЖНИЙ ТА ВІТЧИЗНЯНИЙ ДОСВІД.....	42
Діана Чупанова (Черкаси, Україна) РОЛЬ ПРЕСИ У КУЛЬТУРНОМУ ТА ДУХОВНОМУ ЖИТТІ ЧЕРКАЩИНИ.....	44

СЕКЦІЯ: МАТЕМАТИКА

Оксана Яцинич (Дрогобич, Україна) ДИФЕРЕНЦІАЛЬНІ РІВНЯННЯ І ДЕЯКІ ЗАКОНИ РУХУ. РУХ РАКЕТИ У ВІЛЬНОМУ ПРОСТОРІ.....	46
---	----

СЕКЦІЯ: МИСТЕЦТВО

Тамара Драч (Херсон, Україна) МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ ТАНЦЮ МОДЕРН ДЛЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В ЛІТНІЙ ПЕРІОД...	49
--	----

Надія Стефіна (Суми, Україна) ВИХОВАННЯ СПІВАЦЬКОГО ГОЛОСУ УЧНІВ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ: ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ.....	50
--	----

СЕКЦІЯ: ПЕДАГОГІКА

Людмила Баленко, Ірина Олефіренко (Олександрія, Україна) РЕАЛІЗАЦІЯ ОСОБИСТІСНО-ОРІНТОВАНОГО НАВЧАННЯ ЧЕРЕЗ ВПРОВАДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ПЕДАГОГІЧНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ПІД ЧАС ВИКЛАДАННЯ МЕДИЧНОЇ БОЛОГІЇ ТА МЕДИЧНОЇ ГЕНЕТИКИ.....	54
Ольга Комар (Умань, Україна) СУЧАСНІ МЕТОДИКИ НАВЧАННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ.....	56
Вера Куприянович (Гомель, Республіка Беларусь) ОСОБЕННОСТИ ПРИМЕНЕНИЯ НЕСТАНДАРТНЫХ УРОКОВ ХИМИИ В СРЕДНЕЙ ШКОЛЕ.....	58
Ольга Лучанинова (Дніпро, Україна) КРИТЕРІЇ ЯКОСТІ ТА РЕЗУЛЬТАТИВНОСТІ ВИХОВНОЇ СИСТЕМИ ВТНЗ.....	60
Мілова Катерина (Дніпро, Україна) ІНЖЕНЕР-ПЕДАГОГ НОВОГО ТИПУ: ПРОФЕСІЙНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ МАЙБУТНЬОГО ВИКЛАДАЧА Й ОСОБИСТОСТІ.....	62
Тетяна Примак (Дніпро, Україна) НАВЧАЛЬНА МЕДІА-ПРОДУКЦІЯ В ОСВІТНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ СУЧАСНОГО ВИКЛАДАЧА.....	64
Світлана Різничок (Львів, Україна) КОРЕЛЯЦІЙНИЙ АНАЛІЗ АКАДЕМІЧНОЇ УСПІШНОСТІ З МЕДИЧНОЇ ІНФОРМАТИКИ СТУДЕНТІВ МЕДИЧНОГО ФАКУЛЬТЕТУ ЛЬВІВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО МЕДИЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ДАНИЛА ГАЛИЦЬКОГО.....	66
Владислав Ткачик, Марина Вольвач (Пирятин, Україна) ДИСТАНЦІЙНА ОСВІТА У ВИЩІЙ ШКОЛІ ПЕРЕВАГИ ТА НЕДОЛІКИ.....	69
Владислав Ткачик, Ірина Терещук (Пирятин, Україна) WEB ТЕХНОЛОГІЇ В НАВЧАННІ МАТЕМАТИЧНИХ ДИСЦИПЛІН У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ.....	72
Викторія Толкач (Гомель, Республіка Беларусь) ПРИМЕНЕНИЕ МОДУЛЬНОЙ ТЕХНОЛОГИИ ОБУЧЕНИЯ НА УРОКАХ ХИМИИ В СРЕДНЕЙ ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ШКОЛЕ.....	73
Інна Учителю, Юлія Бродна (Дніпро, Україна) РЕСУРСИ ПЕДАГОГІКИ СПІВРОБІТНИЦТВА ДЛЯ ПІДГОТОВКИ ПЕДАГОГІВ ПРОФЕСІЙНОГО НАВЧАННЯ МЕТАЛУРГІЙНОГО ПРОФІЛЮ.....	76
Леся Червона (Київ, Україна) СУЧАСНІ ПРАКТИКИ СТУДЕНТСЬКОГО САМОВРЯДУВАННЯ НА ПРИКЛАДІ ДАНІЇ ТА НІМЕЧЧИНИ	78

СЕКЦІЯ: ПОЛІТОЛОГІЯ

Viktoriya Herasymenko (Polska, Kraków) DETERMINANTY CHARAKTERYZUJĄCE ŚRODOWISKO DZIAŁANIA PODMIOTÓW STANOWIĄCYCH ZAGROŻENIE ASYMETRYCZNE.....	81
Zima Łukasz (Polska, Kraków) ALEKSANDR ŁUKASZENKA A OPOZYCJA NA BIAŁORUSI.....	82
Андрій Буднік (Київ, Україна) ВИБОРЧІ СИСТЕМИ В НЕЗАЛЕЖНІЙ УКРАЇНІ.....	84

СЕКЦІЯ: ПРАВО

Ксенія Газарова (Маріуполь, Україна) ЕВОЛЮЦІЯ ПОГЛЯДІВ НА ЗНАЧЕННЯ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ У РОЗБУДОВІ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ: ІСТОРИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ.....	86
Азамат Жуманов (Нукус, Узбекистан) СУВДАН ФОЙДАЛАНИШ ТЎҒРИСИДАГИ ҚОНУНЧИЛИКНИ БУЗГАНЛИК УЧУН ЖИНОЯТ-ҲУҚУҚИЙ ЖАВОБГАРЛИК ЧОРАЛАРИНИ ҚЎЛЛАШ.....	90
Вероніка Кобченко, Ірина Коваль (Харків, Україна) ЗАРОБІТНА ПЛАТА В КОНВЕРТАХ АБО «ЧОРНА» СХЕМА В УКРАЇНІ.....	92
Анастасія Мезенцова (Харків, Україна) ПРАВОВЕВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ ОПЛАТИ ПРАЦІ.....	93
Сніжана Пичоха (Ірпін, Україна) ШЛЯХИ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ У СФЕРІ ДЕРЖАВНИХ ЗАКУПІВЕЛЬ.....	94
Єлизавета Свердлик, Аліна Бондаренко (Харків, Україна) ТРУДОВИЙ ДОГОВІР МІЖ ПРАЦІВНИКОМ ТА ФІЗИЧНОЮ ОСОБОЮ-ПІДПРИЄМЦЕМ: ПРАВОВІ АСПЕКТИ.....	96

СЕКЦІЯ: ПСИХОЛОГІЯ

Ольга Бижуніва (Гомель, Беларусь) МЕТОДИ КОРРЕКЦІЇ САМООЦЕНКИ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ.....	99
---	----

Ольга Плаксина (Гомель, Республіка Беларусь) УСЛОВИЯ РАЗВИТИЯ ПАМЯТИ У ДОШКОЛЬНИКОВ.....	101
Ирина Погарцева (Гомель, Беларусь) ВОЗРАСТНЫЕ ОСОБЕННОСТИ ВООБРАЖЕНИЯ МЛАДШЕГО ШКОЛЬНИКА.....	103
Ольга Полоз (Олександрія, Україна) ПРОФЕСІЙНЕ ВИГОРАННЯ В ПЕДАГОГІЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ.....	106
Зоя Романець (Львів, Україна) ДЖЕРЕЛА, МЕХАНІЗМИ І ФАКТОРИ РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ, ЇЇ САМОСВІДОМОСТІ ТА ПОВЕДІНКОВИХ ПРОГРАМ.....	109
Светлана Ушакова (Гомель, Республіка Беларусь) ФАКТОРЫ, ВЛИЯЮЩИЕ НА РАЗВИТИЕ МЕЖЛИЧНОСТНЫХ ОТНОШЕНИЙ ДОШКОЛЬНИКОВ СО СВЕРСТНИКАМИ.....	111
Інгріда Чемерис, Людмила Білик, Наталія Старовойтенко (Черкаси, Україна) ОЦІНКА РІВНЯ НЕЙРОТИЗМУ ТА ОСОБИСТІСНОЇ ТРИВОЖНОСТІ СТУДЕНТІВ ВИЩОГО ТЕХНОЛОГІЧНОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ.....	114
Марина Шульга-Попова (Речица, Республіка Беларусь) УСЛОВИЯ И МЕТОДЫ РАЗВИТИЯ ВНИМАНИЯ У ДОШКОЛЬНИКОВ.....	116
Анастасія Дудка (Переяслав-Хмельницький, Україна) ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ КОПІНГ – ПОВЕДІНКИ ОСОБИСТОСТІ ТА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ЇЇ В ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ПЕДАГОГА.....	118
СЕКЦІЯ: СОЦІАЛЬНІ КОМУНІКАЦІЇ. МЕДІА	
Ігор Рибченко (Київ, Україна) МАНІПУЛЯЦІЯ В ЗАСОБАХ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ.....	123
Світлана Фіялка (Київ, Україна) ВИСВІТЛЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ГРОМАДСЬКОЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ «УКРАЇНА БЕЗ СМІТТЯ» В СОЦІАЛЬНІЙ МЕРЕЖІ ФЕЙСБУК.....	124
СЕКЦІЯ: СУЧАСНІ ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ	
Александр Архипов, София Архипова (Київ, Україна) МОДЕЛИРОВАНИЕ КИБЕРРИСКОВ.....	127
Олексій Каштан (Слов'янськ, Україна) ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ОПЕРАЦІЙНИХ СИСТЕМ WINDOWS ТА LINUX.....	129
СЕКЦІЯ: ТЕХНІЧНІ НАУКИ	
Владимир Богушевский, Виктория Сухенко (Київ, Україна) УСКОРЕННИЙ РЕЖИМ ОБЖИГА ФУТЕРОВКИ КОНВЕРТЕРА ИЗ УГЛЕРОДСОДЕРЖАЩЕГО КИРПИЧА.....	131
Володимир Богушевський, Юлія Сирбу (Київ, Україна) ПРИСТРІЙ ВИЗНАЧЕННЯ МОМЕНТУ ЗЛИВУ МЕТАЛУ З КОНВЕРТЕРА.....	134
Олена Хлус (Київ, Україна) ФАКТОРИ ВПЛИВУ НА ЗНОСОСТІЙКІСТЬ ДЕТАЛЕЙ ТЕРТЯ ОФСЕТНИХ ДРУКАРСЬКИХ МАШИН.....	137
СЕКЦІЯ: ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА ТА ПРОФЕСІЙНИЙ СПОРТ	
Андрій Федоряка, Олександр Тилічко (Дніпро, Україна) РАЦІОНАЛЬНА ПОБУДОВА ТРЕНУВАЛЬНИХ ЗАНЯТЬ НА РОЗВИТОК КООРДИНАЦІЙНИХ ЗДІБНОСТЕЙ У ДІВЧАТОК 9 – 10 РОКІВ, ЩО ЗАЙМАЮТЬСЯ ФІГУРНИМ КАТАННЯМ НА КОВЗАНАХ В ОЗДОРОВЧІЙ ГРУПІ.....	140
СЕКЦІЯ: ФІЛОЛОГІЧНІ НАУКИ	
Shuhratxon Imyaminova (Tashkent, O'zbekiston) YOSHLAR NUTQIDA FRAZEOLEKSEMALARNI QO'LLANISHI.....	143
Meirgul Kaleshova (Astana, Kazakhstan) DIFFICULTIES OF LITERARY TRANSLATION.....	145
Shohista Rashidova (Namangan, Uzbekistan) THE ROLE OF FEEDBACK IN ENGLISH CLASSES.....	147
Shohista Rashidova (Namangan, Uzbekistan) WHAT IS THE BEST TEACHING METHOD FOR LEARNING ENGLISH?.....	151
Dilafroz Sarimsakova (Namangan, Uzbekistan) MODERN APPROACHES TO STUDY OF A CONCEPT IN LINGUISTICS.....	153
Шахсанам Алиева (Запорожье, Украина) ВЫСКАЗЫВАНИЕ-ПРЕДЛОЖЕНИЕ И МЕЖФРАЗОВОЕ ЕДИНСТВО КАК ЕДИНИЦЫ ТЕКСТА.....	155
Ольга Андреева (Запоріжжя, Україна) КОГНІТИВНА МОДЕЛЬ МОВИ.....	157
Shaxnoza Bekmurotova (Tashkent, O'zbekiston) SIFATDOSHLARNING O'RGANILISHI.....	158

Шухратхон Имяминова (Тошкент, Ўзбекистон)	
ТИЛДА ФРАЗЕОЛОГИЗМЛАР ВА МАҚОЛ – МАТАЛЛАР МУНОСАБАТИ МАСАЛАСИ.....	160
Юлія Клямар (Луцьк, Україна)	
ГОЛОВНІ ПАРАМЕТРИ ТА ТИПОЛОГІЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ДИСКУРСУ У СФЕРІ ПАБЛІК РІЛЕЙШНЗ.....	163
Анастасія Матрос (Запорожжє, Україна)	
НАЦИОНАЛЬНЫЕ ОСОБЕННОСТИ ИЗОБРАЖЕНИЯ ДВОЕМИРИЯ В РУССКОЙ РОМАНТИЧЕСКОЙ НОВЕЛЛЕ ПЕРВОЙ ПОЛОВИНЫ XIX ВЕКА. (НА ПРИМЕРЕ ПРОИЗВЕДЕНИЯ «СТРАШНОЕ ГАДАНИЕ» БЕСТУЖЕВА-МАРЛИНСКОГО).....	165
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ.....	167
НАСТУПНІ КОНФЕРЕНЦІЇ / СЛЕДУЮЩИЕ КОНФЕРЕНЦИИ	
Информация для участников из зарубежных стран.....	171
Інформація для учасників з України.....	174

Українською, польською, російською, англійською, французькою, білоруською, грузинською, вірменською, азербайджанською, казахською, узбецькою, таджицькою, киргизькою, молдавською, туркменською мовами

Матеріали XXX Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції **«Проблеми та перспективи розвитку науки на початку третього тисячоліття у країнах Європи та Азії»** // Збірник наукових праць. – Переяслав-Хмельницький, 2016 р. – 180 с.

Материалы XXX Международной научно-практической интернет-конференции **«Проблемы и перспективы развития науки в начале третьего тысячелетия в странах Европы и Азии»** // Сборник научных трудов. – Переяслав-Хмельницкий, 2016 г. – 180 с.

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР:

В.П. Коцур,

доктор історичних наук, професор, дійсний член НАПН України,
ректор ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди».

Упорядники: Ю.В. Бобровнік, А.М. Вовкодав

Верстка та дизайн: Ю.В. Бобровнік, А.М. Вовкодав

Проведення XXX Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції
«Проблеми та перспективи розвитку науки на початку третього тисячоліття у країнах Європи та Азії»
та видання збірника наукових матеріалів стало можливим завдяки організаційній підтримці
молодіжної громадської організації «Незалежна асоціація молоді»

Відповідальність за достовірність матеріалів несуть автори публікацій.

Матеріали конференції розміщені на сайті МГО «Незалежна асоціація молоді»
за адресою <http://conferences.neasmo.org.ua>

Адреса оргкомітету конференції:

08401, Київська обл. м. Переяслав-Хмельницький, вул. Сухомлинського, 32, кім. 108.

